iwaszkiewicz

«Gîndit monumental, romanul **Slavă și falǎ** prezintă o imagine condensată a istoriei, incepînd din 1914 pînă în contemporaneitate ; soarta personajelor care provin mai ales din aristocrația funciară, dar și din celelalte straturi sociale, incheagă o cuprinzătoare panoramă a societății în acest răstimp... Cu toate acestea **Slavă și falǎ** nu este nici pe departe un roman istoric, autorul nu țintește o cronică strînsă, o descripție complexă a evenimentelor istorice. Stăruie asupra lor doar atît cît este nevoie pentru a evidenția implicațiile pe care le au în psihologia și activitatea oamenilor, deci răsfrîngerea lor in viața socială. **Slavă și falǎ** este un roman social, a cărui episodică se desfășoară pe mai multe registre geografice și temporale. Stepa nesfîrșită și conacele idilice ale Ucrainei inaintea primului război mondial, Odesa învîlvorată de revoluție, Varșovia din timpul „sanației" și al ocupației germane, Spania pustiită de vîlvătaia războiului civil, localurile de petrecere din Paris, Roma și de pe Coasta de Azur, Brazilia etc. iată în mare filmul imens, pe care scriitorul îl perindă cu dezinvoltură prin fața cititorului, subjugîndu-i atenția.»

STAN VELEA.

Vol. I–IV, lei 20

editura minerva

797

iwaszkiewicz

iwaszkiewicz

slavă și falǎ

★★

Ilustrația copertei : *Dumitru Ionescu*

jarosław iwaszkiewicz

slavă și fală

ROMAN

★ ★

ÎN ROMANEȘTE DE TELEMAC DAN
și VASILE M. THEODORESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1974
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

«FLUCTUAT NEC MERGITUR» *

Notă pentru pedanți: Autorul știe că expoziția de artă aplicată a avut loc în anul 1925, spectacolul *Liluli* în 1926, iar concertul lui Paderewski de-abia în 1932, totuși a concentrat — din necesități de compoziție — toate aceste manifestări într-o singură stagiune.

I

Anii scurși de la întoarcerea lui Janusz din armată și pînă la călătoria la Paris, au fost cei mai sterpi ani din viața lui. Renunțînd la facultatea de drept, se înscrise la Școala Comercială Superioară, frecventă cursurile, dădu examenele, și pînă la urmă obținu diploma de licențiat ; dar nici școala, nici colegii și nici profesorii nu-i oferiră nimic nou. Continua să locuiască tot la mansarda micului palat din strada Bracka, devenit pustiu. Bătrîna prințesă plecase la fiica ei,

* Plutește fără să se scufunde (lat.).

la Palermo, iar Spychała ajuns de-a lungul anilor un musafir de fiecare zi — și uneori chiar, pe furiș, de noapte — fiind numit consilier la ambasada din Franța, venea rar, în timpul concediilor. Ce e drept, în casă înflorise o viață nouă : Alo. Împlinise chiar acum opt ani, era un băiat slăbuț, răzgîiat de mamă-sa, dar foarte inteligent. Janusz sta cu plăcere de vorbă cu el, îi arăta cărți, ori îl lua chiar la teatru sau la cinema. Relațiile cu soră-sa rămaseră foarte oficiale, lipsite cu desăvîrșire de cordialitate. Arendase ferma cu ajutorul lui Szuszkiewicz și nu mai pusese piciorul acolo din ziua cînd o vizitase ca nou cumpărător. Ce se întîmplase cu Zosia Zgorzelska și cu tatăl ei, nu știa și nici nu ținea să afle. Zilele treceau pe lîngă el fără să le observe, insesizabile. În răstimp începuse să sufere de reumatism ; împlinirea vîrstei de treizeci de ani se apropia, fără să-i aducă vreo schimbare esențială ; atît doar că în fiecare an trebuia să meargă la Busko să-și urmeze cura. Se învățase să-și petreacă verile la băile de nămol, călătoriile în străinătate fiind pe atunci foarte dificile. Abia în anul 1924 reforma bănească a lui Grabski introduse, cît de cît, moneda poloneză pe piața internațională și oamenii începură să se mai miște. Bilińska voiaja de acum la Paris, în timp ce Janusz avea încă mult de furcă pentru obținerea pașaportului și a valutei.

Din acele zile se deprinse el să țină un jurnal, în care, mai apoi, printre însemnările zilnice, scria deopotrivă versuri și schițe de versuri, imaginile lor simple oglindind obsesiile ce-i populau nopțile. Rămăsese ciudat de fidel primei lui tinereți ; versurile fiind aidoma celor scrise și la Mań[illegible]wka — stîngace, naive și chiar informe — iar inima continua să-i fie închinată Ariadnei, de la care

primise două sau trei scrisori. Profesional, ea făcuse mari progrese ; de unde începuse cu desene pentru modeste case de mode, recent, primise o comandă — cum îi scria — pentru decoruri de interioare și proiecte de costume cerute de „Casino de Paris“, ceea ce-i aducea bani și faimă (firește, o faimă pariziană, scria tot ea). Avea aici o situație materială bună. Locuia undeva la Auteuil, lîngă Avenue Mozart. Janusz bănuia că locuiește împreună cu Niewolin, dar despre lucrul acesta se ferise să-i scrie, să-l deslușească.

În starea lui de apatie poate că nu s-ar fi hotărît să pornească la drum, dar Bilińska, în cele din urmă îl zori ; pentru ea — ca în general pentru toate contesele și prințesele — chestiunea pașaportului, chiar de serviciu, ba chiar diplomatic, nu prezenta dificultăți.

Era în februarie 1926. Janusz, de șase luni licențiat, dar fără o profesie bine definită, porni în voiaj. Bilińska plecase de o săptămînă, așa că el călători singur. Îi telegrafie lui Henryk Antoniewski, aflat de mai mult timp la Paris cu un grup de pictori cracovieni. Coborînd în Gara de Nord, acesta îl primi cu brațele deschise. Hamalul, luîndu-i valiza, îl întrebă cum a voiajat și se bucură mult cînd Janusz îl asigură că a făcut o călătorie minunată.

Plecară spre bulevardul Saint-Michel, la hotelul „Suez“, unde locuia Henryk împreună cu alți cîțiva pictori și unde i se rezervase o cameră. Se spălă, se bărbieri și pentru dejun Henryk îl duse la o cantină studențească. Masa era proastă : ceva gustări, o bucată de pește, o felie de carne, o fărîmă de „cresson“ verde — care avea gustul fînului de trifoi ronțăit în timpul plimbărilor la țară — puțină brînză albă învelită într-o hîrtie cu inscripții de un albastru închis și un măr, ce

reamintea pînă la dezgust merele servite la masa prințesei Anna. Henryk făcea pe parizianul versat, spunea chelnerului *„mon vieux“* și se purta ca la el acasă. Băură o sticlă de vin alb.

După masă Janusz vru să doarmă puțin ; veghease doar două nopți de-a rîndul în vagon. Mai înainte întrebă însă pe Henryk dacă nu cunoaşte telefonul Ariadnei. Fireşte că-l ştia, fiindcă Ariadna se interesa totuşi şi de pictorii polonezi. Auteuil 46-48. Mergînd sus în camera lui, şovăi un moment. Nu ştia ce să facă : să telefoneze sau mai întîi să se culce. Privi cîteva clipe aparatul care păzea parcă — precum o potaie — patul în dungi. În sfîrşit, ridică receptorul. Acum începu chinul. Răspunse centrala hotelului căreia-i ceru *„Auteuil, quarante six, quarante huit“* ; telefonista hotelului îi zise : *Je vous passe Auteuil“* [1] — după care aşteptă îndelung ; în cele din urmă se prezentă centrala Auteuil, îi spuse din nou numărul, dar telefonista îl întrebă încă de două ori ce număr vrea. În sfîrşit, după ce-l dădăci „c-ar trebui să pronunțe mai clar“ îi dădu legătura. Numărul cerut nu răspunse mult timp, sunîndu-i tare în urechi. Într-un tîrziu se auzi un „allo“ răgușit, foarte îndepărtat, venind parcă din adîncurile hăului.

Inima-i zvîcnea ca un motor stricat. Atunci întrebă :

— *Est-ce que je puis parler à mademoiselle Ariadne Tarlo ?* [2]

— *Moi-même à l'appareil* [3], răspunse un glas ceva mai apropiat parcă, dar încă necunoscut.

---

[1] Auteuil, patruzeci și șase, patruzeci şi opt... Vă dau legătura cu Auteuil (fr.).
[2] Pot vorbi cu domnişoara Ariadna Tarlo ? (fr.).
[3] La telefon (fr.).

— *Ici parle Janusz...* [1] Janusz Myszyński..., repetă el nesigur.

— *Je n'entends pas,* zise din nou glasul ce venea de departe. *Qui parle ?* [2]

— Janusz, Janusz Myszyński...

— *Je vous demande pardon, mais je ne comprends pas... Anish ? What is your name, please ?* [3]

— *Janusz, Janusz Myszyński from Warsaw.* [4]

— Ah... sună mirat un glas destul de artificial. *It's jou ? I am so glad to hear your voice* [5], continuă Ariadna în englezește. Janusz nu era încă sigur că-l recunoscuse.

— *I am just coming from Warsaw,* apăsă el, *I wont to see you, my dear friend... !* [6]

După șovăiala glasului, Janusz avu impresia că Ariadna abia acum își dete seama cu cine vorbește. Încă o ezitare de o clipă și tot în englezește — nevoind, pare-se, din explicabilă mîndrie, să recunoască greșeala, confuzia făcută — spuse vizibil mișcată :

— *You, Janusz ? My God ! Of course, you can see me. It is so nice from you to telephone to me. Quand êtes-vous arrivé ?* [7], trecînd astfel după cîteva fraze la limba franceză.

---

[1] Vă vorbeşte Janusz (fr.).
[2] Nu aud. Cine vorbeşte ? (fr.).
[3] Scuzați, dar nu înțeleg. Anish ? (fr.) Numele dv. ? (engl.).
[4] Din Varşovia (engl.).
[5] Dumneata ? Mă bucur că-ți aud glasul (engl.).
[6] Chiar acum am sosit din Varşovia. Aş dori să te văd, dragă prietenă (engl.).
[7] Dumneata, Janusz ? Dumnezeule ! Fireşte, putem să ne vedem. E atît de drăguț din partea ta că mi-ai telefonat (engl.) Cînd ai sosit ? (fr.).

— *Je viens d'arriver* — rosti Janusz cu oarecare tristețe — *quand est-ce que je vous verrai ?* [1]

— *Attendez, attendez* — continuă tot șovăitor glasul ce nu-i reamintea însă prin nimic pe Ariadna — *je vais voir mon carnet. Voilà, j'ai un déjeuner libre demain en huit — venez !* [2]

Janusz se impacientă.

— *Comment donc ? Demain en huit ? Vous n'êtes pas libre plus tôt ?* [3]

— *Malheureusement non. Je travaille énormément. Si vous voulez je donne un cocktail après demain, tard dans l'après-midi — vers six heures. Si vous voulez ? Mais il y aura beaucoup de monde...* [4]

Din păcate Janusz nu știa să dea un înțeles nici cuvîntului *„cocktail"*, nici expresiei *„tard dans l'après-midi"* — pentru el adevărate noutăți, ceea ce îl impacienta și mai mult.

— *Je ne veux pas vous voir devant tout le monde... j'ai beaucoup à vous dire !* [5]

— *Comme vous voulez* — *kak hotite* — răspunse un glas rece și îndepărtat, risipindu-se parcă în spațiu — *prihodite zavtra cerez nedeliu !* [6]

---

[1] Cu cîteva clipe mai înainte. Cînd aș putea să te văd ? (fr.).
[2] Stai, stai puțin. Să mă uit în carnețel. Uite, am un dejun liber, de mîine într-o săptămînă... Vino ! (fr.).
[3] Cum ? De mîine într-o săptămînă ? Nu ești liberă mai devreme ? (fr.).
[4] Din păcate, nu. Am mult de lucru. Dacă vrei, poimîine dau un cocktail, după masă tîrziu — pe la șase. Dacă vrei ? Dar va fi multă lume (fr.).
[5] Nu vreau să te văd într-o societate numeroasă. Am multe să-ți spun (fr.).
[6] Cum vrei dumneata (fr.) — cum vrei — vino atunci de mîine într-o săptămînă (rus. incorect).

„A uitat rusește, săraca de ea", gîndi Janusz și adăugă :

— De mîine într-o săptămînă, dar la ce oră ?

— *Venez vers midi.* [1]

— *Vous serez seule ?* [2] întrebă el.

— *Presque seule, nous prendrons un autre rendez-vous. Bon ?* [3]

— *Bien, je viendrai. Au revoir, chérie.* [4]

— *Au revoir.* [5]

Trîntind receptorul pe furcă, Janusz gîndi : „Nu merita să vin".

Începu deci o săptămînă de un ciudat amestec : pe de o parte plimbările cu Henryk și amețitorul pitoresc parizian, în cursul cărora nu atît descoperirea Luvrului, ori a muzeului Carnavalet erau evenimentele cele mai impresionante, cît străzile, perspectivele, culorile albastre și cenușii de pe Sena, copacii și oamenii întîlniți pretutindeni — iar, pe de altă parte, dorința — din care izvorau toate acestea — de a asurzi, de a uita noua și insuportabila așteptare. Așteptase opt ani, cu toată răbdarea, dar acum își spunea în gînd că nu va mai fi în stare să îndure ultimele opt zile.

Parisul cu toată bogăția și strălucirea lui i se părea fără rost, clipele trăite în capitala lumii fiind pentru el, pasă-mi-te, în afara programului și oarecum neesențiale. Ceea ce vroia era doar s-o vadă pe Ariadna. Întrebă pe Henryk cum arată. Acesta însă nu putea s-o descrie ; de altfel, nici n-o cunoscuse mai înainte și n-avea cum să

---

[1] Pe la douăsprezece (fr.).
[2] Vei fi singură ? (fr.).
[3] Aproape singură, dar ne vom da o altă întîlnire. De acord ? (fr.).
[4] Bine, voi veni. La revedere, dragă (fr.).
[5] La revedere (fr.).

ştie dacă s-a schimbat de cînd urcase pe o barcă pescărească, într-o seară întunecată de iarnă, în portul Odesa.

Antoniewski îşi dădea toată silinţa să-l distreze. Îi arăta locurile — cu desăvîrşire nepitoreşti ale Parisului — ce impresionau însă în cel mai înalt grad prin caracteristicile lor de metropolă : Halele, Jardin des Plantes, cartierul Gare de Lyon şi canalul St. Martin, locuri nicăieri descrise şi nici pictate. Mîncau în birturi ieftine. Janusz se gîndea tot timpul ce bine s-ar fi simţit dacă durerea asta fizică — resimţită concret — a dorului şi a neliniştei n-ar fi existat. Gîndul la Ariadna îi otrăvea orizontul. Îşi spunea — stînd lîngă Henryk, la picioarele catedralei din Monmartre — ce frumos ar fi fost totul fără Ariadna şi fără acel „dejun" îngrozitor ce-l aştepta şi care, după opt zile nespus de lungi, sosi. Se vede treaba că-l invitase şi pe Henryk — telefonîndu-i în ajun — aşa că s-au dus împreună. Era undeva foarte departe, dincolo de Pont d'Auteuil, într-un imobil imens „în stil modern". Pe vremea aceea „modernismul" francez reamintea — şi mai mult — secesiunea vieneză. Intrară în uriaşa clădire pe una din numeroasele ei porţi, iar cu un lift îngust, ca o colivie de papagali, urcară pînă la etajul patru. Le deschise o slujnică, rusoaică sadea, şi-i pofti în odaie unde erau deja cîteva persoane adîncite într-o însufleţită conversaţie. O femeie măruntă, foarte simplă, cu mişcări ascuţite, tunsă ca bărbaţii tineri, cu cărare pe stînga, dar cu părul dat cu o briantină lucioasă, îmbrăcată într-o comodă rochie de casă, cu uriaşe flori colorate şi ţinînd în mînă un ţigaret lung de chihlimbar, se ridică de pe otomana largă, albă, cu desene geometrice, pe care şedea turceşte.

— *I am so glad* [1], se adresă ea, tot în englezeşte, lui Janusz, întinzîndu-i mîna şi salutînd apoi pe Antoniewski ca pe un coleg.

Janusz o privi ca pe o specie — necunoscută — de gînganie, privire resimţită se vede de Ariadna, care deveni şi mai artificială, prezentîndu-şi cu un rîs nefiresc invitaţii : toţi bărbaţi. Dintre cei prezenţi Janusz cunoştea doar pe unul, un pictor polonez de statură uriaşă, cu părul roşcat, care avusese norocul nu numai să fie pictor, dar să se şi nască dintr-o prinţesă Lichtenstein, fiind ca atare un invitat extrem de solicitat la toate reuniunile. Mai erau de faţă compozitorul rus Goluchov — o matahală bonomă cu trăsături de tătar —, tînărul scriitor american Glen Way, apoi magnatul textilist din Lodz, Wiktor Gdański — cu frumosul lui profil asirian şi gesturi exagerate —, în sfîrşit, tînărul dirijor parizian Deso, vorbind necontenit şi executînd scamatorii ca un clovn în circ. Janusz luă loc pe scaunul indicat, în timp ce Ariadna se întoarse la uriaşa ei canapea ce părea, în încăperea îngustă, şi mai imensă...

Myszyński examina pe fereastră priveliştea îndepărtată ce se întindea pînă la scara turnului Eiffel şi la cele două turnuri de la Trocadero. Societatea nu-şi întrerupse conversaţia. Janusz, neînţelegînd nimic, fu cuprins de o tristeţe profundă. Mai era aşteptat Jean Siseau, vedeta acelei sindrofii şi un pictor tînăr căruia i se spunea Bibi. Tema conversaţiei era concertul ce urma să aibă loc la Teatrul des Champs Elysées, sub bagheta altui dirijor decît Deso, dar... Se vedea bine că nu erau sinceri.

[1] Mă bucur (engl.).

În sfîrşit Ariadna care ciripea cu pictorul cel roşcat, observînd că Janusz nu spune nimic şi se tot uită pe fereastră, i se adresă :

— Ah, domnule conte, am impresia că nu te interesează nimic, dumneata eşti încă nou la Paris... Cum te simţi aici ?

Janusz, gîndind că cea mai mare greşeală cînd te afli într-o societate este să constaţi cu glas tare ceea ce este vizibil pentru toată lumea şi — dîndu-şi seama că „acomodarea" Ariadnei la înalta societate era destul de superficială — răspunse :

— Unde aici ? La Paris, sau la dumneata ?

Ariadna rîse. O astfel de distincţie constituia deja o discriminare şi, prudentă, nu-şi preciză întrebarea. Tocmai atunci intră Siseau, om încă tînăr, cu un păr foarte negru, şi parcă de lînă. Avea obrazul uscăţiv, iar îmbujorările feţei, ca şi rumeneala buzelor se datorau unui delicat strat de ruj. Şi ochii i-avea frumoşi, mari, trişti, dar tăgăduind tot ceea ce grăia. Se aşeză pe canapeaua albă şi de acum nimeni nu mai apucă să spună ceva. Poetul vorbea numai despre sine, mult, îmbelşugat, foarte amuzat. Ascultînd vorbăria asta nesfîrşită, Janusz se uita la americanul Glen, plăcut la vedere şi care, într-un fotoliu din faţa lui, avea pantalonii de flanelă căzuţi peste ghetele prăfuite, în timp ce ciorapii i-atîrnau ca nişte colaci pitoreşti. Pe faţă i se vedea zîmbetul nesiguranţei, şi parcă un soi de jenă, ori poate chiar de admiraţie. Trăsăturile lui aduceau puţin cu ale lui Józio Royski — doar că avea faţa mai lunguiaţă — acelaşi puf auriu năpădindu-i pielea sub nas ; era foarte simpatic. Cînd se aşezară la masă, Janusz cercetă chipurile tuturor ; de fapt erau cu toţii oameni foarte drăguţi, valoroşi, creatori remarcabili şi desigur că fiecare în parte i-ar fi putut spune lui Janusz multe lucruri interesante. Convenienţa colectivă însă îi obliga să înfăţişeze nişte „adevăruri" imposibile, să se agite, glumind într-un chip mult prea persistent, în sfîrşit, să alunece mereu, înaintînd pe potecile bîrfelii cu viteza unui *bobsley*. Goluchov susţinea că Massenet este cel mai genial compozitor din lume ; Bibi, sosit ultimul — pictor tînăr şi cu barbă, ceea ce i se părea lui Janusz un lucru respingător — declara că nici nu se poate uita la Monet, de vulgar ce este, iar Matisse nu ştie măcar să utilizeze culoarea. Siseau pretindea că cea mai frumoasă privelişte din lume este a pavilioanelor de tir din bîlciuri, unde manechinele se prăbuşesc cu capul în jos. Pictorul cel roşcat zîmbea destul de ironic, aruncînd din cînd în cînd cîte o vorbă. Henryk Antoniewski tăcea, în timp ce scriitorul american avea naivitatea să-i strîngă cu uşa pe vorbitori prin întrebarea : „*pourquoi ?*" şi cerîndu-le, totodată, să-şi motiveze ideile ce le fulgerau prin cap, desigur, abia cu o clipă mai înainte.

În capul mesei Ariadna îşi întorcea — ca un piţigoi — căpşorul ei mic şi pieptănat lins, cînd spre unul, cînd spre altul dintre vorbitori. Lîngă tacîmul ei un aparat telefonic, foarte ciudat, înalt, lăcuit în galben şi roşu, suna din cînd în cînd şi Ariadna vorbea cu cîte cineva, mai mult sau mai puţin amabil. Mîncarea, proastă şi nu prea îmbelşugată, se servea însă pe un serviciu frumos de porţelan chinezesc. Tema discuţiei era expoziţia de artă aplicată, ce urma să aibă loc în cursul anului la esplanada Invalizilor, chestiune care — Janusz nefiind la curent — îl plictisea groaznic. Deso şi bărbosul Bibi vorbiră apoi despre mica stagiune de operă organizată de una dintre cîntăreţe, pe cont propriu, forfecînd programul acestor spectacole şi pe autorii operelor şi baletelor scrise pentru cîntăreaţă, deşi printre aceştia figu-

rau nume ca Stravinski, Ravel şi Szymanowski. Ironiile generale ca şi cancanurile mărunte ce dominau conversaţia iritau pe Janusz. Pictorul cel înalt şi roşcat nu scotea nici el, nici un cuvînt, uitîndu-se doar din cînd în cînd, cu atenţie, la Janusz. Ariadna adăuga de fiecare dată, la bîrfelile auzite, cîteva noi răutăţi, iar pe la sfîrşitul mesei nu numai că primea telefoane, dar chiar începu să telefoneze în diferite locuri.

Din conversaţie Janusz înţelese că la „Casino de Paris" se află în pregătire un spectacol intitulat *Ispitirea Sfîntului Anton* — cu decoruri şi costume de Ariadna — întrebîndu-se despre ce fel de costume putea fi vorba în acest spectacol, cînd sfîntul Anton putea să apară, pur şi simplu, într-o rasă de călugăr, iar în jurul lui sumedenie de femei : goale. Totuşi, pe tema acestor costume, Ariadna şi invitaţii ei aveau multe de spus.

La cafea trecură din nou în încăperea cu otomana albă şi aplicaţii geometrice. Janusz intră în vorbă cu Wiktor Gdański, care i se păru mai simpatic decît ceilalţi, deşi era un om cu pretenţii.

— Vă simţiţi aici cam străin, nu-i aşa ? îl întrebă Wiktor. Încă nu v-aţi obişnuit cu Parisul ?

— Asta să fie oare Parisul ? răspunse Janusz printr-o întrebare. Cred că mai există şi un alt Paris.

— Şi nu numai unul, zise Gdański căzînd pe gînduri, cu ochii pe fereastră, dar e greu de ştiut care-i cel mai adevărat.

— Desigur că nu ăsta, mormăi Janusz uitîndu-se la Ariadna, care, venită în cameră cu telefonul după ea, se aşezase tot turceşte, pe otomana albă, mişcîndu-şi capul ca o pasăre. Ea asculta cînd ceea ce îi expunea Siseau, pe un ton extrem de patetic, şi întinzînd înainte mîna înarmată cu o ţigaretă, cînd ceea ce — de cealaltă parte — îi

turuia Deso. Tot mai zgomotoase erau izbucnirile rîsetelor ei, luînd în mod cinic în derîdere toate spusele poetului.

— Mie îmi place orice fel de Paris, mărturisi Gdański.

— Nu credeţi că odată şi odată va trebui să alegeţi ? întrebă Janusz, uitîndu-se la Gdański, poate prea grav.

O clipă mai tîrziu, după ce-şi fixă o întîlnire cu Wiktor, peste o săptămînă, se furişă din încăpere, fără să-şi ia rămas bun de la nimeni.

II

Ariadna încercă, se pare, o oarecare nelinişte, fiindcă a doua zi chiar îi telefonă la hotel. Obosit şi plictisit, Janusz nu fu deloc amabil cu ea. Simţi bine că atitudinea lui o afectase. Îi spusese totuşi că va veni şi ea la Gdański, ca să-l întîlnească. Janusz lăsă receptorul, ca şi cum ar fi scăpat de o unealtă ucigaşă. Avusese impresia că şi-a redobîndit liniştea, că totul fusese doar o simplă confuzie şi iată că deodată înţelese că vechea lui prietenă era cuprinsă de o oarecare tulburare. Trecuseră opt ani, cu atîtea schimbări — ba chiar doisprezece. Mai era oare posibil să-şi facă vreo iluzie ?

Bilińska locuia în piaţa Vendôme, la hotelul „Ritz". Făcea tot ce putea ca s-o întîlnească cît mai rar, dar, în ziua aceea, îi făgăduise să ia dejunul cu ea ; fu silit deci să se ducă. Se urcă în metrou la staţia St. Michel. La a doua staţie (metroul trecînd aici pe sub Sena, avea întotdeauna un ciudat sentiment la gîndul că fluviul curge pe deasupra capului lui), la Châtelet, schimbă,

luînd linia ce mergea spre Porte Maillot. La ora aceea înghesuiala nu era mare, totuşi în vagonul în care se urcase era lume destulă. Cînd trenul şuieră de două ori şi se urni cu zgomot, iar uşile automate se închiseră uşor, auzi în spatele lui o convorbire în limba polonă :

— Vom merge pînă la capăt, grăia vocea bărbatului.

— Chiar pînă la căluşeii şi distracţiile alea ? iscodi vocea femeii.

Zîmbind, îi privi discret. Era un bărbat tînăr, bronzat şi vesel, iar alături de el o fetişcană rotofeie, cu aspect de ţară, căreia nu-i prea venea costumul gri deschis şi pălărioara roşie de pe cap. Tînărul îl examina şi el atent. Janusz întoarse capul. Staţiile treceau în fugă şi tocmai se pregătea să coboare la piaţa Concorde, cînd simţi că cineva îi atinge cotul.

— Scuzaţi, zise tînărul, nu sînteţi cumva domnul Myszyński ?

— Da, confirmă Janusz. Cu cine am plăcerea ?

— Desigur, dumneavoastră nu mă mai recunoaşteţi ! Sînt Janek, fiul lui Stanisław de la bătrîna prinţesă Bilińska.

Ca prin ceaţă, Janusz îşi reaminti de băiatul care trecea prin bucătărie ca să ajungă la bătrînul valet ce-şi avea locuinţa în boxa de sub scară.

— Dar dumneata ce faci aici ? întrebă el.

— Eu ? Locuiesc... Ea e soţia mea.

Janusz îi întinse mîna.

— Este contele Myszyński — o lămuri Janek pe soţia lui —, frate cu tînăra prinţesă. Ea ştie tot — i se adresă el lui Janusz — eu îi povestesc întotdeauna despre toate.

Pe peronul cu inscripţia „Concorde“ trenul îşi încetini mersul.

— Unde locuieşti dumneata ? îl întrebă Janusz, simţind deodată o vie simpatie pentru băiatul ăsta care-i povesteşte soţiei „despre toate“.

— La Saint-Paul. Vă rog să poftiţi pe la noi, însemnaţi-vă adresa.

— Voi ţine minte, rosti Janusz. Janek îi spuse strada şi numărul. Desigur, voi veni, repetă el.

— Dumneavoastră ştiţi că prinţesa este foarte bolnavă ? Mi-a scris tata, adăugă tînărul. Janusz, nemaiavînd timp să pună întrebări sări cînd trenul deja pornise şi primi o usturătoare lecţie din partea conductorului. Ieşi repede la suprafaţă şi porni spre strada Rivoli, în direcţia pieţei Vendôme.

La sora lui găsi o oarecare agitaţie. Ea şi primise ştirea despre moartea soacră-si şi voia să plece la Palermo, în timp ce Spychała, călcînd cu paşi grei covoarele din cameră, o sfătuia să nu plece . Janusz avu impresia că se certaseră de curînd. Spychała susţinea că nu are nici un sens să întreprindă o călătorie obositoare şi costisitoare, fără a şti în mod sigur care-i starea bolnavei. În cele din urmă Janusz o convinse să telegrafieze domnişoarei Potelos, însoţitoarea de totdeauna a prinţesei, putînd să afle în felul acesta adevărul.

După dejunul luat în grabă, jos, la Ritz, Bilińska anunţă pe Janusz că-l ia cu ea la ambasadă, la un ceai. Janusz se strîmbă niţel, dar cum ştia că tot trebuia să meargă acolo, preferă să însoţească pe soră-sa, decît să se ducă singur. Ieşiră împreună.

— Auzi ? spuse Spychała Bilińskăi, despre chestiunea aceea vom mai sta de vorbă. Cred că n-ai să pleci la Palermo ?

Nu se mai jenau de Janusz, spunîndu-şi pe nume. În societate însă foloseau expresiile „doamnă“ şi „domnule“ pe care adesea le cam încurcau dînd

naştere la o mulţime de apropouri. Janusz nu înțelegea cum de putea Spychała să suporte o situaţie atît de echivocă.

Pe Avenue de Tokio recepţiile intime de după-amiază erau destul de plictisitoare. Ambasadoarea oficia la o masă mare, ovală şi fiecare, după ce-i prezenta omagiile, era obligat să ia loc pe scaunul aflat liber, alături de persoane necunoscute, să discute despre lucruri banale pînă ce întîmplător nimereau o temă ce putea interesa ambele părţi. Janusz nu era făcut pentru astfel de relaţii. Amfitrioana aşeză pe Bilińska aproape de ea, între prinţesa Doudeauville, născută Radziwiłł și o altă doamnă și mai împopoţonată cu pene şi dantele, iar lui Janusz îi oferi un loc lîngă două adolescente, dintre care una se dovedi a fi foarte vorbăreaţă. Din capul locului, domnişoara îl întrebă unde joacă tenis şi dacă vîsleşte pe lacul din Bois de Boulogne. Răspunzînd destul de stîngaci întrebărilor, îşi îndrepta privirea spre persoanele ce şedeau în jurul mesei. Un bătrîn foarte amuzant într-o jachetă gri cu plastronul prins într-un mare smaragd explica ceva unei doamne cu o pălărie neagră, imensă, cu pene de bîtlan. Era nu numai frumoasă, dar i se părea chiar cunoscută. Chipul i se deosebea de toate celelalte — de altfel inexpresive — printr-un anumit joc pătimaş şi inteligent.

— Vă uitaţi la domnul acela? întrebă vecina pe Janusz. Nu-i aşa că-i amuzant? Este Boni de Castellane, faimosul risipitor, cel care şi-a tocat nu numai banii lui, dar şi milioanele soţiei, o americană născută Gould. A şi scris nu de mult o carte intitulată *L'art d'être pauvre.* [1]

[1] *Arta de a fi sărac* (fr.).

— Nu, răspunse Janusz, mă uit la vecina lui. Cine este?

— E doamna Evans, o americană, cîntăreaţă de cabaret ce se produce sub numele de Hanna Wolska.

— Wolska? întrebă Janusz. E poloneză?

— Se pare... Poloneză sau rusoaică...

Privind cu oarecare spaimă la doamna cu pălărie neagră, Janusz îşi mărturisi în gînd: „Da, desigur, e Hania Wolska. Cît de mult s-a schimbat în aceşti nouă ani." O examină apoi de parcă ar fi vrut să-i descifreze în trăsăturile feţei toată povestea timpului trecut. „Ce-a ajuns! Dumnezeule!" gîndi el mai departe, cu jale, ca şi cum n-ar fi avut în faţa lui o prea frumoasă femeie matură. În mintea lui stăruia imaginea micuţei Hania, venind pe furiş în locuinţa familiei Szyller, la lecţiile Elźuniei. Nu mai auzea nici întrebările vecinei — de cîteva ori îi răspunse atît de stupid, încît aceasta îşi întoarse capul spre doamna impunătoare din stînga ei.

Marysia Bilińska se plictisea de moarte între doamnele cu pene şi dantele, aruncînd lui Janusz priviri ce-l îndemnau să fie mai vorbăreţ, deşi abia răspundea, prin monosilabe, la întrebările vecinelor. În sfîrşit se ridică.

— Vii la concertul lui Paderewski? întrebă ambasadoarea.

Bilińska făcu o astfel de mutră, ca şi cum auzea pentru întîia oară numele lui Paderewski.

— *Mais certainement...* [1]

Doamna cu pălărie neagră se ridică şi ea.

— *Good bye,* [2] *mistress Evans,* zise amfitrioana în silă şi destul de rece.

[1] *Da, desigur...* (fr.).
[2] La revedere (engl).

— La revedere, doamnă ambasadoare, grăi Hanna Wolska în limba polonă, și în acest „la revedere“ se cuprindea totul : o nuanță de nerăbdare, de dispreț, de superioritate, și totuși un oarecare regret. Janusz se afla tocmai în spatele ei. Doamna Evans, retrăgîndu-se, dădu de el, îl cercetă și deodată cu un zîmbet plin de simplitate spuse :

— Dumneata aici, domnule Janusz ? Ai pățit-o ! Ce mai face familia Szyller ?

Ambasadoarea, văzu indignată cum Janusz, fără să spună vreun cuvînt, dar cît se poate de intim, sărută mîna milionăresei americane — cîntăreață de cabaret.

— N-am știut că fratele tău cunoaște pe doamna Evans, zise ea luîndu-și rămas bun de la Bilińska. La revedere, la concert.

Janusz prezentă pe doamna Evans soră-si.

— Vă voi conduce cu mașina mea pînă acasă, rosti Hanna. Unde locuiți, doamnă ?

— Mă întorc la Ritz, răspunse Bilińska.

— Mă voi plimba puțin ; eu locuiesc pe rue de Lubec. Dar dumneata ? întrebă ea pe Janusz.

— N-am cu ce mă lăuda, zîmbi el, undeva spre bulevardul Saint-Michel.

— Bine, atunci să pornim.

Pe scara ambasadei întîlniră pe Spychała. Bilińska se opri o clipă.

— O vom conduce pe sora dumitale, spuse între timp doamna Evans, apoi vom merge undeva să cinăm. Am să-ți povestesc foarte multe lucruri.

— Da, desigur, acceptă Janusz, simțindu-se deodată alt om.

Ieșiră din ambasadă. Pe stradă întunericul se întețea, soarele apunea împresurat de norii portocalii cu forme complicate, ce se reflectau în ferestrele etajelor superioare ale clădirilor. Lui

Janusz i se păru, luînd loc în automobil, că zărește pe Ariadna intrînd în ambasadă. Umbra galbenă a baldachinului de sticlă de deasupra intrării învăluindu-i făptura într-o lumină caldă, nu mai avu răgazul să deslușească dacă într-adevăr fusese chiar ea.

Șezînd alături, în restaurantul elegant unde-l conduse Hania cu „Rolls-Royce“-ul ei, situația începu să-l distreze. Nu-și putea imagina în nici un chip că șade alături de fiica paznicului casei de la Odesa. Între Hania de atunci și doamna Evans nu găsea nici o legătură, cît de mică. Se trezi, pur și simplu, într-un restaurant, la aceeași masă cu o femeie absolut necunoscută, splendidă și care, pe deasupra, pornise să-i facă confesiuni, povestindu-i întreaga ei viață.

Povestirea asta ar fi putut înlocui totul. Cuvintele nu sînt în stare să se substituie faptelor și, totuși, ceea ce-i povestea Hania estompa cu totul amintirile de la Odesa. E drept că nu dăduse nici o importanță fetiței modeste de atunci și abia mai tîrziu, în ultimul timp, cînd, între Winnica și Kiev, se oprise cîteva zile la Odesa, observase că Hania se îmbracă mai bine și că — așa cum auzise de la doamna Royska — ar cînta într-un *café-chantant*. Aflase — mai mult — că Walerek este îndrăgostit de ea, dar, legătura asta — chiar numai în gînd — între băiatul acela ordinar, care era Walerek și splendida milionăreasă americană nu-i putea trezi decît un zîmbet.

— Îmi privești smaragdele ? întrebă doamna Evans.

— Într-adevăr, sînt minunate.

La urechi, Hania avea niște splendizi cercei rotunzi de smaragde.

— N-am văzut niciodată smaragde șlefuite în chipul acesta, adăugă el gîndindu-se la bijuteriile

soră-si, duse pe apa sîmbetei pentru cumpărarea fermei Komorów... şi probabil şi pentru altceva ?

— Am cea mai mare colecţie de smaragde din lume, spuse în treacăt doamna Evans. Pasiunea mea pentru aceste pietre a făcut să li se urce, în ultimul timp, preţul. Am fost imprudentă, zîmbi ea, cumpărînd aceste giuvaeruri direct, singură, nu prin intermediari.

— Ce face soţul dumitale ? întrebă Janusz.

— Evans, ultimul meu bărbat, continuă să zîmbească Hania, este fabricant. Ai auzit poate de maşinile de recoltat şi treierat Evans ? De altfel producţia în fabricile noastre din Pittsburgh se poate restructura...

— Ai avut mai mulţi soţi ?

— Evans este al treilea. Ştii cum a fost ? Din Odesa am plecat cu Kalikst Duşan la Constantinopol. Acolo m-am măritat cu medicul ambasadei americane, doctorul Smith. Am plecat la New York. Doctorul Smith, om foarte cumsecade, dar vîrstnic, a murit după doi ani, lăsîndu-mi o avere foarte frumoasă. Acesta a fost începutul... — zîmbi ea fermecător şi parcă neputincioasă, ca şi cum ar fi vrut să spună, uitîndu-se la Janusz, că destinul a fost mai puternic decît ea. Am început să cînt din nou, pe scenele americane, am avut succes... Bem ceva ?

Janusz, simţind efectul şampaniei, zîmbi şi el, dar — cum îşi mărturisi el însuşi în gînd — cam stupid.

— Desigur.

— După doi ani...

— Aceştia sînt alţi doi ani din opt...

— Un oarecare timp trebuie scăzut pentru Constantinopol.

— Ei şi ?

— După doi ani s-a însurat cu mine un „manager“ teatral, Cochran. Am plecat în voiaj de nuntă în Europa. Şi pe vapor l-am cunoscut pe Evans...

— Apoi ?

— Evans plecă direct în Elveţia, unde se afla soţia lui... să obţină divorţul.

— Şi dumneata ?

— Ce aveam de făcut ? De trei ani sînt doamna Evans.

— Iar... la Paris ?

— Am cumpărat aici un teatru... şi vreau să cînt.

— Dumnezeule ! Îţi mai aduci aminte de Elźunia ?...

— Ah, ştii, şi-a pierdut vocea de tot... De cînd a devenit soţia lui Rubinstein, omul acela îngrozitor... Am auzit-o nu de mult la „Metropolitain Opera House“.

Janusz îşi încordă auzul, cercetîndu-şi pieziş vecina. Avea buzele uşor crispate.

„Aici, se ascunde ceva“, gîndi el.

— Din moment ce a cîntat însă la „Metropolitain“...

— Numai datorită banilor lui Rubinstein. Dumneata doar ştii că pe bani poţi obţine totul.

În această ultimă frază vibrase o notă de oarecare nelinişte, ori de nesiguranţă, sesizată de Janusz.

— Aşa crezi dumneata ? întrebă el.

Hania nu răspunse. Duse însă paharul la gură ; Janusz gîndi că gestul fusese făcut anume pentru a masca expresia gurii, devenită subit foarte amară, lucru căruia Janusz îi acordă toată atenţia.

Deodată, ridicîndu-şi privirea şi uitîndu-se la el, îl întrebă :

— Vrei să mergem la mine ? Îţi voi cînta ceva.

Deşi nu terminaseră masa, plătiră şi plecară în rue de Lubec unde Wolska — cu o cheiţă de argint scoasă dintr-o poşetă de paie — deschise poarta grea, imensă, a unei clădiri întunecate. Interiorul era neluminat, încăperile uriaşe şi pustii ale micului palat făceau impresia că nu sînt locuite. Hania aprinse lumina în hol, unde-şi lăsară hainele pe scaune şi urcară apoi scara de marmură în spirală, aprinzînd pe rînd lămpile. Întunericul din faţa lor se risipi, nu însă şi pustiul locului. La primul etaj trecură prin cîteva saloane mobilate cu piese mari, unde atîrnau lustre şi tablouri acoperite cu muselină. În ultima cameră aplice albe iluminau cu o palidă culoare verzuie : covorul de pe pardosele, mobila uşoară căptuşită cu un creton verde cu flori albe, ca şi pianul cu coadă de un negru lucios, împodobit cu un imens buchet de tulipani violeţi, aşezat într-o vază rotundă de sticlă mată.

La sunetul paşilor lor apăru o persoană măruntică, slăbuţă şi negricioasă, de vîrstă mijlocie, cu un foarte negru păr răvăşit şi cu nasul coroiat. Purta în braţe un căţeluş păros, alb ca zăpada. Prezentînd-o lui Janusz, doamna Evans zise :

— Secretara mea, miss Silberstein.

Căţelul lătră de cîteva ori : avea un glas răguşit.

Doamna Evans se învîrti prin cameră aprinzînd lămpile de pe pereţi.

— Te rog să mă scuzi o clipă ; aici este Sherry, rosti ea cam agitată, mă întorc îndată, doar să mă schimb. Te rog, se adresă în englezeşte secretarei, să-mi pregăteşti Tosca, şi dispăru după o draperie verde.

Svîrlit de miss Silberstein pe parchet, căţelul rămase o clipă abătut, apoi porni şchiopătînd

după stăpînă-sa spre coridor, făcînd să răsune lemnăria cu labele lui. Secretara luă un tom gros de pe raft, deschise pianul şi aşeză notele pe pupitru.

— *She is completely mad* [1], i se adresă ea lui Janusz pe un ton confidenţial. A avut succes ca solistă de cabaret, iar acum i s-a năzărit să cînte la operă. Nu-i însă în stare de aşa ceva şi oricîţi bani va arunca nu va putea cînta pe o scenă adevărată. De aceea a cumpărat un teatru, dar nici asta nu-i ajută la nimic. Te vei convinge !

Janusz de-abia avu timp să înghită o sorbitură din licoarea cea dulce. Nu răspunse domnişoarei Silberstein nici un cuvînt, fiindcă nu putea să intre în confidenţe pe tema unor persoane şi împrejurări ce-i erau cu totul necunoscute.

După un minut doamna Evans se înapoie, într-un veşmînt de mătase uşoară, cu mînecile lungi, încinsă cu un şnur în genul unor mătănii cu smaragde mari, rotunde, şi purtînd la gît şiraguri de smaragde asemănătoare. Părul se vede că şi-l răvăşise dintr-o singură mişcare a mîinii, schimbîndu-şi pieptănătura aşa de îngrijită într-o claie de şuviţe. Părea foarte frumoasă. Stinse iarăşi o parte din lumini, strecurîndu-se de-a lungul pereţilor ca o Lady Macbeth.

— Voi cînta ceva din actul al doilea, zise ea lui Janusz, care şedea într-un fotoliu adînc şi se sprijinea de îndoitura pianului. Miss Silberstein execută cîteva acorduri — pianul acordat în surdină avînd un sunet foarte frumos — iar Hania începu aria rugăciunii.

Janusz îşi dădu seama îndată că volumul glasului era aşa de redus, încît — oricît de mică era

[1] E ţicnită de tot (engl.).

încăperea — vocea ei se auzea foarte slab, uneori fiind chiar acoperită de acordul în surdină al pianului. Nici nu era nevoie de o prea mare ştiinţă muzicală pentru a te convinge, în scurt timp, că execuţia era în afara măsurii, astfel încît sărmana domnişoară Silberstein trebuia necontenit, fie să o ajungă din urmă cînd, pe neaşteptate, o lua cu cîteva măsuri înainte, fie să o aştepte cu un acord, pînă ce cîntăreaţa reuşea să o ajungă din urmă. Din cînd în cînd pianista arunca lui Janusz priviri pline de subînţelesuri, clipind din ochii ei negri şi mari. Era ceva îngrozitor.

Şezînd în fotoliul lui imens, Janusz simţea în spatele lui o locuinţă rece, imensă şi pustie, iar în faţă vedea o femeie frumoasă, într-un veşmînt festiv, ce scotea însă cu eforturi uriaşe nişte biete sunete slabe dintr-un gîtlej supraîncordat. Pe gîtul frumos al doamnei Evans arterele se vedeau dilatate, gura-i era deschisă larg într-o expresie dramatică, ochii pe jumătate închişi, iar frumosul ei păr răvăşit pe frunte se zbuciuma brusc la fiecare notă. De jale, Janusz simţea cum i se strîngea inima.

La un moment dat doamna Evans îşi ridică amîndouă braţele în sus — intenţionînd să emită un sunet lung, fireşte însă întrerupt, în pofida bunelor ei intenţii — şi rămase aşa, cu ochii închişi.Miss Silberstein lăsînd în jos, neputincios, lăbuţele ei mici ca de erete, privi spre musafir, fără să-şi ascundă ironia. Desigur, îşi ura stăpîna.

Revenindu-şi, Hania se întoarse şi ea către Janusz, care se ridică din fotoliu şi îngăimă cîteva vorbe de admiraţie, destul de imprecise.

— Acum, *Regina Saba*, comandă Wolska.

Janusz fu silit să asculte încă trei sau patru arii. Deşi nu încăpea nici o îndoială că doamna

Evans nu avea nici o şansă să cînte la o operă serioasă, totuşi — trimiţînd-o pe domnişoara Silberstein să pregătească ceva gustări — întrebă pe Janusz dacă n-ar fi posibil să aibă un spectacol la Opera din Lwow. Janusz afirmă că nu are acolo nici o cunoştinţă.

— Şi încă ceva, adăugă doamna Evans luînd loc la măsuţa pentru gustări, am pierdut orice contact cu toată familia mea din Polonia. Ştiu că tata s-a întors de la Odesa la Varşovia... Ce se mai petrece acum cu el ? N-ai putea oare, întorcîndu-te în ţară, să-l cauţi şi să-i dai adresa mea ?

— Fireşte că da, răspunse Janusz, numai că unde să-l caut ?

— Trebuie să existe o centrală a paznicilor, afirmă doamna Evans cu un oarecare efort.

— De cînd au declarat grevă, zîmbi Janusz, ei poartă titlul de portari de case şi au sindicatul lor. Crezi că tatăl dumitale nu şi-a schimbat cumva profesiunea ?

Cercetîndu-l într-un chip nespus de intens, ea şopti :

— Cred că nu...

Seara, într-un tîrziu, întorcîndu-se la hotelul „Suez“ Janusz avea zîmbetul pe buze. Un singur lucru nu se putea obţine, chiar în schimbul unor oricît de mari sume de bani : o voce frumoasă.

III

Cu destulă greutate găsi Janusz la Saint-Paul locuinţa lui Janek Wiewiórski, care-i spusese că şade pe rue Coster, cînd colo strada se numea rue Castex. O recunoscu după sinagoga situată la colţul dintre Castex şi strada Saint Antoine. Deşi era, ce-i dreptul, destul de departe de bise-

rica Saint-Paul, tot cartierul avea însă acelaşi caracter, amintind unele străzi din Lodz : aceleaşi scunde prăvălioare alimentare cu inscripţii evreieşti, aceleaşi mărunte birturi cu simboluri zugrăvite, sau cu colaci împletiţi, ca pe piaţa din Grojec ori din Grodzisk. Pe stradă răsuna doar jargonul, sau poloneza, şi în cele din urmă strada Castex i-a arătat-o tot o evreică bătrînă, cu perucă şi cu o bonetă tricotată în inele aurite. Wiewiórski avea o locuinţă cam ciudată ; la intrare, două trepte de lemn, deasupra uşii zdrăngănea un clopoţel, iar la mijloc era întunecos, mirosind a bere şi heringi. Desigur că şi aici fusese cîndva o mică prăvălioară. Janusz de altfel nu se putea sustrage impresiei că se află chiar în Polonia.

Janek, aflat în prima odaie, sări în sus cînd îl văzu şi strigă spre fundul locuinţei :

— Janka, Janka, ia fă te-ncoa, doar ţi-am spus că va veni contele.

Janusz îi întinse mîna, iar acesta o cuprinse, din toată inima, în amîndouă palmele lui.

— Am venit... dar cu o singură condiţie : să nu-mi mai spui conte. Nu sînt nici un fel de conte...

— Vai de mine, domnule ! Doar fiecare din voi sînteţi sau prinţi, sau conţi — şi Janek schiţă un gest de indiferenţă —, dar dacă nu vă place, fie şi aşa. Poftiţi, poftiţi.

Îl introduse într-o cameră mică, în fund, unde era o masă pătrată acoperită cu o faţă lucrată în reţea şi cu un buchet de pene roşii-liliachii şi verzi. Ştergînd scaunul de lemn cu şorţul continuă :

— Poftiţi, domnule, vine şi soţia numaidecît. Nici nu ştiţi cît m-am bucurat. Am să vă spun îndată ceva — şi ieşi repede.

Janusz se uită prin odaia zugrăvită în desene albastre şi galbene. Mobile erau puţine, la un perete un ariston, iar pe el o colivie de canari. Pe pereţi atîrnau litografii înfăţişînd pe prinţul Josef şi Jurămîntul lui Kościuszko[1] în piaţă, iar alături o gravură foarte frumoasă : portretul lui Stanisław Leszczyński[2] în costumul de la încoronare. Janek veni repede înapoi, aducînd o sticlă de vodcă, pîine şi brînză felii pe o farfurie. Pe uşa cealaltă intră doamna Janka, foarte îmbujorată la faţă şi îmbrăcată într-o bluză de mătase roz. Se aşezară la masă şi-l serviră pe Janusz cu vodcă şi brînză.

— Pîinea aici, domnule, seamănă cu cea poloneză, o coace o evreică, nu departe, lîngă sinagogă.

Janusz se simţi din primul moment bine. Se aşeză la masă şi privi cu simpatie pe Janek, dîndu-şi seama abia aici cît de străin se simţise pînă atunci la Paris. Observă că nici măcar o singură dată nu se gîndise la Varşovia sau la cei de-acasă, deşi de fapt baza tuturor reflecţiilor lui era acolo. De altfel... El nici nu avea casă, nu putea să socotească locuinţa străină de pe Bracka drept casa lui şi nici ferma, unde nu se ducea niciodată.

— Ai avut în ultimul timp, se adresă el lui Wiewiórski, veşti de la tatăl dumitale ?

Wiewiórski făcu un semn că nu. Nu, nu primise, ultima scrisoare fiind aceea despre boala prinţesei.

— Acum, însă, cum e sănătatea prinţesei ? întrebă Janek.

---

[1] *Tadeusz Kościuszko* (1746-1817), patriot polonez, luptător pentru independenţa Poloniei.

[2] *Stanisław Leszczyński* (1677-1766), rege al Poloniei (1704-1766).

— Mulţumesc, e bună. Soră-mea a primit ştiri. O telegramă de la domnişoara Poteios. Prinţesa se simte mai bine şi zilele astea urmează să plece la Varşovia. Se poate spune că prinţesa Anna e sănătoasă, din moment ce porneşte la un drum atît de lung, din Sicilia pînă la Varşovia.

— Sicilia asta e departe ? întrebă Wiewiórska.

— O bună bucată de drum : de la Roma încă o zi de călătorie.

— Văleu, dar de ce s-a dus ea tocmai acolo ? O persoană atît de bătrînă...

— Fiica ei este măritată acolo — îi explică soţul sigur de sine — cu unul care ar fi fost rege al Franţei, dacă regii Franţei n-ar fi fost alungaţi.

Janusz nu încercă să-i îndrepte eroarea. Nu-i tot una, oare, dacă-i vorba de un pretendent, de fratele ori de nepotul lui ? Pentru soţii Wiewiórski lucrul n-ar fi trebuit să aibă nici o importanţă... deşi tot avea una, Wiewiórska regretînd că francezii n-au încă rege — cum ar fi trebuit să aibă — fiindcă, poate, ar fi fost mai bine, iar scumpetea n-ar mai fi fost atît de mare.

— Dar cum ai ajuns aici, domnule Janek ? întrebă Myszyński, după ce bău al doilea păhărel de vodcă.

— Cum ? Din mină ! După răscoală, am rămas în Silezia, unde lucrurile nu mergeau bine. Ne promiseseră nouă, insurgenţilor, munţi de aur şi cînd colo ne-am ales cu nădragii peteciţi şi cu muncă pînă peste cap. Aşa că am plecat la Nord ; timp de doi ani am lucrat în mină ; am dibuit-o pe soţia asta a mea şi, pot spune, că treaba a început, oarecum, să meargă. Numai că, domnule, nici la franţuji nu-i bine să munceşti : exploatare şi basta. Omul nostru nu se simte nicăieri bine, adăugă el senţenţios. Am strîns ceva bănuţi, am

venit la Paris ; mătuşa nevestei mele avea aici o dugheană, aşa că ne-am aciuat pe lîngă ea. Dar mătuşa a murit, iar eu am lichidat prăvălia. Ce să facă un muncitor cu o prăvălie ?

— Şi unde lucrezi acum ?

— Acum, într-un atelier, zise Janka în locul soţului ei, trecînd apoi în prima odaie, fiindcă intrase acolo cineva din stradă. Janka vorbea poloneza cu un puternic accent mazurian şi folosind expresii ţărăneşti, dar începuse s-o rupă destul de curent şi în franţuzeşte.

— Cum se face că nu aveţi copii ? întrebă Janusz.

— Am avut o fetiţă. Da' s-a prăpădit la o săptămînă după naştere, cînd mai eram la maternitate. La noi, acolo, în mină, era vai de lume în privinţa asta. Copilul a răcit, i s-a umplut pielea de băşicuţe ; cum crăpa una, domnule, cum ieşea o materie subţire. Trei zile s-a chinuit, miorlăia ca o pisică şi-apoi a murit. De atunci n-am mai avut altul...

— Nu ţi-e dor de Polonia ? mai întrebă Janusz, dînd pe gît al treilea păhărel.

— După ce să-mi fie dor ? zise Janek cu amărăciune. Patria nu mă vrea şi nu are nevoie de mine, aşa că nici eu n-am nevoie de patrie.

— Cu franţuzii te poţi împăca ?

— Vezi bine. Cu orice om te poţi împăca. Numai că-i un popor tare mărunt, domnule conte, îşi ţine mîna doar în buzunar — uite-aşa — de parcă ar creşte acolo un şarpe ; şi-apoi nici mîncarea lor nu face parale. Zilnic, să-mi fie cu iertare, se aşează la blidul lor cu o mutră făloasă de parcă s-ar aşeza la cina din ajunul Crăciunului. Iar în blid... cufureală.

Janusz zîmbi.

— În schimb, Janka-i bună gospodină, vă veți convinge îndată. De fiecare dată stă să gătească ceva ca la noi. La ei însă, n-ai la ce să te uiți. Salată și brînză, brînză și salată...

Janka intră, aducînd pe o farfurie mai multe cotlete de porc — tăiate felii — cu carnea albă și apetisantă. Janusz mîncă cu plăcere. Vodca începu să-și facă efectul și Wiewiórski devenea tot mai vorbăreț. Janusz și-l reamintea ca băiat tînăr, timid, rivalul chipeșului cavalerist Ludwik, care îl lăsa cu buzele umflate pe lîngă dădaca lui Alo. Acum era însă un vlăjgan solid.

— Spuneți-mi, ce mai e nou la Varșovia ? Ce mai face sora dumneavoastră ? S-a căsătorit ?

Janusz rămase perplex. Slujitorii erau la curent cu tot ce se întîmplă în casă.

— Nu, nu s-a căsătorit.

Wiewiórski înțelese că nu se cade să mai pună întrebări.

— Dar domnul Spychała ? întrebă el totuși.

Janusz nu voia să-i spună lui Wiewiórski — nu se știe de ce — că Spychała este la Paris.

Wiewiórski avea însă cunoștință de acest lucru.

— Îl întîlnesc, îl întîlnesc, zise el.

Pentru o clipă se făcu tăcere.

— Ah, M.A.E... exclamă deodată Janek amenințător — adică Mi-nis-te-rul A-fa-ce-ri-lor Ex-ter-ne ? Niște bandiți, domnule ! Știți ce ne-au făcut ?

— Cui ? Dumitale ? întrebă Myszyński, uimit.

— Aș ! nu mie, insurgenților. Dumneavoastră știți ce armistițiu ne-au făcut ei atunci ?

— Ce armistițiu ? Nu știu nimic.

— Parcă știți vreodată ceva ! Nimic nu vă interesează — și fostul miner izbi cu pumnul în masă — înțelegeți ? Cînd a fost răscoala, noi

am pornit la luptă, ho, ho, și încă cum. Mai înainte de plebiscit m-au chemat lîngă graniță, la Sosnowiec și m-au învățat cum se manevrează carabina — la dreapta, la stînga — cum să-l bat pe neamț... Iar după plebiscit ne-au poruncit chiar să fim gata de atac și... a mai trecut încă o lună și ceva...

— Dar ce-i cu M.A.E. ? se impacientă Janusz.

Wiewiórski se aprindea tot mai mult. Fața bronzată i se brobonea de nădușeală, ochii îi luceau sub vijelia amintirilor, dar și a vodcei din care dăduseră pe gît un al patrulea păhărel. Janka, țeapănă ca o păpușă, cu bluza ei de atlaz roz și cu mărgelele albastre la gît, se tot uita la soțul ei, ca la o icoană.

— Nu te aprinde, Jasio, îi repeta ea, la fiecare cîteva clipe.

Dar Jasio se „aprindea“ și mai tare.

— Lucrurile au tărăgănat multă vreme, din pricina ciorovăielilor lor. Mielzyński vroia una, Korfanty alta. Și fiecare lupta cu acest prilej, să aibă el cîștig de cauză, deși în joc era sîngele nostru silezian...

— Dar dumneata, după cîte știu, nu ești silezian, domnule Janek, zise oaspetele zîmbind.

— Nu sînt silezian ? Dragă domnule, desigur că nu sînt, dar îs polonez. Sîngele silezian e totuna cu sîngele nostru. Dar ce lucruri grozave s-au petrecut acolo, în Silezia ! Nemții ne ucideau, ne căsăpeau, ca pe niște gîște, iar noi, nimic, stam pe loc și ascundeam carabinele. Englezii țineau cu nemții și cotrobăiau peste tot după carabinele și munițiile noastre. În fața lor, a englezilor, trebuia să le ascundem și mai mult decît în fața nemților...

— Ce spui, domnule ? se miră Janusz.

Wiewiórski se ridică și rămase lîngă scaun desenînd pe masă niște semne, ca și cum ar fi fost harta Sileziei.

— Noi, domnule, ne urnirăm îndată de acolo, în ziua de doi mai și nu ne putea opri nimeni. Într-o săptămînă am fi cuprins în brațe toată Silezia, iar nemții ar fi fugit de le-ar fi sfîrîit călcîiele ! Francezii țineau cu noi și pe tăcute ne-au propus armistițiu, ca să ocupăm Silezia pînă la linia lui Korfanty, ei urmînd să-i țină în loc pe nemți. Și ce crezi că s-a întîmplat, domnule ! Korfanty a trimis o scrisoare secretă Ministerului Afacerilor Externe, privind, chipurile acest armistițiu, iar ei au dat totul la iveală, au scris la gazete. S-a pornit zarvă mare, în lume ; Lloyd George[1] a făcut el însuși atîta gură, iar noi ne-am oprit pe linia armistițiului, în timp ce nemții s-au ridicat și, dă-i frate, împotriva noastră cu toată puterea... Vedeți dar, domnule, ce ispravă ne-au făcut domnișorii de la M.A.E. Mă apucă furia, cînd cineva îmi amintește de ei. Fără ei am fi avut toată Silezia...

— De unde ai aflat toate acestea, domnule Wiewiórski ? întrebă Janusz.

— Cum să nu aflu ? Dar ce, eu n-am fost acolo ? N-am văzut cu ochii mei ? Oare lîngă Rybnik n-am tras în macaronarii de italieni, fir-ar ei să fie ? Au luat-o la sănătoasa de se ridica praful în urma lor, dar de ținut, tot cu nemții țineau...

Deodată Wiewiórski se opri, căzu pe gînduri și privind pe Janusz zise :

[1] *David Lloyd George* (1863-1945), om politic englez, prim-ministru (1916-1922), unul din autorii tratatului de pace de la Versailles.

— Și-acum, domnule conte, dumneavoastră, care sînteți un om învățat, spuneți-mi de ce se întîmplă toate astea ? De cîte ori noi ne găsim la ananghie nimeni nu vine să ne ajute. Și Anglia, și Franța, și Italia erau atunci, cu toatele, împotriva nemților, și totuși cînd noi am pornit răscoala am rămas singuri, ca niște cuci...

Se opri din nou, iarăși se uită la Janusz și apoi, așezîndu-se la masă o izbi cu pumnul, dar cu atîta înverșunare că penele roșii și verzi din glastră săriră cît colo în sus, iar el strigă cu glas și mai puternic :

— De ce oare Polonia trebuie să fie, întotdeauna, singură ? De ce nimeni nu-i sare în ajutor ? Căci burjuii, care guvernează aici, nici nu se uită la noi...

Janusz se întoarse.

— Da, așa-i, zise el, nimănui nu-i pasă de Polonia noastră.

— Și nu numai că nu-i pasă, dar chiar, dragă domnule, fiecare ar face totul să ne îngroape de vie patria asta a noastră, blestemată.

— Taci Jasio, nu te iuți așa, interveni Wiewiórska, indignată.

— Spuneți-mi, dragă domnule, știți cum au mers lucrurile la Muntele Sf. Ana ? — întrebă Janek ceva mai potolit.

Și deodată — sub dogoarea mîniei și alcoolului, îmbujorat la față — se repezi, apucă glastra cu pene și punînd-o cu violență înapoi la locul ei, zise :

— Uite, aici a fost muntele, iar aici, din partea asta, valea. O vale adîncă, o trecătoare, dragă domnule, uite, atîtica, iar noi veneam dinspre

trecătoarea asta ; ziua era ca lacrima, cerul, soarele... Domnule, furioşii ăia cîntau, aşa cum se cîntă pe la ei :

O, tu munte din Chelm, paznic veşnic
al ţării lui Piast...

iar nemţii o luară la sănătoasa. Noi am ocupat tot muntele şi mînăstirea şi locul ce i se spune Calvarul şi toate clădirile construite acolo — şi toţi strigau cît îi ţinea gura : „Dă-i bătaie neamţului, dă-i bătaie neamţului !..." Dar... ce folos ? S-a poruncit să ne retragem... Şi noi, care ne bătusem atîta pentru muntele acela... ca să nu-l mai putem nicicînd recuceri... O ! Sfînta Ana... Sfînta Ana !

Janusz simţea cum îl cuprinde ameţeala, cum îi pătrunde în inimă regretul — de om băut — că n-a fost şi el cu Jasio acolo, la Muntele Sf. Ana. Şi chiar i-l mărturisi.

— Şi ce-aţi fi făcut acolo ? Oameni ca dumneavoastră vin numai cînd totul e gata..., replică Jasio cu toată sinceritatea. Acolo a fost doar cauza noastră, a muncitorilor.

Soţia, speriată de sinceritatea lui, îl trezi :

— Ce spui, omule ? Asemenea vorbe grele pe seama dumnealui ?

— Lasă, dumnealui e de-ai noştri, răspunse Wiewiórski mişcat, şi-l bătu pe Janusz pe umăr, cu dînsul se poate vorbi deschis.

Cu tot efectul vodcei, Janusz se simţi cam ruşinat şi nu prea ştia cum să reacţioneze. Wiewiórski mai turnă cîte un păhărel. În clipa aceea îşi făcu apariţia o fată mică, vioaie, de vreo opt ani, cu două cozi blonde pe cap.

— Am sosit, zise ea ridicînd capul în sus.

— E a sorii mele, lămuri Wiewiórska ; salută pe domnul.

Fetiţa întinse mîna şi se înclină frumos.

— Cum te cheamă ? întrebă Janusz.

— Jermena, răspunse fetiţa.

— Ce spui acolo ? exclamă Wiewiórski. Te cheamă Jadzia, şi basta. I-a trăznit în cap să-şi spună Jermena. Şi cînd te gîndeşti că merge la şcoala polonă...

— La şcoala polonă ? se miră Janusz.

— Da, la şcoala poloneză. O pictoriţă poloneză a înfiinţat aici o şcoală particulară. Ea se ocupă de copiii noştri, le dă bani... Cum se numeşte, Josia ? Ţii minte ?

— O cheamă Tarlo, răspunse Jermena în locul mătuşii sale, ştiu bine fiindcă uneori vine pe la noi.

— Aha — repetă Jasio — da, Tarlo, Ariadna Tarlo...

Pentru moment numele acesta nu-i reaminti nimic deosebit lui Janusz. Peste o clipă abia, căzu pe gînduri.

— Tarlo ? Ariadna ? Pictoriţă ?

— Apăi, da, zise Wiewiórski, aşezînd-o pe Jadzia pe genunchi. Vrei să mănînci ceva ? Noi o creştem ca pe propriul nostru copil, sora Jadziei a murit...

Janusz rămăsese pironit parcă de scaun.

— Ariadna Tarlo ? Se ocupă de copiii polonezi ? Ce-o mai fi însemnînd asta ?

— E o pictoriţă de rochii, adăugă Wiewiórska, şi cîştigă, se pare, foarte mulţi bani.

Janusz se trezi. În sfîrşit începu să-şi ia rămas bun. Soţii Wiewiórski nu-l lăsară însă să plece şi-l îndopară în aşa hal, încît de-abia se putu întoarce la hotel şi, cu sufletul la gură, se prăbuşi pe pat, ca mort.

IV

Domnișoara Tekla Biesiadowska către Janusz Myszyński :

„Varșovia, 14 aprilie 26

Dragă Janusz !

Ai plecat, propriu-zis, nu de mult și ne lipsești, tuturor, atît de tare că — la drept vorbind — toți așteptăm cu nerăbdare întoarcerea ta. Deabia după ce ai plecat am înțeles că în acești ultimi ani de cînd locuiești la noi m-am atașat atîta de persoana ta. Am impresia că în cursul acestor ani te-ai schimbat nespus. La Mańkowka erai un soi de domnișor, iar acum ești un om adevărat ; cînd zîmbești simte omul cum îi pătrunde lumina în suflet. Ne ești atît de aproape și de drag ; toți spun așa, chiar și Stanisław, care adaugă că nu mai ești cum ai fost cîndva. Mă bucur din inimă că oamenii țin la tine, îmi pare rău doar că nu te-ai însurat pînă acum ; desigur, ai fi fost un soț și un tată bun ; așa, e păcat de tine ! La noi nimic nou ; am auzit că bătrîna prințesă a fost grav bolnavă, dar, cum a scris Potelos, sosesc în curînd ; la ce bun mai vine, dacă-i bolnavă, dacă-i să moară, mai bine să moară acolo, în străinătate. În casă e pustiu, nemișcare, nimeni ; dar, poate-i mai bine așa, am putut să fac rînduială cum trebuie ; am chemat un tîmplar și un tapițer, fiindcă mobila din sufragerie se cam hodorogise ; perdelele — la prințesa tînără ca și la tine, dragul meu Januszek — am poruncit să fie atîrnate din nou, dar nu cu panglici, în formă de fluture, ci obișnuit, căci panglicile nu erau potrivite pentru o cameră de burlac. Doamna Royska a fost aici nu de mult, a sunat chiar la amiază și i-a părut rău că n-a

găsit pe nimeni. Doamna Ola a născut cu bine o fetiță ; doamna Michasia este foarte mulțumită, că au, în sfîrșit, o fiică, dar doamna Royska crede că Andrzejek este mai frumos ; el e un copil foarte simpatic și drăguț, și e chiar deștept, căci a învățat singur — spun ei — să citească și în anul viitor va merge la școală. Am auzit că Walerek Royski se va căsători cu o contesă — nu știu care ; am impresia însă că nu va avea prea multe bucurii din partea lui. Nu prea stă la ferma din Puste Łąki, mai mult e la Siedlce, umblă prin cîrciumi, deși cineva i-a spus lui Stanisław că s-ar putea să ajungă ministru. Astea-s însă vorbe goale, adevărat e numai că-și face de lucru undeva pe lîngă un minister. Am auzit că și domnul Szyller se va căsători ; știrea nu este prea sigură, doar atît că merge mereu la Łowicz. Acum e plecat în străinătate, s-ar putea să se întîlnească și cu tine undeva pe-acolo ; e vorba să i se cînte undeva o operă — așa i-a spus cineva lui Stanisław. La mine nimic nou, atîta numai că îmbătrînesc, și de n-ar fi Alo — copilul ăsta atît de drag — nici n-aș ști ce să fac. Se vede treaba că trebuie să trăiesc pentru el, fiindcă deși — la drept vorbind — copil de prinț, e destul de neglijat, sora ta nu se prea gîndește la el, iar bătrîna prințesă nu se pricepe la educație, și pe deasupra stă tot timpul în străinătate. Este ultimul vlăstar al familiei, dar este privit așa de parcă i-ar încurca. Știu că ții mult la Alo ! Dar, ce folos ? Nici tu nu ești un bun educator, iar copilul ar putea să se aștepte numai din partea ta la un binevoitor sentiment de familie. Căci numai tu ești o podoabă a neamului, cum a spus chiar preotul Kirchner din Berszada. La bătrînețe am cu ce mă făli, fiindcă și eu te-am crescut întrucîtva și te-am hrănit cu cozonaci. În anul de față

am copt puțini, numai pentru Alo, cît a fost nevoie. Colacii umpluți ai mătușii Nosarzewska i-au plăcut foarte mult, fiind într-adevăr reușiți. Fiul lui Stanisław e la Paris. poate că l-ai si găsit undeva acolo ; de mult n-au sosit veşti de la el. Întreabă, poate că ştiu ceva despre el. Cu toții te aşteptăm, Alo întreabă mereu dacă n-ai scris, iar eu îi spun că nu. Suspină, sărmanul copil... e doar singur. Tu eşti pentru el omul cel mai apropiat, despre care spune de fiecare dată : «Pe unchiul Janusz îl iubesc mult, iar pe bunica mai puţin». Despre mama lui nu spune nimic. Întoarce-te, Janusz, fără tine Varșovia e tristă, iar casa stă de parcă n-ar avea acoperiș. Te sărută şi te binecuvîntează bătrîna ta

Tekla Biesiadcwska"

Scrisoarea i-a fost adusă de poştaş cînd Janusz se găsea încă în pat, a doua zi după vizita la soții Wiewiórski. Bătuse cu hotărîre, tare — cu acele ciocănituri după care se pot recunoaşte întotdeauna factorii poştali la Paris — şi-i dăduse un plic mic cu adresa scrisă stîngaci, mîzgălită cu diverse creioane colorate, deoarece domnişoara Tekla nu precizase „Arrondissment"-ul şi scrisoarea se cam rătăcise. Dînd la o parte perdelele decolorate o citi dintr-o răsuflare. Nu conținea nimic deosebit. Janusz, indispus, o lăsă să-i cadă din mînă. Cu o zi înainte îi telefonase Edgar şi căzuseră de acord să se întîlnească astăzi la Luvru, aşa că scrisoarea îi aducea pe lîngă o ştire învechită, doar ofurile sentimentale ale bătrînei domnişoare. Era destul de tîrziu. Janusz se sculă, se spălă şi se îmbrăcă repede. Porni pe bulevard în direcția Senei şi de-a lungul cheiului se îndreptă spre Luvru. Pe fluviu pluteau şlepuri colorate — remorcînd bărci negre încărcate cu

cărbuni — care, sub poduri, îşi înclinau coşurile. Buchiniştii vindeau cărți vechi şi gravuri colorate. Era moda hărților vechi — roşii şi galbene — atîrnate de acoperişurile înalte ale barăcilor. Printre ele observă o hartă mică, „Totius Silesiae" în care muntele Sf. Ana — situat aproape peste Opole — era desenat cu grijă. Se gîndi la Janek şi cumpără stampa plătind patru franci. Se uită la ceasornic şi, cum mai avea încă destul timp, încetini paşii. Se opri şi privi cu indiferență apa fluviului gîndindu-se la altceva. Soarele se reflecta în valurile mici, ale Senei, dinspre care adia o boare uşoară cu miros de umezeală.

Pe neaşteptate îi apărură în minte cuvintele din scrisoarea domnişoarei Tekla : „toți spun că nu mai eşti omul de odinioară". Asta înseamnează că ultimii cinci ani, ce i se păreau cei mai sterpi din viață, au avut totuşi o importanță, că n-au trecut aşa fără nici o urmă, din moment ce în ochii oamenilor el a rămas nu acelaşi de odinioară, ci un alt om, îndrăgit, o „podoabă a familiei". Ce poate însemna acest lucru ? Oare, într-adevăr, se schimbase ? Se căzni chiar să-şi imagineze cum era cu cinci ori opt ani în urmă — îndată după întoarcerea de la Odesa — dar nu izbuti. Vedea doar cele ce i se întîmplase, oamenii cu care se întîlnise, conversațiile avute şi chiar unele evenimente — deşi numărul lor nu era prea mare.

Întotdeauna însă se vedea pe sine aşa cum era acum — iar nu cum era atunci — acelaşi neschimbat Myszyński, om aproape rătăcit într-o lume fără hotar şi destul de greu de înțeles. Şi totuşi se schimbase ! Dar cum să urmărească el, în propria lui ființă, aceste schimbări ? Iată un lucru aproape imposibil.

Şlepul cel negru ce căra cărbuni pe Sena scoase un sunet pătrunzător ca al unui cocoş primăvara şi Janusz se cutremură. Îşi reamintise şuieratul locomotivei de la Odesa. Ce greu pot fi identificate aceste schimbări mai ales cînd omul — limitat, firesc, la analiza actualelor lui sentimente — nu ştie măcar de-i vorba de schimbări reale, adevărate. Dacă se schimbase ceva, în el, apoi era numai poziţia lui faţă de om. În trecut se temea de oameni, îi evita, nu-i cunoştea. Ce fusese oare pentru el prima călătorie — de neuitat — la Odesa, contactul cu Edgar şi cunoaşterea Ariadnei — a acelei uimitoare Ariadna! Atunci nu pricepea cum se poate convieţui cu ei, cum se ajunge să-i cunoşti mai îndeaproape, cum de poţi suporta prezenţa în viaţa ta a unor oameni a căror viaţă se scurge pe făgaşe cu totul deosebite, ca de pildă în cazul Spychała, sau al domnişoarei Tekla. Acum ştia însă că-i iubeşte pe aceşti oameni sau, cel puţin, îl interesează, deşi în pofida oricărei realităţi nu-l putea iubi pe Spychała. Chiar cuvîntul „a iubi" era incompatibil cu acest om. Nu auzise nicicînd că Marysia ar fi spus vreodată, direct sau indirect, că-l iubeşte pe Kazimierz. Noţiunea aceasta putea cuprinde însă pe toţi ceilalţi oameni. O simţea însă — poate prea mult — ca ceva pasiv şi ar fi dorit să dea noţiunii un conţinut activ.

Conversaţia de ieri cu Janek Wiewiórski îi trezise, de asemenea, unele strune necunoscute. Simţea un viu ataşament pentru tot ceea ce constituia viaţa lui Janek şi îşi spunea, de altfel în zadar, că nu-i nevoie pentru aceasta de vreun sentiment ci, mai degrabă, de puţină raţiune, de un pic de înţelegere. Judecata asta nu-l ajuta însă să-şi schimbe obişnuinţa, caracteristică lui, de a se lăsa condus numai de sentiment. De aceea

era el atît de rătăcit în lumea asta în care trebuie, în primul rînd, să posezi busola raţiunii.

...Muntele Sf. Ana! Atinse cu mîna harta din buzunar. De ce oare încerca el pentru localitatea asta necunoscută, aşa pe negîndite, un sentiment atît de limpede? De ce oare începuse să regrete, tot pe negîndite, că nu luase parte direct la răscoala din Silezia? Era oare vorba doar de sentimentalism? Raţiunea nu i-ar fi putut oare evidenţia, şi ea, aceleaşi omisiuni? În cazul ăsta lumea n-ar fi putut avea oare acelaşi aspect? Trebuie deci să-i pună toate aceste întrebări şi lui Edgar...

Şlepul cu încărcătura lui de cărbuni trecu înclinîndu-şi fruntea sub pod, lăsînd în urma lui dîre spumoase pe apa de un cenuşiu mat. Janusz rămase cu gîndurile lui pînă-n momentul întîlnirii. Uitîndu-se la ceas — era destul de tîrziu — făcu un gest de indiferenţă care însemna: Edgar poate să mai aştepte!

— După cum se vede scrisoarea n-a fost lipsită de importanţă, vorbi el cu glas tare, trecînd pe lîngă zidurile cenuşii-sinilii ale Luvrului.

V

Înţelegerea fusese ca întîlnirea să aibă loc lîngă monumentul Victoriei (Nike). Urcînd scările, Janusz observă silueta înaltă şi zveltă a lui Edgar — puţin cam adusă din spate — chiar în faţa statuii. Muzicianul nu-şi putea dezlipi ochii de faldurile veşmintelor, aşa cum fîlfîiseră în avîntul alergării de odinioară. Imediat după saluturile fireşti acesta se porni să-i povestească despre telefonul ce i-l dăduse domnişoarei Tekla, ca şi despre unele treburi mărunte din Varşovia.

Fusese, nu de mult, la familia Gołąbek, la un ceai, unde i se serviseră niște prăjituri rămase nevîndute, uscate și acrite. Botezul fetiței avusese loc — îi dase numele de Elena — iar Edgar fusese naș. Tot discutînd continuară să rămînă lîngă monument, care — deși pe atunci era așezat altfel, pe un postament mai plat și mai coborît — făcuse totuși asupra lui Janusz o atît de uriașă impresie, încît revenea să-l vadă destul de des.

— Ne-am pironit aici, zise el în sfîrșit, ca și cum n-am mai avea unde să mergem.

— Să-ți spun sincer, zîmbi Edgar copilărește, nu țin să merg nicăieri. Am vrut doar s-o văd pe Nike și atîta tot.

— Te plictisește pictura? întrebă Janusz răspunzîndu-i la rîndu-i printr-un zîmbet.

— Cum să-ți spun? Da! puțin... deși cuvîntul „plictiseală" este poate impropriu. Dar uite, sînt cam îmbuibat de artă...

Tocmai atunci se apropia de ei Henryk, ce-și petrecea, uneori, toată dimineața la Luvru.

— Îmbuibat de artă? se cruci Janusz. Tu, care susții că în afară de artă nu există mîntuire?

Edgar ridică pleoapele, neputincios.

— Am acum această senzație. Iar Nike e ce e, pentru că e o expresie puternică a clasicismului... în timp ce noi, toți, sîntem condamnați să profesăm alexandrismul...

— Deci — se indignă Henryk, deși nu-l cunoștea pe Szyller — dumneavoastră considerați arta noastră drept decadentă?

— Aici este imposibil să stăm, interveni Janusz, haideți în galeria lui Apollo; acolo nu-s tablouri, dar... sînt canapele.

Se așezară lîngă vitrina cu diamante. Paznicul, îmbrăcat ca un antreprenor de pompe funebre, intră în panică. Îi urmărea atent pe străinii ăștia ce vorbeau tare. Lui Janusz îi căzu din buzunar harta mică „Totius Silesiae". Ridicînd-o, Henryk întrebă:

— Ce ai aici?

— O mică hartă a Sileziei răspunse Myszyński cu oarecare jenă. Uite, vezi — i-arătă el cu degetul — aici este muntele Sf. Ana.

Edgar se înclină deasupra hărții și zise:

— Ce este Muntele Sf. Ana?

— Un loc în Silezia.

Și-și dete seama, îndată, că nu-i poate spune nimic mai mult prietenului, despre ceea ce simțea el în clipa aceea față de harta asta, și nici despre vizita de ieri de la Janek Wiewiórski fiindcă, pur și simplu, Edgar n-ar fi fost în stare să-l înțeleagă.

— Vezi, se adresă lui Henryk, el este „condamnat la alexandrism".

Edgar rîse.

— Nu mă tachina, Janusz. Am impresia că toate epocile decadente se aseamănă între ele. Nu poți ieși din imitație, din repetarea formelor obișnuite. Eu le repet... Cînd nu pot crea o formă nouă, sînt silit să mă învîrtesc mereu în jurul celor existente: sau sonata, sau ABA, sau poemul simfonic... De-aici însă ce poate ieși? Totul e cunoscut. Învelișul cultural dat nu poate fi străpuns... E ceva fără de ieșire...

— Știi, îl întrerupse Henryk vorbindu-i lui Janusz, știi cu cine mi-am dat întîlnire aici? Cherubin Kołyszko a sosit la Paris.

— Ce vorbești? făcu Janusz indiferent.

— Și ce-ai de spus la asta? zise Edgar, devenind deodată grav.

— O vorbărie de-a ta, asemenea celorlalte, spuse Janusz.

— Știi ceva ? se amestecă din nou Henryk, ca și cum ar fi ținut să îndepărteze conversația de la teoriile lui Edgar ce-l iritau, într-un chip destul de deslușit — Wiktor Gdański ne-a dat bani să organizăm un șlep mare al pictorilor pe Sena. Peste cîteva zile va fi gata.

— Și ce va fi acolo ? întrebă Szyller.

— Un restaurant obișnuit ca la toate expozițiile pe șlepuri — cum e moda acum — și vor fi chiar cîteva asemenea șlepuri.

— Dar cînd se va deschide expoziția ?

— La 5 mai.

— Aha, atunci o vom vedea sigur, conchise Edgar.

Cîteva clipe tăcură. Apoi Henryk plecă să-l aducă pe Kołyszko, cu care-și dăduse întîlnire în altă sală.

Rămas singur cu Edgar, Janusz, cu oarecare greutate, începu să-i spună :

— Uite, nu-mi place cînd vorbești despre asemenea lucru. Cred că nu arta te face să fii atît de pesimist ? Cum poți să trăiești și să creezi, dacă în adevăr gîndești așa ?

— Am impresia că instinctul meu de artist este mai puternic decît ceea ce gîndesc..., zise Edgar rar.

— Știi care este impresia mea ? începu din nou Janusz, ca și cum ar fi rostogolit un balon greu — așa nu se mai poate.

— Dar cum ? întrebă Edgar.

— Cum ? În mod obișnuit, cu o oarecare doză de avînt, sau mai știu și eu ce... pentru oameni...

Și deodată, venindu-i în minte cum Janek îi povestise ieri lupta de la Muntele Sf. Ana — cum cîntau „îndrăciții" ăia, cum, de fapt, întreaga răscoală sileziană fusese o treabă încurcată și cum se comportase Ministerul Afacerilor Externe

cu tot armistițiul lor — i se păru ridicol să se afle la marginea dintre două lumi. Desigur, nu poate să-i spună lui Edgar nimic despre toate acestea, dar nici Janek n-ar fi înțeles mare lucru dacă cineva i-ar fi spus la ce se gîndește și ce spune marele compozitor. Janek, cu adevărat că n-ar fi înțeles nimic și desigur că ar fi tras o înjurătură, iar Jasia i-ar fi spus, liniștindu-l : „Nu te iuți !". Janusz rîse încet.

— De ce rîzi ? întrebă Edgar.

— Uite, vezi, eu nu mă simt „condamnat la alexandrisme". Am în mine ceva ce mă salvează...

— De pildă, ce ? insistă Szyller cu oarecare ironie.

— Credința în om.

Devenind nerăbdător, Edgar continuă :

— Credința în om ? Ce înseamnă asta ?

— De, n-aș prea putea să-ți explic, zise Janusz. Era contrariat de sine însuși, de naivitatea cu care discuta. Dar Edgar îl intimida întotdeauna, în prezența lui își exprima gîndurile copilărește, simplificînd formulările.

— Prin ce se exprimă lucrul acesta ? adăugă Edgar.

— Tocmai aici e buba, mormăi Janusz, la mine nu se prea exprimă deloc.

— Și cum ai vrea tu să văd sau să înțeleg eu, dacă lucrul ăsta nu e conturat nici chiar la tine ?

— Dar trebuie să se contureze !

— Las-o încolo ! rîse Edgar, eu știu bine ce trebuie să gîndesc de tine. Eu te cunosc.

— Nu mă cunosc nici eu.

— Tot ce se poate. Tu nu te cunoști. Eu însă da.

În clipa aceea apăru Henryk însoțit de Cherubin. Se salutară. Janusz nu făcu nici un gest de cordialitate.

— Vei veni mîine la Gdański ? întrebă el pe Henryk.

— Nu. Dar tu ?

— Am întîlnire cu Ariadna acolo.

— Aha !

— Cine-i Gdański ? chestionă Cherubin care, desigur, ştia totul. Catolicul ăla ?

Janusz habar n-avea că Wiktor Gdański era catolic.

— Da, el, răspunse Henryk pentru Janusz.

— Dar Ariadna ? Domnişoara Tarlo ? continuă Kołyszko, nu e aia care merge la mînăstire ?

De data aceasta Janusz rîse din toată inima :

— Nu, desigur că nu-i aia.

Ieşiră împreună şi luară cu toţii dejunul într-unul din micile restaurante de pe insula Sf. Ludovic.

VI

Locuinţa lui Wiktor Gdański de pe strada Malar era unul din interioarele cele mai frumoase pe care Janusz le văzuse cîndva, deşi era destul de artificială, de pretenţioasă. Pe un secreter în stilul Renaşterii italiene se aplecau lumînări mari de ceară, iar tabloul unui husar cu aripi pe coif, de Wyczółkowski — stînd călare în mijlocul unui cîmp de lalele — acoperea aripa din stînga a unui dulap ţărănesc danez. În sufragerie masa de stejar era îngustă, scaunele înalte şi aproape gotice, fereastra acoperită cu draperii negre, iar lumina în permanenţă artificială. În ziua stabilită Janusz se prezentă punctual, la şapte, la cină. Ariadna întîrzie, aşa că Myszyński avu prilejul să stea de vorbă cu noua sa cunoştinţă. Discutară fireşte, despre Ariadna.

Cu vădită uimire află Janusz că Ariadna primise cetăţenia polonă (dat fiind numele ei de familie lucrurile merseseră uşor) şi că se ocupă chiar de unele acţiuni de „binefacere" în rîndurile coloniei polone, ceea ce-l făcuse să cugete că în adevăr „Jermena" mergea poate tocmai la grădiniţa aflată sub patronajul Ariadnei „sale". Gdański, care nu fusese la Varşovia din anul 1914, îl întrebă pe Janusz cum mai stă treaba cu titlurile de nobleţă în Polonia.

— Au fost desfiinţate, răspunse Janusz fără şovăire.

— Nu cumva însă din această cauză ar putea fi încă folosite şi chiar fără nici o teamă de pedeapsă ? adăugă Gdański. De exemplu, dumneavoastră folosiţi titlul de nobleţe ?

— Niciodată, răspunse Janusz categoric.

— Dar, de pildă, cum vă spun în casă servitorii ?

— La drept vorbind, se îmbujoră Janusz, chestiunea asta n-are nici o importanţă.

Gdański, fumîndu-şi ţigareta — dintr-un ţigaret de chihlimbar extrem de lung — avu aerul că nu observă fîstîceala lui Janusz.

— Uite, vedeţi dumneavoastră, continuă el, încerc s-o conving pe Ariadna să folosească titlul de contesă, ceea ce este o mare înlesnire în viaţa pariziană. Şi ea, ca descendentă a familiei Tarlo, are acest drept.

— De, un drept cam îndoielnic, rîse Janusz recăpătîndu-şi prezenţa de spirit, de altfel nu i-l va interzice nimeni.

— Cred că nici ambasadorul Poloniei nu va protesta, glumi gazda.

Sosi şi Ariadna. Purta un costum uşor, negru şi o pălărie cu flori ; făcea din nou impresia că-i tînără. Pe faţă nici urmă de oboseală, era dim-

potrivă, foarte vioaie şi se salută cordial cu Janusz.

Cîteva minute bune vorbi cu Wiktor despre oamenii pe care Janusz nu-i cunoştea. Avusese însă timp să se obişnuiască cu această manieră pariziană — care în mediul lui ar fi putut fi considerată drept o culme a impertinenţei — fiindcă mai întotdeauna se afla într-o astfel de societate ce analiza virtuţile sau defectele unor persoane necunoscute lui, nici chiar din auzite... Şi se plictisea ca un mops azvîrlit într-o fîntînă. Acum auzea mereu numele lui Jacques şi Raissa. Deşi Janusz nu ştia despre cine era vorba, Ariadna povestea destul de amănunţit vizita ei de ieri, la oamenii aceştia.

— Vedeţi, domnule, zise ea în cele din urmă, Jacques n-are nici o obiecţie la proiectul meu. Dimpotrivă, făgăduieşte că-mi va da tot sprijinul, că mă poate recomanda la o cunoscută de-a lui... şi...

În clipa aceea un servitor înalt şi foarte aprins la faţă anunţă că masa este servită. Trecură în sufragerie.

Wiktor şi Ariadna luară loc ca şi cum de-abia atunci — văzîndu-l pe Janusz — îşi aduseră aminte de existenţa lui. Wiktor povestea cum menajera lui fiind din Varşovia, îi asigura putinţa unei bucătării poloneze, discutînd chiar despre unele mîncăruri naţionale, punct asupra căruia conversaţia stărui cam prea mult. Aşezîndu-se la masă, Ariadna îşi scosese pălărioara şi cînd îşi potrivi părul Janusz descoperi cu un fel de duioşie cele cîteva firişoare albe de deasupra frunţii. Purta un buchețel de flori artificiale de aceeaşi culoare la bluză, sub jacheta costumului, iar cînd îşi scoase mănuşile, îi văzu mîinile lungi şi albe ca şi urmele mănuşii sub degetul mare.

Parcă — gîndi el — mai înainte n-avea mîinile atît de frumoase! Rîse, aducîndu-şi aminte de mîncărurile de acasă, de la Odesa, ca şi de seara aceea cînd Ariadna declamase versuri de Blok, avînd la gît un şirag de perle artificiale.

— Ce-i cu Val Niewolin? întrebă el pe neaşteptate.

Wiktor îl privi cuprins parcă de panică, dar Ariadna răspunse calmă, lăsînd lingura la o parte:

— E aici, la Paris, lucrează într-un bar.

Din mutrele comesenilor Janusz pricepu că nu va afla alte amănunte despre cunoştinţa lui de la Odesa. Ariadna chiar se întoarse cu faţa spre Wiktor, mărturisind astfel că ei aveau lumea lor, proprie.

— Jacques mi-a promis — accentuă Ariadna, în mod special, numele acestuia — că-mi va da un exemplar adnotat din Sfîntul Toma.

Wiktor trecu însă peste această temă, atrăgînd atenţia lui Janusz asupra husarului lui Wyczółkowski.

— Ştiţi, desigur, că Wyczółkowski a pictat rar astfel de teme.

Ariadna aruncă şi ea o privire fugară asupra marelui pastel şi Janusz citi în ochii ei ceva ce semăna a dezgust. Îşi aduse aminte, fără să vrea, că nu-i spusese încă nimic — nici chiar în scris — despre întîlnirea lui cu Volodia, lucru ce nu-l putea face nici acum. Nu se simţea în stare să compare persoana asta suplă, cu părul tăiat scurt, atît de elegantă în stil parizian, cu Ariadna de odinioară, locuind la etajul al patrulea în strada Dvorţova din Odesa, după cum nu izbutea să-şi reamintească — destul de plastic — seara aceea, cînd mersese acolo pentru întîia oară după sosirea lui de la Mańkówka.

— Edgar a întrebat de tine, se adresă el

Ariadnei, iar cînd aceasta ridică sprîncenele interogativ, el adăugă :

— Edgar Szyller.

Desigur, gîndi el în același timp, Ariadna are așa de mulți cunoscuți la Paris, încît nu le mai reține nici numele, nici prenumele. Simți din nou în inimă fiorul nerăbdării. Categoric, se dovedea tot mai mult un biet pribeag răsărit dintr-o provincie îndepărtată.

Ariadna, totuși reamintindu-și-l, întrebă :

— Ce mai scrie el, acum ?

— A compus o operă într-un act, ceva în genul *Electrei* de Strauss, despre regele David.

— Despre regele David ? Ce teme ciudate le trec oamenilor prin cap.

— Știți, domnule, răspunse Janusz, același lucru este și cu pictarea urcioarelor sau a merelor. Nu are un sens prea mare... dacă nu sînt pictate sublim.

— De aceea eu pictez întotdeauna portrete, mărturisi Wiktor cu grabă. Chiar dacă n-ar fi prea reușite ca pictură, vor rămîne ca documente umane.

Habar n-avea Janusz că Gdański pictează. Abia acum înțelese el interesul ce-l manifesta artiștilor polonezi. Își explică de asemenea origina portretului, foarte slab, al unui adolescent pe jumătate nud, care era atîrnat în salon, alături de un splendid crucifix de fildeș lucrat la Toscana.

— Da, așa e, interveni Ariadna, cu o oarecare agresivitate în glas, dar Adzio (era pictorul, a cărui mamă purta un nume splendid) pictînd mere și urcioare face lucrul acesta în mod strălucit.

Janusz nu pricepu sensul cuvintelor, după cum însăși conversația celor doi îl plictisea, îi era străină. Ascultîndu-i totuși vocea — singurul

lucru în care mai stăruia ceva din Ariadna de odinioară — Janusz recită, așa deodată, versul :

Ceaiki kriceali : Cii-vî ?
Mî otveceali : nicii ! [1]

Ariadna îi aruncă o privire plină de mîhnire, în adîncul căreia însă el zări ceva ce semăna a neliniște. Pentru o clipă tăcură cîteși trei.

— Și totuși, am impresia că Henryk este cel mai capabil dintre pictorii tineri, zise Wiktor, așa pentru a umple golul conversației, pentru a nu-l prelungi.

— Pentru motivul că-i imită cel mai bine pe impresioniști ? întrebă Ariadna. Impresioniștii, exportați din atmosfera franceză, pierd rațiunea lor de existență, ca și peștele scos din apă. Transpunerea impresionismului în Polonia este un nonsens.

Cuvintele astea impresionară neplăcut pe Wiktor. Prietenia ce dăruia tinerilor pictori îl obliga nu numai să le accepte tacit teoriile, dar și să pledeze pentru ele. Și pornise tocmai la o serioasă diatribă cînd... valetul servi prăjitura cu cremă.

— Uite, se întrerupse Wiktor adresîndu-se Ariadnei, bucătăreasa mea numește felul acesta *„tutti frutti à la polonaise"* deși n-am mîncat niciodată așa ceva în Polonia.

— Dar ce-i asta ? întrebă Ariadna neîncrezătoare, în fața ei aflîndu-se platoul cu o prăjitură în straturi, etajată, aburind ușor și pe care nu prea era dispusă s-o atace ea cea dintîi.

— Ia, ia repede, căci se prăbușește, rosti Wiktor.

Valetul, pe a cărui față nu se mișca nici un mușchi — cu toate că exprima un ușor dispreț

[1] Pescărușii strigară — ai cui sînteți ?
Răspunserăm — ai nimănui ! (rus.).
(Citat din Anna Ahmatova).

— urmărea atent cum Ariadna înfigea furculița și lingura în marginea de cremă a prăjiturii, din care, asemenea sîngelui și măruntaielor din coasta unui cerb rănit, se revărsa înghețata, crema și feliile multicolore de fructe.

— E fenomenal ! exclamă Ariadna, umplîndu-și cît putu de repede o farfurie întreagă din complicata prăjitură. În același timp, alături de farfuria ei apăru și o sosieră de argint pe care valetul o ținea cu cealaltă mînă.

— Dar asta ce mai e ? întrebă Ariadna.

— Sirop de caise, explică Gdański, absolut necesar, după cît se pare, la prăjitura asta. Încearcă, te rog...

Wiktor fu ultimul servit. Luă cam o lingură din prăjitura *„à la polonaise"* și, nefiind amator de dulciuri, o împrăștie pe farfurie cu furculița.

— Revenind la Raissa și Jacques, continuă el, am impresia că se înșeală. Nu te cunosc așa cum te cunosc eu. Știți oare — i se adresă lui Janusz — că Ariadna are de gînd să intre la mînăstire ?

— Am auzit, răspunse Janusz, dar n-am vrut să cred.

În glasul lui se putea simți o atît de mare răceală, încît Ariadna îl cercetă cu atenție. Janusz avu impresia că de-abia în acea clipă ea-și dădu seama că-i unul și același Janusz, cel pe care-l cunoscuse cu nouă ani în urmă.

— Fiindcă am impresia, reluă Wiktor, că viața creștinească poate fi împletită cu munca din ogorul artei. Nu înțeleg rostul refugiului, așa dintr-o dată, la mînăstire. Viața în spiritul lui Isus poate merge alături cu munca laică, cum repetă, uneori, însuși Maritain. [1]

Abia acum înțelese Janusz că numele rostite

---

[1] Jacques Maritain (n. 1882), filozof catolic francez.

— atît de familiar — Jacques și Raissa, erau ale soților Maritain, că interlocutorii poate dinadins subliniau apropiatele lor raporturi cu niște propagandiști atît de însemnați ai catolicismului și că el nu acordase importanța cuvenită acestui lucru.

— De pildă, eu, vorbi Wiktor, fără a se întrerupe, merg întotdeauna vara la Lourdes, pe două-trei luni. Am grijă de bolnavi, pentru că nu-i nimeni altul care să-i poarte în fața peșterii și ei sînt foarte numeroși. Socot că munca asta a mea din Lourdes este destul de grea și că răscumpără deplin viața mea laică și păcatele mele...

— Oare pe toate ? rosti pe neașteptate Ariadna, cu un zîmbet îndoielnic.

— Ești răutăcioasă, strigă Gdański, rîzînd cu glas ascuțit.

Tocmai în clipa aceea valetul servi din nou prăjitura, acum răcită. Ariadna mai luă o porție. De asemenea și Janusz.

— Tu nu mă înțelegi deloc — spuse Ariadna lui Wiktor, mîncînd și lingîndu-și cu poftă buzele —, lucrurile lumești nu se pot amesteca cu viața lui Hristos : sau una sau alta. De mult m-am tot gîndit la lucrul acesta...

— Oare încă de cînd erai la Odesa ? — întrebă Janusz.

— Închipuiește-ți, încă de la Odesa ; ce-i drept, acolo mă gîndem la o mînăstire pravoslavnică, mai poetică poate decît cea catolică...

— *„Stonî, zvonî, perezvonî"* [1], începu Janusz versurile mînăstirești ale lui Gorodiețki.

— Cum ții tu minte totul, spuse Ariadna, întrucîtva contrariată.

---

[1] Sună, sună, într-una răsună (rus.).

— Nici nu bănuieşti cît de bine ţin eu minte totul, rosti Janusz deodată, pe un ton grav ; dar pe loc schimbă vorba. Socoţi, aşadar, că mînăstirea e ceva poetic ?

— Abatele Bremond [1], se precipită Wiktor, este de părere că poezia şi religia sînt unul şi acelaşi lucru. Ştii oare...

— Abatele Bremond, întrerupse Janusz, se înşeală, nu există nimic poetic la mînăstire, cel puţin nimic din ceea ce vă închipuiţi. Unchiul meu a fost călugăr bazilian...

— Bazilian e cu totul altceva, preciză Wiktor.

— Ce ştii tu ! exclamă Ariadna.

Se ridicară de la masă. Valetul deschise uşa cea mare a salonului. Acolo îi aştepta o surpriză : pe o canapea de culoarea caisei, sub un crucifix de fildeş, şedea mama lui Wiktor, bătrîna doamnă Gdańska şi prepara cafeaua într-o mică maşină ingenioasă de argint.

Doamna Gdańska fusese cîndva o frumuseţe celebră, azi însă era o persoană măruntică, slăbuţă, subţire, cu ochii speriaţi, cu părul oxigenat şi cu manierele unei fetiţe de 14 ani. Cu toate astea, Janusz se bucură văzînd-o ; întotdeauna avusese slăbiciune pentru doamnele mai în vîrstă, pentru mamele cunoscuţilor lui.

După salutul de rigoare, doamna Gdańska i se adresă lui Wiktor :

— Dragul meu, a fost aici Sandro, ăla de colo — şi arătă cu degetul portretul băiatului pe jumătate gol, atîrnat alături de crucifix — vroia să te vadă. I-am spus că ai oaspeţi. Va veni mai tîrziu. Este un băiat foarte simpatic — adăugă ea

[1] *Henri Bremond (abatele)* (1865-1933), critic literar şi istoric francez ; în lucrările sale *Poezia pură* (1926), *Rugăciune şi poezie* (1927), *Racine şi Valéry* (1930), poezia este considerată ca o exaltare mistică.

adresîndu-se Ariadnei — şi, cu toată diferenţa de vîrstă, se are cu Wiktor ca doi fraţi. Nu-i aşa, Wiktor ? zise ea lărgindu-şi ochii ca pasărea ce înghite o muscă ; Sandro îl ajută în atelier.

Fără să spună un cuvînt, Wiktor se uită pe fereastră.

— Locuiţi la Paris, doamnă ? întrebă Janusz.

Dar doamna Gdańska sări pe neaşteptate de pe canapea, strigînd :

— Ah, ah, fierbe, fierbe ! Dă cafeaua în foc !

— Trebuie răsturnată, exclamă Wiktor.

Fără nici o vorbă Janusz răsturnă maşina cu mîner şi stinse flacăra, deplasîndu-i capacul de argint.

— Niciodată nu mă pot decide — mărturisi doamna Gdańska oftînd — şi cum dă în foc, mă speriu, aşa că cineva trebuie să mă salveze.

— În cazul acesta, zîmbi Janusz, nu puteţi fierbe singură cafeaua.

— Evident. Altfel întotdeauna rezultatul e catastrofal.

Turnă apoi tuturora cafea. O băură şezînd în jurul unei măsuţe joase. Ariadna se uita, posomorîtă, în gol, fără să rostească vreun cuvînt.

— Aţi întrebat, domnule, dacă locuiesc la Paris ? îşi reaminti doamna Gdańska. Nu, eu locuiesc la Lódź, dar vin aici la Wiktor în fiecare an pentru cinci-şase luni. La Lódź mai am un fiu, nepoţi, rude. Fiul mai vîrstnic conduce o fabrică... de altfel o casă avem şi la Varşovia...

— Locuiţi şi la Varşovia ?

— Puţin aici, puţin acolo : pentru copii este mai sănătos la Varşovia. Pe Wiktor — el a fost foarte bolnăvicios — l-am crescut tot la Varşovia.

Janusz privi, oarecum neîncrezător, silueta zveltă, muşchiuloasă, a lui Wiktor, grumajii lui puternici pe care capul de asirian, bine aşezat,

se profila ca sculptat parcă pe fondul ferestrei acoperite de un vitraliu roşietic.

— La Lódź sînt mereu epidemii infantile — adăugă doamna Gdańska, încrucişîndu-şi neputincioasă mîinile ei mici, pe care străluceau ca o rouă deasă briliantele — copiii mor acolo ca muştele... nu-l puteam ţine pe Wiktor într-un asemenea oraş...

— Da, şi m-ai dezobişnuit de Lódź, făcu Wiktor, nu mai pot locui acolo. Dumneavoastră ştiţi, domnule — i se adresă lui Janusz — că la Lódź fiecare tablou se acoperă în trei luni cu un strat de murdărie neagră gros de un deget, ce nu poate fi spălat nicicum ?

— Şi ce să mai spunem de plămîni ! accentuă Janusz, înecîndu-se şi tuşind pe loc.

Doamna Iulia Gdańska se ridică repede de pe canapea.

— Tuşiţi, domnule conte ? Vă pot da îndată nişte prafuri excelente împotriva tusei. După două prafuri tusea încetează. Sînt prafurile doctorului Landsberg... Un doctor grozav ! Îl cunoaşteţi, domnule conte ; Aşa doctor, mai zic şi eu !...

Doamna Gdańska deschise repede un mic sertar al secreterului în stil Renaştere, luă de acolo o cutie plină cu pacheţele farmaceutice şi începu să le examineze repede, unul după altul.

— Poate aveţi inima slăbită ? se adresă ea din nou lui Janusz. Am admirabilele prafuri ale doctorului Landau. Şi el este un mare doctor. Numai că pentru altceva...

— Vai, mamă, interveni Wiktor cu o uşoară nerăbdare în glas, Janusz este sănătos tun...

— În adevăr, m-am înecat doar puţin, încercă Janusz să se apere, dar fără folos, fiindcă fu silit să înghită imediat un praf împotriva tusei. În

acest timp doamna Gdańska sună şi porunci valetului — căruia îi spunea „dragă Walenty" — să aducă un pahar cu apă. În sfîrşit, vîrîndu-i lui Janusz în buzunar o cutiuţă cu prafuri, adăugă :

— Îmi veţi fi recunoscător, veţi vedea. Dar... să nu uitaţi să le luaţi...

Ariadna nu scoase nici un cuvînt. Se ridică şi uitîndu-se la ceasornic spuse că are o întîlnire într-o chestiune urgentă chiar cu doamna Lanvin. Trebuiau să discute, amîndouă, moda de toamnă.

— Wiktor se ridică şi el.

— Ştii ceva, îţi lipseşte virtutea carităţii.

Ariadna îl privi uimită, surprinsă.

— Dar ţie ? întrebă ea.

— Eu nu mă plictisesc niciodată.

— Fiindcă te distrezi cu tine însuţi, încheie Ariadna întorcîndu-se spre Janusz.

— Îţi voi telefona poimîine dimineaţa. Aş vrea, totuşi, să stau de vorbă cu tine.

— Cum crezi, şopti Janusz, zîmbind palid — e oare necesar ?

Wiktor se uită la ei cu o uşoară nedumerire, ca şi cum ar fi observat abia acum că ar exista ceva între cei doi. Se stăpîni însă şi-i sărută Ariadnei mîna.

— *Au revoir,* madame, se adresă Ariadna doamnei Iulia.

— *Au revoir, comtesse,* răspunse bătrîna Gdańska strîngîndu-i mîna cu o cordialitate exagerată.

Wiktor o conduse pînă în anticameră şi se întoarse la locul lui, lîngă crucifix.

— Aţi auzit, domnule conte, zise doamna Gdańska, nebuna asta vrea să meargă la mînăstire.

— Mamă, cum poţi vorbi aşa ?

— Da, eu înţeleg orice distracţie, continuă

doamna Gdańska. Dar chiar așa, din senin, la mînăstire ! Vai de mine !

— E adevărat, observă Janusz. Nu știți, domnule, de unde i-a venit ideea asta ?

Wiktor căscă.

— Să nu credeți că viața ei este ușoară. *Parmi cette facticité...* [1]

— Dar... nu sînteți de părere că și pornirea ei este tot *„factice"* ?

— Ah, ea este pur și simplu misogină ! dădu din umeri Gdańska — n-aș mai vrea ca Wiktor al meu să se însoare cu ea. Deși se zice c-ar fi contesă.

— E și ea un fel de contesă, preciză Janusz, aproape tot așa cum sînt eu conte. Tată-su a fost șeful poliției din Odesa !

— *Tant pis* — exclamă Gdańska — iar ea vrea aici *la pluie et le beau chour...* [2]

— *Le beau temps* [3], o corectă Wiktor.

— Pentru că Niewolin ăla a părăsit-o — sîsîi încă doamna Gdańska — e gata să intre la mînăstire. Nici mai mult, nici mai puțin... direct la mînăstire... contesă !

— Uite, am uitat să vă întreb — făcu Janusz, care își dădu seama deodată că a omis cea mai importantă problemă cu privire la Ariadna — ce s-a întîmplat cu Niewolin ?

— S-a căsătorit, răspunse Wiktor, cu o tînără rusoaică și acum cîntă în corul ceainăriei rusești din Faubourg St. Honoré.

— Aha, așa, scăpă Janusz, ceea ce însemna : „Doamne, cît sînt de idiot".

---

[1] În mijlocul acestei lumi artificiale... (fr.).
[2] Cu atît mai rău... să-și facă de cap... (fr.).
[3] Să dea tonul (fr.).

Luîndu-și rămas bun, doamna Iulia îl rugă să o însoțească la vreun concert filantropic, dar Janusz se scuză că n-are timp.

— Păcat. Ne vom întîlni însă la concertul lui Paderewski ? Nu-i așa ?

— Da, voi fi acolo. Sora mea a primit bilete prin ambasadă.

— Noi avem locurile încă de-acum două luni, grăi doamna Gdańska, a avut grijă istețul de Sandro, prietenul lui Wiktor.

„Doamne, își zise Janusz în sinea lui, trezindu-se în strada plină de un soare cald și foarte strălucitor, cît sînt de prost. Eu n-am știut nimic de ea. A avut o viață a ei în anii aceștia lungi, iar eu mi-am închipuit că nu s-a schimbat nimic ! Cum de am putut să mă gîndesc la ea !"

Dar... s-a gîndit, toată ziua și apoi în ziua următoare pînă la telefonul ei.

VII

Concertul lui Paderewski a avut loc în sala mare a teatrului ce aparținea Hanei Wolska. Venitul concertului fiind destinat unui scop filantropic, ambasadoarea poloneză făcuse toate stăruințele să obțină sala gratuit, dar fără succes. Milionara americană — mai bine zis managerul ei — ceru prețul normal, adică foarte mare. Și sala era plină, cu tot prețul exagerat al biletelor.

Erau așteptați președintele Republicii cu soția și regina Elisabeta a Belgiei. Concertul fusese fixat la orele trei după-amiază. Vremea lui april se anunța splendidă, iar castanii de pe Cours la Reine cu luminările lor de flori aprinse se ridicau drept în sus, asemenea siluetelor uriașilor soldați din garda națională de pe treptele teatrului, cu

pieptare strălucitoare, cu coame de cai pe coifuri şi în poziţie de drepţi. Preşedintele sosi punctual, ambasadorul cu soţia îl întîmpinară în partea de jos a vestibulului şi-l conduseră sus. Ambasadorul conduse pe soţia preşedintelui, iar preşedintele, cu o galanterie de vechi stil, oferi braţul ambasadoarei împodobită cu pene negre de sus pînă jos. Aceasta se aplecă în spate, către şeful poliţiei şi-i spuse tare, în auzul celor din jur :

— *Et surtout, dîtes à la reine qu'elle nous attend, nous allons descendre tout de suite.* [1]

Spychała, văzînd cum ambasadorul cu soţia intră chiar în loja oficială împreună cu preşedintele şi cu soţia acestuia, fu cuprins de o grea nelinişte cu privire la soarta reginei ! Experienţa lui de consilier al ambasadei îi spunea că se va face o gafă, lucru de care, ca orice diplomat adevărat, se temea mai mult ca de orice. Se avîntă deci pe scările de la intrare ce se ridicau abrupt, ca într-un templu grecesc.

Tulburarea lui Kazimierz fusese pe deplin justificată. Pe scara cea mare mergea în sus făptura minusculă şi totuşi măreaţă a unei femei, fragilă dar zveltă. Părea puţin cam pierdută în mulţimea imensă care umplea holul ; scara cea mare era însă pustie ; nimeni — în afară de regină — nu putea pătrunde acolo. Soldaţii din gardă postaţi la cotiturile scărilor şi-au dat singuri seama (şeful poliţiei se dusese în altă parte să păzească pe preşedinte) şi din iniţiativa lor îi prezentară onorul cu un zgomot inegal de săbii, pinteni şi călcîie. Recunoscuseră pe regină. Spychała se apropie şi se înclină adînc. Regina îi întinse mîna. Spychała

[1] Şi mai ales spuneţi reginei să ne aştepte, noi ne vom întoarce imediat ! (fr.).

îngăimă cîteva cuvinte scuzîndu-l pe ambasador şi pe soţia sa care tocmai în clipa aceea conduceau pe preşedinte în lojă — ceea ce avu un şi mai prost efect. Simulînd că n-a auzit, regina urcă treptele cu graţie şi-i spuse lui Kazimierz :

— Ştiţi oare că fiecare din concertele lui Paderewski îmi prilejuieşte o enormă emoţie ? Am un atît de puternic trac de parcă eu însumi aş ieşi pe estradă. Şi totodată presentimentul impresiilor muzicale ce voi încerca îmi sporeşte infinit nervozitatea. Îndeosebi cînd interpretează pe Chopin.

— Da, maiestate, este un mare artist, grăi Spychała urcînd scările la un pas de regină şi gîndind, în sine, repede : „De m-ar vedea, acum, tata".

La capătul de sus al scărilor apăru ministrul Poloniei la Bruxelles, căruia Spychała îi încredinţă în continuare rolul de a avea grijă de regină. Ministrul îl privi însă urît, ca şi cum el ar fi fost vinovat că regina rămăsese singură şi fără să înţeleagă cîtuşi de puţin că, la drept vorbind, Kazimierz salvase, cît de cît, situaţia.

Spychała se întoarse, repede, la locul lui, deoarece concertul urma să înceapă îndată. Cînd se aşeză zări pe Edgar Szyller mai în faţă. Capul acestuia aplecat, ca de obicei, la stînga, ca şi amabila lui înfăţişare, deşi nu vorbea cu nimeni, îi reamintiră de Odesa, de convorbirea lor de pe plajă. De atunci încă ţinea ascuns în inimă un resentiment faţă de compozitor. Acum îşi dădea seama că priveşte profilul lui Szyller — văzut de la spate — cu o adîncă aversiune.

Trecuse atîta vreme de atunci şi atîtea se mai întîmplaseră, dar Spychała continuă să simtă cît de stupid procedase, că în convorbirea cu Edgar se dovedise un tînăr provincial, cu totul inca-

pabil să-și rezolve conflictul izbucnit după convorbirea cu doamna Royska. Se făcuse de rîs și basta și ghimpele ăsta îl simțise mereu în inimă. Deși Józio nu mai era pe lume, iar el însuși nu mai era un tînăr provincial — ci, chiar acum cîteva clipe salvase ambasada de la grava ei compromitere în fața reginei unuia din statele prietene — totuși resentimentul ce-l purta lui Szyller, în realitate pentru propria lui neîndemînare, se păstrase viu. Atunci reproșase lui Edgar cosmopolitismul și iată că acum Edgar este aproape un compozitor național...

Un mare freamăt se iscă în teatru, de sus și pînă jos, ca și cum s-ar fi pornit pe neașteptate o ploaie torențială. Publicul se ridică în picioare; pe scena slab luminată, afundată într-o penumbră cafenie, apăru Paderewski. Părea vînjos, deși nu prea înalt. Purta o jachetă de modă veche, ce-l făcea și mai scund. Răscroiala cămășii la gît lăsa să i se vadă mărul lui Adam împodobit cu o mare fundă albă. În părul lui cărunt, răvășit, mai lucea pe alocuri cîte un smoc de păr roșcat. Fața lui — vechea lui față de leu — se schimbase, semănînd acum cu a unui dulău blajin. Pleoapele grele, căzute oblic pe ochi, dădeau trăsăturilor lui un aspect oriental.

Se așeză. Cu toții se așezară. După cîteva acorduri publicul amuți. Maestrul se uită înspre sală. Se vedea bine că zărise, în fund, loja oficială cu președintele, soția și regina Belgiei, lojă încărcată de penele negre ale ambasadoarei. Spychała își îndreptă și el privirea într-acolo și văzu că ministrul Poloniei la Bruxelles sta la spatele iluștrilor oaspeți în picioare, uitîndu-se în toate părțile.

„Fir-ar să fie, își zise el în gînd, au uitat să-i oprească un loc!“

Alături de loja oficială ședea Hania Wolska cu secretara și acompaniatoarea ei, iar alături un tînăr american, într-un costum de culoarea deschisă — scriitor sau poet. Wolska avea pe cap o pălărie mare, albă și, deși era după-amiază, purta pe piept o mulțime de smaragde. De partea cealaltă, simetric cu loja Wolskăi, ședea Bilińska cu Dolly Radziwiłłowa și cu fratele ei. Dintr-o privire Spychała cuprinse contrastul dintre negricioasa Dolly și frumoasa Maria, blondă, calmă, foarte nepoloneză. Și, mai înainte ca Paderewski să atace prima notă, într-o infimă clipită, simți în inimă ghimpele unei infinite iubiri și totodată a unei infinite umilințe.

„Doamna aia a ta...“, îi scria bătrînul Spychała fiului său.

Paderewski începu cu *Nocturna în do diez minor*. Edgar Szyller ținea să aibă o cît mai binevoitoare poziție față de muzica maestrului, dorea să păstreze un cît de mare respect față de colegul lui mai vîrstnic, dar nu se putea opri să nu-și mărturisească, în gînd, că modul în care cîntă marele pianist nu mai era pentru el corespunzător. Involuntar observă că mîna lui dreaptă cădea pe clape cu o fracțiune de secundă după cea stîngă, că interpretarea rămăsese la vechea manieră romantică a muzicii lui Chopin, că pianistul nu scoate din muzica asta nici măcar o părticică din forța și vigoarea ascunsă în ea și că, în sfîrșit, schimba — pur și simplu — unele amănunte.

Poziția lui Edgar față de muzica lui Chopin era destul de ciudată. În copilărie o ascultase mult și pînă la urmă îl obosise. În propria lui creație avea cu totul alte surse de inspirație. Chiar dacă le căuta și în muzica polonă, recurgea, mai degrabă, la prospețimea și facilitatea melodioasă a

lui Moniuszko.[1] Totuși, îi era de-ajuns să asculte cîteva măsuri din marele Frederic, spre a i se supune dintr-o dată și a se lăsa absorbit nu ca profesionist, ci ca un auditor de rînd. Și, poate, tocmai de aceea îl contraria felul cum cînta Paderewski la pian, fiindcă ar fi preferat să se lase dominat de el fără nici o obiecție.

Cînd însă Paderewski începu *Studiile*, Szyller rămase uimit de durabilitatea tehnicii bătrînului pianist. Urmă *Sonata în si minor*. Aici lui Szyllar i se păru că Paderewski a banalizat cu desăvîrșire marele poem, deplasîndu-l pe un plan interpretativ, altul decît cel așteptat de Szyller. Îl iritase și faptul că pianistul adăugase o notă inexistentă la Chopin, după terminarea „largo"-ului.

Totuși, muzica trezea în cugetul lui Szyller îmbinări de fapte distanțate între ele și, treptat, se lăsa pradă gîndurilor, îndepărtîndu-se de sala de concerte și de lucrările interpretate. De altfel, și acesta era un gen propriu de a asculta muzică, deoarece fără ea gîndurile acelea nu i-ar fi venit atît de ușor și în orice caz ar fi avut un alt colorit.

În clipa aceea medita asupra singurătății lui. De ce oare muzica lui este atît de puțin prețuită ? Să fie oare ea atît de rea ? Cocoșatul Rysio ca și bătrînul domn Myszyński îi apreciau mult lucrările. Cocoșatul Rysio le asculta cu evlavie. Cu cîteva săptămîni înainte de moarte urmărise plîngînd cum Artur Malski îi cîntase sonata la pian. Dar... nu plîngea oare că era bolnav și simțea că moare ? Oare ar fi plîns și la o altă interpretare, chiar mai slabă ? Helena spunea doar, cu vocea ei joasă și neplăcută : „Vrea să moară,

[1] *Staniszław Moniuszko* (1819-1872), compozitor clasic polonez, creatorul operei naționale polone *(Halka*, 1858).

fiindcă i se pare că va deveni înger și în cer nu va mai avea cocoașă !..." El însă nu vroia să moară. De aceea și plîngea.

„Ce lucru uimitor este muzica asta, gîndi el. Cît de mult mă impresiona cînd Rysio improviza, în «Colegiatta» de Łowicz și cum mă plictisesc aici, cînd cel mai mare pianist al lumii cîntă în fața unor capete încoronate și președinți de republică".

„Și cît de pătruns plîngea bătrînul organist, își mai reaminti Edgar. A trebuit, ca și în alte cazuri, să fiu tot eu de față și la moartea asta. Sînt curios să știu dacă a fost o tuberculoză ereditară"... Izgoni însă îndată gîndul acesta, fiindcă nu-i plăcea în nici un chip să se gîndească la boli și mai ales la tuberculoză.

Nu departe de el era doamna Gdańska. Cu fața vizibil întoarsă spre el — deși o cunoscuse abia în treacăt la Varșovia — îi făcea semne din ochi, iar cu bărbia îi indica estrada. Lui Edgar i se păru chiar că-și suge ușor buzele, în orice caz le mișca în așa fel încît dădea impresia că savurează un lucru delicios : o smochină sau o curmală. Din acea clipă Edgar nu mai putu să asculte atent concertul.

De asemenea, nici Janusz nu reușea să-l asculte. Îl jena societatea a două doamne frumoase, luxos îmbrăcate și în plus impresia că nimeni nu venise acolo pentru muzică, în afară poate de regina Belgiei, care de la prima notă se adîncise într-o concentrare evlavioasă, apărîndu-se ca de muște de cuvintele ce i le adresa, rînd pe rînd, ambasadoarea. Cu toții veniseră acolo cu alte scopuri, bine definite, dar neavînd nimic comun cu muzica. Janusz însuși nu vroia decît s-o vadă, de departe, pe Ariadna. Mult timp n-o putuse descoperi în mijlocul publicului aceluia pretențios.

De-abia după vreun sfert de oră o observă într-o lojă din apropiere, împreună cu Jean Siseau și cu încă un tînăr frumos, pe care își dădea toată silința să nu-l privească. Fără să vrea, ochii lui Janusz alunecau spre ea. Cu toată aparența ei concentrată, el își dădea seama că gîndurile o purtau aiurea, cum înțelese și din privirea ochilor ei nemișcați, pironiți în spațiu, dar învăluiți de acea ceață cunoscută a absenței, ce îi pricinuise întotdeauna atîta durere.

Un proces cu totul diferit se petrecea în cugetul lui Spychała. Absorbit de grijile lui de slujbaș al ambasadei, stăpînit de gîndul ca nu cumva să se săvîrșească o nouă gafă — așa ca o împușcătură dintr-un cartuș uitat — zbura cu ochii cînd spre loja oficială, cînd spre Maria care nu voia să se afișeze cu el în lume. În clipa cînd Paderewski atacă primele acorduri simți cum totul i se limpezește și tot ce-i apăsa sufletul se lăsa la fund. Văzu deodată atît muzica lui Chopin cît și pe sine, plutind împreună într-un spațiu pur, distilat. Pe măsură ce asculta, iar sala se cufunda în concentrare, vedea tot ceea ce era de prisos în el. Se gîndi o clipă la Maria, ca și cum ea l-ar fi abandonat și iubirea lor ar fi ajuns o amintire. De fapt, era chiar o amintire, devenise o obișnuință, o povară a unei astfel de vieți. La Ola însă nu se gîndise deloc.

Cînd Paderewski își încheie programul, Spychała constată cu regret că trebuie să plece înainte de terminarea bisurilor. Îndată după concert trebuia să aibă loc, la ambasadă, o recepție și era obligat să aibă grijă ca totul să fie în ordine. Era știut că pentru a bisa, Paderewski se lăsa mult timp rugat; apoi se așeza la pian și cînta, una după alta, șase sau opt piese, un întreg al doilea

program. Spychała se strecură îndată după ce sala — rămasă o clipă în tăcere — izbucnise în strigăte și aplauze. La ieșirea din parter se întîlni cu Edgar, deopotrivă de dornic să dispară mai devreme. Nu calculaseră însă bine timpul; Paderewski se așeză din nou la pian și trebuiră să se oprească chiar lîngă ușă.

Spre marea lui uimire, Spychała băgă de seamă că, în clipa aceea, nu mai simțea nici un fel de aversiune față de Edgar. Totul se schimbase în el (să fi fost oare sub înrîurirea muzicii ?) și nu era deloc stînjenit de prezența vechii lui cunoștințe. Amintirea conversației de pe plaja din Odesa îi făcu chiar, acum, o oarecare plăcere.

Răsuna *Scherzo* în si minor.

— O ștergeți ? întrebă Spychała pe Edgar cu o oarecare afecțiune în glas.

Acesta răspunse doar printr-un semn afirmativ, de complicitate. Atunci se deschise ușa și intră cineva. Ușierul încercă să-l oprească vorbindu-i în șoapte, destul de dramatic; se produse învălmășeală și Spychała, ca și Edgar, putură să se strecoare în vestibul.

— Nu vă place Paderewski ? întrebă Spychała, al cărui glas părea îngrijorat.

— În general nu-mi place pianul, răspunse Szyller evaziv, coborînd atent scările. Ascultîndu-l, mă gîndesc la țambal — și zîmbi, parcă neputincios, ca și cum s-ar fi rugat de iertare pentru mojicia lui.

Spychała îl privi cu jale, iar la despărțire îi strînse mîna cu compătimire.

— De altfel, o să ne revedem de îndată, îi spuse el confidențial.

În fața teatrului, lîngă mașina lui Spychała, un tînăr stătea de vorbă cu șoferul. Amîndoi erau

foarte însufleţiţi. Tînărul salută pe Spychała cu o plecăciune.

— Domnule consilier, rosti şoferul, Jasiek Wiewiórski doreşte să vă vorbească.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Spychała impacientat, adresîndu-se tînărului şi întrerupîndu-şi gîndurile legate de muzică şi de amintirile tinereţii. Nu era dispus să rezolve nici un fel de „treburi".

— Domnule, zise Wiewiórski, apropiindu-se de Spychała, a murit contesa Anna ; mi-a telefonat tata să vă înştiinţez.

— Ce spui ? se miră Spychała, oprindu-se la uşa automobilului.

— Da, a murit în Italia... iar prinţesa tînără n-a fost înştiinţată. Poate anume, poate din alt motiv ?

Spychała fu cuprins de o şi mai mare uimire.

— Ce ţi-a scris tatăl dumitale ?

— Nimic ! Mi-a trimis doar o telegramă, iat-o.

Wiewiórski scoase o hîrtie mototolită : „Prinţesa a decedat Palermo, anunţă-l îndată pe domnul Spychała, tata". Asta-i tot.

Spychała, grăbit cum era, nu şi-a dat seama, la început, de importanţa ştirii.

— Să pornim ; va începe ploaia îndată, rosti el.

— De ce ? zise şoferul, exprimîndu-şi îndoiala.

— Cum, dumneata nu ştii că va ploua ? Uită-te la cer. Te pomeneşti că n-ai fost niciodată la ţară, sau ce-i cu dumneata ? Evident că va ploua, e clar.

Apoi adresîndu-se lui Wiewiórski :

— Bine, bine, îţi mulţumesc că m-ai înştiinţat, te rog transmite-i tatălui dumitale mulţumirile mele — şi în treacăt îi întinse mîna. Mergem la ambasadă, spuse el şoferului ; te rog să nu-i comunici nici un cuvînt prinţesei Bilińska despre cele comunicate de Janek.

VIII

La recepţia de la ambasadă toţi cunoşteau însă moartea prinţesei, deoarece ediţia de după-amiază a ziarului *Figaro* publicase ştirea ce interesa cercurile societăţii înalte franceze, dată fiind înrudirea prinţesei Anna cu Burbonii. Ambasadoarea a înştiinţat-o ea însăşi pe Bilińska, implorînd-o totodată să nu părăsească recepţia şi s-o ajute să ţină de urît reginei.

Maria rămase singură — cu ştirea în minte — în marele salon pustiu. Ambasadoarea pornise repede spre uşă, unde apăruse silueta luminoasă a reginei ; apoi conduse înaltul oaspete la canapeaua din colţul salonului, considerată drept un loc de cinste, ca la ea la ţară, în ţinutul Poznań. În grabă, îi prezentă — cu prea puţină convingere însă — un bărbat de statură uriaşă — scriitor polonez sosit de curînd la Paris. Bilińska se oprise în mijlocul sălii, căutîndu-l din ochi pe Spychała, care, în faţa unei uşi ce dădea spre hol, conversa cu un domn vîrstnic, grav, cu păr cărunt şi cu ochi mari, albaştri. Era Paul Valéry. Bilińska dorea să vorbească cu Kazimierz imediat, el îi făcu însă semne cu sprincenele că, în clipa aceea, nu-l poate părăsi pe marele poet. Conversaţia lor nu făcea impresia că se va termina curînd, mai ales că, fiind încă puţină lume, Spychała n-avea cu cine-şi lăsa interlocutorul. Bilińska întoarse capul şi se întîlni faţă-n faţă cu doamna Evans, care-i întinse mîna, întrebînd-o de fratele ei, Janusz.

— Nu ştiu unde e, l-am pierdut la intrarea în sala de concerte.

— Paderewski cum v-a plăcut ?

— Ah, fireşte, foarte mult, rosti Bilińska vădit

indiferentă. Şi examinînd smaragdele Haniei constată, în gînd : „Ale mele erau mai frumoase".

Edgar se apropie de ei. Maria se folosi de prilej spre a se îndepărta de doamna Evans. Edgar, adîncindu-se în ochii Bilińskăi îi spuse rar :

— Vreţi să discutăm despre Paderewski ?

— E ceva groaznic de plictisitor, oftă Bilińska. De altfel, în clipa de față sînt foarte departe de muzică. Am primit o veste nespus de importantă...

— Bună sau rea ?

— La drept vorbind, foarte rea, dar care ar putea să aibă un sfîrşit foarte bun.

— O veste bună pentru dumneavoastră, doamnă, poate să nu fie neapărat bună şi pentru mine.

Maria zîmbi. Zîmbea atît de rar !

— Regret, dar n-am niciodată veşti bune pentru dumneavoastră...

— M-am gîndit mult la Odesa, șopti Edgar, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi.

— Şi eu la fel, oftă din nou Bilińska. Deşi a trecut atîta amar de vreme...

În sfîrșit, Spychała se apropie de Bilińska şi, cu toate că se afla în mijlocul salonului, de altfel aproape gol, Maria îi întinse mîna, şoptindu-i cu un glas pătrunzător :

— Ai aflat, a murit mama şi n-am fost înştiinţată. Oare ce poate însemna asta ?

Auzind ştirea, Edgar se dădu înapoi cu cîţiva paşi.

— Vei găsi, desigur, o telegramă la hotel, zise Spychała, păstrîndu-şi întreg calmul. Cuvintelor le lipsea însă siguranţa. Doar nu degeaba telegrafiase Stanisław numai feciorului său. Firesc, nu-i spuse Mariei nici că aflase ştirea din altă sursă decît din rubrica *„deuils"* [1] a ziarului snobilor.

[1] Decese (fr.).

Ambasadoarea se repezi totuşi, ca o furtună şi o răpi pe Bilińska.

— Dragă Marysia, pentru Dumnezeu, vino la regină. Nimeni nu vrea să converseze cu ea mai mult de cinci minute.

Bilińska se apropie de canapeaua unde şedea o persoană mărunţică şi palidă, cu expresia feţei nespus de amabilă. Spychała o urmă şi în tăcere se uită la regină, care şi începuse s-o întrebe despre moartea prinţesei. Răspunzîndu-i, Maria părea contrariată, ceea ce o cam mira pe regină. De alminteri, Maria se cam temea să nu fi comis un lucru lipsit de tact. Lui Spychała fața fragilă şi delicată a Elisabetei îi reamintea chipul maică-si, numai că aceasta avea ochii mari şi negri. Pentru a doua oară în ziua aceea îi veni în minte familia lui, mama, bătrînul lui tată şi, ciudat, surorile pe care nu le văzuse de atîta vreme — ca şi „moşia" cumpărată cu smaragdele Bilińskăi şi dăruită apoi de el, părinţilor. Cînd îşi reveni, regina vorbea deja despre concert. Spychała era înspăimîntat de propria lui stare de spirit, de unde puteau decurge foarte neplăcute consecinţe.

De-abia acum intră în salon Paderewski. Regina se ridică de pe canapea şi merse să-l întîmpine. Se opri lîngă uşa de intrare. Paderewski îi sărută mîna, iar ea îi spuse ceva cu multă însufleţire. Folosindu-se de această situaţie Spychała conduse pe Marysia, printr-o uşă laterală, la un mic salonaş, gol în clipa aceea. Bilińska alungă îndată masca indiferenţei şi Spychała observă cît era de emoţionată.

— Gîndeşte-te, zise ea, a murit mama, *je suis libre, enfin je suis libre !...* [1]

[1] Sînt liberă, în sfîrşit sînt liberă !... (fr.).

Spychała, nevrînd să înțeleagă sensul acestor cuvinte, zîmbi nesigur și o prinse de braț cu un gest de consolare.

— Trebuie să-i înștiințăm pe Tekla și pe Alo, continuă Maria, el își iubea foarte mult bunica.

— La Varșovia se știe deja totul, remarcă Spychała aproape în șoaptă dar convingător.

— De unde știi, întrebă Bilińska ?

— Am aflat, răspunse Spychała.

Pe neașteptate, cuprinzînd cu mîinile ei albe brațele lui Kazimierz — era aproape tot atît de înaltă ca și Spychała — și adîncindu și în ochii lui privirea ei luminoasă, poate prea lucidă în clipa aceea, exultă :

— *Je t'épouserai, je t'épouserai !* [1]

Cuvintele astea, rostite pătrunzător intrară profund, pentru totdeauna, în urechile lui Kazimierz. Le aștepta, de cînd aflase de la Janek Wiewiórski despre moartea bătrînei. Oare nu pentru acest lucru telegrafiase Stanisław fiului său ? Urmărea desigur și vreun interes al său.

Se întoarseră în salon, unde deja se strînsese multă lume. Regina pofti pe Paderewski în co tul ei și-l amuză într-o conversație entuziastă în timp ce silueta maestrului era copleșită de umbra penelor ambasadoarei. Făcîndu-și loc prin mijlocul mulțimii adunate, apăru, defilînd, trupa muzicanților și dansatorilor munteni (górali) veniți la Paris la expoziția de artă decorativă. Pantalonii albi ai bărbaților și basmalele colorate ale femeilor pe fondul salonului auriu făceau un efect straniu. Góralii pășeau pe parchetul lucitor ca la ei acasă, în Krupówki, siguri pe ei și cu un ușor dispreț pentru cei din jur. Vătășița góralilor — într-o fotă aurie ce aparținuse cîndva străbunică-si

[1] Mă voi căsători cu tine, mă voi căsători ! (fr.).

și care semăna cu o crinolină încrețită și scrobită — pășea în fruntea alaiului. Lîngă ea sălta un băiat în costum obișnuit. Góralii, fără a sta mult pe gînduri, se opriră în mijlocul salonului și începură să cînte pe struna lor zisă „sabalică". Un aristocrat polonez cu ghetre albe și roșcovan la față, răstindu-se la orchestră, începu să vorbească cu vătășița. De partea cealaltă vătășița fu atacată de doamna Evans. Lumea se strîngea tot mai mult în jurul góralilor, iar zarva iscată acoperea sunetele plăpînde ale viorilor muntenești.

În micul salon de alături, Paul Valéry — ținînd subțioară micul album în piele al fiicei lui — dibuindu-l pe Janusz, îi adresă rugămintea de a solicita lui Paderewski să-i scrie ceva în album. Janusz, îndeplinindu-și făgăduiala, se adresă maestrului, dar acesta îl refuză fiindcă niciodată încă nu pusese mîna pe condei, imediat după un concert.

Vădit nemulțumit, Janusz se îndreptă și se trezi în mijlocul góralilor, unde fu ajuns de tînărul ce venise cu góralii și se tot învîrtea în jurul lor. Era un tînăr de vreo douăzeci de ani, foarte frumos, bronzat, dar prea sigur de el. Repezindu-se la Janusz, ca la o veche cunoștință, îl salută și-i spuse :

— Niciodată n-am să uit cum de v-a fost cu putință să ne lăsați așa ?

Janusz nu pricepu nici o iotă.

— Pardon, dar de unde vă cunosc ?

— Cum, nu vă aduceți aminte ? Lîngă Morskie Oko. Am fost cu prietenul meu Piotruś... Ne-ați părăsit la cabană și apoi nu ne-am mai întîlnit...

— Ah, domnul Rudzio, își reaminti Janusz. A fost foarte amuzant...

— Pot să vă asigur că n-am mai părăsit Zakopane. Acolo am rămas pentru totdeauna. Am

terminat gimnaziul, dar Piotruś a pierit la Zamarła Turnia, anul trecut, îndată după bacalaureat. Aici, am venit cu góralii. Ce ziceți de muzica lor ?

— Admirabil, admirabil, răspunse Janusz, așa, doar ca să spună ceva. Deocamdată, la revedere. Veți mai rămîne mult timp la Paris ? — și fără să aștepte răspunsul dispăru, spre salonul cel mic.

„Dumnezeule, își mărturisi el, cu un fel de reproș, am ajuns să cunosc Parisul... E limpede, tînărul vrea să-mi spună ceva..."

Pe Edgar îl prinse în salonul cel mic unde, izolat cu desăvîrșire, fără a lua parte la însuflețirea generală — deși ședea chiar în holul de trecere dintre salon și sufragerie — și fără a da nici o atenție celor ce se petreceau în jurul lui, fuma. După ce-i povesti incidentul cu Paul Valéry, Janusz adăugă ca încheiere :

— Un bătrîn cabotin !

— N-ai dreptate, protestă Edgar, un artist trebuie să știe să se prețuiască.

— Tu n-ai fi procedat așa, continuă Janusz apropiindu-și scaunul de fotoliul lui Edgar. Cum îți place muzica góralilor ?

— În clipa de față nu-mi place nimic. Mi-am adus aminte de o muzică adevărată, auzită cîndva, știi unde ? La Łowicz. Cînd micul cocoșat, nepot al organistului de acolo a improvizat în „Colegiatta" și a cîntat *Magnificat*. A fost într-adevăr muzică. De atunci n-am mai ascultat muzică... ba da, am auzit „piese" bune, și artiști buni, dar muzică adevărată numai acolo. Cred că așa obișnuia să cînte Bach...

— Ce s-a întîmplat cu micuțul acela ?

— Cu micul cocoșat ? Ce se putea întîmpla ? A murit ! A murit cocoșatul Rysio, așa cum a murit Józio, ca și Helenka Royska, care era de o vîrstă cu mine...

— Ca și Władzio Sobański șopti Janusz, care nu se știe cum și de ce își aduse aminte de micul ostaș.

Pe lîngă ei se perindau femei elegante, bărbați proaspăt bărbieriți și lachei ce deschideau ușile spre sufragerie, de unde se putea auzi zumzetul serviciilor și destupatul buteliilor. Hania Evans trecu pe lîngă ei cu un foșnet puternic al rochiei și în clinchetul podoabelor, conducîndu-l spre bufet pe micul Rudzio, desprins de ea din grupul góralilor.

— Mare idioțenie mai e o astfel de adunare, zise Janusz.

— Nu ! De ce ? întrebă Edgar cu bonomie. Mie îmi plac zvăpăielile astea. Tocmai atunci simt, în chipul cel mai profund, singurătatea omului care creează. Am impresia că tot așa de stingheră și de neajutorată, contînd doar pe propriile ei forțe, se simte și femeia care naște...

— Și omul care moare, adăugă Janusz.

— Nimeni nu poate împărți cu mine procesul de creație — reveni Edgar la tema lui — și de acea mă simt, cînd creez, groaznic de părăsit. Uite, chiar acum îmi trece ceva prin minte... Dacă aș putea să revin la timpurile de odinioară, la Odesa... la Elźunia, mi-ar fi, am impresia, mult mai ușor. Și să-ți mai spun ceva, mă gîndesc tot mai des la Józio... În societatea de aici mi-e cumplit de urît. Nu crezi că Parisul e un oraș îngrozitor ?

Apucîndu-l pe Edgar de mîini, Janusz avu un zîmbet nedefinit.

Ambasadoarea trecu pe lîngă ei.

— Domnilor, de ce nu mergeți la bufet ? le zise ea.

Edgar o privi de parcă ar fi coborît din nori.

— Vă mulțumim, doamnă. Vom merge îndată. Știu bine, se adresă el lui Janusz, că nu mă poți ajuta cu nimic. Sînt singur în mulțimea asta și nasc oarecum în public, precum mama împăratului Frederic al II-lea. N-ai idee cît de îngrozitor mă simt. Pianul este un lucru înspăimîntător. Rysio nu știa nici el să cînte la pian. A executat o sonatină naivă de Dussec și n-am știut ce să-i spun. Pianul este un soi de țambal, primitivismul lui destramă oamenilor nervii. Și muzica nu constă doar din „gîdilarea nervilor". Îți amintești de cuvintele spuse de Mickiewicz lui Chopin ?

— Tu nu scrii niciodată pentru pian ? întrebă Janusz. Dar sonata ?

— Firește că scriu. Acum însă a înmugurit în mine un alt cîntec. Ce mult aș vrea să scriu cîntecul ăsta despre singurătatea în creație. Dar... n-am textul...

În acest timp un grup compact de invitați se strecura cu greutate pe lîngă ei — ca printr-o strîmtoare îngustă — fără ca Edgar și Janusz să bage de seamă că chiar ei împiedicau circulația. Edgar, aplecat într-o parte, își fuma eterna țigară întrezărind prin mulțimea înghesuită cum i se înfiripa cîntecul. O clipă mai tîrziu, întorcîndu-și capul spre Janusz, șopti :

— Știi ceva ? Am terminat un cvartet, în re minor.

Janusz primi știrea fără să murmure.

Dintr-un colț mai îndepărtat se auzea o orchestră „de salon". Rudzio se apropie din nou de Janusz și exclamă :

— Cum e posibil ca după o muzică de górali să asculți o astfel de porcărie americană ! Domnule, nu știți unde-mi sînt oameni din Zakopane ?

Abandonați, góralii stăteau stingheri în mijlocul salonului. Nemaiconstituind pentru nimeni un punct de atracție, făceau acum impresia unor păsări speriate. Așa i-au regăsit Janusz și Spychała, uitați și dezamăgiți. Printr-o intrare laterală, Spychała îi conduse la bufet, unde porunci să li se servească vin.

Un tînăr „gazda" chipeș îi spuse lui Spychała :

— Da-v-ar Dumnezeu tot ce doriți, că v-ați gîndit și la noi...

Spychała se întoarse brusc spre el, ca și cum ar fi vrut să-i pună cîteva întrebări sau să înceapă o conversație mai lungă, frățească, cînd Bilińska îi puse mîna pe umăr.

— Ascultă, trebuie să plec la Palermo.

— Pentru ce ? exclamă el, uitîndu-se încă după góralii care se retrăgeau.

— Trebuie să fiu acolo. Mă tem că e vorba de testament. Trebuie să mă gîndesc la Alo.

— Te voi însoți. Tu nu te pricepi la asemenea treburi.

— Kazio, pentru Dumnezeu ! Dar în ce calitate ?

Spychała se uită la ea, neliniștit.

— Indiferent în ce calitate. Măcar în cea de logodnic. Nu te pot lăsa să pleci singură. Firește, lucrul acesta nu-mi vine acum prea la îndemînă. Din Varșovia sosesc vești ciudate. Cine știe dacă Skrzyński se va putea menține. Dar, oricum, n-am să te las să pleci singură.

— Gîndește-te, rosti deodată Maria, în limba franceză, ce va zice cumnata mea, contesa de Caserte ?

— Dar dacă împreună cu domnișoara Potelos te vor despuia de moștenire, va avea ce spune ? Nu trebuie să exagerezi, draga mea.

— Te porţi, şopti Bilińska, ca şi cum ai fi deja soţul meu.

— Să mergem — scoase el cu greu cîteva vorbe privind-o prelung pe Maria — trebuie să aflu ce legături avem.

— Să mergem, Kazio, făcu Bilińska supusă, mă vei conduce pînă la hotel.

Coborîră repede scările. Spychała îşi luă pălăria şi ieşiră în faţa ambasadei. Era deja cam întuneric, mai ales printre deşii platani de pe Avenue de Tokio. Pe Sena lucea argintul serii dinspre bulevardele cenuşii. Nu ploua încă, dar norii se îngrămădeau.

Pe mijlocul trotuarului alerga un copil, de vreo doi-trei ani, o fetiţă. Deodată, chiar în faţa picioarelor Bilińskăi, copilul căzu, izbucnind într-un plîns cu hohote, fără să se scoale de jos. Spychała se aplecă asupra-i, îl ridică, îl scutură de praf şi încercă să-l mîngîie, dar copilul fie că se lovise, fie că mai mult se speriase, nu încetă să hohotească. Spychała simţi în mîinile lui trupul firav al copilului şi îşi dădu seama de puţinătatea scheletului lui mic şi neînchegat, de oasele lui plăpînde, de muşchii subţiri şi agitaţi de paroxismul plînsului acela îngrozitor. Nu ştia ce să facă. O ridică de la pămînt şi, cuprinzînd-o în braţe, o strînse la piept, auzind cum lîngă inima lui bătea inimioara copilului, tot atît de viu, ca zbuciumul unei păsărele în colivie. Pe neaşteptate, îşi dase seama că-l strînge ceva de gît şi cuprins de o jale inexplicabilă, spuse copilului, cît putu de blajin :

— *Mais tais-toi, mais tais-toi donc !* [1]

Atunci, văzu — ridicînd ochii în sus — că

---

[1] Taci, taci odată (fr.).

Bilińska rămăsese la cîţiva paşi de el, rigidă, cu trupul înţepenit şi cu o vădită expresie de aversiune. O clipă ea se uită spre Sena ; apoi el o văzu îndreptîndu-şi privirea asupră-i mai rece decît oricînd, nespus de străină.

IX

Ţinîndu-se de cuvînt, Ariadna telefonă lui Janusz a doua zi după concertul lui Paderewski. Janusz nu se putu întîlni cu ea nici în ziua aceea şi nici a doua zi, deoarece soră-sa decola spre Palermo, lucru ce-i dădea multă bătaie de cap. Maria era însoţită de Spychała. Zburară spre Neapole, iar de acolo şi pînă la Palermo urmau să călătorească cu vaporul. Abia după plecarea lor putu Janusz fixa întîlnirea cu domnişoara Tarlo, într-o după-amiază, la expoziţia de artă decorativă lîngă podul Alexandru III. Ziua era splendidă, dar... aşa de mulţi oameni încît, pur şi simplu, n-aveai unde să te aşezi. Amîndouă laturile podului gemeau de prăvălioare, asemenea aripilor lui Ponte Vecchio, iar mulţimea forfotea în toate părţile. Fiind foarte cald, vînzătoarele repetau monotonele lor chemări : *„Demandez des véritables esquimaux !“* [1] Atmosfera era foarte apăsătoare, dar Ariadna, bine dispusă, luase asupra ei întreaga povară a conversaţiei. Hoinăriră prin bîlciul acela de colo pînă colo, în aparenţă fără nici un scop. Ariadna se tot învîrtea ca fermecată în jurul unui pavilion, avînd la parter expuse modele de rochii, iar la etaj inscripţii ce recomandau o ceainărie englezească cu ceai rusesc. Conversaţia se învîrtea în

---

[1] Cereţi îngheţată veritabilă „Eschimos“ ! (fr.)

jurul expoziției ; care-i pavilionul cel mai frumos, unde-i înghețata cea mai bună, ce lucrări de artă populară sînt mai pitorești ? Janusz îi povesti despre górali — ea nu fusese încă în Polonia — precum și despre felul cum ei s-au comportat la ambasadă. Vizitară la întîmplare și pavilionul suedez — în clipa aceea pustiu — unde dormitau sticlăriile și cristalurile afumate de Orefors — de nuanța bronzului — atît de frumoase încît făceau impresia unor femei adormite. În sfîrșit Ariadna se hotărî să intre în magazinul de mode, ademenindu-l și pe Janusz la etaj. Ceainăria nu se distingea prin nimic deosebit ; clienți foarte puțini, fiindcă, după cum Janusz văzu mai tîrziu, localul era groaznic de scump. Comandară chelneriței un *thé chinois* [1]. Ariadna se uită la ceas ; era trecut de patru. Janusz fu puțin mirat de faptul că abia se întîlniseră și Ariadna vroia să și afle cît e ceasul. Înțelegîndu-l, aceasta lămuri lucrurile :

— Mă uit la ceas, fiindcă aici, la orele cinci cîntă un cor.

— Așa ? răspunse Janusz.

Cîteva clipe tăcură, apoi Janusz își aminti că încă nu-i spusese nimic Ariadnei despre întîlnirea cu Volodia. Deși nici locul, nici atmosfera nu erau potrivite pentru așa ceva, totuși, dîndu-și seama că este una din ultimele lor întîlniri — și prima între patru ochi — se porni să-i vorbească de Volodia.

De-abia îi pomenise numele cînd Ariadna, simțind un fior, privi atentă înainte, ca și cum acolo l-ar fi văzut aievea pe frate-su. De la întîlnirea lor trecuseră șase ani, amănuntele conversației i se șterseseră din memorie dar, voind

[1] Ceai chinezesc (fr.).

să o impresioneze pe Ariadna, atribui lui Volodia unele cuvinte ce de fapt îi veniseră în minte chiar în clipa aceea. De altfel, el însuși credea pe jumătate că ele sînt adevărate, că le auzise de la fratele Ariadnei în șura aceea întunecoasă. De un singur lucru nu se îndoia : că nu-i văzuse fața. Cînd și-au aprins țigările, spre el se îndreptară doar doi ochi expresivi, negri, mari și semănînd aidoma cu ochii Ariadnei. Acum examina atent pe vechea lui prietenă încruntată și concentrată, urmărindu-i — numai ochi și urechi — vorbele și, în același timp, privind țintă într-un colț al ceainăriei, tocmai de unde apăru pe estradă corul cîntăreților ruși.

Erau doar șase sau șapte și două femei. Janusz observă că Ariadna privea cu răceală — dar fără s-o scape din ochi — o femeie tînără, mărunțică, blondă, cu năsucul ușor ridicat în sus, cu aer proaspăt și chiar frumoasă, dar foarte comună. Janusz molipsit și el de interesul ce li-l purta Ariadna observă printre bărbații îmbrăcați cu pantaloni largi și cămăși legate cu sfoară, pe unul ce semăna cu Valerian Nievolin.

Da, el era, dar schimbat. Dacă pe Ariadna timpul o transformase făcînd din ea o femeie mai degrabă interesantă decît frumoasă, ștergîndu-i prospețimea și sprinteneala nativă de căprioară de munte, dar dîndu-i în schimb o strălucire exterioară și o sclipire în trăirile ei emotive interioare cu Nievolin timpul se purtase necruțător. Era de presupus că pentru a distruge splendida frumusețe a fostului ofițer timpul folosise drept unealtă mari cantități de alcool. Acum, Nievolin arăta ca un servitor îmbătrînit dintr-un stabiliment de băi, înmuiat tot de apă și într-o stare de mizerie de nedescris. O cămașă ușoară îi strîngea trupul căzut în jos, ca un aluat.

Două riduri adînci, de-a lungul obrajilor, erau despărţite de un nas mare. Cu repulsie Janusz îşi întoarse ochii de la el, în clipa cînd Nievolin deschise gura spre a cînta. Împreună cu întregul cor atacă şi el zgomotos, cu o notă înaltă, mereu repetată, un cîntec de munte. Aducea cu cîntecul lui Stravinski, dar era nespus de vulgar şi de nepotrivit, aici în mica sală a ceainăriei.

Ariadna — cu buzele crispate de mînie — întoarse faţa spre Myszyński, rostind :

— Au făcut din noi nişte maimuţe...

— Eşti poloneză, răspunse el cu un zîmbet ironic.

Apoi, revenind la convorbirea cu Volodia, îi spuse că acesta îl rugase să o salute şi să o asigure că oricînd se poate întoarce. Acum, era sigur că aşa-i vorbise Volodia. Povestea echilibrat, atent, fără să se uite la Ariadna, dar destul de tare, ca să fie bine auzit, cu tot cîntecul zgomotos al corului.

Deodată Ariadna izbi cu pumnul în masă.

— Încetează — zise ea fără să ridice glasul — încetează ; nu-mi mai vorbi despre astfel de lucruri. Oare nu vezi că nu există cale-ntoarsă ?

Chiar atunci corul amuţi şi mica blondină începu — solo — o melodie, un cîntec trist, cîntecul unei mirese de la ţară, întodeauna plin de jale, de nelinişte. Tînăra solistă avea o voce foarte frumoasă, destul de joasă, dar cumpănită şi flexibilă, fluidă şi nespus de plăcută ca ton. Ascultîndu-i cîntecul, Ariadna îşi încreţi sprincenele.

— Înţelegi, spuse ea deodată, încet, lucrul cel mai rău în viaţă este că nu există nici un fel de întoarceri.

Janusz înţelesese aceasta încă din prima zi a şederii lui la Paris.

— Ea e Zina, soţia lui Valerian, adăugă Ariadna. Şi acum, hai să plecăm de-aici. Repede.

Pînă ce plătiră ceaiul, Zina termină de cîntat şi din nou corul izbucni zgomotos şi destul de dezordonat. Afară, se lăsase deja un amestec de penumbre : luminile trandafirii ale camuflajului şi lucirile verzi ale primelor lămpi. În tăcere, înaintară prin mulţimea deasă, mergînd de-a lungul Senei, încă în incinta expoziţiei — apoi ieşind spre Piaţa Concordiei cotiră şi urmară malul fluviului sub coroanele arborilor, fără să mai întîlnească pe cineva. Părea ciudat, dar malurile erau atît de pustii. ca şi cum tot ce vieţuia în Paris se adunase la expoziţie. Seara era rece. Ceaţa acoperea podurile şi construcţiile, estompînd contururile. Privind înapoi descoperiră luminile reclamei „Citroen" de pe turnul Eiffel. Se aşezară pe o bancă.

Cîteva clipe Janusz tăcu — de parcă ar fi înfruntat nişte adversităţi — apoi, apucînd mîna Ariadnei simţi, în atingerea aceasta — în sfîrşit — amintirea zilelor de odinioară. Pielea mîinii iubitei lui de demult era aceeaşi : catifelată. rece şi în plus — ca şi cum atingerea i-ar fi putut evoca şi culoarea — avea culoarea fildeşului. Sora lui Janusz avusese cîndva o rochie de catifea care în partea din faţă era de culoarea fildeşului. Trăia amintirea copilăriei şi totodată a vechii iubiri.

— Ascultă, îi vorbi Janusz, nu poţi evada din tine însuţi. Fuga de viaţă nu va fi, pentru tine, niciodată, o evadare din tine însuţi. Să nu faci prostia aia cu mînăstirea...

Ariadna se întoarse spre Janusz, îşi ascunse faţa în braţul lui şi fu zguduită — dar numai de cîteva ori — de gemete profunde. Janusz îi puse mîna pe cap ; dar... ea se linişti îndată.

Automobilele din piața Concordiei păreau, de departe, nişte cărăbuşi de vară deasupra castanilor în floare.

— Vezi, rosti Ariadna, toate acestea trebuie să fie într-un fel soluţionate, şterse... trebuie să luptăm cu noi înşine, cu propria noastră natură, atît de groaznică... Trebuie doar să facem ceva cu viața asta... din moment ce o avem. Deşi, poate, ar fi mai bine să sari în Sena...

Şi făcu un gest în direcţia fluviului.

— Ar fi lucrul cel mai stupid. Oricum, ce trebuie să se întîmple se va întîmpla... *Sama priidiot.*[1] Tu nu te gîndeşti, oare, că totul nu e decît isterie ?

— Bine, fie şi isterie. Dar... ea este tot în mine, şi nu pot, n-am ce face cu ea.

— La mînăstire însă va trece ?

— Dumnezeu... — şopti Ariadna.

— Acest Dumnezeu al tău, rosti Janusz prudent, mi se pare bizar. Cum de-a răsărit el atît de neaşteptat în viața ta ?

— Întotdeauna apare pe neaşteptate.

— Da, e posibil. Dar... ai tu oare puterea, de-acum înainte, să alegi întotdeauna partea lui Dumnezeu, cauza lui Dumnezeu ? Tu îl alegi pe Dumnezeu numai din îndărătnicie ! Iar Dumnezeu nu este îndărătnicie, ci iubire.

— La asta mă gîndesc şi eu.

— Tu însă înţelegi oare ce-i iubirea ?

— Nu, nu înţeleg, şi tocmai ăsta-i lucrul cel mai îngrozitor.

— Nici eu nu înţeleg. Nu ştiu. Numai că eu aş vrea să iubesc... Să-l iubesc pe om. Este un lucru foarte greu. De exemplu : Spychała... Întotdeauna îmi dau astfel de exemple concrete. Pe

---

[1] Asta vine de la sine (rus.).

Spychała nu pot deloc să-l iubesc — zîmbi el neputincios — şi, de îndată ce există o astfel de excepție, înseamnă că toată teoria nu face două parale. Nu, eu nu sînt creştin şi poate că de aceea nu cred în creștinătatea voastră — *tutti frutti à la polonaise* — îşi reaminti el de prăjitura servită la Gdański.

— Tu nu mă înţelegi deloc, zise Ariadna și se îndepărtă puţin de el.

— Da, se poate, dar eu nu mă înţeleg nici pe mine. Înţeleg că viaţa este acţiune, dar nu fac parte din rasa care acţionează. Sînt condamnat să mă sting încetul cu încetul, dar... nu mă refugiez într-o mînăstire.

— Nu se poate încă şti. Nu poţi să ştii ce-i o mînăstire, poate că tocmai Varşovia ta este o mînăstire.

— Nu, încă nu, mărturisi Janusz jenat.

— Vezi, nu eşti sigur. Şi totuşi mă îndemni să mă întorc la revoluţia rusă ?

— Da, te îndemn.

— Dar tu, te-ai reîntoarce ?

— Uite, cum să-ţi spun, dacă n-aş fi eu aşa cum sînt, dacă n-aş şti cîte sînt de făcut...

— Januszek, cît eşti de puţin înţelept, zise ea rîzînd. Tu, însă, oricum, nu faci nimic.

— Da, tocmai asta e. Totuși gîndesc că voi putea într-un fel să arăt că pot fi bun la ceva. Deşi polonezii ăştia seamănă leit cîinelui de pe gard : nu pot nici să se ţină pe el, cu picioarele, şi nici nu ştiu în ce parte ar trebui să cadă...

— Ştii ceva, peste două săptămîni plec, rosti Ariadna pe neaşteptate.

— Cine ştie, poate că eu voi pleca şi mai devreme. Sora mea e plecată la Palermo.

— Oamenii se întîlnesc uneori după ani și

ani, lucru ce nu duce însă, niciodată, la ceva. Mai bine să nu se mai întîlnească.

— Vai, Ariadna ! Eu, totuşi...

Janusz nu-şi termină gîndul. Pe Sena şuieră puternic sirena unui vaporaş ; probabil vreo barcă îi tăia drumul.

— Atunci, la revedere. Ne vom mai vedea — Ariadna se ridică — duminică. Gdański dă o recepţie pe şlepul lui. *Adieu* — şi-i întinse mîna, plecînd mai înainte ca el să-i mai poată spune ceva. Nedumerit, mai zăbovi o clipă, apoi se uită la ceas şi încet porni de-a lungul fluviului spre cartierul Saint-Paul.

X

La o oră tîrzie, ce-i drept, uşa lui Wiewiórski era închisă, dar ferestrele luminate. Desigur, soţii Wiewiórski încă nu dormeau. Janusz se ridică în vîrful picioarelor şi bătu în geamul de la parter. Jasio, în cămaşă, se aplecă deschizînd fereastra şi se cruci văzîndu-l pe Janusz.

— O, dumneavoastră, poftiţi, poftiţi, iubite domnule. Vă voi deschide îndată.

În uşa mare de prăvălie închisă cu obloane, era o uşiţă mică. Jasio o deschise şi-l lăsă pe Janusz să intre în casă. Soţia lui era deja în pat, iar el citea. Cu un zîmbet sfios se uită la oaspe, cînd acesta aşezîndu-se la masă privi coperta cărţii intitulate : *Pan Tadeusz.*

Janusz nu ştia nici el de ce venise la Wiewiórski. În ultimele zile nu se gîndise deloc la el ; nici acum cînd Ariadna plecase atît de repede, lăsîndu-l pe bancă lîngă castanii de pe malul Senei ; dar, instinctiv, se îndreptase către ulicioara aceea, ca o sălbăticiune la bîrlogul ei.

Voia să vadă o casă, oameni, o familie, nişte tovarăşi de viaţă. Se simţea foarte stingher, tot aşa de stingher ca în momentul cînd şuieratul locomotivei ajungea pînă la el, numai că atunci totul dura o secundă, iar acum senzaţia trezirii în singurătate — întocmai ca în vremea copilăriei — dura necontenit. Izbit de o durere acută, vorbea maşinal, făcea anumite mişcări, dar în acelaşi timp, se simţea nespus de părăsit. În lumea toată nu exista, în clipa aceea, nici măcar o singură fiinţă care să se gîndească la el, lucru de care îşi dădea profund de bine seama. Despre senzaţiile astea, toate, nu-i putea vorbi însă lui Wiewiórski. Se uită la el — şedea doar în faţa lui, în cămaşa lui boţită — cu o oarecare curiozitate. Ar fi trebuit să spună ceva. „Jermena", la o măsuţă alăturată luminată de o mică lampă, era prinsă în rezolvarea unor teme de matematică. Nu se mişcase, nici nu reacţionase la intrarea lui Janusz. Privind-o, Janusz observă însă că este atît de concentrată, de atentă, că-şi mişcă buzele — socotind pe tăcute — şi din cauza prezenţei lui : voia să-i arate cît este de zeloasă. Văzîndu-i profilul micuţ, luminat de flacăra lămpii, îşi spuse în gînd că fetiţa asta are mult calm.

— Domnul conte este mîhnit de moartea doamnei prinţese ? întrebă Wiewiórski, încercînd să explice în modul acesta comportarea lui Janusz.

Myszyński zîmbi şi răspunse sincer :

— Ah, nu, nu mă afectează, am cunoscut-o atît de puţin.

— Pot să vă spun, continuă Jasio, că nu-i fără tîlc ; acolo vor să-l jefuiască pe nepotul dumneavoastră, pe micul Alo. Tata mi-a vorbit adesea.

— Ah, nu, repetă Janusz pe un alt ton, cine

ar putea face aşa ceva? Acolo nu-i nimeni, iar prinţesa n-a lăsat cine ştie ce...

— Mult, puţin, dar... numai briliantele cît preţuiesc! Tata spunea de fiecare dată că Potelos îşi va face de cap... cînd prinţesa va închide ochii.

Janusz îşi aduse aminte de ura neîmpăcată ce domnea între Stanisław şi domnişoara Potelos. De altfel, Stanisław nu duce casă bună cu nimeni.

— Ce tot spui, domnule Jasio, exclamă Janusz, e oare posibil?

Cîteva clipe domni din nou tăcere în odaie.

— Să mă scuzaţi că am venit aşa seara, zise el la urmă — cînd timpul nu-i prea potrivit, dar în adevăr mi-a fost tare greu. Dumneata înţelegi, domnule Jasio, sînt atît de singur, continuă el privind neputincios şi cercetător pe tînărul muncitor.

— Trebuie să vă însuraţi, asta-i! rîse Wiewiórski. Cu femeie, pedeapsa-i grea, dar fără ea e şi mai rău. Nu-i aşa?

— Mai ştiu şi eu? Femeile nu mă vor... Vezi dumneata, aş vrea să mă însor cu domnişoara Tarlo, de la creşa voastră... dar ea vrea să meargă la mînăstire, căci logodnicul a părăsit-o. Vezi dumneata cum se încurcă lucrurile.

Wiewiórski deschise ochii larg, miraţi. Lui Janusz îi venea însă să rîdă, atît de banal apărea cazul lui redus la cele mai simple linii. Toate subînţelesurile, telefoanele, întîlnirile, conversaţiile şi plînsetele se puteau reduce la o formulă aşa de primitivă. De fapt, aşa şi stăteau lucrurile în realitate, restul nu era decît umplutură.

— Şi ce-aţi fi făcut cu o astfel de femeie? comentă Jasio. N-aţi fi avut nici o bucurie. Se vorbeşte că a mai avut destui logodnici, aşa mărunţică şi cu părul tăiat scurt, cum este. Puteţi fi sigur că din treaba asta n-ar fi ieşit nimic...

Janusz mai încercă să zîmbească, dar îi venea tot mai greu. Wiewiórski vedea bine lucrul acesta, dar continua să simuleze buna dispoziţie.

— Iubite domnule, o să vă găsim noi altfel de domnişoară... dar la nuntă ne veţi invita şi pe noi?

Vorbind astfel Wiewiórski se înfricoşă — o luase prea repede şi încercă să se retragă pe o poziţie mai respectuoasă faţă de ruda unei „bătrîne prinţese".

— Eu... spusei numai aşa, în glumă, cine a mai pomenit ca nişte oameni simpli să fie poftiţi la o nuntă de conte?

— Nunta mea nu va fi de conte.

— Chiar şi aşa, dumneavoastră veţi avea o nuntă cum vă place, aşa cum am avut şi eu nunta mea. N-o să ne încrucişăm drumurile unul cu celălalt.

În momentul acesta „Jermena" se uită la Janusz şi în privirea asta se putea întrezări atîta feminitate, încît căzu pe gînduri. Era o privire copilărească, puternică, îndreptată asupra lui cu o expresie misterioasă, la care el rezistă. Jadzia îşi întoarse atunci ochii în sus şi duse la gură creionul galben, ţinut în mînă. Cîteva clipe, Janusz tăcu, sub impresia acestei priviri.

— Dar dacă, întrebă el, eu aş vrea? Dacă te-aş invita la nuntă? Dacă aş vrea să-mi fii nuntaş, prieten al meu?

Faţa lui Jasio deveni gravă.

— Ce mai încoace şi încolo, răspunse el după cîteva secunde, fiecare om are partea lui... Oricîţi ţărani şi lachei ar invita domnul conte la nunta lui, el nu va putea trece de partea noastră, după cum nici pe noi nu ne va atrage de partea lui.

— Așadar, zise Janusz căzut pe gînduri, care-i părerea dumitale ? Omul nu-i oare fratele semenului său ?

— Pentru semenul lui, omul este un lup ! Nu știți ? De data asta Jasio vorbea aproape amenințător. Omul sărac, de, mai treacă-meargă... e altceva. Dar cel bogat, asta nu ! Ce fel de frate îmi poate fi mie domnul conte ? Conte și basta ! Om bogat, îmbrăcat fain și chiar dacă-i amabil, asta o face din domnie, de ți se întorc uneori mațele pe dos de atîta mărinimie. N-am nimic de spus, dumneavoastră sînteți un domn fain, pe dumneavoastră toți vă respectă la Varșovia, nimic de zis. Dar dumneavoastră sînteți un prea luminat domn, iar eu un muncitor. Între noi nu există bună-înțelegere și nici nu poate fi.

Și sprijinindu-și coatele pe masă se aplecă înainte, continuînd aproape cu ură :

— Desigur, dumneavoastră ați venit la noi ; eu v-am poftit, dumneavoastră ați băut și ați mîncat la mine. Dar... dumneavoastră nu m-ați ospătat și nici nu mă veți ospăta nici cu vodcă și nici cu pîine, în casa dumneavoastră. La nuntă mă veți invita, tot ce-i posibil, dar la ceai, duminică, nu. Căci dumneavoastră nu aveți ce să discutați cu mine, sînteți un om cu carte, iar eu un nerod, asta-i !

Se sculă de la masă, înalt, zvelt, cu partea de sus a trupului profilată în penumbră și, fără să i se vadă fața — de altfel Janusz nici nu se uită la el — se apleacă înainte și-și pironi ochii pe desenul cu pătrățele închise, roșii și albastre, de pe pînza ce acoperea masa.

— Între noi nu există nimic altceva decît o prăpastie, o prăpastie uriașă ca acolo, la Muntele Sfintei Ana. Poate chiar mai rea decît aceea dintre noi și nemți...

Janusz își ridică fruntea.

— Ce tot spui, domnule Jan ! șopti el încet.

Jasio se opri, cu mîna în aer.

— Adevărat. Am vorbit prea mult, prea prostește. Poate am fi putut fi și împreună... uneori.

— Eu — dădu Janusz din umeri — și în alte privințe aș fi vrut să fim împreună...

Jasio se reașeză la masă și din nou pe fața lui reapăru expresia plăcută.

— Nu, asta nu, domnule conte. Vorbe în vînt. Cîndva poate, cînd o să ne crească pruncii, atunci prăpastia asta o vor astupa ei și vor cuceri Muntele Sfintei Ana și... multe altele, în general... Acum, însă, domnul conte poate veni cînd dorește. Întotdeauna sînt bucuros să văd la mine un polonez și să stau de vorbă despre treburile poloneze. Căci eu am plecat de mult din Polonia... și nu știu cînd mă voi mai întoarce...

— Trebuie să te întorci, domnule Jan, rosti Janusz, foarte blînd. Avea grijă să nu spună nimic cu glas mai tare, mai limpede, de teamă să nu-l podidească lacrimile. Îl stăpînea un sentiment necunoscut pînă atunci, îi era jale de el însuși, socotindu-se în adevăr foarte nefericit. Wiewiórski se vede că observă expresia feței lui Myszyński, căci se uită la el tot mai atent. Dar micuța Jadzia începu deodată să plîngă, cu glas tare, punîndu-și capul pe cartea deschisă din fața ei.

— Vai, plîngea ea, vai de mine ! Nu pot să-mi fac tema.

Wiewiórski se apropie, încercînd să o liniștească. Din odaia alăturată se auzi vocea Jasiei trezite :

— Ce s-a întîmplat ? De ce plînge micuța ?

— Nimic, nimic, răspunse Wiewiórski soției, fără a înceta să mîngîie fetița pe creștet.

Şi, în adevăr, Jadzia se linişti pe loc, ridicînd ochii de pe carte şi uitîndu-se în treacăt la Janusz, ca şi cum ar fi vrut să se convingă de impresia făcută. Wiewiorski citi tema împreună cu ea (pronunţînd cu greutate expresiile franceze), iar micuţa asculta atentă. Cînd termină, ea zise :

— Acum înţeleg. O voi face îndată — şi zeloasă se apucă să scrie operaţiunile în caiet. Wiewiórski se întoarse la masă. Ţinea în mînă o fiţuică.

— Uite ce mi-au adus. În sala agriculturii vor da un spectacol. Se pot cumpăra bilete, dar este destul de departe... Poate aţi vrea să mergeţi cu mine, bine ? Peste o săptămînă. Veniţi la mine poimîine dimineaţa, vom merge după bilete.

Janusz îşi aruncă ochii pe fiţuică. Era scris pe ea cu litere mari : *„Liluli“, pièce de monsieur Romain Rolland* [1], iar mai jos amănunte tipărite cu litere mici.

— Este o reprezentaţie muncitorească, jucată de muncitori, iubite domnule — lămuri Wiewiórski — aş vrea mult să mă duc.

Janusz făgădui să vină poimîine.

— Trebuie mers pînă la Lilas, dincolo de Porte des Lilas ; e departe, dar vom face o plimbare. De acord ? adăogă Jasio blînd, ca şi cum ar fi vrut să-l liniştească pe Myszyński.

Janusz se ridică, îşi luă rămas bun şi, condus de Janek, ieşi prin uşa joasă, în stradă, unde nu se mai vedea ţipenie de om. În colţ, dincolo de sinagogă, întîlni totuşi un om, beat turtă. Umbla prin mijlocul trotuarului, legănîndu-se în dreapta şi-n stînga, şi cînta cu glas tare : „Cît e de frumos în război...“. Janusz îşi reaminti cum a cîntat el

[1] *Liluli*, piesă de Romain Rolland (fr.).

pentru întîia oară cîntecul acesta cu micul Sobański, şezînd pe chesonul tunului, în Podolia... Senzaţia încercată fu peste măsură de stranie.

XI

Bilińska şi Spychała zburară cu avionul pînă la Neapole, unde se urcară pe vaporul liniei Neapole—Palermo, pornind, spre seară, pe o mare destul de agitată. Spychała nu aţipi aproape toată noaptea ; marea bîntuită de furtună, aerul fierbinte şi sufocant nu-l lăsară să închidă ochii. Deschise luminatorul, sub care se ciocneau cu un scrîşnet încet masele de apă legănate cu furie. După miezul nopţii, apăru în zare, la orizont, piramida înaltă a vulcanului Stromboli, înroşită de focurile lăuntrice din adîncuri, asemeni chipului actorului de pe scenă, îmbujorat de lumina stranie a rampei. Răcoarea se lăsă abia în prima oră a dimineţii, cînd tocmai se apropiară de Palermo. Golful era calm, dar cenuşiu, iar oraşul luminat de soarele ce răsărea se ridica în amfiteatru şi în evantai. Monte Pelligrino, Muntele Sfintei Rozalia, cu piscul lui plat ca o masă, se ridica întreg, albastru, în partea dreaptă a portului.

Cu automobilul o conduse pe Maria în Via della Libertà, unde era palatul conţilor Caserta. Aici dispăru în clădirea de culoarea nisipului, ca după o cortină ; un băiat adormit, negru ca noaptea, luă bagajele prinţesei, uitîndu-se curios la domnul care, fără să coboare din maşină, părea că dormitează, indiferent, afundat în pernele caroseriei. Cu toate că în Sicilia sezonul se terminase încă din aprilie, Spychała nu putu găsi o cameră în nici unul din marile hoteluri pentru străini. Fu

silit să se oprească la unul „autohton“ — de altfel uriaş şi mohorît — instalat într-o clădire cu multe etaje pe lîngă Corso Umberto. Se vede treaba că în acelaşi timp sosise şi un tren, căci în faţa boxei portarului era o lungă coadă de comercianţi şi comisvoiajori, de care sînt întotdeauna arhipline hotelurile italiene de mîna a doua. Portarul nota repede numele călătorilor şi le dădea cheile ; pe unii îi recunoştea îndată şi se saluta cu ei cordial. Cînd ajunse la Spychała, privi lung paşaportul diplomatic tipărit pe o singură foaie mare. Îl restitui fără să spună ceva şi, căutînd la Kazimierz cu un uşor dispreţ, gîndi :

„Ce fel de diplomat o mai fi şi ăsta, de se opreşte într-un astfel de hotel ?“

Kazimierz — ajuns în mica odăiţă de la etajul al 4-lea, cu ferestrele spre o curte întunecoasă şi cu jaluzelele deja închise, după obiceiul locului — se dezbrăcă şi se culcă pe un pat îngust, incomod. De data asta adormi repede şi dormi un somn foarte adînc. Fu trezit de o bătaie la uşă. Intră băiatul de la hotel şi-i înmînă un plic de carton tare, cu crinii Franţei gravaţi pe el. Maria scria :

„Venez tout de suite chez moi, j'ai des choses importantes à vous dire. On vous a cherché toute la matinée dans tous les hotels de Palerme. L'auto de ma belle soeur attend devant l'hotel.

M a r i a.“ [1]

Totuşi, pînă se îmbrăcă şi bărbieri, trecu destul timp. Se uită la ceas : era ora trei, trecuse timpul mesei şi era flămînd.

---

[1] Veniţi îndată, am ceva important să vă comunic. Aţi fost căutat întreaga dimineaţă în toate hotelurile din Palermo. Automobilul cumnatei mele vă aşteaptă în faţa hotelului. Maria (fr.).

Automobilul îl duse în faţa somptuosului palat de culoarea nisipului, mai retras de la linia palmierilor de pe Via della Libertà. Grădina din faţa palatului era plină de flori de culori aprinse, dar clădirea uriaşă, cu jaluzelele ei verzi, trase la toate ferestrele, făcea impresia unui loc pustiu. Sună ; îi deschise o namilă, splendid împodobită, cu nasturi avînd crinii din stema Burbonilor gravaţi pe ei. Dintr-odată, chiar din hol, îl învălui rigiditatea ce domneşte, de regulă, în palatele italiene, chiar cînd sînt locuite ; pardoselile de marmoră, scările şi ele de marmoră, dar întunecate — ferestrele fiind acoperite — totul degaja răceală. Timpul ştersese de mult personajele, nude sau înveşmîntate, de pe tablourile negre ce atîrnau pe amîndouă laturile scărilor.

Valetul îl conduse de-a lungul încăperilor, prin saloane cu foarte puţine mobile şi covoare, pînă la salonaşul de la capăt. Era o încăpere pe colţ, budoarul prinţesei Ana, aşternut cu piei de urşi albi şi amenajat cu mobilier plăcut. Pe pereţi erau portretele copiilor din familia Biliński, iar pe un birou micuţ, în colţ, Spychała zări, cu un soi de bucurie, o impozantă fotografie a lui Alo, într-o ramă de mahon, cu coroană princiară aurită. Valetul îl rugă să aştepte.

Într-o glastră mare, în mijlocul unei mese de marmoră colorată erau trandafiri roşii. Jumătate din jaluzele erau însă, aici, ridicate şi un snop de lumină solară cădea tocmai pe flori. Miroseau puternic, iar mireasma caracteristică trandafirilor de culoare închisă plutea în toată încăperea.

Maria intră — după o clipă mai îndelungată — îmbrăcată într-o rochie de seară din „vebă“ albă şi, foarte agitată, strînse nervos mîinile lui Kazimierz. Se aşezară în nişte fotolii mici, cît mai departe de trandafirii atît de înmiresmaţi şi, tare

grăbită, Bilińska începu să-i povestească destul de confuz povestea morții prințesei Ana.

— Știi, Kazio, aici se ascunde ceva... Un lucru tainic, ce nu vor să mi-l spună, anume, sau poate nici ei nu-l cunosc...

— Cine-i acum la Palermo ? întrebă el. Cine-i aici ?

— Contesa Caserta, cei doi fii ai ei și domnișoara Potelos. Contele e plecat în Belgia.

— Iar trupul prințesei ?

— Îmbălsămat, se află în catacombele Capucinilor. Totul e pregătit pentru înmormîntare în țară.

— Bine... de ce nu te-au informat însă despre moarte ?

— Tocmai asta-i ! De ce ? E ceva de neînțeles. Cu atît mai mult cu cît — așa cum mi-a spus Stanislas, fiul cel mare al Rozei — mama a ținut foarte mult să mă vadă înainte de moarte.

— A fost mult timp bolnavă ?

— Da, mult. Se spune că a slăbit treptat... și totuși nimeni nu mi-a dat vreun semn că starea ei nu-i bună. Dimpotrivă, domnișoara Potelos îmi comunica mereu *le contraire.* [1]

— Aici se ascunde ceva. Ai vorbit cu Roza ?

— Mai amănunțit încă nu. *J'ai dormi.* [2]

— N-am mîncat nimic, va trebui să mă duc în oraș.

— Am să-l rog pe Bolesław. E un servitor bătrîn al Rozei, o să-ți facă rost de ceva mîncare. Maria sună.

Trecură în sufragerie, o încăpere uriașă, întunecoasă, cu pardoseli cenușii de marmoră, unde, și aici domnind întunericul, Maria aprinse lumina electrică. Bolesław, încovoiat, aproape înte-

---

[1] Ceva cu totul pe dos (fr.).
[2] Am dormit (fr.).

penit și gemînd tot timpul serviciului, aduse pîine, brînzeturi, vin, fructe splendide și apoi ceai. Maria și Kazimierz vorbeau despre lucruri indiferente. Bătrînul servitor rămase în mijlocul încăperii și ascultîndu-i le spuse, zîmbind dulce, ca o lămurire :

— E plăcut să asculți vorbirea poloneză.

Cînd bătrînul dispăru, pentru o clipă, dincolo de ușa de mahon, a bufetului, Maria destăinui suspinînd :

— Cel mai important lucru este că toate bijuteriile mamei au dispărut. Domnișoara Potelos spune că nu le poate găsi, Roza afirmă că nu le-a avut cu ea, iar eu îmi amintesc că le-a luat.

— Toate bijuteriile ? Și erau multe ?

— *Tu es fou, mon ami ?* [1], sîsîi Bilińska. Era cea mai mare avere a mamei. Singurul lucru ce-i mai rămăsese cu adevărat.

— Nimic altceva în afară de bijuterii ? întrebă, imprudent, consilierul, curățind o moșmoană.

— Eh, nu cine știe ce. Casa de la Varșovia, un teren în cartierul Mokotów, o moșioară la Rawa sau la Mszczonów, poate — după cum se spune — niște capitaluri la Londra, — *le gros* [2] a fost în Ucraina.

— Oare există un testament ?

— Habar n-am.

— E un lucru important. În ce-l privește pe Alo...

În clipa aceea intră valetul mătăhălos care-i deschisese ușa lui Spychała anunțînd că un domn necunoscut, mai vîrstnic, dorește să fie primit de prințesa Bilińska, înmînînd Mariei un cartonaș. Ea privi cartea de vizită și, fără nici o vorbă,

---

[1] Ești nebun, dragul meu ? (fr.).
[2] Cea mai mare parte (fr.).

dar cu o căutătură semnificativă, i-l trecu lui Spychała, care citi : *Wacław Szuszkiewicz.*

— Cade ca din cer, făcu Maria.

După o clipă, în sufrageria din palatul contesei Caserta apăru omulețul acela mărunțel, rotofei, trandafiriu la obraji și cu o mutră de parcă atunci ieșise din cafenelele „Lourse" ori „Semadeni". Îi sărută mîna Bilińskăi, își șterse mustățile și, salutîndu-l destul de rece pe Spychała. se așeză la masă, cu o mină gravă, satisfăcută.

— Vă sărut mîinile, am impresia că prezența mea vă poate fi de folos. Cînd ați sosit, prințesă ? Aveți cumva nevoie de ceva ?

— În clipa de față numai de sfaturi, răspunse Spychała.

— Poate fi văzută doamna contesă ? întrebă Szuszkiewicz.

— Îndată — Maria se adresă apoi lui Bolesław — poftește, te rog, pe doamna Roza.

Intră o femeie înaltă, în doliu, cu fața prelungă și nasul cărnos, îndreptînd către toți cei de față ochii ei mari, albaștri, bombați și întrebători. Nu prea știa cine sînt cei doi domni.

— Roza, zise Bilińska, ți-l prezint pe domnul Szuszkiewicz, împuternicitul mamei. Acum cîteva clipe a sosit din Varșovia.

— Într-adevăr ? întrebă contesa Caserta. A adus testamentul mamei ?

Roza vorbea într-un mod ciudat, accentuînd silabele și expresiile, în așa fel încît, deși vorbea în limba polonă, melodia generală a fiecărei fraze lăsa impresia că vorbește într-o limbă străină.

— N-am adus testamentul prințesei Ana, dar știu unde se află. Înainte de a pleca din Varșovia, l-a depus la notarul public Hettlinger. Cunosc conținutul lui, adăugă domnul Szuszkiewicz.

Cu o expresie plină de importanță și cu o oarecare tristețe își îndreptă ochii lui mici spre Maria.

— Uite, spuse Bilińska fără să se alarmeze, un lucru socotit pierdut, s-a găsit.

— Mai este, oare, încă un lucru pierdut ? întrebă cu oarecare interes în glas domnul Szuszkiewicz și din nou își îndreptă mîna spre mustățile lăptoase.

Chiar atunci intră domnișoara Potelos. Era singura al cărei doliu nu făcea impresia unei simple formalități, fiind dimpotrivă o subliniere a expresiei feței, total dezechilibrate, în urma morții prietenei sale.

— Din păcate — răspunse Maria, adresîndu-se domnului Szuszkiewicz, după ce încheie formalitatea prezentărilor — nu putem găsi bijuteriile mamei. Nu socotiți că le-a lăsat la Varșovia ?

— Am văzut cum le-a despachetat după sosire, confirmă domnișoara Potelos.

— *Elle avait tous ses bijoux sur ellle* [1], adăugă ea.

Roza, tulburîndu-se, accentuă :

— Dacă le-ar fi avut la ea, desigur, ar fi existat. Aici n-au putut să dispară.

Domnul Szuszkiewicz se uită atent la toate persoanele care ședeau la masă, apoi își lăsă pleoapele în jos, ca și cum s-ar fi gîndit la ceva și, în sfîrșit, rosti calm și încet.

— Lucrul nu are nici o importanță.

— De ce ? întrebară, în același timp, Maria și Roza, în vreme ce Kazimierz examina atent pe împuternicit.

— Prințesa a lăsat bijuteriile la Varșovia, în seiful ei, iar cu sine a luat, ca de obicei, numai imitațiile.

---

[1] Avea toate bijuteriile la ea (fr.).

Roza se dădu înapoi în fotoliu şi se uită la domnul Szuszkiewicz ca şi cum l-ar fi văzut pentru întîia oară în viaţă.

— Sînteţi sigur, domnule ?

— Fireşte că sînt, doamnă contesă, răspunse amabil domnul Szuszkiewicz.

— Cele două coliere, şi perlele, şi cerceii ? Cele două brăţări cu safire ? Toate acestea au fost imitaţii ? întrebă, zvîrlind silabele ca pe nişte alune. În ce chip ?

— Toate bijuteriile prinţesei erau false. Cele autentice erau încuiate în seiful din Varşovia. Imitaţiile le-a lucrat Cartier din Paris, sau Boucheron. Încă din anul 1912. Nu-i aşa, domnişoară ? se adresă el deodată, deschizînd ochii lui mici şi sfredelind-o pe domnişoara Potelos.

— *C'est vrai* [1], zise mohorît bătrîna domnişoară, la Cartier.

— Da, chiar aşa. Deci pierderea nu-i importantă ; n-avem ce discuta în privinţa asta şi nici nu merită să ne adresăm poliţiei.

După masă, Spychała se duse la hotel. Aerul de seară în Palermo era îmbolnăvitor de înmiresmat. Mulţimile de oameni părăsiseră străzile acum sinilii şi pustii.

În schimb domnul Szuszkiewicz se instală în palatul Caserta. Tocmai cînd se pregătea de culcare, cineva bătu la uşă. Intră domnişoara Potelos, în mînă cu o cutie căptuşită cu atlas. Se aşeză pe fotoliu şi, fără să spună o vorbă, îi dădu cutia — destul de voluminoasă — domnului Szuszkiewicz.

— E totul aici ? întrebă bătrînul liniştit.

— Da, tot. Erau, fireşte, la Roza. Să nu-i spu-

---

[1] Da, este adevărat (fr.).

neţi Bilińskăi. Spuneţi-i că s-au găsit în seiful contelui.

— Uite, vedeţi, domnişoară. Din primul moment am fost sigur că se vor găsi.

Cu cheia aflată chiar pe cutie, o deschise, scoase din ea alte cutiuţe de diferite forme, căptuşite cu safian şi catifea şi aşeză bijuteriile — care scînteiară la lumina electrică — pe masă.

— Admirabil, rosti el, privindu-le, cele două coliere, diadema, două şiraguri de perle, perlele roz, două brăţări cu safire, cerceii de douăsprezece carate, şase inele — vorbea ca şi cum ar fi citit un inventar —, o broşă cu diamante. Sînt toate. Dar broşa cu rubine unde e ?

— A oprit-o Roza... ca amintire. Şi aşa n-are nici o valoare, spuse domnişoara Potelos, uitîndu-se atentă la bătrîn.

Domnul Szuszkiewicz rezistă privirii ei, ca şi cum timp de o secundă ar fi căzut pe gînduri.

— Fireşte, continuă el, nu are nici o valoare. Contesa Roza poate să-şi păstreze imitaţia asta ca suvenir.

Ascunse apoi repede giuvaerurile, închise cutiuţele şi le aşeză în cutie.

— Nu-mi lăsaţi măcar o singură piesă ? întrebă calmă domnişoara Potelos.

Ssuszkiewicz se uită la ea uimit.

— Cum aşa ? Sînt doar nişte fleacuri. Nu merită.

— Aş fi dorit să am ceva de la prinţesă.

— Doamna Bilińska o să vă dea, desigur, ceva. Au rămas toate toaletele, vreo cîteva dulapuri pline.

Domnişoara Potelos se ridică suspinînd din greu.

— Am muncit din greu, atîţia ani, pe lîngă bătrîna doamnă !... exclamă şi, deodată, se întrerupse.

— Oare v-aţi gîndit întotdeauna cum să vă însuşiţi bijuteriile ?
— Întotdeauna, nu. Dar..., mărturisi bătrîna guvernantă pe un ton liniştit.
— Da, tocmai. Aţi făcut foarte bine că mi le-aţi restituit.
— De ce aţi venit aici, domnule ? Eu ştiu doar bine despre ce anume e vorba. Pe dumneavoastră vă interesează întotdeauna avutul străin.
— Am impresia că şi pe dumneavoastră...
— Dumneavoastră vreţi întotdeauna ca cineva să-l aibă...
— Iar pe dumneavoastră vă interesează să-l aveţi pentru dumneavoastră...
Szuszkiewicz deschise o mică cutiuţă cu două briliante înrămate în plastică care la lumina lămpii sclipiră.
— Briliante vechi şlefuite, zise el examinînd giuvaerul.
— Gîndiţi-vă, domnule. O viaţă întreagă...
— Da, aşa e ! Şi, deodată, vizita mea neaşteptată, zise Szuszkiewicz. Ţi-a venit greu, domnişoară, nu-i aşa ? întrebă el confidenţial.
— Ştiţi bine, domnule... Aţi cunoscut-o pe bătrînă...
Szuszkiewicz cîntări cîteva secunde greutatea cutiuţei în mînă, ca şi cum ar fi evaluat valoarea giuvaerului. Apoi, fără veste, i-o oferi bătrînei domnişoare, spunîndu-i :
— Poftim, domnişoară. *Quand même cela vaut quelque chose.*[1] Îndată le voi preda prinţesei Maria, adăugă el şi, luînd cutia, ieşi, lăsînd-o pe domnişoara Potelos îngîndurată, în mînă cu mica ei cutiuţă purpurie.
Maria rămase uimită cînd domnul Szuszkiewicz

[1] Oricum, şi asta valorează ceva (fr.).

— pătrunzînd în camera ei, deşi era deja în pat — îi predă cutia.
— S-au găsit şi giuvaerurile, zise el fără alte explicaţii. Lipsesc doar piese mărunte... Dar astea-s un fleac. Şi acum să le ascundeţi bine. De data aceasta prinţesa Ana a luat cu ea, în călătorie, pe cele veritabile, lăsînd imitaţiile în seiful ei din Varşovia. Intenţiona să le vîndă la Paris.
Maria înmărmuri de uimire.
— Da, da, aşa-i, continuă Szuszkiewicz.
Discutară cîteva clipe despre chestiunea giuvaerurilor, apoi isteţul bătrîn îşi luă rămas bun ; dar, de la uşă, se mai întoarse odată :
— În ce priveşte testamentul, rosti el cu indiferenţă, vă pot spune, prinţesă, că dumneavoastră aţi fost instituită tutorele lui Alo şi al bunurilor sale. Numai în cazul că vă veţi mărita, tutela va trece asupra contesei Caserta.

XII

Janusz se înţelesese cu Edgar să se întîlnească la Taverne du Panthéon, în colţul străzii Soufflot. Muzicianul întîrzie timp îndelungat şi Janusz, fumînd, cerceta mulţimea poliglotă şi pestriţă ce se perinda pe bulevard. Erau primii ani ai invaziei americanilor în masă la Paris — milionari şi studenţi săraci laolaltă. De mulţimea brună a tineretului francez se deosebeau acum tot mai des, nişte tineri blonzi, trupeşi, cu pantaloni largi de culoare deschisă, în pulovere colorate şi cu ciorapi răsfrînţi, umblînd nu prea repede şi uitîndu-se în toate părţile. Printre ei Janusz recunoscu pe Glen Way, o cunoştinţă de la serata Ariadnei, de cînd îi mai auzise numele de cîteva ori şi despre care

Hania Wolska îi povestise întîmplări destul de ciudate.

Janusz era mulţumit de întîrzierea lui Edgar, fiindcă-i plăcea să stea aşa, pe trotuar, la o măsuţă şi să privească fluxul trecătorilor. În faţa lui era grilajul Parcului Luxemburg, iar dincolo, coroanele fierbinţi ale proaspetelor frunze de castani, ca şi primii lor muguri înfloriţi, lucind ca nişte steluţe. Pe plopi şi pe platani sclipea frunzişul tînăr şi mai degrabă gălbui, uşor şi transparent, ca o măiastră atingere de penel.

Autobuzele verzi se îngrămădeau în Carrefour Medicis, trecînd într-o direcţie şi în alta, în timp ce tramvaiele, retrase de pe străzile centrale, mergeau aici pînă la Porte d'Orléans, încărcate cu o lume extrem de pestriţă.

Aceeaşi mulţime foia şi în jurul mesuţelor cafenelei, cei mai mulţi fiind oameni tineri, locuitori ai Cartierului Latin, îmbrăcaţi sărăcăcios, uneori foarte ciudat. Negri, înalţi cît nişte prăjini şi tuciurii precum cărbunele, indieni cu mişcări domoale, anamiţi gravi, domnişoare cu părul roşcat tuns scurt de tot, cu cărări bărbăteşti şi fără pălării, cu toţii — bizar amestec de străini — se scurgeau agale în josul bulevardului, spre Sena, băieţii fie blonzi, fie bruni, strigîndu-se ca în pădure. Uneori prin mulţimea asta străbăteau cîte un pictor cu o mare pălărie şi fantastică lavalieră sub barbă, ori izbind cu bastonul, înainta în sus ca prin tinere liane, cîte o femeie bătrînă, pudrată, purtînd o pălărie cu flori, şi care era poate o pictoriţă depăşită, ori vreo femeie de stradă împopoţonată.

În astfel de momente Janusz suspina după Polonia, îşi imagina tăcerea ogoarelor sau zorii zilei la Varşovia, fără de nici o mişcare şi, se pregătea să-şi ia zborul. Se simţea străin de aceastã lume — sau, poate, în general străin chiar de orice lume? Dorea o cît de mică legătură cu mulţimea asta, cu oamenii, o sporire a rădăcinilor, dar nu ştia cum să ajungă la acest rezultat. Niciodată nu s-a simţit mai inutil, mai rupt ca acum de orice. Trecea pe lîngă el, în bulevardul Saint Michel, nu numai o mulţime pitorească, dar trecea pe lîngă el însăşi viaţa.

Edgar sosi pe neaşteptate. Cîteva minute examină pe Janusz şi îngîndurarea lui. În sfîrşit îl trezi, atingîndu-i braţul. Janusz zîmbi.

— E timpul să mă întorc în Polonia, spuse el în loc de orice alte cuvinte de salut, aici nu-i de mine.

Edgar luă loc şi o secundă rămase în tăcere.

— Ştii de ce am vrut să te văd? începu Szyller. Astă seară se execută cuartetul meu la Hania Evans. Vino...

— La Hania? E oare nimerit? întrebă Janusz.

— Ştii, desigur, că acolo vin cîţiva critici, cîţiva muzicieni. Lucrările acestea trebuiesc lansate. Iar eu nu mă pricep. *J'aime faire l'amour, mais je n'aime pas m'occuper de mes enfants.*[1] Nu ştiu cum să procedez...

— Cred, zise Janusz, că lucrurile autentice ies singure la iveală, mai curînd sau mai tîrziu. E nevoie doar de oarecare răbdare.

— Trebuie să cîştig, şopti Edgar cu un zîmbet trist, nu pot conta, întotdeauna, pe banii Elżuniei. Iar părinţii...

Janusz rîse.

— Trăim pe banii surorilor noastre. O ciudată coincidenţă.

---

[1] Îmi place să iubesc, dar nu-mi place să mă ocup de copiii mei (fr.).

— Mai tîrziu vor trăi ele de pe urma lucrărilor noastre. Mai tîrziu, înseamnă după moartea noastră. Ascultă, tu scrii versuri ?

Janusz se înroși.

— Cîndva am scris, cînd eram îndrăgostit de Ariadna.

— Și azi nu mai ești ?

— Azi nu mai scriu versuri.

— Ce gîndești despre intrarea la mînăstire ? întrebă, după o clipă Edgar, fără a pomeni numele Ariadnei.

— Idioție, mixtură de isterie și snobism, izbucni Janusz cu răutate.

— Nu înțelegi nimic din toate astea, recunoscu Edgar, sincer.

— Nu-i frecventezi pe oamenii ăștia. E ceva care dă într-adevăr de gîndit. Cum poate cineva să trăiască astfel ?

Și deodată recită, așa fără nici o legătură :

Ceaiki kriceali : cii-vî ?
Mî otveceali : nicii...

Cîteva clipe se uitară în tăcere la mulțimea care se scurgea. O mică florărească se strecură prin grămada studenților sălbăticiți, purtînd într-un coșuleț plat buchețele de albăstrele. Janusz își reaminti de parcul din Molińce și de gazoanele de acolo presărate des cu albăstrele. Tot albăstrele și iederă creșteau pe mormintele din jurul paraclisului rotund.

— De mult ai citit *Păpușa* lui Prus ? îl întrebă el pe Edgar.

— Odinioară mama mi-a spus s-o citesc. Nu prea mi-aduc aminte.

— Nu-ți aduci aminte de popasul lui Wokulski la Paris ?

— Îmi aduc aminte doar de Geist și de „mașina zburătoare", răspunse Edgar, cu o ușoară ironie.

— Tocmai asta-i, se înviora Janusz. La el mă refeream și eu, fiindcă pentru mine a fost, întotdeauna, o prezență bizară acest Geist simbolic într-un roman pozitivist și, în plus, localizat la Paris. De acolo mi-a venit în minte întrebarea : care-i — și ce tare aș vrea să știu — Geist-ul acestui oraș astăzi ? Se mai ocupă el oare și acum de mașina zburătoare ?

— Cred că vom vedea astăzi la Hania un astfel de „Geist". Profesorul Marrès Chouart...

— Acela care a dezagregat atomul ?

— Nu, atomul a fost de mult dezagregat. El fotografiază doar atomi...

— Tu pricepi ceva din treaba asta ?

— Nu prea. Am avut întotdeauna impresia că atomul este o construcție pur teoretică, o ipoteză auxiliară. Dar din moment ce poate fi dezagregat și chiar fotografiat, înseamnă că există cu adevărat...

— E de necrezut... Dar nu, eu m-am gîndit la altceva. Aș fi vrut să știu care-i cu adevărat spiritul acestui oraș. Fiindcă ce vedem noi, acum, nu-i decît un exterior aparent, cu totul neesențial.

— Am impresia că spiritul acestui oraș, rosti rar și apăsat Edgar, este hotărîtor pentru Europa. Fără Paris, lumea n-ar fi ceea ce este. Parisul este un lucru nespus de important...

— Europa, ea este oare un lucru chiar atît de important ? Tare mă îndoiesc... Enunțînd erezia asta, Janusz se aprinsese mult. Mă tem că ceva-ceva nu-i prea în ordine în Europa asta.

— Desigur, Europa este un lucru important. Poate cel mai important. Și că-i așa pot să-ți dau cuvîntul meu de onoare...

Janusz se simți puțin cam rușinat.

— Mă socoteşti sau ignorant, sau anarhist. Eu însă am vrut să exprim altceva. O îndoială cu privire la durabilitatea culturii europene.

— S-ar putea să nu fie durabilă, dar dacă se prăbuşeşte, atunci ne vom prăbuşi şi noi, cu tot ce avem, cu cvartetele, cu versurile, cu tablourile noastre...

— Şi cu mînăstirile noastre...

— Şi ăsta n-ar fi încă lucrul cel mai rău. Dar dacă ţi-am vorbit de versuri, am făcut-o numai ca să aflu dacă mi-ai scris textul acela...

— Eu ? Aşi, da de unde ? Vorbeai de un cîntec despre siguratatea în creaţie ?

— Sau de ceva asemănător. Ar fi ruşinos să vorbim chiar aşa pe şleau. Dar, ceva în sensul că omul care crează este întocmai ca femeia care naşte...

— Îţi imaginezi prezenţa cuvîntului „femeia care naşte" în cîntec ? Mai ales în al tău ?

— De ce mai ales în al meu ? În nici unul... Şi tocmai asta-i, că totuşi aş vrea să exprim într-un fel lucrul acesta... Scrie ceva în felul ăsta pentru mine. Te rog.

— Mi-ai vorbit şi la ambasadă... Dar nu cred că sînt în stare.

— Nu-i nevoie de multe cuvinte. Unele aluzii... ştii tu, unele fraze fără legătură între ele...

— E foarte greu, răspunse oarecum întristat Janusz, uitîndu-se la compozitor.

Edgar şedea cu capul aplecat — privind la mulţimea care trecea pe trotuar — ca şi cum ar fi tras cu urechea la glasurile oamenilor, deşi ele erau doar un freamăt monoton şi nemuzical. De masa lor se apropie o căţea ce fătase şi-i privea cu o expresie de rugă în ochii ei ca de porţelan, ca şi cum ar fi fost deja un cîine împăiat. Privea nemişcată, dar foarte expresiv.

— N-am ce să-ţi dau, vorbi Janusz adresîndu-se căţelei.

— Poate că ea, ca şi omul, zîmbi Edgar, se va mulţumi cu o mîngîiere.

Căţeaua însă nu se mulţumi cu o mîngîiere. Stătea lîngă masa lor, cu aceeaşi mutră nespus de jalnică. Chiar cînd s-au ridicat şi au plecat, ea nu s-a mişcat din loc, ci a continuat să-i urmărească cu ochii ei de porţelan ca de păpuşă, ieşiţi din orbite şi dînd ritmic din coada ei galbenă, roasă.

Seara la Hania Evans se adunase puţină lume, dar „aleasă", pe sprînceană. Janusz — ca de obicei în asemenea ocazii — se simţea prost, stingher, şi-l admira pe Edgar, care se amuza, rîdea şi flirta puţin cu amfitrioana. În frac, arăta splendid. Lui Janusz îi tot ieşea butonul de la plastron şi trebuia mereu să-l pună la loc, aşa că în jurul butonierei se făcuse o pată negricioasă, lucru ce nu-i dădea pace.

Cînd se adunaseră toţi şi urmau să fie interpretate cvartetele (se începea cu cel de Haydn) intră un invitat într-un frac cu o linie rotunjită, deosebit de îngrijit şi cu o cravată albă destul de mare. Janusz observă cu uimire că era Nievolin. Acesta nu-l remarcase din primul moment şi nu se salutară. Muzicanţii îşi acordară instrumentele şi începură îndată să cînte.

În cursul cvartetului lui Haydn, Janusz, plictisîndu-se, îşi rotea privirea asupra celor prezenţi în salonul cel mare, nu în acela în care doamna Evans îi cîntase aria din *Tosca*. Erau cel mult douăzeci de persoane, cîteva femei foarte frumoase, Anna de Noailles [1], ca de obicei cu o maramă

---

[1] *Anna Elisabeth, contesă de Noailles* (născută Brîncoveanu) (1876-1933), scriitoare franceză de origine română.

cafenie pe cap, bătrînul Painlevé,[1] doamna Pavlova Clemenceau, o bătrînă evreică vieneză într-o rochie de catifea albastră şi cîteva alte cucoane. Pe feţele tuturor se putea citi o plictiseală amabil reţinută. Muzica nu-i interesa deloc. Într-un colţ mai întunecos văzu un bărbat scund, uscăţiv, cu o coamă imensă de păr pe cap, care, singurul dintre toţi, lăsa impresia că se delectează ascultîndu-l pe Haydn. Voioasele salturi ale viorilor ca şi revenirile la frazele muzicale de fond se reflectau pe faţa lui uscăţivă, în ochii lui negri, înconjuraţi de rama ochelarilor. Edgar îi spusese mai dinainte că e cunoscutul învăţat Marrès Chouart, fizician, candidat la premiul Nobel, adică exact acela despre care Edgar afirmase că fotografiază dezagregarea atomilor. Muzica plină de voioşie a lui Haydn îi făcea o plăcere vizibilă.

Cînd răsunară primele acorduri ale cvartetului lui Szyller, Janusz simţi deodată ceva deosebit. Ascultătorii, cu toţii, deveniseră gravi, oarecum speriaţi. „Dacă ar fi păsări, îşi zise Janusz în gînd, ar fîlfîi aripile ca nişte bufniţe." O atmosferă ostilă se înfiripă pe loc, încercată şi de muzicanţi, care, nesiguri de succes, executau partitura fără nici o tragere de inimă.

Îl mira, îndeosebi, lipsa oricărei asemănări cu vreuna din lucrările cunoscute, lipsa ei de linie. Exprima o lume inaccesibilă lui şi executată fiind fără convingere de artiştii cvartetului, răsuna şi mai jalnic. Janusz lăsă ochii în jos cu jenă, apoi îi ridică şi se uită la Edgar. Şedea în primul rînd, foarte calm, nemişcat şi cu un uşor zîmbet, sub mustaţa lui tunsă scurt. Prima parte a cvartetului era foarte complicată, sunetele organizate polifonic formînd nu un cvartet, ci un fel de simfonie. Fu atît de surprins de neaşteptata impresie ce-i făcuse lucrarea, încît în partea a doua şi a treia nici nu mai fu atent... Îl distra însă comportarea lui Chouart care urmărise cvartetul în extaz. Ridica ochii, îi acoperea cu mîna, iar, în partea cu ritm de mazur, însoţea tactul cu mişcări uşoare de picior.

[1] *Paul Painlevé* (1863-1933), om politic şi matematician francez.

Cînd muzicanţii încetară, răsunară puţine aplauze. Janusz se apropie de Edgar. Dar abia în clipa cînd ajunse lîngă prietenul lui îşi dădu seama că efectul straniu al lucrării provenea din originalitatea ei, că era o creaţie splendidă, nouă, neobişnuită.

— Edgar, spuse el punîndu-i mîna pe umăr, de ce ai permis să fie executată lucrarea asta aici ? Nu vezi că e îngrozitor ? Şi, în general, ce căutăm noi aici, unde doar noi doi sîntem oameni...

— Şi Chouart, zîmbi Edgar.

— Restul — manechine.

În clipa aceea doamna Evans se opri şi începu să-i facă lui Szyller complimente cordiale, în stilul ţinuturilor de la periferia ţării. Janusz îşi întoarse faţa spre Nievolin care, mirat şi oarecum înspăimîntat îi întinse mîna, ca şi cum ar fi vrut să-şi ceară iertare, dar... nu spuse nici un cuvînt.

— Valia, şopti Janusz, mă bucur că te văd. Te-am mai văzut în ceainăria de la expoziţie. Am auzit cum ai cîntat.

— Ai văzut-o pe soţia mea ? întrebă el cu vocea înăbuşită.

— Am văzut-o şi am auzit-o, cîntă ca un înger...

Doamna Evans îi pofti pe toţi la bufet. Erau atît de puţini, încît îşi traseră scaunele şi se aşezară în jurul mesei aranjate *„à la manière polonaise"*[1].

[1] După moda poloneză (fr.).

Janusz rămase în societatea lui Nievolin, dar conversaţia nu se putea lega; abia după cîteva pahare cu şampanie Nievolin învinse jena ce-l stăpînise din primul moment. Ceva mai degajat, întindea furculiţa rînd pe rînd spre platouri umplîndu-şi farfuria. Era flămînd. Cu inima strînsă, Janusz îi mai turnă vin. Ciocniră paharele şi Nievolin se porni să vorbească. Vorbăria lui — exhibiţionism şi cinism — era de nesuportat; ceva ce-l strîngea realmente de gît. Ascultîndu-l fără să-l întrerupă, Janusz ridica doar din cînd în cînd, paharul la gură şi sorbea cîte o înghiţitură.

— Ai văzut-o pe Ariadna, spuse Nievolin, ştiu, v-am văzut la ceainărie, ai fost cu ea, ştiu... Desigur, ţi-a vorbit despre mine... lucruri îngrozitoare. Nu-i aşa? Lucruri îngrozitoare... ea mă urăşte. Aşa-i întotdeauna; după ce faci cuiva o nedreptate, apoi îl mai şi urăşti. Nu eşti de părerea asta? Ea mi-a făcut un mare rău... Tu crezi că am părăsit-o eu? *Kuda tebea k ciortu...* [1] ea m-a gonit, înţelegi, m-a gonit... Da! că eu pe ici pe colo, *tuda—siuda* [2], mi-am mai făcut de cap, ce mare lucru?...

Venindu-i în minte prima frază a cvartetului, Janusz se uită de cealaltă parte a mesei, unde Szyller vorbea cu doamna Evans, şi-şi dădu seama deodată, că în ochii albaştri ai femeii acesteia ar putea — uitînd de toţi ceilalţi ochi negri, ţigăneşti — să-şi găsească mîntuirea de tot şi de toate. Încercă să pună capăt conversaţiei cu Nievolin, dar nu reuşi; Valerian, beat mort, vorbea într-una.

— Tu crezi că eu pot să trăiesc aşa? Da! Am o soţie. Şi ce dacă? Ea cîntă, cîntă — zise el lungind cuvintele —, cîntă frumos şi, dacă ar mai învăţa puţin, ar putea să cînte chiar la operă. Dar ce rost are să mai înveţe? Eu n-am bani şi ar trebui... Da, şi pentru ce? Soţie, da, soţie! Iar ea, afurisita, umblă după mine ca o umbră. Unde cîntă corul nostru vine şi ea îndată... Oriunde mergem noi, apare şi ea, dacă nu seara, după-amiaza... Şi mă sfredeleşte cu pupilele ei dilatate de ai impresia că vrea să mă mănînce... Şi nu poţi şti dacă mă iubeşte sau mă urăşte. Ori, pur şi simplu, dacă mă dispreţuieşte...

Deodată, punînd jos paharul, Valerian îl izbi cu zgomot. Doamna Evans cercetă din ochi dacă nu s-a spart ceva, după care reluă conversaţia cu Edgar. Obosit şi agasat, Janusz zise lui Nievolin:

— Nu te mai pot asculta, muzica asta mă enervează peste măsură.

— Fir-ai să fii, înjură urît Nevolin, muzica te enervează, ai? Dar viaţa nu te enervează? Gîndeşti că eu nu ştiu? Eu ştiu despre tine totul.

Janusz porni spre doamna Evans, dar... se opri şi, îndreptîndu-se din nou spre Nievolin, îi zise încet:

— Ştii, l-am văzut pe Volodia. Mi-a spus să-ţi transmit salutări.

Nievolin rămase cu gura căscată, cu paharul nemişcat în mînă, în timp ce ochii-i scăpărau scîntei de spaimă, ori de ură. Puse apoi paharul pe masă din nou, dar cu violenţă, iar şuvoiul de şampanie inundă faţa de masă brodată. Folosind incidentul, Janusz se apropie de Szyller, doamna Evans fiind acum ocupată cu ştergerea petelor de şampanie de pe faţa de masă.

„Chiar numai după acest unic gest, puteai recunoaşte în ea pe Hania Wolska", îşi mărturisi Janusz în gînd.

---

[1] La naiba! (rus.).
[2] Pe ici, pe colo (rus.).

— Hai să plecăm, Edgar! Şi de ce oare ai permis să fie executat cvartetul aici?

— Aşteaptă o clipă, zîmbi Edgar, i-am făgăduit Haniei să mă mai duc undeva cu ea.

— Ah, aşa! zise Janusz după o clipă privindu-l ţintă pe compozitor. Atunci plec singur. I-am promis lui Janek să mă duc la el mîine mai devreme. Trebuie deci să mă culc înainte de miezul nopţii.

Se răsuci pe călcîie şi, neluîndu-şi rămas bun de la nimeni, fugi în antreu, îşi luă pălăria şi ieşi pe scară trîntind cu putere uşa după el.

Abia în stradă simţi cumplitele ameţeli provocate de băutură şi... necaz.

XIII

A doua zi de dimineaţă merse la Janek mai de timpuriu. Era aşteptat, aşa că, pornind îndată coborîră la metrou, unde mirosul fad, înnăbuşitor al apei de brad pulverizată în aer îngreuia respiraţia. Vagoanele tixite. Myszyński şi Janek avură noroc de unul mai puţin plin. Pasagerii formau un complex foarte caracteristic. Într-un colţ un tînăr înalt citea o publicaţie consacrată sportului, în celălalt colţ un preot tăia cu briceagul filele volumului *Contre la Russie*, iar mai la margine un băiat învăţa pe de rost versuri, dintr-un micuţ manual şcolar şi, recitînd textul cu o mutră plictisită, se tot uita în carte, repetînd apoi, şi el, din memorie. Janusz trase cu urechea. Băiatul recita în mod copilăresc, mecanic, versuri din Racine.

...Je l'évite partout, partout il me poursuit:
C'était pendant l'horreur d'une profonde nuit.

Ma mère Jésabel devant moi s'est montrée
Comme au jour de sa mort pompeusement parée... [1]

Janusz zîmbi. Janek, fără să ştie despre ce-i vorba, îi răspunse şi el tot printr-un zîmbet. Myszyński, simţind un val de simpatie pentru acest muncitor, îl întrebă:

— De ce zîmbeşti?

— Dragă domnule, zise Wiewiórski, mă bucur că vă văd...

— Adevărat? Janusz îi era recunoscător pentru răspunsul lui simplu.

Mulţimea înaintînd îi despărţi producîndu-se pe moment o oarecare înghesuială în vagon, însă nimănui nu-i pieri buna dispoziţie. Ajunseră la Porte des Lilas şi ieşiră împreună cu toţi ceilalţi.

— Trebuie să fie departe, zise Wiewiórski, uitîndu-se la adresa scrisă pe foaia volantă, undeva lîngă biserică.

Era un cartier muncitoresc, dar deosebit de cele din romanele lui Zola. Janusz văzuse lîngă Porte de Versailles sau lîngă Clignancourt asemenea cartiere, cenuşii, neomenoase, în care mişuna o populaţie lipsită de culoare. Aici lucrurile se înfăţişau însă altfel; casele, nu prea mari, se înălţau la o oarecare distanţă unele de altele, exista chiar puţină vegetaţie şi unele flori, lucru de neaflat în celelalte cartiere. După adresă ajunseră la o locuinţă de la parterul unui bloc nu prea mare, alb. Îl primi o fată tînără, de vreo

---

[1] Îl evit pretutindeni, mă urmăreşte pretutindeni: / Era într-o noapte profundă, îngrozitoare / Cînd mama mea Izabel mi-apăru în faţă / Împodobită pompos ca în ziua morţii sale... (fr.).
(Citat din J. Racine: *Athalie.*).

douăzeci de ani — cu un șorț alb și într-o rochiță de culoare închisă —, plină de farmec.

— Am rămas anume acasă, ca să vînd bilete pentru reprezentație. Va fi foarte frumos...

— Cred însă că pînă aici vine puțină lume, zise Janusz, drumul e destul de lung, mai ales cînd e vorba de bilete de teatru.

— O! Biletele sînt vîndute aproape toate, sîntem numai de-ai noștri. Înțelegeți, domnule, piesa trezește un interes general: e de Romain Rolland! Și rosti aceste cuvinte cum pronunță preotul cuvintele sacrale.

— Vedeți, domnișoară, eu, ca străin, aș vrea să știu dacă Romain Rolland se bucură aici de popularitate?

— Popularitate? făcu fata cu o prefăcută mirare. Noi îl iubim pe Romain Rolland, cel puțin noi, muncitorii francezi.

— De ce? continuă Myszyński, uimit de propria lui insistență.

— Pentru că este împotriva capitaliștilor... și împotriva războiului. Iar războiul este răul cel mai mare din lume, exclamă fata, cu convingere.

— Dar dacă muncitorii vor porni ei războiul împotriva capitaliștilor? adăugă Janusz, uitîndu-se pe furiș la Wiewiórski.

— Războiul e lucrul cel mai rău din lume.

Janusz plăti biletele, crucindu-se în sinea lui de scumpătatea lor. Cum pot oare muncitorii să-și permită astfel de prețuri? Uimirea lui atinse însă culmea a doua zi, la reprezentație. Îl cuprinse o adîncă rușine cînd Wiewiórski, șezînd alături de el, îi punea tot felul de întrebări, altfel nelipsite de noimă, deoarece nici Janusz nu se prea orienta ușor în dificilele simboluri ale piesei lui Romain Rolland, prezentată pe deasupra într-o haină nespus de „ingenioasă". O parte din actori apăreau

sub forma unor umbre proiectate pe ecran o altă parte erau înlocuiți prin păpuși, iar alții jucau „cu adevărat" în fața publicului. Spectatorii, firește, nu înțelegeau nimic din toate astea și reacțiile erau felurite. Primele rînduri ale parterului și lojile frumoasei săli, moderne, în care avea loc reprezentația, erau pline cu un public ce-și putea plăti ușor biletele, oricît de scumpe. Erau snobii Parisului, cucoane împodobite cu briliante și blănuri sclipitoare, ca la o mare gală de la operă. De-abia la balcoane și în rîndurile mai îndepărtate se înghesuiau oamenii din cartierele periferice, vecinii domnișoarei Andrée, cea care le vînduse și lor biletele. Janusz crezuse că biletele fuseseră prea scumpe, deoarece ședea cu Wiewiórski chiar la mijloc, ca între „rude", cum își spusese el în glumă. Soției lui Janek chiar îi plăcea spectacolul, deoarece o parte din păpuși vorbeau cu glas omenesc, iar pe marele ecran alb, împodobit cu un chenar de hîrtie argintată, apăreau de asemenea umbre cuvîntătoare. În schimb Wiewiórski era revoltat.

— Cum, iubite domnule, zise vecinului, destul de tare, în cursul acțiunii, ce ne arată ei nouă aici? Ce rost au toate astea?

Janusz examina pe furiș pe ceilalți muncitori ca și pe femeile lor. Ședeau atenți, se uitau la scenă, dar ochii lor exprimau uimire și profundă decepție. Veniseră aici pentru Romain Rolland, pentru scriitorul lor îndrăgit. Își închipuiau că acolo sus, departe, au pe cineva care se bate pentru ei cu condeiul, credeau că Romain Rolland se războiește. Cînd colo, în fața lor un imens gol. *Liluli* se dovedise în adevăr o simplă iluzie și nu le rămînea nimic altceva decît să lupte ei, singuri, ei, care nu erau însă în stare să scrie. Pe rînd, de mai multe ori, Janek Wiewiórski îl

atinse pe Janusz cu genunchiul, repetîndu-i neputincios :

— Ce-i asta ? Ce-o mai fi şi asta ? Ce însemnează toate astea ? De ce ni le arată ? Spuneţi-mi ! Înţelegeţi ceva ?

Janusz pricepuse că totul — piesa, prezentarea ei, şi tot ce încercase un regizor comunist celebru — fusese doar o neînţelegere, o confuzie, că se contase, desigur, pe biciuirea a încă unei forme a snobismului. Sala tăcea însă ca un mormînt. Cu greu sesizase chiar Janusz naivul şi totuşi confuzul simbol al poemului şi-şi muşcă buzele, ruşinîndu-se pentru scriitor şi pentru actori şi pentru muncitorii siliţi să înghită, să facă credit unor astfel de încercări.

Spectacolul ţinea destul de mult şi în sală era nespus de cald. Nimeni aproape nu se mişca din loc, nici în pauze. Janusz observă că Wiewiórski mai înainte de sfîrşit începuse să moţăie din cînd în cînd. Şi totuşi nu se linişti. Pînă în cele din urmă se enervă înjurînd în toate chipurile reprezentaţia, pe francezi şi pe organizatorii ei.

— Iubite domnule, cu banii plătiţi pentru biletele noastre aţi fi putut lua o cină bună, în societatea unei domnişoare.

Domnule Janek, rîse Janusz, eu n-am nici o domnişoară la Paris.

Aici, rîse de asemenea şi Wiewiórski, nu-i greu să-ţi găseşti una.

Publicul din jur îi sili însă să tacă.

Doamnele, cele în ţinută de seară, începură să plece înainte de terminarea spectacolului ceea ce muncitorii din fundul sălii considerară drept o jignire personală, făcînd observaţii foarte nefavorabile la adresa snobilor din primele rînduri. Cînd cu chiu cu vai reprezentaţia ajunse la sfîrşit, Janusz şi prietenii lui ieşiră în foaier. Afară era

o noapte de mai foarte călduroasă. Wiewiórska examina destul de copilăreşte faţa soţului şi a lui Janusz pentru a le descoperi gîndurile despre spectacol. Înseninat doar cîteva clipe, Wiewiórski redevenise extrem de încruntat...

Pe scări, o femeie ce-şi ţinea la braţ soţul, el însuşi nedumerit, i se plîngea în gura mare :

— *Quelle déception, quelle déception* [1], repeta ea printre lacrimi, cu glasul întretăiat.

Cei trei polonezi merseră cîteva clipe, încă, în totală tăcere. Era după miezul nopţii. Se îndreptară spre metro.

XIV

A doua zi — cea din urmă a şederii lui Janusz la Paris — coincidea tocmai cu faimoasa serbare de pe Sena, pe aşa zisele „penişe“ [2], cărora Henryk Antoniewski le spunea „penis-uri“. Aşteptînd veşti de la sora lui, Janusz întîrziase puţin. Serbarea urma să înceapă la orele zece şi totuşi cînd Janusz sosi, la zece şi jumătate, veniseră abia cîteva persoane. Gdański — în bună dispoziţie, puţin cam băut şi cu o pipă de nobil — şedea pe o canapea între doi pictori şi, tot ridicînd amîndouă mîinile în sus le povestea ceva cu glas tare. Micile cabine ale „penişei“ — luminte fiecare în altă culoare — erau împodobite cu ornamente imense de hîrtie şi de paie în stilul Şcoalei de Arte Frumoase din Varşovia, lucru ce i se păru lui Janusz îngrozitor.

— Polonezul este el în stare întotdeauna să

[1] Ce decepţie ! Ce decepţie ! (fr.).

[2] Vase mari pentru transporturi fluviale.

facă rost de paie. Unde le-o fi găsit şi la Paris? Şi totuşi au găsit!

Salutînd pe Gdański — ce se socotea gazdă —, acesta îi spuse în limba franceză:

— E adevărat că sora ta a moştenit — după cît se pare — o avere imensă?

— Prinţesa Ana poate fi moştenită numai de nepotul meu, răspunse Janusz prosteşte, destul de surprins de tema abordată de Viktor. Acesta însă nu se mulţumi numai cu atît şi continuă:

— Cam cît să reprezinte totul? De pildă, în dolari?

Janusz schiţă un zîmbet neputincios; un pictor — aristocrat din naştere — îi astupă lui Gdański gura cu palma, zicîndu-i:

— O, tu, etern bancher, nu mai pune atîtea întrebări stupide...

Janusz se strecură în loja următoare. O serie de cabine alcătuiau calea spre infern şi în fiecare erau pictate tot felul de „ispite". Nimeri tocmai în ispita trupurilor goale. Amazoane uriaşe şi Herculi înlănţuiţi şi strălucitori erau zugrăviţi pe pereţi. Aici, dar în dosul bufetului, Janusz zări doi efebi dezbrăcaţi la piele. Pe unul îl recunoscu din portretul văzut la Gdański acasă; al doilea, i se păru de asemenea cunoscut. Amîndoi îi oferiră cîte o cupă mare de şampanie şi Janusz le goli pe amîndouă, conversînd cu băieţii; al doilea era chiar tînărul scriitor de bune speranţe, Bernard Leval, poreclit de toţi Bébé Leval. Puţin cam băut, discuta pe un ton extrem de liber. Apăru, de asemenea, Glen Way, splendid, într-un frac nou, la modă, cu cozile lungi. Nespus de încîntat de american, Janusz nu ezită să i-o spună şi abia în cursul discuţiei îşi dete seama că şampania i se urcase bine la cap. Trebuind să mănînce ceva, trecură în cabinele următoare, personificînd ispita lăcomiei de mîncare. Pe mese simple, mari, se lăfăiau calupuri întregi de unt, grămezi de pîini, cîrnaţi, şunci (aduse, pe cît se pare, de doamna Gdańska din Lódź, în mod special), fructe, homari, stridii, coşuri întregi cu migdale verzi şi cireşe roz erau trîntite pe jos, unele peste altele. Aici era ceva mai multă lume. Un pictor bărbos — în mînă cu o langustă — îi rupea cu degetele picioarele şi le sugea cu lăcomie. Roşcatul fecior al unei prinţese şedea la o măsuţă şi filozofa cu Goluchov. Ariadna însă lipsea. Janusz şi Glen mîncară puţină salată, cîteva bucăţi de langustă, stoarseră suc de lămîie în pahare şi-l băură. Trecură apoi prin ispita următoare, a „beţiei" şi aici sorbiră două pahare de vin alb foarte rece şi apoi încă două cocteiluri cu şampanie. Glen, nevoind să coboare prin sălile celorlalte ispite pînă în „Infern", îl conduse pe Janusz pe bord. Luminate slab de lampioane obişnuite de hîrtie, pardoselele luceau. Muzica: în surdină; nimeni însă nu dansa. Nu se adunaseră încă toţi.

Se opriră sub lampioane şi se uitară la apele adormite ale Senei care curgeau la picioarele lor. Malul, în general liniştit, puţin animat; numai dinspre expoziţie ajungeau pînă aici luminile şi zgomotele; marile fîntîni colorate iluminau podul Alexandru III, de lîngă care, din cînd în cînd, săgetau cerul artificii multicolore.

Scriitorul american, bine dispus, vorbea neîncetat, glasul lui amestecîndu-se, pentru Janusz, cu vuietul Senei. Se aşezară faţă în faţă şi fumară ţigară după ţigară, Janusz privind un lampion mare, lunguieţ, atîrnat deasupra capului lui Way, pe fondul căruia — verzui şi uşor iluminat — zburau nu se ştie încotro şiruri întregi de cocori.

— Ce ţară uimitoare, şopti americanul, fiecare

se simte aici ca la el acasă. Nu-i aşa ? Spune, nu-i aşa ? Glen cerea aprobare pentru fiecare din spusele lui, deşi Janusz, în clipa aceea ar fi fost de acord chiar dacă americanul i-ar fi spus că cerul este verde. De ce ? Oare ce au făcut ei, pentru ca oraşul acesta să fie atît de splendid ? Uite, de pildă, recepţia asta, de aici ; poţi oare să-ţi închipui dumneata ceva mai neobişnuit ? Nu-i aşa ? Trebuie să recunoaştem că Franţa este într-adevăr minunată, adăugă el după o clipă.

— Minunată, recunoscu Janusz, dar New York-ul ?

— De ! New York este New York, cu totul altceva, mărturisi Glen Way şi ca şi cum s-ar fi trezit subit, îşi lărgi ochii, clipind amuzant.

Involuntar, Janusz se uită la apele Senei, întunecate şi peste măsură de liniştite. Pe malul opus, printre frunzele copacilor de la margine pîlpîiau felinare joase cu gaz.

Hania Evans se apropie de ei. Purta o rochie simplă de culoare deschisă, acoperită cu o pelerină de hermină. Fără să ştie cum, Janusz făcu ce făcu şi scăpă de Way. Din nou rămaseră singuri, deasupra apei, urmărindu-i reflexul ei verde închis.

— Şi ce zici ? rosti doamna Evans în limba polonă. Eşti trist ?

— Da, trist, răspunse Janusz şi-şi întoarse faţa spre Hania. I se păru mai zveltă în pelerina ei albă. Nu apucă să-i vadă ochii, deşi dorea atît de mult : avea pupilele de culoare deschisă, iar în cea stîngă jucau cîteva puncte galbene ce semănau cu nişte uitate fărîmiţe de chihlimbar. Ea îl cuprinse şi, fără să vadă nimic, fu silit să-i sărute gura, ce mirosea puternic a floare de portocali.

— Ca şi străzile din Palermo, articulă Hania

cu glasul ei gros, şi acest „Palermo" este sub primul „do". Janusz nu cunoştea oraşul, aflase doar că soră-sa plecase acolo după moştenire. Nu ştia nimic ; era cuprins doar de tristeţe, că totul nu era cum ar fi dorit, deşi nici el nu prea ştia bine cum ar fi vrut să fie. Povesti Haniei cît fusese de îngrozitor spectacolul *Liluli.*

— Grozavă piesă au mai ales pentru muncitori, rîse Hania, n-am ce zice ; şi apoi, în general, Romain Rolland ăla...

— Dar ce ştii tu despre Romain Rolland ? Nimic ! Nu l-ai citit şi nici timp n-ai avut.

— Desigur... dar ştiu eu...

— Cum faci tu asta ? Cum de ştii totul ? întrebă pe neaşteptate Janusz şi, aşa cum se afundă în ochii ei, văzu că fărămiţele acelea galbene de chihlimbar erau tot la locul lor.

Hania îl privi mirată, duse degetul la buze şi-i zise :

— Eşti obraznic !

— Cum aşa ? Doar ştiu cu toţii de unde provii !

— Nimeni nu ştie nimic. Provin din Polonia şi asta ajunge ! Pentru ei Polonia e o ţară de ţigani, de urşi, de caviar, de zăpadă sau mai ştiu eu de ce ? Cînd provii din Polonia, e deja atît de rău, încît nimeni nu te mai întreabă nimic pe deasupra. O prinţesă poloneză sau fiica unui paznic polonez e totuna ! E sub limita posibilă.

— Trebuie să ai foarte mare grijă de tine !

— Acum, nu. După nu ştiu al cîtelea milion, eşti deja numai extraordinară. De altfel, nici nu intenţionez să mă întorc în America...

În clipa aceea răsări Ariadna. Se apropie. Era bosumflată, încruntată şi fără nimic artificial ; părea sinceră.

— Închipuiţi-vă, spuse ea ruseşte, Viktor ăsta l-a invitat şi pe Nievolin. Ce să fac ? Desigur, va

trebui să plec acasă. Nu-i aşa, doamnă Evans? Este imposibil.

— Cît se poate de imposibil, Ariadna Nikolaevna, grăi doamna Evans fără să zîmbească, într-adevăr va trebui să pleci.

Deodată, Ariadna se porni să rîdă şi zise :

— Aţi văzut Infernul ? A fost ideea mea. Nu l-aţi văzut ? Haideţi să vi-l arăt.

Coborîră pe scări şi printr-un culoar stîmt ajunseră la o încăpere micuţă denumită de Ariadna Infern. Aici era capătul coridorului ispitelor şi păcatelor. Odată cu ei se ivi şi Bébé Leval, gol puşcă. Janusz observă că avea pielea dată cu vopsea albă şi părea într-adevăr de marmoră. „Infernul" era cenuşiu, lipsit de atracţie, cu o lumină difuză, neclară, iar pe pereţi erau pictaţi, din loc în loc, şoareci şi păianjeni uriaşi. Încolo încăperea era absolut goală.

Janusz simţea tot mai tare ameţeala. Şampania, vinul şi cocteilurile îi destrămaseră personalitatea deosebit de repede. Atmosfera de cenuşe a Infernului făcea să i se învîrtă şi mai tare capul, şoarecii şi păianjenii se porniră să se rotească uşor şi, sprijinindu-se de braţul lui Bébé Leval, îi simţi marmora rece a bicepsului. Tînărul îl privi cu adîncă uimire.

Deodată, Ariadna îl trase în fund, spre o garderobă întunecoasă, simplă, aşezată chiar în proră.

— Iar aici : misterul Infernului, rosti Ariadna cu o frenezie în glas, care-l făcu pe Janusz să se trezească.

— Aici este misterul iadului, strigă ea deschizînd uşa dulapului. În razele lămpilor destul de slabe din interior, se înălţa figura de marmură albă a lui Cristos, cu o cunună de spini, asemănătoare aceleia din tabloul lui Holman Hunt şi cu un zîmbet de o uriaşă dulceaţă. Pentru o clipă

Janusz simţi cum i se opreşte inima în piept. Văzu cum Hania Evans îşi acoperise faţa cu mîinile, iar Bébé, aşa gol cum era, dîndu-se un pas înapoi.

— Dumnezeu ! Dumnezeu ! strigă Ariadna. Dumnezeu este chiar şi în Infern. Iată misterul iadului — şi închise brusc, cu putere, uşa dulapului. Să nu spuneţi nimănui nimic, adăugă ea cu glas obişnuit dar, întru totul pe neaşteptate, a fost doar pentru voi. Nu voi mai arăta nimănui altuia misterul acesta.

— Ariadna Nikolaevna, ai fost întotdeauna o comediantă, rosti rar doamna Evans, în timp ce micuţul Leval se întoarse cu spatele şi se topi.

În Infern se puteau deschide două robinete din care curgea bere şi vodcă poloneză curată. Rîzînd, Ariadna le arătă şi acest lucru. Cu gîndul la Jasio Wiewiórski şi în sănătatea lui, Janusz goli un pahar mare de vodcă, după care ieşi din nou pe bord.

Între timp se strînsese multă lume ce dansa sub lampioane. Janusz căută pe Glen Way, dar nu-l mai găsi ; din nou se uită la ispitele trupeşti unde numai singuraticul prieten al lui Gdański mai turna şampanie numeroşilor oaspeţi şi cum Bébé dispăruse şi el, Janusz se întoarse pe bord. Înconjură „penişa" şi undeva, într-un colţ, strecurîndu-se printre şezlonguri, în întuneric şi fără a fi observat de cineva, după cîteva clipe vomită, se întinse şi aţipi.

Cînd se trezi şi se uită la ceas, era deja aproape unu. Din fundul vaporaşului se auzea vuietul monoton al glasurilor de beţivani şi din cînd în cînd ţipete disperate, printre care recunoscu şi glasul lui Viktor. Pe bord muzica răsuna tot mai încet. Îşi întoarse capul într-acolo, unde doar cîteva perechi alunecau fără zgomot, pe puntea lucioasă

ca nişte fluturi de noapte. Încercă să tragă cu urechea la glasurile ce veneau din adîncul navei şi observă deodată că nu este singur. Alături de el şedea savantul cunoscut la doamna Evans cu prilejul cvartetului lui Edgar. „La naiba ! cum îl cheamă ?“ se chinuia Janusz în gînd.

Marrès Chouart băgă de seamă că Janusz nu doarme, şi pe neaşteptate, aplecîndu-şi capul spre el îl întreabă confidenţial.

— Vă place muzica, domnule ?

Janusz, considerîndu-se treaz, se stăpîni uşor şi răspunse :

— Da ! Foarte ! V-am văzut la cvartetul lui Szyller.

— Tocmai, continuă Chouart, şi de aceea mi-am zis că vă place muzica.

— Tatăl meu adora muzica, mărturisi deodată Janusz, şi, surprinzător chiar pentru el, îşi dădu drumul : Tatăl meu a cîntat întotdeauna la pianolă, el singur îşi decupa notele. Tata nu mai trăieşte, a murit, tocmai atunci cînd ne-au distrus casa ; n-am avut timp să-l îngropăm ca lumea... nu l-am înmormîntat în cripta familiei din paraclisul nostru. Ştiţi, domnule ? Era, uite aşa rotund, în stil empire. L-am îngropat lîngă capela familiei, în nisip galben, galben . . . Doamne, ce beat sînt ! adăugă el fără nici o legătură.

— Da, exclamă Marrès Chouart, mi-am zis îndată că iubiţi muzica, domnule... iar în ce priveşte beţia, şi eu sînt beat, criţă...

— Dezagregaţi atomul, domnule ? întrebă Janusz.

— Mai rău, oftă Marrès, îl fotografiez dezagregat.

— Sînt lucruri de neînţeles pentru mine, şopti Janusz, apărîndu-se parcă de eventualitatea unei prelegeri.

— Vă puteţi consola, domnule. Pentru mine . . . de asemenea.

Urmă o pauză scurtă.

— Căci şi eu iubesc muzica. Nu, *I like, I love*, zise Chouart, şi acel andante al vărului dumneavoastră Szyller. Vă este desigur văr, căci aşa ceva am înţeles de la doamna Evans.

— Nu, nu este vărul meu. Este numai compatriotul meu.

— E totuna. Andante din cvartetul lui este o muzică divină.

— Atomică, glumi Janusz.

— Ştiţi, domnule ? Acum intrăm în era atomică.

— Pentru om, oare va fi mai bine ?

— Sau mai bine, sau mai rău. . . sau nu va fi deloc, de altfel e totuna. O muzică divină. „Flajeoletele“ acelea, şi-apoi melodia ? Ce fel de melodie ?

— O melodie de la noi, populară . . . Şi Janusz fredonă :

Przyjechal do niej
Pieknie sie, sklonil...

. . . . . .

Ino ze, inso,
Nad ciebie milso,
Drozyne mi zabiezala... [1]

— Da, da, aşa-i, zise Marrès Chouart, parcă ceva creştea în om într-o amiază fierbinte, cineva parcă murea în lumea din el, totul întîmplîndu-se într-o clipire a luminii. Ceva genial.

---

[1] Veni la ea,
Se înclină frumos.
. . . .
Numai că altul
Mai drag decît tine,
Îmi răpi comoara...(pol.).

Janusz nu mai asculta vorbele francezului beat. Amintirea cîntecului îl răpi, pe neaşteptate, în vîrtejul lui, repetînd fără sfîrşit :

I ja mam kónia,
I jestem dóma,
I mama nie bronila,
Ino ze inso,
Nad ciebie milso,
Drozyne mi zabiezala... [1]

Chiar atunci o grămadă de lume năvăli din adîncul vaporaşului şi în goană pătrunseră în mijlocul punţii, în frunte cu Ariadna şi Wiktor care strigau în gura mare. Alergau după Bébé Leval care le scăpase şi se aşezase pe bordura ce-i despărţea de Sena întunecată. Cu toţii strigau tare de tot. Janusz nu pricepea despre ce-i vorba. Se ridică brusc şi deodată îl văzu lîngă el pe Nievolin. Acesta îl apucă de mînă.

— *Sidi,* zise el, *tut cito to slucitsia.* [2]

— Nu, nu, strigă Ariadna, o astfel de porcărie, *une telle saleté,* să se întîmple aici la tine, la Wiktor Gdański ! Nu voi permite, eu nu voi permite !

Janusz voi să se mişte, simţi însă că mîna lui Nievolin era încă tare ca fierul.

— *Ona sovsem pianaia,* [3] continuă Nievolin.

Wiktor striga şi el, tot mai ascuţit :

---

[1] Am şi eu un cal,
Şi sînt acasă,
Şi mama mi-a dat voie,
. . . .
Numai că altul,
Mai drag decît tine
Îmi răpi comoara... (pol.).

[2] Şezi... aici se va întîmpla ceva (rus.).

[3] Ea-i beată de tot (rus.).

— Cristos este chiar şi în Infern, doar tu singură ai născocit lucrul acesta !

— Bébé, Bébé, strigau cu toţii.

Micul Leval se ridică, se sprijini pe amîndouă picioarele şi rămase aşa clătinîndu-se cînd într-o parte cînd într-alta.

Mai tare decît toţi urla Ariadna :

— Uite, vezi, vezi ce-ai făcut ? Ticăloşie, e nemaipomenit ! M-ai îmbătat, iar tu, tu însuţi...

— Ariadna, Ariadna, crede-mă ! imploră Viktor şi căzu deodată în genunchi. Îi prinse mîinile, dar ele se desprinseră şi se înălţară în sus ca doi porumbei.

Acum, Nievolin îl trăgea pe Janusz spre ieşire, dar acesta continua să se uite. Bébé, gol şi beat — pe fondul apei întunecate şi al cerului negru—, făcea impresia unei sculpturi, în timp ce lampioanele din partea locului azvîrleau reflexe roz pe trupul lui sulemenit cu fard alb. Băiatul — stînd pe o grindă subţire — se legăna încoace şi încolo, mulţimea toată striga la el şi-l arăta cu degetul, dar nimeni nu încerca să-l mîntuie.

Deodată din grămadă ieşi cu un pas energic doamna Evans, se apropie de cel ce se balansa pe grindă şi vru să-l tragă pe punte. Bébé o respinse însă cu putere strigînd :

— Porcilor !

Şi se prăbuşi în apă. Deodată cu plescăitul se auziră dinspre mal fluierăturile gardienilor. Nievolin şi Janusz traversară în goană puntea, scările şi se treziră sub platanii din stradă. Se opriră sub copaci, gîfîind. Politiştii se repeziră spre vaporaş. Se auzeau tot mai dese şuierături.

— Şi-acum, zise Nievolin, să mergem la culcare. Nu trebuie să ne alarmăm. Şi Viktor şi

doamna Evans au atîtea parale, încît n-or să pățească nimic. *Proșceai, Myszyński*[1], adăugă el foarte patetic, ca încheiere.

Janusz se îndepărtă fără să mai privească înapoi.

XV

La Varșovia sosi în seara zilei de 11 mai. Trase la Bracka. Soră-sa nu sosise încă, oprindu-se la Viena, pentru a aștepta sicriul prințesei Ana care, pe un drum ocolit, se îndrepta spre patrie. Domnișoara Tekla se bucură. Alo, timid, răspunzînd întrebărilor lui Janusz, i se îmbujorau obrajii. Varșovia i se păru cenușie, mohorîtă, puțin animată, deși pe străzi se iviseră primele taxicouri. Totuși îi plăcea că se află în țară. „Sfinții de ghiață" aduseră cu ei, ca întotdeauna, timp răcoros, cu dimineți reci ; la amiază însă norii se risipeau și se făcea frumos. A doua zi de dimineață, Janusz se duse în parcul Lazienki, iar apoi la „Ziemnianska", la un ceai. Aici, îl puse pe gînduri o stare de lucruri imperceptibilă dar categorică : în grădină, în afară de Wieniawa, nu mai era nici un militar, iar acesta, după ce bău grăbit două pahare de cafea neagră, plecă zăngănindu-și pintenii și salutînd, semnificativ, cîteva doamne care ședeau în partea din față a cafenelei.

Pe la amiază se auziră, destul de departe, primele împușcături și oamenii, încă la măsuțele lor, începură să ciulească urechile, asemenea cîinilor cînd simt ecourile vînătoarei. Ieșind pe stradă, Janusz văzu la unele magazine de pe Mazowiecka obloanele trase și ușile zăvorîte. Un băietan desenă niște gratii pe vitrina unui anticariat, flu-

[1] Adio, Myszyński ! (rus.).

ierînd *Marsilieza*, lucru ce-l cam puse pe gînduri pe Janusz. Era însă prea preocupat de problemele legate de întoarcerea lui acasă și stăpînit încă de multe din impresiile Parisului pentru a putea trage o concluzie justă asupra tuturor celor văzute. Pe strada Bracka, nu departe de casă, întîlni pe Cherubin Kołyszko.

— Ești ca un fluture, apostrofă el pe Janusz, cînd la Paris, cînd la Varșovia. Cum răsăriși din nou aici, domnule ?

— Simplu. M-am întors din călătorie. La fel aș fi putut să te întreb și eu pe dumneata.

— La Paris domnește plictiseala, făcu Cherubin, iar aici, știi oare dumneata ce se petrece aici, la noi ?

— Habar n-am...

— Piłsudski a pornit asupra Varșoviei. Din Sulejówek...

— Glumești, domnule ? rosti Janusz. Am auzit că Witos a fost numit prim ministru.

— Joc de-a păpușile, domnule, asta înseamnă schimbarea guvernelor. Avem nevoie de un guvern de mînă forte.

— Piłsudski este doar socialist ?

— Desigur. Și acum, P.P.S.[1] va pune mîna pe putere, dacă... armata fidelă președintelui Wojciechowski nu va învinge. Cred însă că nu va învinge. Mai degrabă reușesc loviturile de stat, iar pe noi Wojciechowski ăsta, fie cu Witos, fie cu Skrzyński ne-a plictisit destul. Polonezilor le place variația.

Mergînd mai departe auzi, acum, împușcături și mai clare, dinspre Vistula. Deodată, două tunuri, trase de cîte patru cai fiecare, trecură, în larmă mare, pe strada Bracka, urmate de mul-

[1] Partidul Socialist Polon.

ţimea trecătorilor, zadarnic goniţi de soldaţii ce-şi agitau mîinile şi carabinele.

— Mergem la război, mergem la război... scandau mărşăluind cîte patru — nişte băieţaşi ce ieşeau pe trotuar dintr-o casă. Carabinele-mitraliere se auziră de data asta foarte aproape. Lumea de pe trotuare devenea tot mai numeroasă ; se legănau brusc în momentul intensificării împuşcăturilor, dar se putea vedea bine tendinţa lor de a se aduna ca pentru o manifestaţie, nu ca pentru a o lua la fugă.

Privind tunurile ce treceau pe stradă, Janusz îşi aduse aminte de propriile lui isprăvi de artilerist, ca şi de cîntecul micului Sobański, pe cînd şedeau împreună pe chesonul ce înainta cu atîta larmă :

O ! Cît e de frumos la război...

„Eram nebun, îşi zise el în gînd, războiul !"

Intrînd în palatul de pe Bracka, văzu sumedenie de cufere deschise, risipite prin toată casa. Palidă, coborînd scările, Maria apucă pe frate-su de mîini.

— Ce se întîmplă ? exclamă ea. Kazi s-a repezit, direct din gară, undeva ; mi-a lăsat toate lucrurile lui... Ce se petrece aici, la voi ?

— Vrei să spui ce se petrece aici — la noi — spuse Janusz. De ! Nimic ! *Un coup d'état*...[1]

— Ce fel de *coup d'état* ? rosti Bilińska, cu disperare în glas.

— De, dacă aş şti ! Piłsudski...

— Adică socialiştii ?...

[1] O lovitură de stat (fr.).

Pe scară, la spatele Mariei stătea mătuşa Szafrancowa, o matroană căreia îi plăcea să se amestece în politică.

— Piłsudski, constată ea cu o voce joasă, a încetat de mult să mai fie socialist.

— Ei şi, se miră Maria, ce-i asta ?

— Trebuie să plec, rosti hotărît Szafrancowa, coborînd scările.

Domnişoara Tekla o opri.

— Nu plecaţi, doamnă prinţesă, se aud împuşcături.

— Eu ? Este aşa de frumos să vezi cum le place varşovienilor să se războiască. Dumneata nu i-ai văzut pe oamenii ăştia ? E cu neputinţă să-i desparţi de tunurile lor.

Chiar atunci se auzi bubuitul unui tun îndepărtat — un tun uşor — probabil de dincolo de Vistula, iar după cîteva secunde urmă o explozie slabă.

— Războiul civil e un lucru atît de îngrozitor ! exclamă Maria.

— Ce să vă dau la cină ? îşi făcea griji domnişoara Biesiadowska.

— N-am mîncat încă de prînz, domnişoară Tekla, şi dumneata te şi gîndeşti la cină, făcu Janusz impacientat, urcînd sus, în odaia lui, unde, apatic, rămase întreaga după-amiază, deşi auzea cum în antreul de jos se tot intra şi ieşea. Prin casa prinţesei Bilińska se perindă multă lume. Coborînd seara în salon, găsi doar un singur ofiţer de ulani, înalt, chipeş. Atitudinea şi vorbele Mariei mărturiseau că toată după-amiaza ascultase lucruri surprinzătoare, astfel că poziţia ei faţă de evenimente se schimbase radical. Împuşcăturile continuau să răsune, dar de la aceeaşi distanţă. Stanisław îl opri în prag şi-i şopti :

— Se spune că l-ar fi ucis pe domnul Olchowicz.

— Pe cine ? Pe redactor ? întrebă Janusz.
— Nu ştiu, paznicul mi-a spus doar că pe Olchowicz l-au ucis.
Chipeşul ofiţer expunea ceva Mariei, cu foarte multă înflăcărare.
— Vă rog să mă credeţi doamnă, mîine Piłsudski va fi în beci. Am jurat şi ne vom ţine jurămîntul. Molima roşie nu ne va cotropi, ne-am apărat de ea acum şase ani, ne vom apăra şi acum.
— Domnule Andrzej, zise Maria calmă, dumneata vezi situaţia într-o lumină cu desăvîrşire falsă. Dumneata nu-ţi dai seama că duşmanii noştri adevăraţi roiesc în anturajul lui Wojciechowski.
Locotenentul Andrzej se ridică. Atingea cu capul tavanul.
— Noi sîntem armata. Am jurat, ne vom ţine jurămîntul ! Mîine Piłsudski va fi din nou ferecat în Citadelă. Îşi va aduce aminte de vechile ei colţuri.
Maria întinse mîna ofiţerului, care i-o sărută înclinîndu-se adînc, apoi îşi înălţă din nou trupul mare, sunător, colorat, chipeş şi părăsi salonul fără să acorde vreo atenţie intrării lui Janusz. Se mai întoarse însă din prag pentru a spune :
— Mă duc la Belweder.
— Domnule Andrzej, fii prudent, strigă Maria după el.
Noaptea trecu în linişte, împuşcăturile nu păreau să-şi fi schimbat direcţia. Paznicul aflase că la căile ferate izbucnise greva, aşa că doamna prinţesă făcuse foarte bine că sosise, deoarece ar fi putut să se „împotmolească" undeva pe drum. Ecourile luptei începură să se audă acum şi dinspre aeroport. Lumina însă funcţiona şi nici apa nu lipsea din conducte.
Cu toate că în oraş comunicaţiile fuseseră întrerupte, o mulţime de oameni — muncitori, slujbaşi mărunţi şi alţi pietoni de rînd — circulau peste tot, fiindcă doar clasele „posedante" îşi păzeau casele.
Domnişoara Tekla îl trezi pe Janusz de dimineaţă.
— Vă rog să coborîţi jos, zise ea, în grădină sînt trupe de-ale lui Piłsudski. Se pare că vor să treacă prin casa noastră de pe Bracka, şi e mai bine să nu fiţi acolo, sus.
— Jos vor fi oare mai puţine gloanţe ? întrebă Janusz.
— Eu nu mă pricep, dar doamna Maria mi-a spus să veniţi jos.
Coborînd în hol, Janusz dădu peste sora lui şi domnişoara Potelos, care discutau foarte aprins. Cînd apăru însă el, tăcură. Vederea grecoaicei fu pentru el o surpriză, dar... se stăpîni, prefăcîndu-se că n-o băgase în seamă. Veni apoi şi domnişoara Tekla ţinînd de mînă pe Alo care, cu urechile fierbinţi şi roşii, se uită neliniştit la unchi-su.
— Vor pleca îndată, grăi Tekla încruntată, ne-au spus chiar să nu ne fie teamă. Unul dintre ei a intrat în bucătărie, era un copilandru, să fi avut şaisprezece ani ; ne-a asigurat că Piłsudski va învinge.
Bilińska nu răspunse nimic.
După cîteva clipe, într-adevăr, se auziră strigăte şi, cu un puternic „ura", luptătorii năvăliră din spatele palatului, dinspre grădină, ale cărei paragini se întindeau între înaltele ziduri ale caselor. Se auzeau împuşcături izolate, deodată ele se înteţiră dinspre curticica din faţa clădirii, de unde răsunau paşi grei. Toţi cei aflaţi în hol se examinară consternaţi. O salvă bufni în aer, cîteva gloanţe străbătură în odaie făcînd să cadă bucăţi de tencuială de pe pereţi şi tavan. Alo, apucîndu-l pe Janusz de mînă începu să plîngă.

Domnişoara Tekla, care urmărea ce se petrece afară, îşi întoarse deodată capul şi strigă :

— La pămînt, repede la pămînt, au de gînd să tragă în ferestre. Şi ea însăşi se pitulă jos lîngă perete.

Janusz trase pe Alo de mînă şi-l vîrî sub masă. Strîngîndu-şi nepoţelul la piept, îi simţi bătăile inimii — şi se întinse cu el pe podea. Salva de împuşcături răsună chiar deasupra lor ; apoi se auziră împuşcături răzleţe, geamurile ferestrelor se sparseră şi tencuiala începuse să cadă cu zgomot. Peste o clipă se făcu tăcere deplină, tropotul bocancilor se îndepărtă prin poartă spre strada Bracka. Ridicîndu-se, Janusz observă că domnişoara Potelos şedea în fotoliu, plină de tencuială şi repeta :

— *Pourquoi ils tirent sur nous? Pourquoi?* [1] Ce le-am făcut ?

Alo scîncea încetişor. Janusz îl aşeză pe canapea şi-i mîngîie maşinal pălmuţele plăpînde. Din curte pătrundea o larmă confuză. Intră Stanisław.

— Mergeţi, domnişoară Tekla, au împuşcat pe feciorul portăresei, nu se ştie dacă va scăpa cu viaţă.

Domnişoara Tekla ieşi repede, urmată de Stanisław. În tăcerea ce se aşternuse acum răbufneau împuşcături tot mai îndepărtate, de pe strada Bracka, din direcţia pieţei Trei Cruci. Maria, la masă, îşi strîngea tîmplele în palme. Deodată, ochii ridicaţi spre uşă i se luminară : era Spychała.

— Gata, spuse el cu bucurie în glas, partea asta a Varşoviei este deja a noastră. Armata s-a retras în grabă spre Şcoala Militară. Acolo se mai apără „wojciechowienii". Fidelii jurămîntului ! adăugă el cu ironie.

---

[1] De ce trag asupra noastră ? De ce ? (fr.).

Maria se ridică repede, se apropie de Spychała şi-i zise :

— Am fost tare neliniştită ; ai intrat aşa, deodată, în vîrtejul luptei.

Tocmai atunci veni în fugă domnişoara Biesiadowska, anunţînd că fiul portăresei, Jurek, fusese ucis. Glonţul l-a nimerit drept în cap şi a căzut, imediat, mort. Domnişoara Potelos era mişcată şi ar fi dorit din nou să exclame : *„Pourquoi"*, dar Spychała dădu din umeri :

— Ce putem face ? Oriunde se retează arbori, sar şi surcele.

Veni şi domnul Szuszkiewicz. Aflase şi el că domnişoara Potelos sosise, dar n-o întrebă — de altfel ca şi ceilalţi — cu ce mijloace de locomoţie. Îi sărută doar mîna şi, ştergîndu-şi mustaţa, zise :

— Mă bucur foarte mult. Locuinţa este gata.

Obosit, Janusz merse sus şi ceru să-i fie adus prînzul în cameră. Deabia seara tîrziu veni la el domnişoara Tekla — cu ceva de împletit în mînă. Îl găsi întins pe pat, pe jumătate adormit. Împuşcăturile încetaseră. Domnişoara Tekla îl înştiinţă că circulaţia este relativ mare pe străzi.

— *Paris se repeuple* [1], răspunse Janusz.

Afară vremea era cenuşie, vîntul îndoia cei doi plopi bătrîni ce se înălţau lîngă zid şi după nori se putea vedea că-i rece.

Veni şi Stanisław. Într-o ţinută politicoasă se opri în uşă şi-l întrebă despre fiul său.

— Mi-a scris că domnul conte a fost pe la el de cîteva ori. N-a fost păcat de timpul pierdut la Paris ?

Janusz rîse.

---

[1] *Parisul se trezeşte* (titlul unei poezii de J. A. Rimbaud).

— E un om foarte simpatic Janek ăsta al dumitale, are şi o soţie simpatică, liniştită, frumoasă... şi vorbeşte aşa de amuzant. Vrea să se întoarcă în Polonia...

În clipa aceea se auziră din nou, de departe, cîteva împuşcături. Arătînd cu mîna spre fereastră, Stanisław adăugă :

— De ce să se întoarcă ? Într-o astfel de Polonie ?

Domnişoara Tekla tot agitîndu-se deasupra lucrului ei de mînă îl apostrofă :

— Să-ţi fie ruşine, Stanisław.

— Cine poate şti ? interveni Janusz. Dacă în Polonia se vor întoarce oameni mai buni, poate că va fi şi ea mai bună !

— Poate, consimţi Stanisław cu jumătate de gură, dar pe Jurek al portăresei nimeni nu-l va mai reînvia. De ce l-au ucis ?

Domnişoara Tekla aşeză pe genunchi ciorapul cel roşu al lui Janusz şi suspină uitîndu-se la globul lămpii din faţa ei, care lumina slab.

— Da, aşa-i, zise ea cu glas îngroşat. De ce l-au ucis pe Jurek ? A fost oare nevoie de victime însîngerate pentru asta... pentru asta...

Janusz făcu un gest cu mîna, a lehamite.

— Prea vreţi să aibă totul un sens pe lumea asta, un sens, dar...

— Să mai trăim niţel, domnule conte, zise Stanisław, poate că atunci vom vedea şi sensul... Desigur, nu faptul că domnul Piłsudski s-a bătut cu domnul Wojciechowski...

Domnişoara Tekla începu să împletească din nou la ciorap, mişcînd repede andreaua. Pentru cîtăva vreme se făcu tăcere. Mai răsunară ele cîteva împuşcături, dar de data asta de undeva foarte de departe, de dincolo de Vistula. Fără să

ridice capul, domnişoara Tekla se porni să vorbească :

— Un sens, există el, dar e sensul lui Dumnezeu. Cine trăieşte cu credinţa în Dumnezeu, acela vede sensul tuturor lucrurilor. Jurek ăsta...

Domnişoara Tekla se întrerupse ; Janusz nu întrebă ce vrusese să spună despre Jurek, în schimb Stanisław, dînd sceptic din cap, se apropie aşa de mult de masă încît lampa luminîndu-i faţa ceva mai bine, Janusz observă că era nespus de emoţionat.

— Nu vorbi nimic despre cel mort, zise el.

— Da, se ştie, a fost atît de fără Dumnezeu ca şi domnul Stanisław, şopti domnişoara Tekla si, voind să schimbe subiectul conversaţiei, adăugă : Ştiţi că domnişoara Potelos se mărită ?

. . . .

A doua zi cerul se limpezi, pe loc, devenind — în plin soare şi lumină — albastru-străveziu şi fără nici o urmă de nour. Luptele încetară de tot, mulţimile ieşiră acum pe străzi fără nici o teamă, pe trotuare fiind chiar înghesuială ca într-un muşuroi, iar pe partea carosabilă circulînd, din cînd în cînd, automobile şi trăsuri bine spălate. Pretutindeni domnea o voioasă înviorare.

Pe la amiază ieşi şi Janusz. Magazinele pline, lumea cumpăra tot ce-i lipsise în lungul zilelor cît duraseră luptele de stradă. Florăriile gemeau şi ele de cumpărători, fiind aprovizionate cu cele mai frumoase flori, iar cantităţi uriaşe de liliac se vindeau chiar la colţurile străzilor.

Janusz îşi reaminti că era tocmai 15 mai, ziua sfintei Sofia. Într-o trăsură zări o cunoştinţă întîmplătoare — pe doamna Sofia J. care trecea încărcată cu enorm de multe pachete de cumpă-

rături şi cu un buchet de lalele în mînă. Soţul doamnei Sofia făcea parte din cel mai apropiat anturaj al lui Piłsudski, iar chipul frumoasei şi tinerei femei exulta de încîntare şi adîncă bucurie. În colţurile străzilor se puteau vedea afişe mari şi anunţuri funebre cu numele lui Szczepan Olchowicz.

Janusz reţinuse că portăreasa din Bracka ceruse şi ea să se tipărească asemenea anunţuri pentru sărmanul ei fiu Jurek.

Tot examinînd vitrinele de sticlă din piaţa „Trei Cruci“, în dosul cărora erau prezentate artistic coşurile şi jerbele celei mai impunătoare florării din Varşovia, Janusz, tulburat, se întrebă:

„Eu, oare, n-am nici o Sofie căreia să-i pot trimite flori? Nu! Se pare că n-am... Chiar, fără nici o îndoială, n-am pe nimeni.“

GOSPODĂRII ŞI GRĂDINI

I

Înainte de a izbucni criza economică — a cărei maximă intensitate fu resimţită abia în anul 1930 — doamna Ewelina Royska readuse gospodăria din Puste Łąki la un nivel destul de înfloritor. Timp de doisprezece ani, de la întoarcerea ei din Rusia, se consacrase cu totul fermei. O găsise ruinată de îndelungatele ei arendări, cu mari lipsuri în hambare şi grajduri, cu inventarul viu şi mort incomplet. Astăzi, nu numai că asigurase Michasiei o mică rentă, dar achitase datoria la Societatea de Credit, construise o şură mare acoperită cu tablă, ridicase acoperişuri noi deasupra grajdurilor, renovase şi lărgise cocinile. Fiindcă îşi bazase gospodăria pe creşterea porcinelor. Porcii şi o splendidă livadă de pomi fructiferi amenajată mai de mult — şi care avea nevoie numai de completări — constituiau izvoarele veniturilor ei. Vechiul hipodrom din dosul casei — necesar, cu ani în urmă, cînd Puste Łąki fiind proprietatea familiei Zamoyski exista aici o crescătorie de cai de curse — fusese plantat de doamna Ewelina cu cele mai alese soiuri de cireşi, dînd recolte destul de bogate din care autocamioanele sosite din Varşovia încărcau cantităţi importante de fructe mari, de soi şi exemplar ambalate.

Cu toţi anii ce trecuseră, doamna Royska nu-şi pierduse puterea de adaptare la mersul vieţii.

Entuziasmul ei nu pălise, ci doar exaltarea i se mai domolise. Mătușei Michasia nu-i prea surîdea faza asta nouă a soră-si : „Cît de *terre à terre*, de mediocră devine Ewelina asta“... mărturisea ea cunoscuților.

Din păcate, actualele prietene ale mătușei Michasia, de exemplu doamna Koszekowa, nu înțelegeau ce înseamnă expresia „*terre à terre*“. De aceea, nu din gura doamnei Royska, care își pierduse și soțul, și fiul, și casa, ci din gura mătușei Michasia — care își regăsise în Varșovia cuibul familiar — se puteau auzi, de cele mai multe ori, cuvinte de regret după Ucraina pierdută. De altfel, activitatea doamnei Royska era oarecum în aer, neavînd pentru ea nici un țel bine definit. Desigur, nu pentru Walerek scăpase ea moșia de datorii, ținuse lungi și serioase consfătuiri cu administratorul cît și cu slujbașii ei, sau se tîrguise ore întregi cu negustorii de fructe, îndreptățind bătrînului Motel din Siedlce cuvintele spuse, clipind de fiecare dată din ochi : „Păi asta-i doamnă ? Nu ! Nu-i doamnă, e o evreică ce se tîrguiește pînă la ultima copeikă...“, cuvintele însă era greu de știut dacă închideau în ele mai mult dispreț decît admirație. Nu ! Doamna Royska nu avea, în adevăr, nici cea mai mică îndoială că purtarea ei așa trebuia să fie. Somnul ei nu era tulburat nici de tocmeli cu evreii, nici de mizerele salarii plătite grădinăreselor. Gospodărind bine — socotea ea — își îndeplinea un soi de misiune. Nu simțea nici un fel de reticență sau măcar o umbră de îndoială că supraveghindu-și în permanență muncitorii, n-ar fi lucrat în virtutea tradițiilor lăsate de vechii economi.

Iată că și astăzi, într-o frumoasă zi de iunie, o vedem cum dirijează pregătirea fructelor pentru expediție.

Locul de ambalaj era chiar în mijlocul fostului hipodrom, unde douăsprezece tinere grădinărese, practicante și lucrătoare, așezau fructe frumoase, aproape negre, în rînduri dese, unele lîngă altele. Șoferi chipeși le priveau cum muncesc și glumeau cu ele. Se lucra de zor, pentru că cireșele trebuiau să ajungă pînă seara la Varșovia, iar dimineața să fie în piață. Doamna Royska, cu o pălărie albă și mănuși negre fără degete, asista la ambalaj, principiul ei fiind să controleze direct toate lucrările de pe cîmp și din grădină, la care avea convingerea că se pricepe de minune. Această siguranță de sine explica unul din cele mai importante secrete ale succesului ce-i încununa gospodărirea. Walerek venea și el în livadă, de regulă după orele de călărie, se plimba fără nici un scop printre pomi, izbindu-și cizmele cu biciușca. Uneori izbea și ramurile, iar din ploaia de globulețe roșii culegea una sau două și le înghițea cu sîmburi cu tot.

Urmărind ambalarea fructelor strînse în grămezi imense pe mese largi, doamna Ewelina se uita pe furiș la toate aceste manevre, care o nelinișteau nespus de mult.

Walerek nu mai avea aerul unui tînăr, frumusețea lui orientală se ofilise, iar trăsăturile feței și liniile trupului se rotunjiseră. Cu toate astea continua să fie destul de atrăgător, iar ochii fetelor de la ambalaje se cam îndreptau mereu, pe furiș, spre el, cînd în vestonul lui alb de pînză se plimba în serile senine de iunie printre pomii de mărgean.

Doamna Royska oftă. De doi ani Walerek se despărțise de soție, ba chiar — cum aflase — divorțase de ea (cu ce bani, Doamne !), iar lumea trăncănea că fosta ei noră și vecină de moșie, născută Krasinska, urma să se mărite cu un militar. Căsătoria lui Walerek fusese întru totul ne-

reuşită, fără ca doamna Ewelina să cunoască însă amănuntele convieţuirii, care durase scurt timp, la Varşovia. Despărţirea survenise brusc, într-o bună zi aflînd că tînăra doamnă se reîntorsese la părinţii ei, iar, după cîteva săptămîni Walerek — reîntors şi el la Puste Łąki — încunoştiinţînd-o că s-a despărţit de soţie, şi... aşa s-a sfîrşit totul.

Doamna Royska avea impresia — de altfel confuză — că se terminase o poveste, şi că acum va începe alta, nouă. Walerek se învîrtea destul de vizibil în jurul personalului horticol, dar doamna Royska nu putea să-şi dea seama care dintre lucrătoare era cu pricina, fiindcă, intrînd în hala de ambalaje sau în sera de pomi fructiferi exotici, toate se îmbujorau la faţă, ca nişte fetiţe.

— Gîşte proaste, îşi şoptea doamna Royska.

Relaţiile cu fiul ei nu prea erau aşa cum le-ar fi dorit. Suspina mereu după Józio, fiul ei cel mare, ale cărui rămăşiţe pămînteşti le adusese de la Kaniów şi le îngropase în parc. Unul dintre proprietarii anteriori ai moşiei Puste Łąki călătorise prin Italia şi adusese probabil de acolo modelul templului Sibilei, zidit şi înconjurat de coloane, pe un fundament — un fel de movilă ridicată anume dincolo de conac — într-un colţ al parcului. În criptă aşeză doamna Royska sicriul cu rămăşiţele fiului ei, care căpătă un sens oarecum simbolic, fiind mai impozantă, mai înaltă decît conacul, pe care de altfel îl şi domina cu totul.

Casa din Puste Łąki era un fel de conac provizoriu, construit — pe vechi temelii de prin secolul al XVIII-lea — din lemn, zvelt şi frumos, în mijlocul unui parc imens lîngă pădure. Faţă de arborii mari — stejari şi plopi argintii seculari —, ca şi faţă de templul ridicat pe movila-fundament, conacul părea nespus de mic.

Pecetea timpului cînd fusese construit îi dădea însă atîta prospeţime şi farmec încît părea mai impunător şi mai atrăgător decît splendidele palate ale vechilor proprietari ai moşiei Puste Łąki, zidite prin satele învecinate. Aici, doamna Royska se simţea destul de stingheră, fiindcă dacă vara venea mătuşa Michasia cu nepoţii, iarna era în schimb aproape pustiu.

Tot gîndindu-se la lucrurile astea, băgă de seamă că ochii-i lunecau, fără voie, la o tînără grădinăriţă, care începuse nu de mult să lucreze la Puste Łąki. Klima, înşiruind ordonat în coşuleţe simple de trestie cireşele mari şi negre, îşi înclina capul astfel încît un smoc de păr, delicat ca puful, îi tot cădea peste obrajii îmbujoraţi. Klima — fiica unui „răzeş" de lîngă Siedlce, ce avea o gospodărie de şase iugăre — absolvise de curînd şcoala de horticultură din Płock şi venise direct de acolo la Puste Łąki, la recomandarea unei colege. Statura ei mărunţică, nu prea zveltă, ca şi chipul ei frumos, îmbujorat şi tînăr, formau un tot nelipsit de farmec. Totuşi doamna Royska se întreba mereu de ce Walerek n-o prea pierdea din ochi.

„Oare să fie ea ?" îşi zicea în gînd şi-şi aduse aminte cum o adusese tatăl fetei la Puste Łąki. Era un ţăran bătrîn, înalt, uscăţiv la trup, cu o mustaţă deasă şi puţin căruntă.

— Eu îi spun mereu, grăise el către doamna Royska, să nu uite că-i dintr-un neam de răzeşi. Dar o căpriţă ca asta nu se gîndeşte la aşa ceva...

„Căpriţa" — fată destul de viguroasă — privi drept în ochi pe doamna Royska şi-i zise :

— Nu pricep ce vrea să spună tata. Eu ştiu bine că trebuie să muncesc şi vreau să muncesc. Grădina îmi place ca nimic altceva pe lume...

— Este o fată harnică, continuă bătrînul, fără să ţină seama de atitudinea hotărîtă a fiicei sale, o fată serioasă ; dar dacă i se va întîmpla, aici, ceva rău, atunci păcatul va cădea pe capul dumneavoastră, doamnă...

Doamna Royske rîse.

— O, domnule Sitarski, dacă păcatele tuturor lucrătoarelor mele ar fi să cadă asupra capului meu, atunci vai şi amar va fi de pielea mea.

— Da, doamnă, se izbi în piept bătrînul Sitarski, asta este răspunderea noastră. N-am să uit niciodată că fiica mea se trage dintr-un neam de soi bun şi n-am s-o mărit cu oricine.

— Dar nici nu mă gîndesc la măritiş, strigă Klima, ceva mai tare decît tatăl ei, şi apoi în ce mă priveşte, lumea ar putea fi şi fără bărbaţi.

În gînd, doamna Royska îşi zise doar că fata cu glas atît de puternic renunţă uşor la bărbaţi, dar uită să răspundă ceva vorbelor aspre ale bătrînului Sitarski.

Din cînd în cînd examina cu atenţie fata aplecată deasupra cireşelor. Avea vederea scurtă şi de aceea ţinea capul lăsat în jos. Lucra însă îndemînatec şi fructele negre şi mari lunecau repede prin mîinile ei mînjite pînă la coate cu sucul lor închis.

Cînd silueta lui Walerek apărea printre pomii mai îndepărtaţi, apucînd crengile şi trăgîndu-le în jos — Klima se mişca şi mai repede, iar fructele lunecau şi mai grabnic printre degetele ei, cu toate că, mioapă cum era, nu prea putea să observe mişcările tînărului domn. Desigur că numai ritmul viu al inimii îi accelera mişcarea degetelor.

Tocmai atunci, ieşind din conac, o servitoare anunţă sosirea tinerei doamne Royska.

Doamna Ewelina se ridică brusc de pe scaun şi-şi scoase, nervos, mănuşile negre. La început nici nu înţelese prea bine despre cine era vorba şi după o clipă, dîndu-şi socoteală că-i Krystyna, se îndreptă repede, printre pomi, în direcţia casei. Sub un cireş, îl întîlni pe Walerek. Trebuie că avea o neobişnuită expresie în ochi, deoarece acesta o privi mirat.

— Rămîi în grădină, zise ea trecînd, fiindcă acolo este Krystyna.

— Poftim ! Colac peste pupăză, răspunse Walerek, scuipînd sîmburele printre buzele cărnoase şi mai roşii parcă decît însuşi fructul ce-l avea în gură.

În faţa conacului se oprise o trăsurică. Elegantul echipaj — cu roţile lui înalte şi arcuri de asemenea înalte — avea înhămaţi doi cai suri. Pe capră, un vizitiu într-o livrea modestă, albastru închis, iar în trăsurică Krystyna Royska, o persoană plinuţă, frumoasă, îmbrăcată într-o haină de mătase gri, cu o pălărie legată sub bărbie cu un şal de mătase tot gri. Aşa cum şedea făcea impresie că-i abătută, supărată, ca şi cum ar fi avut o povară în spate. Doamna Royska se apropie repede de ea exclamînd :

— Krystyna ! De ce nu cobori ? Ce-ai păţit ?

— Mătuşică, nu ştiam că mă veţi primi.

În virtutea unei înrudiri foarte îndepărtate Krystyna Krasinska îi spunea doamnei Royska „mătuşă“. Din fericire, acum nu era nevoită să-i spună altfel.

— Vai de mine, copila mea răspunse doamna Royska, cum ai putut să-ţi închipui aşa ceva ? Coboară îndată.

Intrară într-un salon mare, scund, cu mobilier roşu datînd de la jumătatea secolului trecut. După o tradiţie, Chopin ar fi stat pe unul din

aceste fotolii, deşi mobilele păreau a fi dintr-o perioadă cu mult mai recentă.

Doamna Royska, aşa cum o ţinea pe Krystyna de mînă, o puse să şeadă pe canapea, întrebînd-o despre sănătatea părinţilor.

— Dragă mătuşă, grăi Krystyna, aş vrea să trecem de-a dreptul la subiect, la chestiunea divorţului...

— Divorţ — se cruci doamna Royska —, eu nu ştiu nimic. Walerek nu mi-a spus nimic.

— Era de aşteptat, făcu Krystyna, nu putea să spună nimic...

— Aveţi divorţul ? întrebă domna Royska.

— Unul relativ, şopti Krystyna cu jumătate de gură.

— Ce înseamnă „relativ“ ? Divorţul poate fi relativ ?

— Walerek a trecut la biserica pravoslavnică şi-a obţinut un divorţ pravoslavnic, spuse Krystyna făţiş. Doamna Royska avu impresia că în ochii tinerei femei pîlpîie un sentiment de bucurie că poate să-i comunice mamei o veste atît de neaşteptată despre fiul ei.

— Walerek a trecut la credinţa pravoslavnică ?

— Vreau să mă mărit şi nu mă mai pot cununa într-o biserică romano-catolică, continuă Krystyna oarecum plictisită, vă rog mătuşă să mă ajutaţi să obţin divorţul, anularea căsătoriei... Poate prin intermediul Mariei Bilińska, adăugă ea văzînd că doamna Royska nu-i răspunsese nimic, examinînd atent broderia în cruci de pe şerveţelul pus pe masă.

— Se pare că ea are relaţii la Vatican.

La un moment dat, doamna Ewelina parcă se trezi. Cu un gest vizibil, dădu la o parte şerveţelul şi, schimbînd tonul, întrebă :

— Propriu zis de ce v-aţi despărţit ?

Krystyna se uită la soacră-sa cu oarecare spaimă, ca şi cum ar fi văzut un păianjen. Vru să spună ceva, dar rămase cîteva clipe imobilă, cu gura căscată. De-abia mai tîrziu se hotărî, îşi strînse buzele şi zise :

— Dragă mătuşă, cred că-l ştiţi cum e ?

— Mamele nu-şi cunosc niciodată copiii şi mai ales pe băieţii lor, răspunse în grabă Ewelina.

— Şi acum, în Siedlce ! Atîta şi-i de ajuns, oftă Krasinska.

— Ce s-a întîmplat la Siedlce ? Nu ştiu nimic, exclamă Royska cu un accent de disperare.

Ştiţi, mătuşă, cum a fost el. Desigur că ştiţi că are un fel de manie, nu, nu-i vorbă de antisemitism, cu asta treacă-meargă, se mai pot închide ochi... dar el este puţin, să mă iertaţi, mătuşă... el este puţin anormal. El susţine mereu că armata l-a nenorocit... însă, de, nu fiecare militar... căci ştiţi, mătuşă, el...

Printr-un gest Royska o întrerupse şi Krystyna nu-şi termină vorba. Îşi înclină capul. Deşi faldurile şalului cenuşiu, pe care nu-l desprinsese de pe pălărie, îi acopereau faţa frumoasă, totuşi expresia unei vii repulsii se putea citi limpede pe ea.

— Dar la Siedlce, ce s-a întîmplat ?

— Nu, asta nu, e un fleac... o asociaţie antisemită, ori cam aşa ceva... Astea se mai pot suporta, să mă credeţi, mătuşă... dar cu celelalte apucături ale lui... !

— Krystyna, nu-mi vorbi despre astea, rosti doamna Royska pronunţînd cu greutate cuvintele.

— M-aţi întrebat, mătuşă, şopti Krystyna, ascunzîndu-se şi mai tare în faldurile şalului.

— Îi voi telefona chiar astăzi Mariei Bilińska, spuse Royska, punînd capăt convorbirii.

Atunci răsunară pe coridor nişte paşi energici, uşa se deschise cu zgomot şi în prag apăru Klima. Cu dosul mîinii stîngi dădu şuviţa de păr negru ce-i cădea în ochi.

— Ce doreşti, copila mea? întrebă doamna Royska.

— Am adus cireşele pentru gustarea de după-amiază, răspunse Klima învingîndu-şi timiditatea şi întinzîndu-i un coş mare. Domnul Walerek mi-a poruncit să vi le aduc.

— Du-te la bufet, ordonă doamna Royska ceva mai aspru, şi predă-le servitorului. Doar n-am să-ţi iau eu cireşele, aici, în salon?

— Iertaţi-mă, zise Klima retrăgîndu-se cu paşi tot atît de energici ca la venire şi închizînd uşa cu zgomot, se îndreptă spre fundul locuinţei. Krystynei, care nu înţelesese rostul şi jocul acestor cuvinte, îi licări în privire un semn de întrebare. Ewelina nu-i spuse însă nimic mormăind doar ca pentru sine:

— De-acum îi şi spune Walerek.

Adresîndu-se apoi Krystynei, o asigură că va vorbi, sigur, cu Bilińska în chestiunea divorţului, spre a fi cît mai curînd rezolvată.

II

Rar se puteau întîlni două surori atît de deosebite între ele — cum erau doamna Ewelina şi „mătuşa Michasia" — a căror soartă să fie atît de mult diferită. Mătuşa Michasia, neîndrăgită de tatăl ei — şi chiar, în oarecare măsură, nedreptăţită de el prin testament — se măritase cu un medic uşuratic, dar rămăsese tot atît de repede singură, fără bani şi cu o fată pe cap,

pe cît de repede se hotărîse să primească rolul de econom-împuternicit al bogatei moşii Molińce. Aşa-şi petrecuse toată viaţa. Bătrîneţea nivelase istoria celor două surori, amîndouă avînd drepturi egale asupra moşiei Puste Łąki, deşi şansele de viaţă ale „mătuşii Michasia" crescuseră, faţă de traiul destul de searbăd al doamnei Royska, ea fiind o bunică fericită. În fiecare vară, mătuşa Michasia încerca un adevărat triumf cînd, luîndu-şi nepoţii ei din Varşovia se ducea — împreună cu numeroase coşuri, cufere şi sticle — la moşia „ei" din Puste Łąki. În faţa ochilor obosiţi ai domnei Royska ea îşi etala toate splendorile maternităţii şi — cu toate că fusese întotdeauna tăcută şi supusă — acum se dovedea, în această privinţă, lipsită de delicateţă. Doamna Royska, pierduse doi copii mai demult, pe fiica ei cea mai mare Helenka, moartă de scarlatină, mai apoi pe Józio, iar Walerek, care-i mai rămăsese, nu făcea o prea bună impresie.

— Un băiat atît de frumos, îl caracteriza întotdeauna mătuşa Michasia, şi atît de pierde-vară.

— Poate unde-i prea frumos, răspundea domnul Gołąbek, examinîndu-şi cu nelinişte în suflet, cei doi feciori ce şedeau în faţa lui la masa din sufragerie şi care puteau deveni şi ei, de asemenea, „prea frumoşi". Cel mare, Antek, semăna chiar cu Walerek; cel mic — avînd acum zece ani — era brunet ca şi unchiul său, avea tip oriental, dar nu semăna deloc cu Royski. Frumuseţea lui era calmă, liniştită, luminată de doi ochi albaştri pe care Edgar — care-l vedea adesea la Ola — îi compara cu oglinda unei ape adînci şi negre, comparaţie pe care domnul Franciszek ca şi mătuşa Michasia n-o prea înţelegeau. Andrzej avea în adevăr o faţă minunată,

prelungă, iar cînd şedea la masă şi-şi apleca puţin capul spre umărul stîng, ochii lui erau nespus de blînzi, de imenşi, de luminoşi. În fragedă copilărie plîngea uşor şi iubea enorm de mult pe surioara lui mai mică, Helenka — botezată aşa în amintirea fiicei doamnei Royska. „Ce pot avea comun toate astea cu apa neagră şi adîncă ?" se întreba în sine Franciszek, examinîndu-şi feciorul ce şedea la masă tot aşa de modest ca la pupitrul din biserică.

Mătuşa Michasia etala aşadar în faţa ochilor obosiţi ai doamnei Royska podoabele ei de nepoţi. Cea mai urîțică era Helenka, dar avînd de-abia patru ani putea deveni încă foarte drăguţă... În schimb, doamna Royska prezenta surori-si socotelile fermei spunîndu-i că Puste Łąki a scăpat de datorii și încercînd chiar să se laude cu veniturile realizate. Mătuşa Michasia nu se prea sinchisea de aceste treburi şi de îndată ce conversaţia aluneca la socoteli, o apuca veşnica ei nevralgie.

— Spune-mi, dragă Ewelina, cum eşti tu în stare să gospodăreşti aşa de bine ? Timpurile sînt doar atît de grele, pînă şi Franciszek se plînge, a fost chiar silit să concedieze o parte din lucrători.

— Ei, pentru că-mi place foarte mult rînduiala, — răspunse doamna Royska rîzînd și bîlbîindu-se puţin —, îmi place ordinea şi iubesc grădina. Asta-i tot ! Şi uite că reuşesc.

Doamnei Royska nu numai că-i plăcea buna rînduială, dar îi plăcea și să supravegheze dacă și cum lucrau ceilalţi. Sub o umbrelă albă, cu mănuşile ei negre fără degete, pe un scăunel mic pliant, citea *Roşu și negru* fără să piardă din ochi muncitoarele care prăşeau căpşunile. Ştia bine că în treaba asta nimeni n-o putea înlocui, că lucrătoarele nu ascultau de domnişoarele horticultoare, chiar cînd se grozăveau și se răsteau cum făcea Klima — și că numai de ea se temeau și-i purtau respect. Doamna Royska, considera ca perfect naturală împărţirea aceasta : lucrătoare și moşierese. Şi chiar dacă nu făcea nici un fel de observaţii, era convinsă că prezenţa ei stimula munca.

— Vezi, Ewelina, continua mătuşa Michasia, tu ai rămas cu totul încă în veacul al XIX-lea.

Mătuşa Michasia în adevăr se considera drept „progresistă", ceea ce însemna că are în odaia ei pe perete fotografia lui Piłsudski și o lozincă despre întrecerea în muncă. Domnul Franciszek îşi tachina foarte mult soacra pe chestia asta, dar, cînd venea, tot la două săptămîni, la copii, era foarte recunoscător mătuşii Michasia, fiindcă dacă băieţii, fireşte, slăbeau întotdeauna în timpul vacanţei, Helenka în schimb arăta admirabil.

Sosirea tăticului era o sărbătoare tot atît de mare pentru Andrzej ca şi pentru domnul Franciszek. Pe Antosia și deopotrivă pe Helenka îi interesau îndeosebi prăjiturile şi torturile aduse de domnul Gołąbek. Doamna Royska și chiar domnul Franciszek erau jenaţi la despachetarea dulciurilor, în timp ce copiii se înghesuiau şi întrebau dacă tortul fusese făcut tot de Suzana, una din cele mai bune lucrătoare ale laboratorului domnului Gołąbek. Pentru Andrzej dulciurile aduse de tăticu jucau un rol mult mai neînsemnat decît sosirea însăşi a domnului Franciszek. Ori de cîte ori acesta, — ştergîndu-şi cu batista faţa transpirată — se aşeza după sosire pe cerdac şi povestea mătuşei Michasia (numai urechi) și doamnei Royska (distrată) diversele întîmplări din Varşovia, Antek alerga prin faţa

casei, Helenka scormonea nisipul, în timp ce Andrzej rămînea lipit de tăticu, îl lua de braț și cu o neslăbită atenție îi urmărea mișcarea buzelor lui subțiri, așa de ciudate cînd pronunța consonante complicate. Dacă domnul Gołąbek sosea cu un tren de mai tîrziu, conversația avea loc după cină și Andrzej, la un moment dat, adormea lipit de brațul tatălui, care-l trezea delicat, îl conducea pe scara cu trepte înalte la turnul de lemn, acolo unde dorm copiii. Uneori Andrzej se prefăcea că-i somnoros ca tăticu să-l dezbrace și să-l așeze pe pătucul copiilor din familia Royski ori chiar Kalinowski, deși era prea îngust și prea scurt pentru el.

— Picioarele le lăsăm pentru mîine dimineață, cînd va porunci mama să fie spălate, rosti blajin tăticu Gołąbek către mătușa Michasia care asista la ceremonial. Și deasupra căpșorului lui Andrzej, plin de dragoste pentru tăticu și de crîmpeie din jocurile de peste zi cu fratele mai mare, se așternu negura unui somn ca de piatră. Cîteodată — precum în cărțile poștale ilustrate — răsar pe fondul negru al somnului piei-roșii, căprioare, prăjituri și fața tăticului iubit, rotundă ca o lună.

Cînd domnul Franciszek sosea cu alt tren, mai devreme, era și mai mult timp pentru ascultarea tuturor veștilor din Varșovia, pe jumătate referitoare la criză și la șomaj, deci de neînțeles pentru Andrzej. Urma apoi cina comună, acum mai puțin plăcută, fiindcă Andrzej simțea cît de stînjenit era tăticul lui.

Vizita la Puste Łąki era, întotdeauna, pentru domnul Franciszek un sacrificiu, afară doar dacă, venind cu automobilul — ca de cele mai multe ori — se oprea în drum la mama lui, căreia îi cumpărase o bucată de pămînt și o căsuță nu

departe de Ostrów Mazowiecki. Se hotărîse s-o rupă definitiv cu Bartodziejów — deși nu se rușina, de obîrșia lui — și să-i mute așezarea mamei în cu totul altă parte, deși locul unde se stabilise bătrîna Gołąbkowa semăna cu acela din care plecase : tot un loc păduros, pe o vale joasă și, cel puțin așa părea, tot atît de departe de orice civilizație. De fiecare dată cînd venea fiul, trebuia să asculte aceleași jelanii, iar cea mai mare mîhnire a bătrînei Gołąbkowa era că „aici nu-i Pilica". Din satul Bartodziejów și pînă la rîu erau vreo zece kilometri — poate chiar mai bine, unde Gołąbkowa nu mergea de altfel niciodată — și totuși cel mai mare reproș ce-l aducea noii sale așezări era tocmai lipsa rîului Pilica. Franciszek zîmbea cu blîndețe la toate nemulțumirile astea, în așteptarea porției lui obișnuite de brînză de vaci cu smîntînă — servită de nepoata mamă-si, tînăra și frumoasa Anielcia — și pe care o consuma aici, de fiecare dată, în drumul lui spre Puste Łąki. Anielcia n-avea nici ea o viață ușoară cu bătrîna, în schimb mica lor gospodărie lucea de ordine și rînduială, fiind zilnic atît de lustruită și de aranjată, cum la alții nu este decît la Rusalii.

În timp ce-și consuma porția de brînză, pîinea neagră fiind pusă pe un șervețel roșu, se pornea și conversația atît de iritantă pentru domnul Franciszek : reproșul mamei că vine atît de rar împreună cu soția și copiii, reproș la care nu prea avea ce-i răspunde. Ola se simțea atît de stînjenită față de soacră-sa, încît aproape că-i venea să plîngă cînd intra în căsuța ei, iar Anielcia, nu numai că nu o simpatiza, vizibil, dar și cu toate formele rurale de politețe era în stare s-o facă pe Ola să simtă bine lucrul acesta. Antek și Andrzej, deși nespus de bucuroși să vină la

căsuţa bunicii, erau totuşi foarte grăbiţi să ajungă cît mai repede la raiul pămîntesc — pentru ei — Puste Łąki. Dar Helenka facea nazuri, provocînd neplăceri nu numai bunicii, dar şi părinţilor. Or laviţa de sub icoane era prea tare pentru ea, or pîinea prea neagră, or smîntîna prea acră. Olei îi dădeau lacrimile tot mai des, în timp ce Gołąbkowa spunea :

— Pe Helenka o creşteţi ca pe o contesă, sau ca pe cineva de soiul ăsta. De altfel nu-i nici o mirare...

Acestea erau singurele cuvinte neplăcute rostite oaspeţilor de bătrîna. Încolo se purta cu tot respectul faţă de fiu şi de noră, şedea în colţul odăii, o alunga pe Anielka şi-i cinstea cu ceai uşor şi dulce, foarte pe placul băieţilor, într-un cuvînt respecta întregul ceremonial ţărănesc corespunzător clipei date. Ola îi plăcea, îi impunea prin aspectul ei visător, prin dragostea faţă de copii şi iubirea ce o trezise în trupeşul şi grăsunul ei Franciszek.

Şi lui Gołąbek îi venea greu să treacă aşa dintr-odată din atmosfera căsuţei ţărăneşti de pe lunca de lîngă pădure — în „palatul" din Puste Łąki, deşi acesta nu era decît o biată casă mai mare de lemn. Alta era — şi chiar cu totul alta — situaţia lui la Puste Łąki. Cu toată cordialitatea soacrei şi politeţa de suprafaţă a doamnei Royska. domnul Francsizek abia de se simţea, aici, tolerat. Ceea ce la Odesa, în clipa în care îşi prezentase oferta, părea că fusese un soi de fericire pentru Ola şi pentru doamna Michasia, acum aici, la ţară, unde relaţiile erau altfel stabilizate, părea ceva foarte supărător pentru amîndouă surorile, născute în familia Kalinowski. Brutărie ! Şi măcar dacă ar fi fost o brutărie mică, mică de tot — care pe nesimţite ar fi adus

aurul în cămara familiei Gołąbek. — dar nu, ea era una din cele mai cunoscute brutării din Varşovia, pe o stradă principală. Brutărie şi cofetărie, la tejgheaua cărora putea fi văzută atît de des mutra rotundă şi zîmbitoare a domnului Franciszek care, pentru aspectul său de om gras, pentru amabilitatea şi zîmbetul lui, ca şi pentru prăjiturile lui excelente, era una din figurile cele mai populare din Varşovia, după cum cucul firmei lui era nespus de cunoscut. Dacă la Varşovia apariţia lui era chiar simpatică, la ţară însă, în curtea fermei, pe fondul parcului splendid şi al florilor — despre ale căror nume întreba mereu — era puţin cam supărătoare. „Despre ce ai putea conversa cu el ?" se întreba doamna Royska, oferindu-i la fiecare masă un loc lîngă ea. Iar cînd musafirii discutau despre rapiţa de iarnă, despre alergările de cai de la Siedlce ori despre concursurile hipice din Parczewo, tăcerea domnului Gołąbek era tot atît de stînjenitoare ca şi vorbele rostite şi care arătau nu numai că era străin de temele discutate, dar chiar că, în adîncul cugetului lui, le şi desconsidera.

Gustarea de după-amiază era — relativ vorbind — cea mai bună. După un vechi obicei de la Puste Łąki, masa pentru după-amiază era aşezată afară sub pomi — iar în caz de ploaie pe un cerdac mai în fundul casei — masă îngustă dar foarte lungă, deoarece la ea erau invitate şi „domnişoarele horticultoare", grădinăresele luînd loc la celelalte mese dintr-un alt pavilion, în curtea mare a gospodăriei. Unele dintre grădinărese semănau cu lucrătoarele de la brutărie, aşa că domnul Franciszek căpăta curaj, se simţea ca acasă. În schimb lui Andrzej nu-i plăceau gustările de după-amiază, deoarece la ele apă-

rea și Walerek, cînd nu întîrzia, ca de regulă. Andrzej nu-l simpatiza în general pe Walerek, îndeosebi atunci cînd era de față și tăticu, fiindcă tînărul Royski îl cam lua la vale fățiș pe brutarul cel gras care, neînstare să se apere, nici să răspundă la fel, se mulțumea doar să zîmbească și să schimbe vorba.

Krystyna fusese în vizită la doamna Ewelina vineri, sîmbătă sosise domnul Franciszek (cu mașina, o camionetă a „întreprinderii" avînd pe uși incripția aurită „François"), astfel că la gustarea de după-amiază au fost de față cu toții, sub pomii din curte: cele două surori, copiii, domnul Franciszek, Walerek, un tînăr practicant din Varșovia și șase grădinărese. Walerek începu să persifleze mașina domnului Franciszek.

— Oho, văd că ați venit cu limuzina, dragă domnule Franciszek ? E vreo marcă nouă ?

— Ce nouă ? E o mașină franțuzească obișnuită.

— Te pomenești că-i marca „François", nu-i așa ? rîse Walerek.

Andrzej, care ținea mult la mașina firmei, simți rîsul lui Walerek drept în inimă. Pe deasupra mai văzu cum tătică-su, roșu de mînie, nu prea știa cum să răspundă. Ar fi vrut să reacționeze el, într-un fel, dar cine-l băga în seamă ? Nu-i scăpă însă din vedere că și domnișoara Klima, horticultoarea — ce-i era foarte simpatică și-i explica din cînd în cînd unele lucruri din domeniul culturii plantelor — se îmbujorase tot atît de tare, încrețindu-și sprîncenele ei negre și dese.

— Un vehicul de familie, al neamului Gołąbek, continuă să-și bată joc Walerek, cu blazonul „cozonacul glazurat".

Domnul Franciszek zîmbi în silă. Doamna Royska se întoarse spre fiul ei vrînd să-i spună ceva, cînd se auzi glasul lui Andrzej :

— Unchiule Walerek, strigă el tare, unchiule Walerek, eu beau lapte în sănătatea dumitale !

— Admirabil, zise Walerek, păcat că nu bei vodcă !

— Dar unchiul știe oare în sănătatea cui se bea lapte ? În sănătatea proștilor !

Andrzej pronunțase ultimele cuvinte cu un glas înalt, isteric.

— Vai de mine, Andrzej ! rostiră într-un singur glas bunica și tatăl.

Walery se făcu roșu ca sfecla. Și deodată, nemaiputîndu-se stăpîni, se ridică repede de pe scaun. Doamna Royska îl privea înspăimîntată.

— Mucos ordinar ! urlă Walery și începu să caute printre tufe biciușca lăsată acolo mai înainte de gustare.

— Walery, liniștește-te, porunci doamna Ewelina.

Îmbujorat, Walerek ridicase deja biciușca. Domnul Franciszek se sculase și el de pe scaun. Dar și Klima, printr-o mișcare rapidă, se ridică de la locul ei, se apropie de Walerek și-i smulse biciușca din mînă.

— Domnule, șezi jos, rosti ea calmă și se întoarse la masă luînd cu ea biciul pedepsitor.

O clipă Walerek rămase liniștit ; apoi înjură ; se întoarse însă la scaunul lui și se reașeză. Urmară cîteva momente de tăcere. Deodată Andrzej izbucni în plîns și fugi în casă.

Domnul Gołąbek, liniștit dar atent, se uită la Walerek și pînă la urmă zise :

— Domnule, vă cer scuze pentru fiul meu.

Walerek mormăi ceva de neînțeles.

Doamna Royska aproape că nu se mai gîndea la cele petrecute, ci, cu un fel de spaimă, o privea pe Klima.

„De, își zise ea în gînd, din moment ce i a luat biciușca înseamnează că treburile între ei au mers foarte departe".

Dar, pe loc și împăcîndu-se cu întîmplarea, își continuă gîndul : „Eh, poate că-i mai bine așa".

Într-adevăr, seara telefonă Mariei Bilińska în chestiunea divorțului lui Walerek cu Krystyna.

III

Duminica fuseseră mulți oaspeți. Andrzejek, ca și tatăl lui, fugeau de o societate prea numeroasă, în timp ce Antek, dimpotrivă, se tot învîrtea în fața cerdacului, juca tenis și crochet cu adulții, făcea demonstrații de tragere cu arcul. Andrzej, deși gelos pe fratele lui mai mare, nu-și putea totuși înfrînge timiditatea înăscută cu toate că juca mai bine crochet și trăgea mai îndemînatic cu arcul. Cînd toți oaspeții erau deja adunați în fața cerdacului, Andrzej și tatăl lui porniră într-o plimbare mai lungă, trecînd mai întîi prin parc, apoi prin pădure, ziua fiind foarte frumoasă, fără arșiță, iar soarele apropiindu-se de asfințit. Lui Andrzej îi plăceau grozav plimbările astea cu domnul Franciszek — o dată, de două ori, sau, de cele mai multe ori, de trei ori în cursul vacanței. Mergeau încet pe cărări bătătorite, prin mijlocul bătrînului stejăriș unde grangurii fluierau cînd mai aproape, cînd mai departe.

— Tu ești oare supărat pe mine ? întrebă deodată Andrzej.

— Pentru ce ? răspunse Franciszek, care și uitase incidentul de ieri după-amiază.

— Pentru că m-am purtat atît de urît cu unchiul Walerek.

— Da, întradevăr te-ai purtat urît, dar... nu sînt supărat. Am și uitat.

— N-ar trebui să uiți prea repede dacă am făcut ceva rău, zise Andrzej cu o deosebită gravitate.

— N-ai făcut ceva rău, zîmbi domnul Franciszek, n-a fost propriu-zis decît o prostie. Dar de ce te-ai repezit la unchiul Walerek ?

— Nu eu, ci el este acela care s-a agățat de tăticu. Și-a rîs de mașina noastră...

— Și ce-ți pasă, n-are decît să-și rîdă.

Și merseră din nou cîtva timp în tăcere. Andrzej nu slăbea mîna lui tată-su, ci, dimpotrivă, o strîngea tot mai tare.

— Tăticule, rosti el în cele din urmă.

— Ce-i ?

— Eu, nu sînt deloc bun.

— De ce ?

— Pentru că nu-l pot suferi pe unchiul Walerek, în nici un fel.

— Nu-l poți suferi ? Așa ți se pare.

— Nu-l sufăr ! Știi bine că-i așa ! Cînd merge prin piața din Siedlce, îi bate pe evrei cu biciușca. Și pe mine a vrut să mă lovească, dar domnișoara Klima nu l-a lăsat. A fost un gest nobil din partea domnișoarei Klima...

Auzind cum accentuează cuvîntul „nobil", Gołąbek zîmbi.

— De unde știi tu despre biciușcă ? întrebă el după o secundă. Desigur, nu-i adevărat !

— Ba-i adevărat ! Toți știu că-i adevărat. Unchiul Walery pune la cale ceva, mai știu eu ce... ceva așa, că să-i snopească pe evrei...

— Te înșeli, Andrzej. Nu repeta ce nu știi sau nu înțelegi !

— Mi-a spus domnul Rossowiecki, care face practică la bunica. N-am prea înțeles tot ce a spus.

— Atunci de ce-l urăști pe unchi-tu? întrebă domnul Franciszek, oprindu-se în mijlocul cărării.

— Nu — răspunse Andrzej și de-odată ochii lui se făcură și mai mari decît erau în mod obișnuit —, eu nu-l urăsc; nu pot spune așa ceva; dar... nu țin la el. Nu-l sufăr... cred că-i mai puțin decît să-l urăsc?

Domnul Franciszek simți cum vibrează mîna fiului în mîna lui. Înțelese că întreaga convorbire — de n-ar fi fost decît faptul că fusese atît de „matură" — avea pentru el o însemnătate uriașă. Dar cum nu se pricepea să i-o înlesnească, se chinuia tot atîta cît și băiatul.

Din nou înaintară cîtva timp, în tăcere; lăsînd impresia că rămîne puțin mai în urmă, Andrzej îi zise:

— Tată, ei n-ar trebui să-și rîdă de tine.

— Să-și rîdă de mine? Ce-ți trece prin minte? Nimeni nu-și rîde de mine.

— Tu nu vezi lucrul acesta, dar ei își rîd de tine! De ce?

Tot mai transpirat, domnul Franciszek răspunse:

— Eh, Andrzejek, îmi pui niște întrebări fără noimă. Dă-le pace... Privește mai bine ce fluture frumos a zburat.

— Este un „amiral", șopti Andrzej.

Domnul Gołąbek îl examină din nou. Ochii băiatului, urmărind zborul fluturelui, se micșorară, apoi deodată se smulse din mîna lui, începu să strige vesel și se repezi după fluture. Devenise iarăși un băiețaș normal, un zvăpăiat.

Între timp oaspeții mai șezură puțin la familia Royski și apoi se risipiră destul de repede. Walerek fusese extrem de nesuferit, vorbise mult și tare, făcuse spume împotriva regimului Piłsudski și a coloneilor și povestise — ah! — în mod arogant, insuportabil — despre asociația organizată de el la Siedlce. Doamna Royska era deprimată. După ce musafirii se risipiseră, rămasă doar cu feciorul ei în salonul pustiu, plin încă de fumul țigărilor și de murdăria încălțămintei musafirilor, ea simți din nou sentimentul ce-o apăsa de amar de ani, ori de cîte ori stătea de vorbă cu el, fiul ei cel mai tînăr. O cuprindea disperarea la gîndul că-i scapă din mîini un cuget, o inimă. În adevăr simțea că Walerek i se strecoară printre degete, ca apa.

În cele din urmă și fără să-și dea seama cum, se pomeni vorbindu-i:

— Ascultă, cu aspectul tău exterior n-ar trebui să propagi lozinci antisemite.

— Cu aspectul meu? De ce? întrebă el continuînd să se preumble prin odaie, cu gîndul desigur la cu totul altceva.

— Uită-te la portretul bunicului, tatăl meu — și-i arătă cu degetul fotografia adusă cîndva de Opanas din Odesa (*mon pauvre père...*[1]), atîrnată acum la loc de cinste în salon, sub portretul bătrînului Royski. Semeni foarte mult cu el. Ai tip semit.

Walerek rîse.

— Ce idei îți mai trec, mamă, prin cap. Bunica dinspre tata a fost născută Jaksmanicka, așa că avea sînge armenesc sau tătăresc. Mai degrabă tip oriental... gruzin.

---

[1] Sărmanul meu tată. (fr.).

— Fireşte că aşa ar putea să gîndească şi desigur chiar aşa şi gîndesc cei ce nu ştiu...

Walerek se opri brusc în faţa mamă-si, de cealaltă parte a lungului salon.

— Nu ştiu ? Ce nu ştiu ?

— Vroiam tocmai să-ţi atrag atenţia că tot ce spui face o nespus de ridicolă impresie aici, lîngă Siedlce. În Ucraina nimeni nu ştia nimic şi puteai să-ţi faci de cap, dar aici ştiu. Aici mai sînt oameni care îşi aduc aminte de tata...

— Ei, şi ce ? articulă Walerek, cuprins de nelinişte şi făcînd doi paşi în direcţia maică-si :

— Ştiu din ce neam se trăgea tatăl meu, răspunse calmă doamna Royska, privindu-l drept în ochi pe Walerek, cu o forţă ce încă nu o părăsise.

— Bunicul se chema Kalinowski, nume foarte frumos, purtat şi de hatmani.

— Da, dar sînt şi evrei care poartă numele de Kalinowski.

— Te rog, mamă, nu glumi aşa, spuse Walerek începînd iarăşi să se mişte de colo pînă colo...

— Eu nu glumesc, continuă doamna Royska cît se poate de calmă. Tatăl meu a fost evreu, toţi ştiu acest lucru şi de aceea te rog să nu mai vorbeşti aşa cum vorbeşti în faţa oamenilor de prin partea locului. Toţi rîd de se prăpădesc...

Walerek se opri în colţul salonului, apucînd speteaza fotoliului chopinian. Acolo, fiind în penumbră, doamna Ewelina nu-i putea vedea faţa, pînă la ea ajungînd doar vocea lui strangulată :

— Ce spui, mamă ? Încetează, te rog !

— În Siedlce, toţi îşi aduc aminte. Aici, unde tradiţia este încă vie, se spune că tatăl meu, fiul cantorului din localitate, de profesie argăsitor de piei (de altfel familia venise din localitatea Kalinowka din Podolia) a fugit cu fiica doctorului Sokolowski din Siedlce la Odesa. Lucrurile, deşi petrecute mai de mult, n-au fost uitate. Tata a construit apoi fabrica de piei de lîngă Odesa, spre Harkov. Noi, cele două surori, n-am moştenit tipul lui, am semănat cu mama, fiecare în alt gen, dar la voi tipul a reapărut... La Józio deloc, el semănînd cu bunicul Royski, dar la Helenka şi la tine... şi, uită-te şi la copiii Olei. Antek este cît se poate de vizibil tip de semit...

Walerek se aşeză pe fotoliu şi îşi acoperi faţa cu mîinile.

— Te rog, mamă, încetează, repetă el, încetează, mamă.

— Dragul meu, cred că înţelegi, pentru mine lucrul acesta nu are nici cea mai mică importanţă. De la tine pretind însă să păstrezi măsura...

— Dar... n-am ştiut nimic.

— Iartă-mă, este greşeala mea ; ar fi trebuit să te iniţiez, dar mi-am zis că vei afla tu singur de la servitori, de la colegi, ca şi despre toate celelalte lucruri, în care ai fost iniţiat în mod inutil şi chiar atît de timpuriu. Nu m-am grăbit. Acum însă ai ajuns de nesuferit...

— Oare toţi ştiu despre lucrul acesta ? — întrebă el strident.

— Bănuiesc că da. Societatea polonă nu uită astfel de lucruri... Tata a fost un om foarte respectat... Este drept că s-a ocupat de afaceri, dar totdeauna cinstit...

— Doamnă Ewelina Royska, repetă Walerek.

— Din familia Kalinowski, zîmbi mama, dar nu din cea a hatmanilor.

— Cînd aţi cumpărat Puste Łąki ?

— Tata a vrut să cumpere o moşie în apropiere de oraşul de baştină, dar în Ucraina evreii n-aveau dreptul să dobîndească pămînt.

Walerek se ridică brusc de pe scaun.

— Mai încet, rosti el scurt şi sec.

Doamna Royska îl privi mirată.

Se apropie de ea şi de-abia observă că avea faţa complet schimbată, stacojie ca şi ieri cînd căuta biciuşca să-l bată pe Andrzej, dar cu vinele de pe tîmple şi de pe gît, frumosul lui gît, aşa de vizibil îngroşate, de parcă stăteau să-i plesnească. Încet se apropie de ea, iar mîinile ce-i tremurau se ridicau crispate cînd spre gulerul cămăşii, cînd spre maică-sa care, ridicîndu-se de la locul ei, îi strigă :

— Walery, ce-i cu tine ?

El însă se apropie brusc şi, îmbrîncind-o, o aşeză înapoi pe fotoliu, îşi aplecă deasupra-i chipul desfigurat şi, privind-o de aproape, cu pupilele mărite, zise rar şi apăsat :

— Mamă, dacă vei spune cuiva despre toate astea, dacă mie însumi îmi vei mai spune încă o dată... te voi ucide, auzi, mamă, te voi ucide ca pe un cîine...

Cu toate acestea, doamna Royska se ridică din fotoliu şi-i spuse :

— Oare ai înnebunit ? Oricum, toţi ştiu totul...

Walerek însă n-o mai asculta şi, în sfîrşit, apropiindu-şi mîinile de guler, îl desfăcu, sfîşiindu-şi cămaşa.

— Te voi ucide, cu mîinile mele te voi ucide, repeta el necontenit.

Doamna Royska se retrase în spatele scaunului şi deodată, ridicînd glasul, strigă :

— Tu nelegiuitule, pleacă de-aici ! Pleacă !...

Walerek se opri, se întoarse brusc, ca şi cum ar fi fost lovit de un glonte, şi ieşi repede din odaie, trîntind uşa. Paşii lui se mai puteau auzi încă pe pietrişul de sub ferestre, pînă cînd răsunetul lor se topi în marea alee a parcului.

IV

Biserica parohială pentru moşia Puste Łąki era biserica din Petrybory, dincolo de pădure, la vreo trei kilometri de conac. Mai toţi mergeau pînă acolo călare, în cabriolete sau în trăsuri ; doar băieţii lui Gołąbek se strecurau prin pădure, aproape zilnic, dis-de-dimineaţă. Preotul Romala, parohul localnic, îi învăţase să-l secondeze ca „ministranţi“ în timpul slujbei religioase şi conta, întotdeauna, pe prezenţa lor. Alergau deci în fiecare dimineaţă, fie împreună, fie separat, cînd vreo ocupaţie mai atractivă nu-i reţinea acasă — cum era fie prinderea racilor din iaz, fie urmărirea zborului porumbeilor deasupra curţii împreună cu băieţii de la grajduri. Lui Andrzej îi plăceau foarte mult plimbările astea de dimineaţă, cînd parcul şi apoi pădurea erau liniştite şi oarecum surîzătoare, iar roua, lucind pe iarbă, îi uda sandalele încălţate de-a dreptul în picioarele lui goale şi slăbuţe ca nişte fuse. Picioarele astea, amuzant de subţiri ieşeau de altfel şi de sub scurta rochiţă sacrală cu tot brîul ei de dantelă lucrată cu andreaua chiar de soţia paracliserului. Antek rîdea de apariţia asta, fiindcă Andrzej nici nu se sinchisea de felul cum îi arătau picioarele. Cufundat într-o evlavie copilărească în tot timpul orei petrecute în biserică, el era fermecat de liniştea tainică a bisericuţei mici şi urîte. Uneori, veneau şi alţi băieţi : Olek, nepotul paracliserului, Alunio, fratele croitoresei locale şi lunganul de Stefan, atît de priceput în expunerea liturghiilor, a miselor şi a însemnătăţii sfintelor taine. Stefan avea o cicatrice pe obraz, iar prin comportarea lui se impusese celor doi băieţi, şi mai ales lui Antos. Cu ei Antek se juca cît putea mai mult, alergînd şi sărind în jurul bisericii, şi chiar în pronaos,

purtîndu-se cum n-ar trebui. Andrzej — deşi îşi adora fratele şi considera că tot ce făcea el era un lucru bun — în această comportare a lui în biserică vedea totuşi un lucru rău. De aici porni să se destrame respectul acela orb resimţit pentru fratele mai mare şi deşi dragostea rămăsese, adoraţia începuse să scadă. Antek se juca mai ales cu Stefan care-l fugărea uneori în jurul bisericii, iar cînd îl prindea, îl pişca cu unghiile şi-l strîngea în braţe, pînă ce Antek — mai în glumă, mai în serios — nu mai contenea să strige şi să protesteze. Odată îl zgîriase chiar, pe Stefan, pînă la sînge. Certurile lor se prelungeau şi în faţa altarului. Stefan încerca uneori să-l distragă pe Antek de la sunetul clopoţelului în timpul serviciului divin, sau se strîmba la el, cu o clipă mai înainte ca preotul să se întoarcă cu faţa spre oameni ca să rostească : *Orate fratres.* [1] Şi astfel preotul, încrucişîndu-şi mîinile, observa doar faţa strîmbată de rîs a lui Antos şi pe cea adîncită într-o profundă reculegere a celuilalt. Cum Andrzej nu prea ştia să sune, nu era lăsat să pună mîna pe clopoţel, el ţinînd doar liturghierul. În cursul miselor mute — cînd la orgă nu cînta nici măcar organistul cel nepriceput — îşi încorda auzul să asculte, în tăcere, rîndunelele de afară, aşa încît îşi uita îndatoririle, pînă ce Stefan, trăgîndu-l zdravăn de chică, îi reamintea că-i momentul să întoarcă în cartea sfîntă fila de la pasajul evangheliei la cel al apostolului.

În aceste zile Andrzej începuse să se orienteze puţin cîte puţin în relaţiile din sînul familiei, lucru ce poate ar trebui să fie atribuit sensibilităţii lui speciale. Fiindcă, de pildă Antek nu-şi

[1] Rugaţi-vă, fraţilor (lat.).

bătea capul şi nici nu-şi dădea seama că unele stări — în afara celor ce-l interesau direct — aveau totuşi loc, creşteau şi adesea chiar izbucneau. Pentru Andrzej era însă un lucru foarte limpede că mamei nu-i plăcea casa, că nu avea deplină încredere în mătuşa Ewelina şi că în raporturile dintre doamna Gołąbek şi mătuşa ei — care aproape o crescuse — exista o adîncă fisură. Dacă venea uneori — şi aceasta cel mult o dată în cursul întregii veri —, niciodată însă cu soţul ei. Chiar mătuşa Koszekowa, sora lui tăticu, apărea mai des în casa doamnei Royska decît mamă-sa. Andrzej ţinea foarte mult la mătuşa Koszekowa, naşa lui şi se bucura cînd sosea. Ea aducea nişte bunătăţi şi nişte ciudate obiecte de oferit „micuţului“ — cum îi spunea lui Andrzej —, daruri cu totul neaşteptate şi tocmai lucrul acesta era atît de minunat. Din uriaşa ei tolbă scotea, de exemplu, nuci de cocos sau cutii cu jocuri de perspicacitate nespus de complicate, ori cuburi din cele ce se dau copiilor de doi ani — dar care în fundul sufletului îi făceau o enormă bucurie — sau scotea din buzunare o păpuşă, un negru sau un chinez. Lui Andrzej îi era ruşine să se joace cu păpuşile şi Antek îl cicălea tare mult pe această temă, ameninţînd chiar că-l va spune lui Stefan. Astfel, păpuşa trecea pe loc în inventarul Helenkăi, cu toate că Andrzej considerînd-o încă mult timp proprietatea lui, îşi întreba surioara în fiecare dimineaţă :

— Unde-mi ţii tu chinezul ?

Mătuşa Koszekowa locuia într-un mic apartament în cartierul Praga din Varşovia, avea un magazin de mobilă şi, deşi era o femeie simplă, nu se simţea deloc stingherită la conacul din Puste Łąki, unde se plimba degajat prin întreaga

gospodărie și vizitînd barăcile-dormitoare nu se sfia să spună doamnei Royska :

— De ce îngăduiți, doamnă, să se locuiască într-o atît de mare murdărie ?

Doamna Royska dădea din umeri și răspundea :

— Ce le pot face ? Barăcile sînt văruite în fiecare lună...

Copiii îi spuneau doamnei Royska mătușă. Mătușa nu intra însă niciodată în barăcile astea, ci chema doar pe domnul administrator Kozłowski, sau pe domnul Rossowiecki și le spunea :

— Doamna Koszekowa afirmă că în barăci este foarte murdar, la care domnul Kozłowski sau domnul Rossowiecki răspundeau invariabil :

— Ar fi mai bine ca doamna Koszekowa să nu-și mai bage nasul în treburile altora.

Mama copiilor se simțea întotdeauna stînjenită cînd venea la Puste Łąki ; se îmbrăca ea mai cu grijă decît la Varșovia, își punea chiar cîte o bijuterie, dar băieților nu le prea plăcea treaba asta, declarînd că se „împopoțonează“, că arată mai urît și că nu mai este atît de simpatică precum era acasă. De altfel Andrzej nu înțelegea mai deloc de ce mamă-sa este atît de schimbată la Puste Łąki, închipuindu-și că aici se simte nefericită. Uneori se întreba chiar dacă în general mamă-sa era fericită. Medita asupra acestui lucru în plimbările lui singuratice, fie cînd mergea la biserica din Petrybory, fie cînd hoinărea prin parc, culegînd zmeură sălbatică sau flori, pe care le ducea, pe furiș, la templul rotund și le depunea la mormîntul de piatră al lui Józio. Pe cît nu-l suferea pe Walerek, pe atît îl pasiona tot ce se povestea despre unchiul Józio. Fusese crescut împreună cu mamă-sa, fiind doar cu puțin mai mare. Ea zîmbea întotdeauna cînd vorbea despre el, ca și doamna Royska, căreia — deși-l pomenea rar — i se luminau de asemenea ochii. Pe comoda din salon, într-o ramă de pluș albastră, era fotografia unchiului în uniformă militară. Avea fața lată, puțin inegală, rotundă, iar ochii mari, albaștri — și ori de cîte ori nu-l putea vedea nimeni, Andrzej examina cu atenție fotografia. Într-o zi a venit domnul pictor Henryk Antoniewski — care făcea portretul doamnei Royska — și la cină, amfitrioana nefiind de față, povesti pe îndelete despre bătălia de la Kaniow și despre moartea lui Józio, în timp ce Andrzej îl asculta cu ochii larg deschiși.

— Slavă Domnului, zise mătușa Michasia, că au trecut timpurile acelea îngrozitoare ! Și toți oftară ușurați că bătălia de la Kaniow nu se va mai repeta, că tinerii vor putea să învețe, să muncească și să iubească, iar nu să umble înarmați cu carabine și să tragă în alți oameni.

De aceea Andrzej de îndată ce culegea flori — și se pricepea de minune să facă buchete frumoase din florile de cîmp — le depunea pe placa de marmoră roșie așezată în mijlocul rotondei sibiline, pe care erau gravate doar cuvintele „Józef Royski, 1890—1918“. Se strecura întotdeauna în așa fel în capelă, încît să nu-l observe nimeni și de aceea expedițiile cu flori la mormîntul unchiului aveau pentru el ceva misterios. Deschidea atent porțile de fier forjat care duceau la capelă (pentru a le deschide, trebuia apăsat pe un punct anumit din centrul uneia din floarea soarelui forjată în poarta de fier), arunca repede florile pe monument și imediat ieșea. Aici, neavînd timp să se roage pentru sufletul unchiului, se ruga la Petrybory, așa cum făcea și pentru mama, tata și bunica Michasia. Da, aici liniștea din biserică, ciripitul rîndunelelor ca și freamătul stejarilor și teilor din

jurul bisericii îl predispuneau să se gîndească la ei toţi, la cei vii şi la cei morţi, care cu încetul începură să devină lumea lui, lumea lui Andrzej Gołąbek.

V

De averea lui Janusz continua să se ocupe domnul Szuszkiewicz, deşi acesta încerca să-l introducă pe ici pe colo — în unele tranzacţii şi afaceri mai mărunte — pe nepotul său, Adaś Łęcki, sau cum el însuşi cerca să i se imprime multe din cărţile de vizită — Adam Przebija—Łęcki. „Przebija" — Łęcki era un pierde-vară de douăzeci şi ceva de ani, elev al Şcolii Centrale de Gospodărie Rurală, originar din Grodno — ca şi domnul Wacław Szuszkiewicz, care în prima lui tinereţe avusese unele legături la ferma scriitoarei Eliza Orzeszkowa. Mama lui Adam se mutase recent la Białystok, unde se ocupa de croitorie, iar sora lui mai mare se măritase cu bogatul arhitect Goldman, fapt ce-i îngăduise să lege unele relaţii cu locuitorii bogaţi ai Varşoviei şi treptat să-l înlocuiască pe unchiu-său, ca administrator al hîrtiilor de valoare şi al bunurilor unor localnici de seamă.

Averea lui Janusz se compunea, în afară de Komorów, din titluri producătoare de dobînzi ca scrisorile de garanţie ale Societăţii Creditului Funciar şi Urban, pentru o valoare nominală de circa patru sute de mii de zloţi. Se mai adăugau şi scrisurile Societăţii Urbane din Kiev pe care, cu toate tratativele duse chiar de la încheierea păcii de la Riga, tezaurul statului nu le recunoştea şi nici nu restituia contravaloarea lor. Hîrtiile varşoviene aduceau un venit anual de şase sau

şase şi jumătate la sută. În fiecare trimestru Szuszkiewicz mergea cu Janusz la secţia subterană a seifurilor Băncii Comerciale, unde cei ce se cunoşteau se purtau tot aşa de jenaţi de parcă s-ar fi întîlnit la un bordel. Se închideau într-un soi de firide prevăzute cu cutii de tablă pline de titluri de rente albastre sau roz şi cu foarfeci mari tăiau cupoanele — luptîndu-se chiar cu tăiatul hîrtiilor ceva mai tari — lipindu-le apoi unele lîngă altele pe coli de hîrtie. După o astfel de muncă de decupare, domnul Szuszkiewicz se plîngea că-l dor mîinile, că-i obosit. Pe deasupra domnul Szuszkiewicz mai verifica şi marile tabele ale titlurilor de rentă ieşite la tragerea lor din urne. Şi tare mult se bucura cînd vreunul din titluri era cîştigător, cumpărînd pe loc cu suma cîştigată alte titluri, uneori — deşi foarte rar — chiar acţiuni de-ale firmelor Lilpop, fraţii Jabłkowski sau Norblin. Cupoanele erau apoi prezentate la casă şi după cîteva ore Janusz părăsea banca cu o sumă destul de frumuşică în buzunar, bani ce-i ajungeau pînă la următoarea vizită în subterana Băncii Comerciale, întrucît nevoile lui erau minime, iar un oarecare venit îi mai aducea şi Komorów-ul.

De prin anul 1930 încasările din cupoanele de rentă începură să se micşoreze, titlurile pierzîndu-şi din valoare — spre marea dezolare a domnului Szuszkiewicz — iar cupoanele trebuind să fie depuse de acum, cu cîteva zile mai înainte, apoi chiar cu cîteva săptămîni, pînă ce băncile au redus scontul. Fireşte, lucrul se făcuse pe baza unei legi emise de Seim, dar pentru domnul Szuszkiewicz, lucrul era de neconceput.

După încasarea banilor de la Bancă, Janusz împreună cu domnul Szuszkiewicz mergeau, de regulă, la o cafea la Lourse, unde se întîlneau şi

cu doamna Szuszkiewiczowa — fosta domnişoară Potelos — care bea şi ea cu acest prilej o ceaşcă de şocolată şi două prăjituri : o „babka" glazurată cu nuci şi o alta cu caramel pe deasupra şi cu cremă galbenă înăuntru. Plătea, fireşte, Janusz. După scăderea scontului doamna Szuszkiewiczowa — din delicateţă — a încetat să mai vină la şocolată, deşi Janusz îi reamintea mereu soţului să o aducă.

Domnul Szuszkiewicz, care îşi petrecuse toată viaţa cu cumpărarea şi vînzarea hîrtiilor de valoare, şi în „plasarea" banilor altora şi a lor săi, nu se putea împăca deloc cu micşorarea arbitrară a veniturilor, fapt ce leza atît de tare pe posesorul acestor hîrtii.

— Cum e posibil, iubite domnule conte, perora el, ca un ministru de finanţe oarecare, să reducă veniturile oamenilor, venituri statornicite ferm de ani de zile ; cînd stă tipărit pe titlu „opt la sută" sau „şapte şi jumătate la sută", cum e posibil să plăteşti trei sau patru la sută ? Asta înseamnează jaf, revoluţie !

Janusz zîmbea :

— Jaf poate că nu, dar revoluţie — da !

Bătrînul Szuszkiewicz, prinzîndu-şi mustaţa căruntă între buze se plîngea şi mîrîia, dar nici măcar nu căuta să înţeleagă cauzele crizei, cu efecte atît de inexplicabile pentru veniturile lui Janusz şi, fireşte, pentru propriile lui venituri. Janusz încerca să-i îndrepte atenţia spre chestiuni de ordin personal, ştiind bine că, oricum, pe bătrîn nu-l poate lămuri. De altfel el însuşi nu pricepea cu mult prea mult.

— Dar cu căsnicia cum merge, domnule Wacław ? întrebă el, bătîndu-l amical pe umăr pe vechiul om de afaceri.

— Slavă Domnului, nu regret. N-aveţi ideie cît de economicoasă este această domnişoară Potelos ; cheltuim acum, pentru două persoane mai puţin decît înainte pentru una singură. M-am convins că bătrîna mea menajeră Ignacowa mă fura pur şi simplu.

Şi într-adevăr viaţa tinerei căsnicii, mai degrabă noi — Potelos-Szuszkiewicz — era consacrată economisirii banilor. Cu toate că războiul le micşorase cu mult rezervele acumulate înainte de 1914, ei nu încetau eforturile. Domnişoara Potelos, în calitate de guvernantă în familia Biliński şi în alte case de aristocraţi, îşi adunase un mic capital, destul de însemnat, cu care cumpărase o casă în Biała Cerkiew, acţiuni ale Băncii Woljsko-Kamski şi ale fabricii de zahăr din Mizocz. Revoluţia însă o lipsise de toate aceste bunuri. Din moştenirea — atît de aşteptată — de la prinţesa Ana, se alesese doar cu „cerceii cei mici cu briliante" păstraţi cu grijă în seiful de la PKO. De asemenea, domnul Szuszkiewicz raţionase foarte logic : la începutul războiului a transformat în aur tot ce poseda (hîrtii de valoare, acţiuni şi obiecte preţioase), aur (ruble şi dolari) expediat însă din Varşovia — se temea de capitală, ameninţată încă de la început, din toamna lui 1914, iar apoi, peste un an chiar ocupată de germani — la Moscova în depozitul filialei Credit Lyonnais. Raţionamentul acesta, just după toate aparenţele, n-a prevăzut însă un singur lucru : că guvernul revoluţionar va confisca toate capitalurile, chiar şi cele din băncile străine. Domnul Szuszkiewicz s-a întors la Varşovia şi s-a apucat îndată să strîngă un nou capital. Fără asta nu putea trăi. Semăna cu o albină, căreia, cînd i se ia o bucată de fagure de miere, începe imediat să-l construiască la loc. Acum,

strîngea titluri pentru sine, pentru Myszyński, pentru Bilińska, iar restricțiile impuse de criză și care i se păreau un lucru monstruos l-au găsit tot nepregătit, fiindcă socotea orice măsuri oficiale — care ar fi atacat veniturile particulare și le-ar fi redus aproape cu jumătate — ca fiind cu totul imposibile!

Doamna Szuszkiewiczowa privea cu mai mult calm filozofic aceste transformări ale soartei, căci văzuse doar cum se prăbușiseră averi mult mai mari, ca ale familiilor Biliński, Branicki, Radziwiłł. Căsuța sa din Biała Cerkiew nu fusese cine știe ce! A introdus deci un regim de economii ca de exemplu suprimarea cafelei negre de după-masă, reducerea porției de dimineață a domnului Wacław la o singură ceașcă de ceai cu zahăr, a doua putînd-o bea fără zahăr.

Locuia în strada Wspólna, avea două odăi și bucătăria spre curte. Colivia cu canarii ce costau prea mult doamna Szuszkiewiczowa a vîndut-o într-o bună zi magazinului Peszel din piața Trei Cruci. Nu s-a putut însă hotărî să facă același lucru cu mopsul ei Karo — primit cîndva, în urmă poate cu douăzeci de ani — ca dar de la Biliński. Deși Karo se îngrășase, mînca mult arpacaș și supă, putea și sforăia noaptea, totuși fosta domnișoara Potelos nu s-a putut despărți de el.

— *Que veux-tu*, îi spunea soțului, *je suis quand même une vieille romantique!* [1]

De unde domnul Szuszkiewicz dedusese că între soția lui și bătrînul Biliński existaseră unele legături romantice, dar nici timpul, nici starea de spirit nu i se păreau prielnice pentru a împinge investigațiile într-o chestiune atît de în-

[1] Ce vrei, sînt oricum o bătrînă romantică (fr.).

depărtată și care nici nu prezenta pentru nimeni vreun interes. Și așa căsnicia lor se desfășura între camerele luminoase — bine lustruite —, bursa de valori și subsolurile băncilor, în ritmul ei moderat și lipsit de pasiune, în care o notă de înviorare o aduceau, din cînd în cînd, doar vizitele lui Adam Przebija-Łęcki. Cînd venea — destul de rar — rămînea îndelung și asculta cu evlavie povestirile foarte amănunțite ale domnului Szuszkiewicz, care-l iniția, de pildă, asupra averii bătrînei prințese Ana Bilińska sau a felуritelor acțiuni ca de exemplu cele ale Canalului de Suez, moștenite de urmașii lui Mikolaj Potocki din Paris. Auzind despre toate aceste acțiuni, tranzacții și lovituri, băiatului îi sclipeau ochii, și-l încîntau operațiunile realizate de membrii familiilor Rotschild sau Tereșcenko, la începutul înstăririi lor. Cînd pleca tîrziu, seara, nu însă fără ca unchiul, pe ascuns, să-i fi strecurat în buzunar cîțiva zloți, se plimba îndelung, visător, pe străzile luminate ale Varșoviei. Virtutea economisirii moștenită de la unchiu-su se războia însă cu dorința de a imita pe Jucio, sau pe Jarosław Potocki. Uneori intra chiar în cîte o cîrciumă unde întîlnea colegi bogați de la Școala Centrală de Gospodărie Rurală. Cu încetul deprinse obiceiul de a stoarce de la unchi-su sume mărunte pentru băutură și de a frecventa societatea unor membri ai cercurilor moșierești, deși pentru ei porecla „Przebija“ ce-și adăugase numelui nu avea nici o însemnătate.

Domnul Szuszkiewicz observînd că de vreo patru ani, după întoarcerea de la Paris, tînărul Myszyński pleca tot mai des din micul palat de pe strada Bracka și rămînea luni întregi la Komorów, decise să folosească pasiunea asta a lui

pentru colțul retras de la țară, în primul rînd lichidînd arenda.

În toamna anului 1930 — după ce Szuszkiewicz s-a mai sfătuit cu Janusz — au stabilit în chip definitiv să vîndă o parte din acțiunile devalorizate și cu banii obținuți să cumpere un autocamion, să construiască la Komorów o seră mare și răsadnițe, să planteze o livadă și mai mare de pomi fructiferi, cireși și vișini și să sporească astfel randamentul proprietății. Janusz s-a hotărît chiar să se așeze la Komorów și cu restul de bani și-a amenajat locuința. Maria Bilińska fu atît de emoționată la despărțire de fratele ei încît i-a oferit vechiul ei autoturism.

De totalitatea treburilor de la Komorów se ocupa tot mai intens Adam Łęcki și, deși locuia, permanent, la Varșovia, vizita foarte des moșioara, situată la numai patruzeci și cinci de kilometri de Varșovia și unde ajungea numai într-o oră. În sfîrșit, la începutul primăverii anului 1931 Janusz plecă în chip definitiv la Komorów, unde se simțea deocamdată, dacă nu fericit, foarte liniștit.

VI

Primăvara ca și singurătatea aveau un efect liniștitor asupra lui Janusz și se putea spune că-i creea chiar o stare de extaz. Ațipea foarte devreme, mai înainte chiar de a se fi sfîrșit ziua cît era ea de lungă și dimineața se trezea odihnit. Citea ziarele din ziua precedentă și apoi ieșea în curte. Acum, dincolo de șopron, înspre sud, se întindea o livadă mare de cireși, ai cărei lăstari tineri, legați de araci, formau un soi de desen tot atît de regulat ca la un pled engle-

zesc. În fața livezii era sera cea nouă, montată toată pe bare de fier albe, cu o latură spre miazăzi și avînd în față răsadnițele, locuri peste care împărățea noul grădinar, domnul Fibich, omul cu barbă. El lucra aici din ianuarie, așa că alături de sera horticolă se întindeau acum și răsadnițele joase, sub sticlă, iar în dosul serei celei mari, denumită „oranjerie“ se ridicau două movilițe : una cu pămînt ales mai bun și alta, fumegînd ca un vulcan, cu îngrășăminte.

Într-o dimineață de martie, cînd nouri înalți și luminoși brăzdau grăbiți văzduhul, iar printre ei cerul părea alburiu ca o mare nordică, Janusz, într-o dispoziție mai bună decît cea obișnuită, ieși în curtea-grădină. Doi muncitori în combinezoane stropeau cireșii, iar în fața oranjeriei micul Mietik Kozik tăia vreascuri cu care încă încălzeau cîte puțin sera. Intrînd înlăuntrul construcției de sticlă, fu izbit mai mult ca de obicei de mirosul cald al pămîntului și al plantelor. Pătlăgelele verzi, înalte, creșteau deja unele peste altele de-a lungul pereților. În sera răsadnițelor domnul Fibich muta dintr-o lădiță în alta măruntele răsaduri de begonii — de-abia vizibile cu ochiul liber — fiindcă el voia ca gospodăria horticolă din Komorów să se bazeze pe culturile de flori și de legume timpurii. Sub masa aflată în seră, îngropate în nisip, erau tufe mari de gherghine, cu mlădițele lor de culoare verde deschis. Sub masă, Helcia, frumoasa soră a lui Mietek, tăia — foarte ocupată — mlădițele gherghinelor, le răsădea în ghivece și apoi le ducea în sera cea mare, unde pe o masă întinsă erau înșirate begoniile, dracenele și belleborusele.

Zărindu-l pe Janusz, domnul Fibich își întrerupse lucrul și, ținînd în mînă bețișorul ascuțit cu care trebăluia, i se adresă zîmbind :

— Veți vedea, domnule, ce flori frumoase vom avea la toamnă. Și-i arătă lui Janusz pe o bucățică de hîrtie semințele zburătoare pe care le strînse cu penseta. Erau niște capsule negre, lucioase, cu un fel de cozi pufoase, de culoare portocalie, atîrnînd din ele.

— E cea mai ciudată floare din cultura noastră, zise el. Și are o formă ce seamănă cu un cap de păsărică.

Fără să spună un cuvînt, Janusz examina semințele ciudate.

— Și să știți un lucru, domnule, continuă grădinarul, este foarte căutată de cumpărători...

— Aha, mormăi Myszyński sceptic, ceea ce făcu pe Helcia să se uite la el, de acolo de sub masa de unde continua să taie mlădițele gherghinelor.

Atunci intră Mietek și spuse că o doamnă dorește să vorbească cu Janusz. Nespus de mirat — Komorów-ul fiind de fapt un loc pustiu, unde nu se aștepta să-l viziteze cineva — porunci să fie poftită doamna în „oranjerie", unde nu era nimeni.

Cînd femeia intră — o făptură măruntă și slăbuță —, la început nu o recunoscu.

— Nu mă recunoașteți ? Nu ne-am văzut — îi zîmbi ea destul de jalnic și nespus de jenată, întinzîndu-i mîna — de zece ani ; poate chiar mai mult, așa că nu-i de mirare. Sînt Zgorzelska.

— O, dumneavoastră, zise el cuprins de o senzație neplăcută ; firește că-mi reamintesc. Dar ce-i cu tatăl dumneavoastră ?

— Nu mai trăiește, răspunse Zosia Zgorzelska, cu un glas de parcă moartea s-ar fi petrecut cu cîteva ore mai înainte. Apoi adăugă :

— Nu mai trăiește de șase ani.

Urmă o clipă de tăcere.

— Ce splendidă oranjerie aveți, zise deodată Zosia, uitîndu-se în jur, ați construit-o de mult ?

— De-abia în toamnă, răspunse Janusz, așteptînd să audă ce-i va spune vizitatoarea.

Zosia se sprijini însă de masa cu plante ornamentale și începu, în tăcere, să se joace cu o frunză colorată de pe o begonie argintie. Situația asta îl cam indispunea pe Janusz — de altfel Zosia îl indispusese încă de pe vremea cînd cumpărase Komorów.

— Aș putea să știu ce v-a îndreptat pașii spre mine ? spuse el destul de oficial.

Zosia se uită la el tristă ; privirea ei era însă atît de luminoasă, asemenea cerului din ziua aceea.

— Am venit... cu diferite treburi neplăcute.

— O ! grăi Janusz, ce neplăceri aveți ?

— Cred că știți. Ne-ați lăsat pe drumuri, cu desagii goi.

— Eu ? Myszyński își duse brusc mîna la piept și simți că inima îi bate mai tare.

— Desigur. Ne-ați plătit Komorów-ul în mărci, care, după cîteva luni, n-au mai avut nici o valoare. Desigur că aveți cunoștință de lucrul acesta.

— Doar nu eu am cumpărat Komorów-ul, spuse el fără să se gîndească prea mult.

— Ce vorbă-i asta, domnule conte — și vorba-i era aspră și ochii-i sclipiră rece —, n-ați cumpărat Komorów-ul ? Dar cine a semnat actul ?

— Firește. Dar — Janusz își dădu seama de propria-i prostie — n-am vrut să spun asta...

— Ați dobîndit Komorów-ul de la noi plătindu-ne mărci, cu care după cîteva luni tata a putut cumpăra doar două verighete. Atîta. Și se uită la el nu numai aspru, dar și cu aversiune.

— Domnișoară Zosia, zise el rușinat, nu v-ați căsătorit ?

— Nu !

— Domnişoară Zosia, continuă el, nu există nici o vinovăţie din partea-mi şi nici vreo rea intenţie...

Făcînd cu capul o mişcare bruscă, Zosia zise :

— Aici e groaznic de cald... iar mirosul ăsta...

Într-adevăr, pătlăgelele timpurii exalau un miros pătrunzător, astringent, care se răspîndea în atmosfera umedă, caldă, făcînd-o şi mai greoaie.

— Evident, adăugă ea după o clipă, nu există aici o vină a dumneavoastră, dar nici eu nu vreau să mor de foame... Sînt șomeră...

— Şi ce ştiţi să faceţi ?

— Ce ştiu ? Nimic. Ştiu să gospodăresc la Komorów... şi s-ar putea ca acum să nu mai fiu în stare să fac nici acest lucru... cu serele şi autovehiculele dumneavoastră... Poate însă totuşi aş fi în stare să fac acest unic lucru. Am venit să vă rog să mă angajaţi în calitate de econom, în ferma dumneavoastră.

Şi-l privi cu nesiguranţă, îmbujorată la faţă şi smulgînd fără să vrea mlădiţele de flori ce se aflau pe masa plantelor ornamentale, după care, calm, dădu la o parte ghiveciul.

— Păcat de plantă, șopti el.

Gestul acesta, unic în felul lui, izbuti să o potolească. Mîinile îi căzură în jos şi de acum nu-l mai privi ca un om ce pretinde satisfacţie, ci ca o petiţionară ce solicită ceva.

— Gîndiţi-vă, domnule, în ce situaţie mă aflu, din moment ce vin aici, la dumneavoastră... aici, unde totul este ca acum zece ani... numai „oranjeria"... Deci, vă rog, domnule, să mă înţelegeţi. Sînt singură şi șomeră ; locuri de muncă nu există ; oriunde mă duc, îmi spun că-i criză şi mă resping îndată... şi stau şi citesc anunţurile din ziare, tata nu m-a învăţat nimic, iar dumneavoastră ne-aţi luat Komorów-ul oarecum pe nimica...

Janusz se indignă.

— Da, aşa e, adăugă ea, ar trebui să recunoaşteţi.

Janusz se supără foc.

— Bine, recunosc, v-am nedreptăţit cu premeditare, v-am smuls Komorów-ul prin înșelăciune, am făcut totul ca dumneavoastră să ajungeţi în mizerie. Şi acum, ce doriţi de la mine ?

— Răscumpărarea nedreptăţii.

— Într-un post la Komorów nu vă pot angaja, continuă Janusz cu un calm rece, dar dacă aflu undeva un post vacant, vă voi da de ştire. Ce adresă aveţi ?

— Locuiesc la Cracovia.

— Aţi venit aici în mod special ?

— Da, cu ultimii bani, șopti Zosia, lăsîndu-și ochii în jos.

— Admirabil, zise Janusz pe un ton batjocoritor, aţi dat ultimii dumneavoastră bani pentru ideea asta aiurită. În ce stradă ?

— La Salwator. Strada Gontyny 2.

Avea lacrimi în ochi. Lui Janusz i se făcu milă.

— Întoarceţi-vă la Cracovia. Cît costă biletul ?

— Paisprezece şaptezeci şi cinci — şi pronunţînd această cifră glasul i se frînse înăbuşit.

— Poftim, aici aveţi o sută de zloţi ; întoarceţi-vă la Cracovia. Vă voi înştiinţa acolo.

Zosia luă banii, îşi întoarse brusc faţa de la Janusz şi, sprijinindu-se de begonii, începu să plîngă.

— Liniştiţi-vă, domnişoară, zise Janusz fără prea mare emoţie, dar apucînd-o de mînă. Îi făcea

plăcere să-i vorbească de lucruri neplăcute. N-aveţi de ce plînge !

— Ştiu că n-am de ce, grăi Zosia stăpînindu-şi lacrimile şi continuînd să-şi întoarcă faţa de la Janusz, dar toate acestea m-au epuizat atît de mult !

— Îmi voi da silinţa să fac ceva pentru dumneavoastră, domnişoară, adăugă Janusz, de data asta pe un ton mai duios.

— Bine, atunci mă duc, şopti ea ştergîndu-şi ochii cu batista, scoasă neîndemînatic dintr-o poşetă ca vai de ea.

— Aţi venit pe jos ? întrebă Janusz.

— Da, din Sochaczew.

— Voi porunci să vi se dea trăsură.

— Nu-i nevoie.

Contrariat, Janusz se retrase.

— Voi da dispoziţie să înhame caii.

— Mulţumesc. Mă voi întoarce pe jos — şi-i întinse mîna. El i-o sărută.

— La revedere.

— Vă voi conduce îndată cu trăsura.

— Nu, nu. Cît e de cald în oranjeria asta. Cînd se vor coace oare pătlăgelele roşii ?

— Domnul Fibich spune că în primele zile ale lunii mai.

— O, atunci ele vor fi la mare preţ.

— Vom vedea. Este de-abia primul an, anul de probă... Deşi domnul Fibich este un horticultor experimentat.

Zosia trecu prin oranjerie, ieşi afară şi aici îşi reaminti de ce venise. Ceremonios îşi înclină capul cu pălăriuţa ei neagră spre Janusz şi cu paşi repezi trecu prin curte ieşind pe şoseaua dinspre Sochaczew. Janusz vru să deschidă garajul, dar lăsase cheile în casă ; se întoarse deci, şi trimise pe cineva după şoferul Felix. Pînă să

vină maşina mai trecu un oarecare timp. O ajunse din urmă la cel puţin un kilometru de Komorów. Drumul era umed şi Zosia avea ghetele şi ciorapii stropiţi de noroi. Aproape cu forţa o sui în automobil ; pe drum se mai învioră puţin. Vorbiră despre vreme.

Trecură prin oraşel şi se opriră în faţa gării. Trenul spre Varşovia urma să sosească îndată. Janusz îşi luă încă o dată rămas bun de la Zosia, rugînd-o din nou să-i dea adresa pe care şi-o însemnă în carneţel. Întorcîndu-se acasă, în loc să înjure că şi-a pierdut atîta vreme într-o conversaţie fără miez cu o fată ciudată, avu dimpotrivă o mai bună dispoziţie şi, ajutîndu-l pe domnul Fibich în seră, începu chiar să fluiere încet.

— Grădinăritul îţi dă întodeauna o bună dispoziţie, rosti domnul Fibich pe un ton sentenţios, şi... să nu uitaţi să puneţi în fundul ghivecelor, sub lăstarii aceştia, pămînt de foioase...

VII

Cu toţi anii care se scurseseră, nimic nu se schimbase în relaţiile dintre Maria Bilińska şi Kazimierz Spychała. Acesta — repartizat din nou în centrală — se prefăcea, ca şi mai înainte, că locuieşte tot în strada Smolna, deşi îi era tot aşa de incomod, de peste mînă şi de greu. Continua, de asemenea, aceeaşi prefăcătorie faţă de oamenii de serviciu şi chiar faţă de el însuşi. Soţia poate fi înşelată — dar o quasi-soţie — cum era Bilińska pentru Kazimierz — nu era chip. Căci unica legătură ce exista între ei era „dragostea“, deşi de mult îi lega doar obişnuinţa. Alo avea de-abia treisprezece ani, pînă la ma-

joratul lui trebuia așteptat încă cel puțin opt ani, și de-abia după împlinirea vîrstei de douăzeci și unu de ani se puteau gîndi la căsătorie. Amîndoi știau precis acest lucru, dar niciodată nu îl discutau. Situației — nespus de împovărătoare pentru Kazimierz — i se adăugară și necazuri materiale. Cît timp fusese la Paris, leafa postului și cheltuielile de reprezentare îi ajungeau. În țară însă avea doar salariul lui modest, iar modul de viață complicat costa destul de scump. Pe deasupra, cînd se întorsese de la Paris la Varșovia, pentru mai mult timp, găsise stilul de viață al funcționarilor superiori — din casta cărora făcea încă de pe acum parte — foarte schimbat. Toți colegii se căpătuiseră, aveau avere, trăiau acum pe picior mare aruncînd banii în dreapta și în stînga, cu toți anii de criză și cu toată greaua situație economică a țării. Cumpărau vilele și averile moșierilor ruinați, și — lucrul cel mai important — începuseră să petreacă și să joace cărți pe mize mari. Spychała — obișnuit de demult să ducă o viață modestă — cheltuia puțin pentru el. Din cînd în cînd primea scrisori cu rugăminți din partea tatălui, mutat și el de la stația de cale ferată într-o mică fermă de lîngă Horodenka, dar cererile acestea încă le putea satisface destul de ușor. La Paris făcuse chiar unele economii — le pasase, după cum era la modă, în acțiunile unor firme serioase — dar și valoarea acestora scădea de la o zi la alta. Nu se atingea totuși de ele, deși începuse să facă unele datorii, Adaś Łęcki făcîndu-i rost de bani de la niște evrei, sau poate chiar Szuszkiewicz punea nepotului la dispoziție banii aceștia, la care calcula o dobîndă cămătărească. Kazimierz se învățase să joace cărți și pierdea sume mari. Nu juca niciodată bacara, nici pocher, ci bridge,

joc liniștit, cu persoane foarte sus puse, nespus de costisitor — 5 dolari punctul — la care uneori pierdea sume atît de mari, încît nu era în stare să le plătească imediat. Le trimitea a doua zi, dar se simțea tare rușinat. Nu-i trecea însă deloc prin cap că ar fi putut, pur și simplu, să nu mai joace. Și cu încetul jocul îi deveni o necesitate zilnică. Maria habar n-avea de patima asta, ori mai degrabă de obișnuința asta, deoarece Spychała nu avea asemenea slăbiciuni și nici nu voia să arate că le are. Tîrziu, seara, apărea la clubul de pe Foksal, unde rămînea uneori pînă dimineață. Cînd cîștiga îi plăcea să simtă un soi de superioritate asupra celor ce pierdeau și îi făcea chiar plăcere enervarea, neliniștea lor crescîndă. El, cînd pierdea, nu se enerva niciodată, devenea doar mai rigid, și din ce în ce mai rece. Prin cunoștințe comune și prin Adaś Łęcki, Janusz aflase că Spychała joacă. Încercă chiar o dată să discute cu el, dar Kazimierz, retezîndu-i-o scurt printr-o glumă ca de gheață, apăru un nou temei pentru răcirea relațiilor dintre ei. Avertizîndu-l că-l vedea adesea pe Adaś la „Adria", Spychała îl întrebă :

— Pe banii cui chefuiește ?

Janusz socoti că-i doar urmarea observației cu privire la jocul de cărți și făcu un gest de nepăsare. Și cu palatul Bracka raporturile deveneau tot mai dificile și, dacă n-ar fi fost Alo și domnișoara Biesiadowska, Janusz nu s-ar mai fi dus în ruptul capului. Știa însă că Alo-i piedica principală la căsătoria Mariei cu Kazimierz și prefera să vegheze asupra educației nepotului. Maria, ca o mamă exemplară, nu-și exterioriza regretele față de fiul ei, în timp ce Spychała avea, dimpotrivă, ca și mai înainte, o comportare extrem de rece, răceală care sporea tot mai mult, cu

timpul. De averea băiatului se ocupa, cu multă grijă, mama şi bătrînul Szuszkiewicz, aşa că Alo urma să fie, la atingerea majoratului, un om foarte bogat.

În anul 1931 situaţia materială a lui Spychała începu să se complice. În sfîrşit, în primăvară primi veşti de acasă. Erau alarmante în ce privea pe sora lui mai mică. În general, ceva era neclar în scrisorile sorei sale mai vîrstnice, singura din familie care-i mai scria din cînd în cînd. Folosind sărbătorile Paştelui, le făcu o vizită. Nu mai fusese la „proprietatea" părinţilor de zece ani, din chiar clipa cînd le cumpărase bucata aceea de pămînt. Din păcate, ferma fiind prea aproape de staţia de cale ferată, unde bătrînul Spychała fusese acar, toţi ştiindu-l că-i muncitor, nimeni nu voia să-şi ridice şapca în faţa lui şi să-i spună : „domnule moşier", lucru ce-l mîhnea mult pe bătrîn, care se apropia de şaptezeci de ani. Se bucură mult cînd Kazimierz se dădu jos din trăsură şi-şi tîrşi picioarele — ca şi cum ar fi şchiopătat — prin încăperea mare, care servea drept locuinţă pentru toată familia. Aici, alergau şi cîinii şi pe podea zăceau jucării, ustensile de bucătărie, precum : site şi bătătoare cu care copiii se jucaseră. Bucătăria era alături şi prin uşa mereu deschisă pătrundea larma bucătăreselor, a babelor şi a pruncilor, de care era plină casa. În afară de fum şi de mirosul de slănină prăjită, în încăpere se mai simţea şi mirosul cearşafurilor spălate proaspăt şi care se uscau în bucătărie pe sfori legate în cruciş.

Bătrînul Spychała era cu mult mai scund decît fiu-su. Măruntel, cărunt şi cu capul rotund tuns chilug, îl cuprinse cu braţele, ridicîndu-se pe vîrful picioarelor, pentru a-i săruta obrajii bărbieriţi cu grijă :

— Uite-l pe Kazik, grăi el, lasă-mă să mă uit la tine, măi, ce barosan te-ai făcut ! Varşovian în toată legea ! Nu găsesc alt cuvînt.

Se dădu un pas înapoi şi-l examină pe „varşovianul" lui.

Văzîndu-i capul cărunt, Kazimierz se simţi cuprins de emoţie, dar, în acelaşi timp îşi aminti de toate ciomegele şi curelele primite.

— Unde-i mama ? întrebă el. E sănătoasă ?

— Sănătoasă, sănătoasă, dar a intrat în beci. Ştii bine că se apropie Paştele, şi-apoi ne vine... băiatul, aşa că babele noastre nici nu mai ştiu ce să pună la cuptor şi ce să mai pregătească. Încăperea asta socot că e prea mică pentru toţi cozonacii pregătiţi.

Kazimierz — chiar fără a-şi scoate haina — se aşeză în mijlocul odăii privindu-l pe tatăl său care se tot mişca din colţ în colţ, ţopăind ca vrăbiile. Kazimierz, fără să scoată o vorbă, zîmbi.

— Spune, ce mai e nou pe la Varşovia ?, întrebă bătrînul. Şi-apoi Piłsudski, ce gînduri are ? Spune, o scoate la capăt cu voi ăştia, semănătorii de zîzanii ? Ce zici ? Şi ce-o să se mai întîmple ? Va fi război ?

— Întotdeauna la ţară oamenii gîndesc că va fi război peste două zile, rîse Spychała. Războiul nu-i însă un lucru aşa de uşor.

— Dar tu, care şezi în ministerul ăla, tu ştii tot ce se întîmplă, nu-i aşa ? Hai, spune, frate, nu-i aşa ?

Intră mama, o femeie căruntă de tot, micuţă, zbîrcită şi ghemuită în sine ca o larvă uscată. Pe faţa ei ardeau doar ochii mari şi negri. Tată-su era originar din România...

Cu o oarecare sfială se apropie de fecior şi, cînd el se aplecă să-i sărute mîna, îl îmbrăţişă pe creştet. Sfiiciunea asta îl făcu să simtă o strîn-

gere de inimă şi-şi zise în gînd : „Mamei îi este teamă de mine". Pe capu-i cărunt avea un batic negru de mătase.

— Hai să-l întîmpin şi eu cu bucurie pe fiul nostru, zise ea, de mult n-a mai trecut joasele noastre praguri.

Glasul ei răsuna catifelat („Într-adevăr, bunicul ar fi putut să fie ţigan", gîndi Kazimierz) şi vibrară în el strunele puterii şi ale îndărătniciei.

„Nu, mama nu-i deloc intimidată", îşi mărturisi el şi se uită cu uimire la femeia bătrînă care îi făcea impresie că s-a coborît dintr-o frescă de la Ravenna. Observă că şi tatăl său, oprindu-se în mijlocul odăii, o privea cu nesiguranţă şi nelinişte.

Kazimierz se hotărî să împrăştie starea asta de spirit.

— Mamă, grăi el, de ce-mi vorbeşti aşa ? Atît de ceremonios ?

— De ! Ce să-i faci ? Cum te porţi tu, aşa şi noi, răspunse mama fără să schimbe tonul şi examinîndu-l mai departe pe Kazimierz cu scîntei de ironie în ochi. Bătrînul Spychała puse capăt încordării.

— No, Frania, ce tot sporovăieşti tu acolo ? Hai, dă-i pace ! Unde-s surorile ? Sonka şi Sabina ? Să vină să dea bineţe fratelui.

— Noi sîntem aici, strigă un glas tînăr din bucătărie, dar ni-i ruşine să ieşim, sîntem murdare şi în şorţuri.

Kazimierz se repezi la bucătărie. Acolo lîngă plită stăteau surorile : Sonka, cea mare, robustă, frumoasă, cu faţa ca cioplită în marmoră, şi Sabina, mai tînără, mai suplă şi mai plină de prospeţime, dar nu atît de frumoasă. Erau cu mult mai tinere decît el, între ei mai fuseseră

încă trei fraţi, toţi decedaţi, dintre care unul, băiat mare de doisprezece ani, îi fusese tovarăş de joacă în copilărie. Moartea lui era una din amintirile cele mai vii din anii adolescenţei. Se salută din toată inima cu surorile : faţa Sonkăi i se păru netedă şi indiferentă, dar Sabina era foarte voioasă.

— Kazimierz, eşti desigur flămînd, nu-i aşa ? întrebă ea.

— De, aş mînca, sigur că aş mînca. Ce bunătăţi aveţi ?

— Masa întreagă ! răspunse Sonka, cu o voce ale cărei vibraţii mai joase decît ale glasului mamei erau tot atît de catifelate ca şi strunele unui violoncel. Numai că-i de post, căci sîntem în Joia mare.

— Peşte aveţi ? zise Kazio, uitîndu-se în oală.

— Nu, aici n-avem peşte, făcu Sabina, dar avem clătite cu brînză şi cu smîntînă, plăcinte cu varză şi ciorbă de sfeclă. Poftim la masă.

Intrară în sufragerie.

— N-ar strica să faceţi şi aici niţică ordine, rosti bătrînul Spychała, iată cum stau jucăriile pe jos ; aşa cum le-au aruncat Stas şi Jurek, aşa au rămas...

— Dar unde-s copiii ? întrebă Kazimierz ; nu-i răspunse însă nimeni. Se uitară doar unul la altul, nesiguri şi începură să vorbească despre prînz.

— Desigur, domnul Kazimierz s-a dezobişnuit de mîncarea noastră, articulă mama cu dorinţa vizibilă de a-şi cicăli fiul.

— Mamă, de ce-mi vorbeşti aşa ? întrebă Kazio, repede.

Se vede însă că în casa asta nu se răspunde la întrebări. Kazimierz luă din mîinile surorei farfuria cu clătite stropite cu unt şi smîntînă. Luă

apoi cuțitul și furculița de demult și bine cunoscute, cu plăselele lor negre și începu să mănînce fără să mai scoată o vorbă. Cînd Sonka se duse în bucătărie, tatăl se aplecă tainic spre fiu-su, arătîndu-i din ochi pe cea care ieșise, zise :

— Nu mai pune nici o întrebare, îți voi spune eu singur, mai tîrziu. Dorința noastră a fost să vii aici.

— Se pare că Sabina se mărită ? insistă totuși Kazimierz. Dar întrebarea asta fusese, după cît se pare, nelalocul ei, căci mama, privindu-și fiica mai tînără, care se înroșise ca sfecla, rosti rar :

— Se mărită sau nu se mărită, mai e de văzut.

— Totul se va hotărî în timpul sărbătorilor, adăugă în grabă bătrînul. Vom avea niște sărbători strașnice ! Cu domnul nostru Kazik de la Varșovia...

Rîse din inimă și, aplecîndu-se pe neașteptate, își sărută fiul pe cot.

Într-adevăr, pentru Kazimierz au fost niște sărbători neobișnuite. Mai întîi a trebuit însă să-și viziteze bunicii, ce locuiau în casa mai mică unde era și cuptorul de pîine, odaia argaților și bucătăria, căsuță legată de clădirea principală printr-un coridor lung, îngust și întunecat. La capătul coridorului era o ușă, de unde se răspîndea un miros de drojdie și pîine, iar la dreapta era intrarea în odăița ocupată de bunici. Ferestrele erau acoperite, bunicul ședea într-un fotoliu vechi și își fuma pipa, iar bunica se tot mișca într-una de colo pînă colo. Deși foarte bătrîn, bunicul îl recunoscu numaidecît pe Kazimierz, în schimb îi repeta mereu aceleași cuvinte.

— Ho, ho, Kazik, îți aduci aminte cum am arat noi împreună la Solowjówka, lîngă pădure ? Îți aduci tu aminte cum am arat ?

Kazimierz răspundea :

— Da, bunicule, îmi amintesc.

Iar bunicul întreba din nou :

— Îți amintești tu cum am arat la Solowjówka ?

— Dă-i pace, bătrîne, se impacientă bunica, întrebi și tu așa, de parcă nici tu nu mai știi ce vorbești. Lasă-mă să-l privesc și eu pe Kazio al meu.

Se așeză la masă, cu bărbia sprijinită pe mînă și, înduioșată, se tot uita la nepotu-su. Rămase așa, tăcută, o secundă lungă și apoi întrebă :

— Dar *Tatăl nostru* îl mai spui ?

— Îl spun, bunicuțo, zise Sovchała. Minciuna i se strecurase cu ușurință prin gîtlej.

— Îl spui în fiecare zi ? întrebă, sever, încă o dată bătrîna.

— În fiecare zi, bunicuțo.

— Bagă de seamă ! și îl amenință cu degetul.

Uitîndu-se prin cameră văzu deasupra patului și pe peretele vecin un șir de icoane de sfinți de cea mai diferită proveniență : Maica Domnului Latyczowska și Bohorodczańska, Sfînta familie din Lagiewników, o gravură foarte frumoasă cu sfîntul Mihail și alte multe cromolitografii cumpărate la bîlciuri. Își aducea aminte de toate astea din cele mai vechi timpuri de la Solowjówka. Atîrnaseră întotdeauna pe pereții bunicilor, întocmai ca și ceasul cu cuc.

— Dar cucul mai cîntă ? întrebă el.

Bunica nu-l auzi.

— Ai spus ceva ? Cum ?

— Cucul mai cîntă ? repetă el.

— A, nu ! și bunica dădu tristă din cap. Nu, i s-a stricat ceva.

În a treia zi a șederii lui acasă, de Sîmbăta Mare, primi o scrisoare de la Marysia Bilińska.

Cele cîteva cuvinte scrise cu litere arătoase, aristocratice, ocupau două foi mari de hîrtie:

„...Je vous envie, scria ea, *votre séjour chez vous parents, qui sont — me semble-t-il — des gens simples et bien pensants...“* [1]

Abia de a doua zi de Paști — după ce Kazimierz încercase deja toate băuturile preparate în casă, mîncase purcel cu hrean, gustase din cele patruzeci de feluri de „mazur“-uri și de cozonaci umpluți cu migdale și cu dulceață de trandafiri — începuseră să iasă la iveală toate trebușoarele și durerile pentru care fusese chemat. Pe ocolite — cînd mama și surorile erau duse la biserică — taică-su îl întrebă, ca un hîtru, despre toate acestea. Ședeau singuri la o imensă masă acoperită cu o cuvertură în dungi albastre și roșii; bătrînul băuse nenumărate păhărele de vișinată încă de dimineață și acum avea grijă să fie mereu plin și păhărelul fiului. Kazimierz rezista grozav la băutură, putînd să bea chiar fără întrerupere, calitate de care dăduse dovezi nenumărate în armată, după lovitura de stat din mai. De aceea acum era cu mult mai treaz decît taică-su și-i văzu limpede intențiile. Chestiunea se prezenta relativ simplu: bătrînii aveau nevoie de bani. Gospodăria lor cam șchiopăta, mai ales acum, cînd prețurile produselor agricole scăzuseră atît de mult; erau datori o sumă foarte mare de bani la secțiunea financiară, fiind amenințați să li se scoată vacile la licitație. A doua chestiune: divorțul Sonkăi, pentru obținerea căruia, ca să poată deveni independentă, era de asemenea nevoie de mulți bani, pe care nu-i avea.

[1] ...Te invidiez... pentru șederea la părinții dumitale, care sînt — am impresia — oameni simpli și cu cugetul sănătos... (fr.).

Soțul ei, distilator la moșia vecină, se purtase urît și-i luase chiar copiii.

— Cum a putut să-i ia copiii? întrebă Kazimierz.

— Da, i-a luat, fiindcă susține că vinovăția e de partea Sonkăi. Zice că ar fi auzit ceva, dar nici el nu prea știe ce...

— Și ce-i cu Sonka?

— S-ar ține cu un arendaș de lîngă Sanok. Pricepi? Ea a locuit la el, în vară, așa că acum bărbatul i-a luat copiii, spunînd că ea s-a făcut vinovată de o faptă necinstită. Mai știu și eu? Dar dacă nu-i adevărat?

— Sonka a locuit însă la arendaș?

— Da, a locuit, dar și ăla are nevastă! Și atunci ce-i de făcut? Nevasta ăluia spune că o va ucide pe Sonka. Eu, nu știu nimic... Mai bea Kazik vișinata asta, că stă de opt ani în pivniță și te așteaptă.

— Și acum ce va fi?

— Poți să știi? Sonka plînge noapte de noapte, că a rămas fără copii și că la celălalt, din Sanok, nu mai poate merge... Mama, ca mamă, știi tu, nu face decît s-o ațîțe. Iar bunica se tot tînguie, că-i rușine mare, că-i o jignire adusă lui Dumnezeu, că-i o pată ce cade și asupra ta, că-ți poate aduce pagubă și ție, acolo la Varșovia.

— Ce-mi poate păgubi mie la Varșovia că Sonka își face de cap cu cineva din Sanok?

— Dar crezi tu că-și face de cap?

— De! Din moment ce merge acolo și locuiește cu el?

— Ți-am spus doar că are nevastă! El e acolo cu nevasta lui, care-l păzește.

— Nu pricep nimic, zise Kazimierz și dădu din umeri.

— Nici eu nu prea pricep — şi bătrînul moţăi şi el cu capul lui rotund, tuns chilug.

— Dar... cu Sabina ce-i ?

— Cavalerul ăla al ei, nu prea face parale ; e un arpentor din orăşelul apropiat. Mama spune că nu i-o dă de nevastă, dar eu socot... că-i prea tîrziu.

— Cum aşa, prea tîrziu ? Kazimierz se desprinse de masă şi dădu pe gît un păhărel mare, pestriţ la culoare, plin cu vişinată.

— Aşa, că va trebui să i-o dăm de nevastă. Dar arpentorul ăla vrea zestre ; el se gîndeşte să-şi reînnoiască locuinţa din orăşel, vrea bani, iar dacă nu-i zestre, spune el, n-o ia de nevastă. Un alt scandal. Bunica spune...

— Asta-i treaba bunicii ?

— Bunica e omul care ştie de toate. În casa noastră ea este cea mai deşteaptă la minte. Lucrul ăsta îl ştii şi tu. Mama, cînd i se îneacă vorba-n gît, nici cu tunul n-o mai poţi urni.

— Da, ştiu. Şi ce-i de făcut ?

— E nevoie de bani. Dacă nu-i vom avea, va trebui să vindem, la naiba, toată „averea" asta. Baranówka ! Să fie ea a dracului, va trebui să ne mutăm de-aici, într-un tîrguşor. Aici nu ne pricepem să gospodărim... Ai bani ? întrebă el de-a dreptul pe Spychała.

— Eu ? De unde ? răspunse Kazimierz. Leafa mea nu-i prea mare. La Paris am economisit ceva, dar nu cine ştie ce. N-ajunge pentru toate nevoile...

— Uite, asta-i tot ! Fă cum ştii. Nu-s bani, nu-i nici viaţă.

— De unde să-i iau, tată ? zise Spychała şi se ridică de la masă. Am făcut pentru voi tot ce-am putut...

În picioare, privea prin fereastră peisajul de martie. De departe pe drumul noroios se vedea o trăsurică ; femeile se întorceau de la biserică, iar caii înaintau la pas, trăgîndu-şi cu greu copitele din glod.

Bătrînul se apropie şi se opri în faţa feciorului. Era cu un cap mai scund.

— Hai, Kazik, spune-mi — zise el mîngîindu-i buzunarul vestei —, dar doamna aia ?

— Care doamnă ?

— Fiule, las-o încurcată, ştiu eu ce ştiu. Doamna aia a ta. Doar tu mi-ai spus cîndva că Baranówka noastră ne-a dat-o chiar ea. E dar de trebuinţă, să ne mîntuie...

Kazimierz tresări, indignat.

— Tată ! Cum poţi să-ţi închipui una ca asta ?

— Nu-mi închipui nimic, zise bătrînul fără să dea înapoi, dar dacă ăsta a fost începutul, trebuie mers mai departe. Ai luat odată de la ea, ei bine, acum trebuie să iei a doua oară...

Kazimierz îşi întoarse brusc capul, se precipită într-un colţ al camerei, şi se aşeză pe o canapea. Bătrînul se tot foia în jurul lui de colo pînă colo.

— Spune şi tu singur, adăugă el, e oare cu putinţă ? Cum adică, noi să pierim şi demoazela, ori contesa aia a ta să se lăfăie pe ducaţi ? Să nu ne dea nici o lescaie ? La naiba, de unde să luăm ? Ai vrut să ne faci proprietari de pămînt, şi acum ne laşi să plecăm cu desaga goală ? Vrei ? Eu pot să mă întorc la staţie, la depou, ca magazioner, ca acar ; acolo au nevoie de oameni de meserie, iar eu, deşi bătrîn, mai sînt încă bun la ceva. Dar mi-e milă de pămîntul ăsta, atîta l-am muncit şi acum, uite cum se iroseşte. Fiule ! gîndeşte-te bine...

Chiar atunci se întoarseră şi femeile. De pe prispă, intrară drept în odaie, voioase, îmbră-

cate cu paltoanele lor lungi și cu broboade pe cap. Surorile aveau aerul unor fete zdravene, pe care Kazimierz le compara, în gîndul lui cu Bilińska.

„Marysia nu poate veni aici, niciodată !“. își mărturisi el aproape cu glas tare.

Ca și cum i-ar fi auzit gîndul tăinuit, mama își scoase broboada țesută gros cu franjuri mari și-l privi de astă dată fără ironie. Cîteva clipe ochii ei mari, negri, luciră, ca prin ceață, duioși. Se apropie de el, așa cum ședea la masă și aplecîndu-se repede îl sărută pe umăr. El se înroși și își întoarse capul către mamă-sa. Ea îi zîmbi. Pe fața ei severă, uscățivă, prelungită, flutura un zîmbet. Iar cînd zîmbea, redevenea, în adevăr, frumoasă.

— Ce-i, mamă ? întrebă Kazimierz.

— Nimic, fiule, răspunse, te-ai dus departe de lîngă noi și nu te mai putem ajunge din urmă, șoimule.

VIII

Scrisoarea lui Kazimierz Spychała către prințesa Bilińska :

„Baranówka... martie 31

Scumpă prințesă !

Îți mulțumesc din toată inima pentru ultima scrisoare ; mi-a adus o mare bucurie. Nădăjduiesc că sărbătorile s-au desfășurat frumos și în liniște, că Alo nu s-a plictisit și că masa sărbătorească de la mătușa Szafrancowa a fost la înălțimea tradițională a familiei. După cum ai remarcat, pe bună dreptate, și eu mă simt bine, după atîția ani, printre ai mei. Bunică-mea, nespus

de credincioasă, mă tot gonește la biserică, iar bunicul îmi reamintește, necontenit, de munca noastră, făcută împreună, pe ogor. Tata povestește atîtea anecdote, iar dacă dă pe gît cîteva păhărele bune de vișinată bătrînă, cîntă unele melodii străvechi. Regret foarte mult că nu le aude Edgar, fiindcă sînt cîntece de dinaintea lui Moniuszko și-s foarte plăcute. Cu surorile mele am în schimb unele necazuri : pe cea mai mare a lăsat-o bărbatul — și părinții sînt tare supărați din cauza asta, mai ales că, luîndu-i copiii, i-au lipsit de nepoțeii lor care le erau atît de dragi. Sora mai mică s-a amorezat de un inginer din orășelul apropiat, dar — băiatul fiind sărac — ei nu pot să-i mobileze locuința și din pricina asta trebuie să-l tot amîne, lucru de care mama este foarte mîhnită ! Într-un cuvînt aș ține mult să-i ajut, în limita puterilor mele, și dacă ai avea bună voință să-l chemi pe Adaś Łęcki și să-i spui să-mi vîndă acțiunile ce se află la el și să-mi trimită banii, ai fi peste măsură de bună. Am niște acțiuni franceze — puține — «La Czestochovienne», și nu cred să fie cine știe ce de ele, dar sînt ultimele economii rămase de la Paris. Tocmai de aceea nu mă adresez domnului Szuszkiewicz — știu prea bine cît este el de sever și cît de mult prețuiește economisirea banilor. Prefer să se ocupe Adaś ; el știe unde sînt acțiunile, e ca și cum le-ar avea la el. Am multă încredere în băiatul ăsta și mă mir că ai unele rezerve față de el. Te rog foarte mult să mă ierți dacă te împovărez cu chestiunile astea, pe care sper că le poți rezolva cu un singur *coup de téléphone* fără măcar să te scoli din pat. Telefonul lui Adaś, propriu-zis al sorei sale Goldmanowa — la care el locuiește pe strada Boduen — este trecut în carnet.

Cum e vremea la Varşovia? Aici, primăvara se lasă aşteptată. N-ai idee ce băltoace sînt — aproape că nu poţi ajunge nici la cea mai apropiată staţie —, ele ţi-ar reaminti de Micsalow şi de drumurile din Podolia. Surorile mele sînt foarte frumoase şi pline de sănătate. Ieri a fost pe la noi logodnicul celei mai tinere, un băiat nespus de simpatic şi pare-se foarte capabil; e însă atît de neplăcut să vezi cum lipsa de bani constituie o piedică pentru fericirea lor! Ai primit scrisori de la Paris şi Palermo? Aşi vrea mult să ştiu, din timp, ce vei face la vară; oare vei pleca la Vichy? De acest lucru depinde data concediului meu.

Familia mea: părinţii, bunicii, surorile îţi transmit, prinţesă, complimentele lor şi salutări din adîncul inimii. Ei ştiu perfect de bine cît îţi datorează. Îmbrăţişează-l pe Alo, iar domnişoarei Tekla şi domnului Szuszkiewicz transmite-le salutările mele.

Al tău
Kazimierz Spychała."

Telegrama lui Adam către Spychała:

„Prinţesa a dispus să se transmită zece mii pe numele dumneavoastră din contul ei la Banca funciară din Lwow, Legionów cincisprezece stop viramentul a fost efectuat ieri telegrafic stop rog confirmaţi.

Adam Przebija-Łęcki."

IX

Zilele petrecute la soţul ei în provincie au fost pentru Ola o adevărată sărbătoare. De data asta, de Paşti, Helenka se îmbolnăvise de

pojar — o boală neprimejdioasă, dar cum mătuşa Michasia ţinea aşa de mult să plece cu băieţii la Puste Łąki Ola se hotarî să rămînă ea acasă, cu fiica bolnavă, în timp ce domnul Franciszek urma, fireşte, să-şi viziteze feciorii, fiindcă nu era de imaginat ca Paştele să se petreacă la ţară fără domnul Gołąbek! În împrejurarea asta nimeni nu mai privea cu ironie limuzina ce purta pe o latură inscripţia „François", toţi cei din casă aşteptînd cu infinită emoţie deschiderea micuţelor uşi ale caretei magice, uitîndu-se cu un viu interes şi numărînd pachetele scoase. Pandişpanuri în formă de turn, cozonaci, „mazurci", miei glazuraţi, turte cu inscripţia „Aleluia", ouă de zahăr şi de ciocolată, toate scoase din camionetă, erau o mare bucurie nu numai pentru copiii, ci şi pentru vîrstnicii de la Puste Łąki. Într-adevăr doamna Royska simţea, în inima ei, o vie recunoştinţă pentru domnul Franciszek şi pentru întîia oară aşezîndu-se la masă nu se mai întreba cu îngrijorare: „Despre ce anume voi vorbi cu el?" Vorbi aşadar despre prăjiturile şi splendidele „mazurci", precum şi despre talentul Suzanei, care întrecea darurile tuturor cofetarilor varşovieni de sex masculin.

Vremea era urîtă, Paştele timpuriu şi n-avea de ce să se grăbească. Domnul Franciszek dorea să fie cît mai îndelung cu soţia lui, şi în plus trebuia să supravegheze cofetăria, în perioada cea mai agitată a anului. În ultimele zile ale Săptămînii Mari îl ajută şi soră-sa, doamna Koszekowa, căci în astfel de zile critice, fără ajutorul binevoitor al altora, nu s-ar fi putut face faţă situaţiei. Oricum însă prezenţa patronului îşi păstra întreaga ei însemnătate. Aşa că de Vinerea Mare domnul Franciszek nu părăsise încă Varşovia

și împreună cu Ola se pregătea să viziteze bisericile.

Era tocmai o după-amiază însorită, întîia cu adevărat de primăvară. Deși foarte obosit, domnul Gołąbek ținea să-și însoțească soția la acest tradițional pelerinaj, automobilul urmînd să pornească spre Puste Łąki abia la orele cinci. Mergeau deci prin lumina cu reflexe albăstrii de pe Krakowskie Przedmiescie și Ola tocmai deschisese umbrela de primăvară, de culoare deschisă, cînd se întîlniră cu Marysia Bilińska și mătușa ei Szafrancowa, mergînd și ele tot la biserică. Desigur, după același obicei de pe timpul lui Bolesław Prus, urmau să preia „cheta“ la mormîntul lui Isus. Alo, acum de vreo paisprezece ani, deci mai mare decît Antos al ei, o însoțea pe maică-sa, iar Ola — căreia băiatul îi aducea aminte —, puțin, ce e dreptul —, de bătrînul Myszyński, cu care semăna — se uită cu simpatie la el. Ea ținuse foarte mult la domnul Myszyński, nu-i fusese deloc frică de el — ca altor copii —, alergase adesea prin parc, pînă la Mańkówka și, așezată pe marginea ferestrei, îl ascultase cum cînta la pianolă muzica aceea ce-i se părea fantastică. Acum, zărindu-l pe Alo, îi surîse. Trăsăturile lui alungite, modelate cu multă grijă de natură, îi reamintiră de o zi de vară la Mańkówka, de mirosul casei de acolo și chiar de unele cuvinte rostite de bătrînul domn Myszyński. Lui Janusz îi era așa de frică de tatăl lui, în timp ce ea era atît de curajoasă. Bilińska îi zîmbi doar din buze și moțăi din cap, mîndră, indiferentă. Ola se gîndea la Kazimierz mai puțin decît domnul Gołąbek, care se înroși și-și încetini chiar pașii, mergînd pe trotuarul albăstrui sub scutul umbrelei de culoare deschisă a nevesti-si, toată însă cu maci de un albastru întunecat.

— Ești atît de gras, zise Ola necruțătoare, încît nici nu mai poți să umbli. Va trebui neapărat să slăbești.

Domnul Franciszek își tîrșii picioarele parcă mai repede, dar aplecîndu-se spre umbrelă grăi :

— Nu vorbi așa de grăsimea mea, căci toți văd cît sînt de gras.

Pe la orele cinci domnul Gołąbek porni spre Ostrów Mazowiecki, iar apoi spre Puste Łąki. Helenka nu avea temperatură mare. Cu un sentiment de adîncă ușurare, Ola se așeză în salonul gol, cu o carte în mînă : versurile lui Cherubin Kołyszko. Dar... nu le citea, le știa aproape pe de rost, deși fuseseră tipărite nu de mult. Avocat și ziarist, omul ușuratic — ce era Cherubin Kołyszko — se exprima brusc, simplu, uman. Uimită, Ola propusese lui Edgar, înainte de a pleca în America, să scrie niște lieduri pe aceste versuri. Poezia lor avea un colorit negru-argintiu, pe care ar fi cîntat-o în sinea ei cu dragă inimă asemenea neuitatei *Verborgenheit*, sau asemenea melodiilor lui Duparc. Edgar îi răspunsese însă că versurile lui sînt atît de intense, atît de ermetice în cuprinsul lor, încît nu au nevoie de muzică, aceasta devenind superfluă pentru versurile perfecte — cum se vede treaba că le considera și el.

Și tocmai cînd ședea așa, în locuința pustie, bucurîndu-se de singurătate și gustînd volumașul al cărui conținut îl știa pe de rost, intră domnișoara Romana și-i spuse că a venit domnul Kołyszko. Ola, indispusă, strîmbă din nas.

— De Vinerea Mare ? În vizită ?

Resimțind cu durere cît de străin îi era omul acesta, trebui totuși să-l primească. Intră ca de

obicei, în mod brusc și începu să vorbească repede, pînă ce, zărind volumul cu versurile lui în mîna doamnei Gołąbek, amuți.

— Îmi citiți versurile, doamnă ? întrebă el după o clipă. Merită oare ?

— Da, și din plin, răspunse Ola, îmi plac foarte mult. Și nici nu trebuie să le mai citesc, le am în memorie.

Cherubin îi sărută mîna.

— N-am meritat, adăuga el.

Și Ola simți un fel de regret — omul părîndu-i-se foarte trist — dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru contrastul dintre aspectul lui exterior și versurile astea, erotice, consacrate aproape toate unui sentiment adînc. „Sentimentul acesta, gîndi Ola, este desigur imaginar, fiindcă nimeni în Varșovia nu știe despre el ceva concret, iar dacă ar fi fost, fără îndoială că s-ar fi aflat ! Cu greu de altfel s-ar putea imagina o femeie care să răspundă unor sentimente atît de violente, ale unui om atît de urît dacă nu chiar respingător.“

Concentrîndu-și atenția unui vers care suna așa : „Există în viață numai dragoste, iubire, însă nu...“ Ola îl întrebă pe poet, care pentru cîteva clipe încetase să-i repete toate bîrfelile varșoviene :

— Oare credeți într-adevăr că nu există iubire ?

Întrebarea venise pe neașteptate — și cu atît mai mult cu cît Cherubin n-avea versul în minte, așa cum îl avea cititoarea. Îl scrisese cîndva... îl considerase o vorbă reușită, îl tipărise... și gîndul lui trecuse mai departe, la altceva.

— De ce mă întrebați, doamnă ?

— Vă repet versul : „Există în viață numai dragoste, iubire însă nu...“ Într-adevăr, oare nu există iubire ?

— Eu socot, doamnă, își reveni repede Cherubin, că din păcate așa este. Omul își închipuie că cel mai important lucru în lume este dragostea, idealizează emoțiile erotice, ridică în slăvi ceva sau pe cineva... și cînd colo nu simte nimic. Totul se dovedește a fi un mare neadevăr : marile sentimente, tragediile, emoțiile... nu sînt decît treburi obișnuite privind căsniciile, „colajele“, copiii, banii și alte trebușoare asemănătoare... În afară de asta nu-i nimic ! Și, de ce ne-am închipui că există iubirea ?

— Pentru că uneori o simțim, zise Ola și de-abia acum îi apăru limpede în fața ochilor silueta Mariei, așa cum o văzuse chiar astăzi în lumina primăvăratică a arterei Krakowskie Przedmiescie, cu tot zîmbetul ei, numai din buze, fără nici o licărire a ochilor, apoi pe Alo slab și lungan, reamintindu-i de domnul Myszyński — toate aceste imagini nefiind decît mărturisirea absenței lui Kazimierz.

— Cine ? Unde ? Cînd ? exclamă Cherubin. În viața mea n-am întîlnit iubire adevărată !

Ola se apropie de pian, rămas cu claviatura deschisă, luă cîteva note constituind prima parte a unei melodii de Brahms, dar își aduse aminte că după străvechea tradiție a familiei bunicii Kalinowska nu era voie să cînți în Vinerea Mare.

Se întoarse spre Kołyszko.

— Dumneata, domnule Cherubin, n-ai întîlnit-o, spuse ea, dar poate că alții o și cunosc. În clipa aceea bătu cineva la ușă. Intră doamna Koszekowa, îmbujorată și preocupată. Salută în grabă pe Ola și Cherubin, spunînd :

— Uite, draga mea, sînt atît de încurcată de nu mai știu ce să fac ! Franio a plecat la Puste Łąki, în speranță că totul va decurge normal, cînd colo, îndată după plecarea lui, copilul unei

lucrătoare s-a îmbolnăvit şi marfa comandată n-a fost gata la timp... Clienţii au început să vină şi cea mai mare parte a comenzilor promise pentru orele cinci nu erau gata. Suzana a telefonat că este şi ea foarte suferindă — are un abces foarte dureros la antebraţ... — adăugînd că marfa va fi gata dimineaţa, fiindcă nu-s decît patru lucrătoare de glazură şi lucrul merge încet...

— Vai de mine, zise Ola, impresionată de cele auzite, ce se va întîmpla ? Franio va fi tare necăjit.

— Nimic grav, gîndi Cherubin clienţii îşi vor primi marfa la orele şapte sau mîine dimineaţă...

— Suzana spune, continuă Koszekowa, că va fi silită să lucreze toată noaptea, cu tot abcesul care-l are. Boală-neboală, clienţii trebuie să-şi primească cozonacii de sărbători.

— Nu toţi, se amestecă Kołyszko.

— Aproape toţi, ripostă Koszekowa.

— Trebuie să ştii, domnule, întări Ola închizînd maşinal claviatura pianului, aici nu-i de glumit. Întreprinderea noastră este foarte serioasă şi asta se bazează pe respectarea termenului comenzilor.

— Dar... nu numai pe asta, făcu Koszekowa.

— În mare parte. Fireşte şi pe calitatea marfei, care se ştie că e obiectul cel mai important. Şi dacă acum lucrurile s-au încurcat atîta, încrederea în firmă poate fi zdruncinată. Franio va fi tare mîhnit cînd va afla.

— Va afla de-abia după sărbători.

— Ce-ar fi dacă am merge să-i dăm o mînă de ajutor Suzanei ? propuse Koszekowa.

Ola, continuînd să ţină strîns în mînă volumaşul de poezii, privi nesigură spre Cherubin.

— Vom merge împreună, exclamă Kołyszko, n-am văzut niciodată un laborator de prăjituri.

— Să luăm un taxi...

În oraş era o circulaţie ca de sărbători şi Varşovia se cufunda treptat într-o ceaţă primăvaratică, albăstruie ca safirul, seara şi noaptea anunţîndu-se foarte călduroase. Pe poduri de asemenea mare mişcare şi lumină, numai apa întunecată, adîncă, se scurgea cu zgomot undeva la vale. De altfel, Vistula se ridica şi mai luminată în depărtare ; apă multă — ca de obicei primăvara — iar bancurile de nisip — topite.

Cofetăria era instalată într-o casă nu prea mare, în cartierul Grochów, destul de departe de Rondul lui Washington. Cînd intrară în prima încăpere, Suzana, nespus de tulburată, veni repede s-o întîmpine.

— Soţia patronului în persoană ? Într-adevăr, nu trebuia să vă deranjaţi. Şi în grabă încercă să-şi încopcieze halatul alb, cam uzat şi să-şi îndrepte părul răvăşit.

— Dragă doamnă Suzana, zise Ola, poate am putea să-ţi dăm o mînă de ajutor ?

— Vai, iubită doamnă ! Cu ce ne puteţi ajuta dumnevoastră amîndouă, exclamă Suzana pe un ton destul de arogant, ţinîndu-se de şolduri, în timp ce fetele şi lucrătoarele de la glazură, lucrînd în picioare, de-a lungul unor mese de lemn, nu prea curate, hohotiră încet. Aici e nevoie de specialişti.

Koszekowa se indignă.

— Doamnă Suzana, eu fiind încă o copilă, pe cînd nimeni nu auzise de numele dumitale, am uns turtele. Aşa că n-ai cu ce să mi te grozăveşti.

Ola, neputîndu-i spune Suzanei un astfel de argument, se uită neliniştită spre Kołyszko, care rîdea chiar de-a binelea.

— Cum mai merge cu mîna ? o întrebă el pe Suzana spre a schimba vorba.

— Aşa şi-aşa, răspunse aceasta dezvelindu-şi dintr-o mişcare mîna pînă la cot, unde un buboi mare, roşu, cu un punct alb umflat la mijloc se putea vedea chiar la încheietură.

— Un buboi cît o prăjitură ! adăugă el.

— Şi dumneata nu-l bandajezi ? întrebă Ola timid.

— Cînd va crăpa, îl voi bandaja, răspunse Suzana aspru.

Cherubin chicotea nervos.

La două mese mari, lungi şi înguste, stăteau lucrătoarele de la glazură. Din încăperea alăturată cîteva fetiţe aduceau tăvi mari cu aluaturi coapte, iar altele aduceau vase de porţelan pline cu umplutură, avînd la mijloc linguri mari de porţelan pentru amestecat. Unele umpluturi erau încă fierbinţi şi aveau o culoare verde sau roz. Alte umpluturi, fiind preparate pe bază de grăsimi vegetale, trebuiau să fie reci. Fetele de la capătul mesei tăiau cu îndemînare aluatul copt din tăvi, cu ajutorul unor cuţite lungi, îl ungeau apoi cu marmeladă sau cu o parte din masa de umplutură rece, după care îl acopereau din nou cu alte straturi de aluat copt — după prescripţiuni stabilite în prealabil — şi anume în partea de jos o foaie bine coaptă, un rînd de marmeladă, alt rînd de aluat de pişcoturi, masa de cafea, o foaie de nucă sau de aluat de pîine — în orice caz un aluat copt — culoare închisă. Aşa pregătite, prăjiturile treceau la lucrătoarele de glazură în înţelesul strict al acestui cuvînt care trebuiau să toarne repede peste „mazurci" o masă fierbinte, albă, roz sau verde şi cu îndemînare să ungă „mazurcile" astfel încît învelişul lor să fie neted şi uniform. Cuţitele lor lungi, înmuiate mereu în apă, atingeau repede prăjitura cu precizia unor instrumente muzicale. Mai încolo, alte

lucrătoare garniseau, prin mişcări monotone, învelişul prăjiturilor cu dulceaţă uscată, iar altele tăiau cu foarfeci lungi fîşii verzi de anghelică prăjită, înfigîndu-le între vişine, caise şi cerculeţe de coajă de portocală zaharisite.

— N-am bănuit că-i atît de complicat, zise Cherubin, după ce timp de cîteva clipe privise toată munca asta.

La celălalt capăt al mesei erau lucrătoarele specializate în operaţiuni de finisaj, cu ustensilele lor de tinichea — ce semănau cu nişte tulumbiţe — ornamentînd mijlocul „mazurcilor" cu floricele de marţipan.

— Cum vă descurcaţi ? întrebă din nou şi concret Koszekowa.

— Oarecum, merge. Am trimis acum o clipă la centrală toate comenzile pentru ora cinci. Le vom trimite imediat şi la filiala din Wspólna şi la cea din Zoliborz. În locul celor două lucrătoare pentru glazură, bolnave, am găsit una venită de la Paris — unde a lucrat într-o cofetărie poloneză... care munceşte cît două.

— Cine-i ? întrebă Ola, care o şi observase îndată.

Stătea la mijlocul mesei din dreapta şi cu o mişcare nespus de rapidă şi de precisă întindea glazura caldă şi roz turnată de o colegă dintr-un vas murdar. Era o fată de cel mult cincisprezece ani, înaltă, slăbuţă şi foarte urîtă. Avea expresia şi profilul unei păsări de pradă, un păr lung răvăşit ce-i spînzura de sub batic, pe amîndouă laturile chipului uscăţiv. Ochii ei mari, catifelaţi, se mişcau de sub batic în toate părţile, privind îndrăzneţ pe Ola, care se apropie de ea.

— La noi, la Paris, nu se lucrează aşa ca la voi, spuse ea pe un ton de superioritate, prezen-

tîndu-i un „mazurec“ uns cu anghelică și ținut în palmă.

— E bine! Le vei învăța și pe fetele noastre cum să lucreze, zise Ola zîmbind.

Cherubin, apropiindu-se de masă și uitîndu-se atent la fata cea micuță, o întrebă:

— Cum te cheamă?

— Jermena, răspunse ea brusc, ungînd cu glazură un alt „mazurek“.

Fetele din jurul mesei rîseră toate, împreună.

— E cam prostuță și îndărătnică, interveni autoritar Suzana, nici n-o cheamă Jermena, ci Jadzia...

Jadzia, ah, Jadzia o cheamă...
Vai ce dulce nume,
Ce dulce răsună...

fredonă un glas plăcut de la capătul de sus al mesei.

Jermena însă își încreți fruntea.

— Ai venit de mult din Franța? întrebă Ola.

— De! cam de vreo două luni, răspunse Jadzia cu o voce joasă, răgușită, de se putea vedea limpede că vorbește anume așa, pe un ton de *voix-canaille* — cînd îi trăsni unchiului nu știu ce prin cap, să se întoarcă acasă...

— N-are părinți, lămuri Suzana, o crește unchiul ei, maistru într-o fabrică din cartierul Praga.

— La Paris ai dus-o mai bine? interveni Cherubin, apropiindu-se cu încă un pas de fată.

Ea îl privi încruntată, fără să-i spună vreun cuvînt. Apoi, dădu din umeri și continuă să ungă alt „mazurek“, fiecare mișcare însoțind-o de o ușoară scoatere a limbii din gură.

— Ba bine că nu! Auzi întrebare! răspunse ea după o clipă mai lungă.

— Și cum îl cheamă pe unchiul tău? interveni din nou Cherubin.

— Știți bine... — zise ea brusc și se uită la el cu niște ochi mari, negri, pătrunzători ce exprimau aversiune și dispreț — știți prea bine, domnule, de ce mai întrebați? Eu v-am văzut la Paris... Aduceam prăjituri la ambasadă.

— E prostuță mititica, continuă Cherubin, adresîndu-se Olei. De unde să știu eu cum îl cheamă pe unchiu-său? E sigur că la Paris n-am putut-o observa.

— Știți, bunicul meu este servitor, șopti Jermena cu vocea și mai joasă, servitor la prințesa Bilińska. Nu-l știți? Îl cheamă Wiewiórski...

— Ah, am auzit ceva, zise Kołyszko cu o ușoară nuanță de răutate, unchiul tău nu este prieten cu domnul Janusz?

Micuța dădu din umeri.

Între timp colega ei, urmărind îndeaproape conversația, vărsă prea multă glazură peste prăjitură...

— Fii atentă unde verși, fir-ai să fii! strigă Jadzia lovind-o cu latul cuțitului peste mînă. Ce să-i faci, prieten ca prieten, se adresă ea, în grabă, lui Cherubin, pe un ton sumbru.

— Haideți să mergem, zise Kołyszko și o luă la braț pe Ola — aici nu facem decît să deranjăm și să enervăm pe Jermena. Și vor suferi... „mazurcile“.

Se întoarse și fără a privi îndărăt o scoase pe Ola din laborator. Doamna Suzana porni încet în urma lor, iar după ei doamna Koszekowa.

— E o fată nespus de pricepută, șopti ea la urechea surorii patronului, nespus de pricepută. Numai că are limba nestăpînită. Ați avut mare noroc că n-a spus lucruri și mai rele în fața dumneavoastră.

X

De fapt, Janek Wiewiórski se întorsese de cîteva luni din Franța și lucra la fabrica de gloanțe vînătorești „Spłonka“ din Targówek. Găsise un soi de locuință la o rudă a tatălui lui pe strada Wileńska, unde locuiau într-o încăpere el, Jasia și „Jermena“, avînd bucătăria comună cu alți chiriași din apartament... și erau destui. „Jermena“ nu se sfia deloc să reproșeze unchiului și mătușii ușuratica lor întoarcere — otrăvindu-le fiecare seară liberă. Jasia ținea însă partea soțului, ceea ce nu-i era deloc greu, deoarece se bucura foarte mult de reîntoarcerea lor în Polonia. Firește, ar fi preferat la țară, mai aproape de strămoși și îndeosebi de plaiurile natale, dar, în definitiv, cu Janek se putea trăi chiar și în Varșovia. Numai că Jadzia asta era un adevărat chin.

Isteață, capabilă, învățînd ușor orice, era tot atît de ușor alungată din orice slujbă. Nu se putea aciui nicăieri și asta atît la Paris cît și la Varșovia.

Deși cîștiga puțin, Janek avea condiții de viață destul de bune. Munca și legăturile făcute erau chiar plăcute. „Spłonka“, o veche fabrică din Varșovia, condusă puțin cam patriarhal, fusese pusă pe picioare nu de mult, fiind încă proaspătă, deși era continuarea unei vechi firme varșoviene „Călărețul și vînătorul“ — Hube et Złoty — cu sediul în marile magazine de la parterul palatului Zamoyski de pe strada Nowy Swiat. În cercurile negustorilor din Varșovia circula în privința ei, gluma : „De ce oare firma se numește «Călărețul și vînătorul» ? — Pentru că Hube vînează, iar Złoty îl călărește.“

Fabrica instalată în cartierul Targówek, în hale recent construite, producea focoase pentru cartușe, capse și chiar gloanțe vînătorești întregi. Alături de cele două hale mari se montase de curînd un turn uriaș de șaizeci de metri pentru fabricarea alicelor — care se formau prin căderea plumbului topit de la o înălțime foarte mare. Janek fusese angajat, deocamdată, la construirea turnului, ca zidar, muncă de altfel grea și neobișnuită, deoarece cărămizile erau așezate pe beton. Bătrînul Hube, ca orice vînător, avea însă ochiul cîmpului, obișnuit cu recunoașterea oamenilor isteți și inteligenți, așa că foarte repede l-a transferat în hala fabricii, la început în secția pentru tăiatul cartonului, iar mai apoi la atelierul de strungărie, la prelucrarea metalului pentru capse.

Bătrînul Hube îl îndrăgise pe Wiewiórski și începuse să aibă încredere în el. În schimb Złoty, evreu bătrîn și gras, cu fața bronzată și cu un ochi sașiu ce-i aluneca sub sprîncene pînă pe de lături — ca în toate problemele, la fel și la alegerea oamenilor — se opunea lui Hube.

— Ce-o fi văzînd la acest Wiewiórski ? spunea mișcînd dintr-un umăr și adresîndu-se maistrului Bobkowicz, care dirija întreaga hală a capselor. Unde l-o fi descoperit ?

Złoty păstra o oarecare influență asupra lui Hube. Dacă, din cînd în cînd, Hube observa cîte un chip mai isteț de muncitor, dacă vedea vreo față mai inteligentă de țăran, folosit la corvezi, atunci, promovîndu-i, îi făcea ajutori de muncitor forestier. Złoty — care cunoștea pe toți oamenii după nume și prenume, îi aprecia întotdeauna negativ, ce-i drept și la fiecare ocazie le scădea din cîștigurile lor și așa destul de mici — era totuși în stare să precizeze, mai mult sau mai puțin, valoarea lor adevărată și capacitatea

lor de a executa o anumită lucrare. Fireşte, numai dacă n-avea unele preocupări, pe care de altfel, le avea întotdeauna faţă de oamenii asupra cărora se oprise ochiul bătrînului Hube.

Stanisław Hube, om, în acea epocă de vreo cincizeci de ani, era un bărbat foarte frumos, de statură potrivită şi care semăna prin trăsături, prin exterior, precum şi prin slăbiciunea pentru femei, cu regele Stas. Provenea dintr-o veche familie burgheză varşoviană — ce se îndeletnicea în secolul al optsprezecelea cu ceasornicăria — venită chiar în ajunul împărţirii Poloniei de undeva din Graz sau St. Gallen, dintr-o regiune austriacă sau elveţiană, celebră în arta ceasornicăritului. Se presupunea un orăşel austriac, deşi obîrşia elveţiană era considerată în rîndurile burgheziei varşoviene drept ceva mult mai elegant, aşa că numeroase familii, curat germane, susţineau că strămoşii lor veniseră din Elveţia. Bătrînul Hube era ultimul din această familie, acţiunile fabricii mari Borman & Hube îi scăpaseră de mult din mînă, iar întreaga lui ţinută era întru totul nobiliară. Avea o moşie destul de mare în regiunea Kalisz şi era mîndru că Weyssenhoff îl descrisese în romanul *Sobolul şi domnişoara*, aşa cum spunea şi o zicătoare varşoviană. Soţia îl părăsise plecînd cu un american — venit după război în Polonia din partea fundaţiei Hoover —, îi rămăsese însă fiul, coleg de şcoală şi de aceeaşi vîrstă cu Andrzej Gołąbek. Fireşte, micul Hube purta numele patronului vînătorilor — Sf. Hubert — ceea ce suna destul de ciudat alături de numele său de familie. În şcoală, micului Hube i se spunea „Hub-huby", poreclă ce i-a rămas pentru totdeauna.

„Călăreţul şi vînătorul" era o întreprindere veche — aşa cum puţine se mai găseau în acea vreme la Varşovia, mare ca aspect, dar cam murdară şi întunecată. Atîrnau aici, pe pereţi, coarne mari de cerbi, colţi de mistreţi montaţi în argint înnegrit, cocoşi de munte şi gotcani împăiaţi. Pe un postament de sticlă trona un iepure alb, iar pe un dulap, o cucuvea polară, pufoasă şi albă ca o pisică de Angora. Andrzej venea uneori aici la Hube, dar, în timp ce localul era în centrul admiraţiei permanente a lui Antek, Andrzej se cam temea de magazin preferînd ca domnul să-l ia cu maşina, la fabrica din cartierul Praga. Acolo halele erau mari, în culori deschise şi bine luminate. În ateliere se mişcau muncitorii — care, pentru moment nu se prea puteau individualiza — iar în hala cea mică se puteau vedea nişte cilindri misterioşi de sticlă, aşezaţi la intervale şi conţinînd maşinile de precizie necesare fabricării cartuşelor. Acolo, Andrzej intra doar cu domnul Hube şi se purta ca la biserică ; îşi scotea cascheta şi se uita în tăcere cum înlăuntrul cilindrilor de sticlă se roteau încet maşinile, aruncînd din cînd în cînd cartuşe făcute gata, în coşurile aşezate la picioarele cilindrilor. Aceste misterioase maşini, aduse recent din Hamburg, erau supravegheate de doi nemţi morocănoşi şi încuiaţi, de care se cam temea chiar şi domnul Stanisław cu toate că li se adresa la persoana a treia şi le arăta cu un baston noduros ce aveau de făcut. Nemţii nu pricepeau însă limba polonă, iar bastonul domnului Hube nu-i impresiona deloc. Domnul Hube habar n-avea de modul cum funcţionează maşinile ; de altfel, nu ştia nimeni în toată fabrica, maiştrii nemţi rămînînd mari şi tari în această privinţă.

Halele fabricii erau situate într-o curte imensă unde te puteai juca în libertate, aşa că Hubert, de regulă, alerga aici, cerea să fie lăsaţi să zboare

porumbeii ce-i creştea maistrul Bobkowicz, rîzînd cînd ei se roteau deasupra coteţului lor. Antek lua parte la jocul şi rîsetele lui Hubert; Andrzej se oprea însă acolo, unde pe terenul — neted dar noroios — al Pragăi, începea să se înalţe turnul cel uriaş, la care domnul Hube se uita cu disperare.

— Ce i-o fi trăznit prin minte acestui Złoty, să construiască turnul ăsta chiar aici, unde tot cimentul şi toate cărămizile destinate lui au fost înghiţite doar de fundaţii, dovedind că Targówek este o localitate aşezată pe un teren mocirlos.

— Cu omul ăsta o să ajungem la faliment! continuă domnul Hube, luînd loc alături de băieţi, în maşină.

— Sîmbătă, spuse el pe drum şoferului, vom merge după raţe, la iazul de dincolo de Nadarzyn; să nu sufli, Piotr, nimănui o vorbă, căci îndată s-ar găsi amatori.

Piotr era un omuleţ mic, scund, cu ochi albaştri şi cu mustaţă ca de cînepă.

— Domnul preşedinte, rîse el, nu va rezista şi va lua cu el pe cineva.

— S-ar putea chiar să iau pe cineva, glumi Hube. E greu să vînezi singur.

— Cel mai bine e să mergi singur la vînătoare, zise Piotr sentenţios. Îşi reaminteşte domnul preşedinte cum am vînat atunci o sută douăzeci de bucăţi?

Piotr folosea întotdeauna pluralul, ca şi cum ar fi luat şi el parte la vînătoare.

— Şi cînd mă va lua tăticul şi pe mine? întrebă Hub-huby.

— Cînd vei învăţa să tragi cu puşca.

Hubert însă n-a învăţat să tragă cu puşca şi de fapt nici nu era dispus să meargă la vînătoare, fiindu-i milă întotdeauna de minunatele păsări

şi animale pe care tată-su le împuşca şi pe care — aduse de la vînătoare — Piotr le spînzura în balconul dinspre curte al locuinţei lor.

Într-o zi băieţii fură martorii unei scene mai mult decît neplăcute. Domnul Hube venea de la fabrică, dar în aşa fel încît să nu se întîlnească cu Złoty. La birou, oricum, lucrau bine împreună, deşi Złoty susţinea că numai el munceşte, în timp ce domnul Stanisław telefonează cunoscuţilor pentru a se întîlni şi merge cu ei la vînătoare. În fabrică însă nu se puteau suporta. Bătrînul Hube, deşi nu-i lua în seamă pe muncitori, dorea oarecum să întreţină cu ei unele relaţii de tip patriarhal. Hube, ce-i drept, n-avea pretenţia ca muncitorii să-i pupe mîna ca argaţii de la moşie, dar, ca şi cum s-ar fi aşteptat la aşa ceva, trecea prin hală ţinînd mîna în aşa fel încît fiecare să poată s-o ajungă fără greutate şi părea decepţionat cînd muncitorii nu-l tratau ca pe un paroh. De sărbători, întotdeauna voia să organizeze un pom de iarnă sau o masă de Paşti. Złoty se opunea. Złoty îşi exploata muncitorii pînă la sînge, le storcea ultima picătură de forţă — cum spunea Janek Wiewiórski —, le plătea numai ceea ce era strict obligat şi-şi dădea toată silinţa să le scadă chiar şi o leţcaie dacă era posibil.

Într-o bună zi, cînd domnul Stanisław îi luase pe băieţi la fabrică, dădură acolo de Złoty, care, în mijlocul curţii, îl apostrofa pe Janek Wiewiórski cu glas tare.

— Ascultă, Wiewiórski, să nu te mai prind prin hala cea mică, fiindcă n-ai să te alegi cu nimic. Bătrînul Schmidt s-a plîns că te tot învîrteşti pe acolo fără întrerupere şi te zgîieşti la mîinile lui... Ascultă Wiewiórski, să nu te mai zgîieşti la mîinile nemţilor...

Într-un colţ al curţii, Jasio era ocupat cu despicatul unor scînduri vechi pentru foc.

— Domnule Złoty, zise domnul Hube repezindu-se la asociatul său, poate că are vreo treabă de făcut acolo.

— Tocmai asta-i ! răspunse Złoty, roşu la faţă ca sfecla, stînd în mijlocul uşii halei şi dînd furios din mîini. Tocmai asta-i ! Domnul conte se foloseşte în toate treburile de Wiewiórski...

Hube se îngălbeni iar băieţii îl priveau tulburaţi.

— Te-nşeli, rosti el, nu sînt conte şi nu am nici o combinaţie cu Wiewiórski. Dumneata însă ai înnebunit. Mai curînd sau mai tîrziu nemţii vor trebui să plece de-aici şi atunci ce se va întîmpla cu maşinile ?

— Nemţii nu pot pleca de-aici, strigă Złoty şi mai tare, fiindcă bădăranii ăştia îmi vor strica maşinile şi toată producţia se va duce de rîpă. Ce-ţi închipui ? Praful se va alege de maşini. Şi... vom plăti. Şi-aşa întreaga asociaţie a ajuns în buzunarul belgienilor... Dumneata nu ştii că ei, cît ai clipi, ne pot sufla de sub nas fabrica dumitale ?

— Fabrica nu este a mea, iar întreaga construcţie dumneata ai conceput-o. Mie mi-era de-ajuns magazinul.

— Da, dar nu te gîndeşti că dacă magazinul va da faliment, iar fabrica va cădea în mîinile belgienilor, dumneata va trebui să plăteşti totul...

— Îmi dau bine seama, ridică glasul şi Hube, ştiu şi cum te-ai aranjat, domnule Złoty, aşa că nu poţi să mă sperii.

— Dumneata îi demoralizezi pe toţi, iar răspunderea va fi apoi numai a mea.

— N-ai să răspunzi, domnule Złoty, decît poate în faţa instanţelor penale.

Wiewiórski, Bobkowicz, Piotr şi încă vreo cîţiva, ce erau de faţă, izbucniră în rîsete. Abia acum domnul Stanisław zări ochii uimiţi ai băieţilor care priveau cînd la el, cînd la domnul Złoty.

— Măi, băieţi, de ce staţi aşa gură-cască ? Căraţi-vă de-aici, zise el. Wiewiórski, condu-i la şantier.

Cu un glas moale, Jasio aruncă toporul şi porni fără să scoată un cuvînt în direcţia turnului. Băieţii, care ţineau foarte mult la Wiewiórski, porniră după el. Dar nu izbutiră să ajungă încă la locul unde se construia turnul, cînd domnul Hube şi fu lîngă ei.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, Wiewiórski, să nu-ţi faci sînge rău. Spune-mi ai putut desluşi ceva ?

— De ce nu ? Credeţi că meşteşugul e doar pentru unii ? La nevoie, aş putea şi eu să-l încerc...

— Nu de alta, dar Złoty ăsta susţine că muncitorii polonezi vor strica maşinile...

— Domnul ăsta Złoty e cam prost. Este, sau se preface că este. El vrea numai aşa să vă sperie, domnule preşedinte. La fel cu belgienii ăia, vrea să vă sperie, de fapt capitalul belgian nu-i chiar atît de puternic, cum i se pare lui...

Hube privi mirat la Wiewiórski. Apoi, socotind că e firesc să se priceapă şi el la situaţia capitalului belgian, îi spuse :

— Dar nu de asta e vorba, n-ai înţeles bine. Noi sîntem o societate în comandită, eu răspund cu întreaga mea avere pentru datoriile întreprinderii...

— Şi el nu ? întrebă Jaś, mohorît.

— Ba da, şi el. Numai că el n-are nici un fel de avere !

— Ar fi de văzut, adăugă Wiewiórski.

În clipa aceea însă Hube nu-l mai auzea.

— Privește acolo, Wiewiórski, cum omul acela cară cărămizi, de două ori mai puține decît ar trebui. Și Hube cu bastonul lui noduros îi arătă pe schelă un băiat slăbuț cărînd cărămizi. Ce-și închipuie, Wiewiórski, omul ăsta ?...

— Cară și el cît poate căra. Dar ce-și închipuie el, asta nu știu.

— Ai putea însă, Wiewiórski, să-l gonești.

— Sînt eu oare administrator, sau așa ceva ?

— Piotr ! de data asta se adresă șoferului — privește, băieții ar putea să cadă în groapa cu var.

— De ce i-ați adus aici pe toți, domnule președinte ? Ar trebui să plecăm acasă...

— Vezi tu, i-am adus pentru că poimîine ei îl iau pe Hubert al meu la țară, de Paști. Am vrut să mă revanșez.

Ușor, domnul Stanisław își îndreptă pașii spre ieșire, chemîndu-i pe băieți. Cînd intrară pe poartă, auzi cu urechile lui fragmente din convorbirea lui Piotr cu Wiewiórski.

— Îl prefer pe evreul ăla, zicea Wiewiórski, ia pielea de pe om, dar... știu pentru ce. Nu pot însă suporta ce face ăstălalt... dragă, cum îmi vîră el bastonul sub nas ; așa i-aș trage vreo cîteva...

— Uuh..., exclamă Piotr, e un om atît de aiurit...

Lui Hube nici nu-i trecu prin minte că era vorba chiar de el. Nu-și luă rămas bun de la Złoty și nici de la meșteri. În schimb îl luă cu el pe Wiewiórski. I se părea că face o mare grație unui muncitor cînd cere să-i repare ceva de-al lui. În ochii lui asta echivala cu o evidențiere.

— Uite, Wiewiórski, zise el, la mine în closet bazinul are din nou scurgeri. Hai cu noi să mi-l repari.

Fără să spună un cuvînt, Jaś își puse cascheta. Plecară.

— Pe drum ne vom opri la magazin, zise domnul Hube. Hubert zîmbi. Îi plăcea foarte mult să se oprească la magazin.

— Ai copii, Wiewiórski ? întrebă domnul Stanisław, la jumătatea podului.

— L-ați mai întrebat o dată, domnule președinte — mormăi Piotr — n-are.

— Sînt oare eu obligat să țin minte cîți copii are fiecare om ? se indignă domnul Hube. Băieții izbucniră în rîs pe înfundate.

— Ce rost are atunci întrebarea ? se răsti din nou Piotr. Jasio nu scoase însă nici un cuvînt.

Se opriră în fața magazinului „Călărețul și vînătorul". Cu zgomot, băieții se coborîră din automobil, iar Hube, dîndu-se jos, se înclină în fața unei doamne frumoase, înalte, care tocmai trecea pe lîngă ei, îmbrăcată într-o pelerină cafenie îmblănită. Doamna zîmbi cu toată gura ei roză, într-un chip foarte agreabil.

Hubert îl apucă pe tată-su de mînă și intrară împreună în umbra întunecată a magazinului, de unde se profilau contururile iepurelui alb și a bufniței polare.

— Tată, întrebă Hubert pe neașteptate, cine era domnișoara aceea pe care ai salutat-o ?

— A, o domnișoară, spuse Hube, răspunzînd în același timp și la salutul vechilor vînzători din magazin și totodată arătîndu-le ceva, spre un raft, cu bastonul lui noduros. Ați vîndut trompeta aia ? întrebă el cu un accent pur varșovian. Întorcîndu-se apoi spre fiu-su, adăugă : E o actriță, o cheamă Marysia Tatarska...

— Aha, zise Hub-huby și se uită prin geamul prăfuit spre trotuarul scăldat de soarele de primăvară, ca și cum acolo ar fi putut să mai zărească încă umbra actriței ce trecuse.

XI

Scrisoarea lui Edgar Szyller către Ola Gołąbkowa :

„New York, aprilie 1931

Dragă doamnă Ola !

Fireşte că vă scriu cu cea mai mare plăcere şi îmi face chiar bucurie. Trebuie însă să recunosc că sînt îndemnat şi de dorinţa de a scrie cuiva care se află în Varşovia, fiindcă părinţii mei continuă să stea legaţi de veşnica lor fabrică de zahăr, Elźunia este aici cu mine, Rysio a murit, Artur Malski e la Lodz — ca să vă vorbesc doar despre oamenii ce-mi sînt cei mai apropiaţi, şi care, după cum ştiţi, nu-s prea numeroşi. Pentru mine, cel mai trist lucru este că nu ştiu cum se face dar în ultimul timp nu mă mai pot înţelege cu Janusz, ceva străin a intrat în el. Socot că nu degeaba este el fiul bătrînului şambelan Myszyński ; în el continuă să se dezvolte anumiţi acizi ai unui neam nobil decăzut şi cu toată bucuria de viaţă pe care Janusz neîndoios că o are, ei i-o otrăvesc. Am impresia că existenţa lui Janusz este o luptă internă continuă şi mă doare foarte mult că nu-şi înhamă prietenii să-l ajute în lupta asta. Iar eu — ştiţi bine, doamnă Ola, cu toate că par slab şi tăcut, ca şi cum n-aş fi capabil de o zgomotoasă încrucişare a spadelor — sînt, uneori, dimpotrivă, foarte indicat să dau o mînă de ajutor în asemenea înfruntări spirituale cu stihiile trecutului, cu propria imaginaţie, cu pasiunile, cu viciile. Cu un singur lucru n-aş putea să lupt — căci nu sînt în stare să o înfrîng nici în mine însumi —, cu propria micime. Şi lucrul cel mai rău este tocmai acesta, că omul se vede în proprii săi ochi atît de mic şi de neinteresant. De fapt, îl compătimesc pe Janusz, împlineşte treizeci şi patru sau cinci de ani şi continuă să fie acelaşi veşnic tînăr — *der ewige Student* — ce nu-şi poate găsi în viaţă locul, situaţia, ceva în sfîrşit ce i-ar putea asigura o oarecare poziţie. Spune mereu că aşteaptă unele evenimente capabile să-i de o soluţie în viaţă. Impresia mea este că nu-i decît un pretext fiindcă nici un eveniment nu poate da o dezlegare unei vieţi care, la drept vorbind, nici nu există. Nu e aşa, doamnă Ola ? Spuneţi dumneavoastră, care sînteţi întotdeauna — ori ce s-ar zice — atît de blîndă şi de înţelegătoare cu viaţa ? Sînt curios să ştiu cum le veţi vorbi fiilor dumneavoastră despre viaţă ? Aţi vrea să-mi spuneţi şi mie ?

Şi-acum, din moment ce mă aflu în America, ar trebui să scriu despre ea, cînd de fapt nu prea am ce scrie. Ştiţi cît de mult sînt eu un patriot al Europei, aşa că nu prea mă simt bine aici, poate şi pentru motivul că nu mă prea pricep să mă înfig pe primul plan, să dau din coate pînă la primul rînd şi poate că nici nu prea am cu ce, fiindcă ştiţi că americanii nu se prea uită la o marfă ca a mea... Elźunia e altceva, o admir şi propriu-zis îl admir pe Rubinstein, soţul ei. Cum se pricepe el să pună lucrurile pe roate ! Vocea Elźuniei nu mai este cea de acum cincisprezece ani, e puţin mai palidă, nu mai are acel crescendo, acea plenitudine şi căldură, mai ales în registrul de sus, ca şi cum moliile i-ar fi ciupit unele coarde ; fireşte, ea cîntă încă frumos, dar cu ce efort ! Abia de mai poate răsufla. Dacă i-aţi vedea apartamentul din hotelul Plaza (eu nu locuiesc acolo, e prea scump pentru mine) v-aţi prăpădi de rîs. E întocmai ca la operetă : într-un colţ un pictor îi face portretul, în altul secretara numără banii, la mijloc pe o canapea, doi studenţi-admira-

tori cu trandafiri, iar în anticameră un emigrant rus, un prinț caucazian, pe care, pentru comportarea lui, trebuie să-l dea pe ușă afară. Cîntă doar arii ce se bucură de succes în fața publicului deși nu mai cîntă ca la Odesa. Vă mai aduceți aminte? — *Verborgenheit, Gretchen am Spinnrade, Die Mondmacht!* Aud întotdeauna secundele acelea din acompaniamentul la *Mondmacht*, de cîte ori îmi aduc aminte de Odesa. Publicul, spune ea, este cel mai bun judecător al pieselor bune. Are desigur dreptate. Firește, așa este. De aceea nu cîntă ariile mele. Am scris aici patru arii pe versurile poetului care vă este atît de drag: Cherubin Kołyszko, versuri pe care, cîndva, mi le-ați recomandat. Atunci mi s-au părut prea încărcate cu elemente poetice, dar aici, după ce am ales un ton potrivit, mai puține instrumente pentru acompaniament și cîțiva bași neobișnuiți, am obținut — socotesc — rezultate bune.

M-am ferit întotdeauna să dau lucrărilor mele titluri ce-ar aminti parfumurile pariziene — așa cum avea unele Debussy — și totuși mi s-a întîmplat — ele trebuind să poarte titlurile versurilor — să semene tus-patru cu reclamele unui salon de frizerie. Prima arie poartă titlul de *Șeherezada* (mă gîndesc să dau această denumire ciclului întreg), a doua se numește *Înflorirea liliacului* — îmi amintesc că există o apă de colonie *Houbigant* numită *Au temps des lilas* —, iar celelalte ceva mai bine *Așteptare* și *Flaut în noapte*, deși au și acestea un aspect de galanterie. Totuși aș vrea să ascultați acompaniamentul la *Așteptare*. Sincope pizzicato și imitație de chitară, dar altfel decît la Ravel. De asemenea în *Flaut* este un loc pe care aș vrea să vi-l arăt. De altfel, cîntecul întreg, cu tot titlul lui, este fără flaut! Vocea trebuie să înlocuiască flautul. Ah, dacă Elźunia ar

vrea să cînte aria asta! Spune însă că pentru ea e ceva prea greu, și s-ar putea să aibă dreptate.

Se apropie Paștele; știu cum va fi la dumneavoastră. Aici, ca în fiecare zi, căci nu se țin sărbătorile. Circulația, poate, va fi ceva mai mică, lumea va pleca la țară, soții Rubinstein vor merge la mare; cred însă că eu voi rămîne pe loc. Am primit o scrisoare atît de plăcută de la Artur Malski; el încă își mai aduce aminte de mine. La Lodz se simte trist, se face muzică puțină. În schimb aici atît de multă, încît ți-e lehamite; ar ajunge pentru vreo douăzeci de orașe și orășele și încă ar prisosi. O! de-ar fi auzit Malski personal — cît aș fi dorit — cum i-a cîntat Rachmaninov concertul! Tocmai l-am ascultat aseară. Dar ce perfectă pustietate! Sînteți singura care știți că nu din trufie mă exprim așa, și numai dumneavoastră aș putea să vă repet: cîtă pustietate! Fiecare vrea să-i întreacă pe ceilalți, prin ceea ce scrie... pentru sine! Dar de ce să se scrie pentru sine? Eu și așa port în mine însumi toate notele mele.

Dragă doamnă Ola, vă rog să-mi răspundeți în trista mea stradă 42; aștept cu nerăbdare scrisoarea dumneavoastră, vă sărută mîinile al dv. devotat

Edgar Szyller

P.S. Ce vești de la Marysia Bilińska?“

Scrisoarea Olei Gołąbkowa către Edgar Szyller:

„Varșovia, Sîmbăta Mare, 31 dimineața

Dragă domnule Edgar!

Chiar acum o clipă mi-au adus scrisoarea dumneavoastră din America și m-am bucurat nespus de mult. Sînt singură în casă, cu Helenka, care-i bolnavă de pojar și cu domnișoara Romana, care-mi

ajută s-o cresc. Franio cu băieții (l-a luat cu el și pe micul Hube, știți cine e? fiul lui Stanisław din Rotocznia) și cu mama au plecat la Puste Łąki, la mătușa Royska. Eu sînt chiar mulțumită că am putut rămîne, sub pretextul bolii Helenkăi, fiindcă singurătatea îmi face foarte bine, îmi dă cîteva clipe de răgaz să meditez. Și tocmai sosi scrisoarea dumneavoastră, la timp. Am puțină vreme liberă și pot să vă răspund imediat, căci socotesc că ați scris scrisoarea ca să vă răspund. Nu-i așa? În scrisoare v-ați referit la multe chestiuni. Nu voi putea să vă răspund la toate. Dar știți bine cum sînt eu, nu-s în stare să filozofez. Un singur lucru aș vrea să afirm și anume că n-ar trebui să vorbiți despre compozițiile dumneavoastră ca despre niște jucării, ori niște lucruri puțin importante. Sînt convinsă că de fapt dv. gîndiți altfel despre ele; dar nici în glumă n-ar trebui să vă îngăduiți atîta desconsiderare. Știți bine cît de mult ținem noi toți la cîntecele dv., că aici sînt așteptate cu nerăbdare, iar dacă doamna Elźunia crede că pentru ea sînt prea grele, poate că într-adevăr sînt prea grele pentru ea, sau poate numai i se par așa. Căci pentru ea — sînt sigură — ar fi cea mai plăcută bucurie să vă cînte lucrările și desigur prin ea să fie înțelese de cel mai larg public. Dar și asta va veni cu timpul, dragă domnule Edgar, fiindcă nu-i posibil așa... dintr-o dată.

Îmi scrieți despre fiii mei, despre copiii mei — întrucît Helenka, deși micuță, are nevoie de asemenea de multă îngrijire și de o bună creștere. Le consacru mult timp, dar dacă ați avea copii, ați înțelege singur cît de ingrată este munca asta și cum uneori, omul ajunge fără voie să-și mărturisească în gînd că-și crește singur dușmanii. Și cel mai trist este faptul că acești copii par atît

de străini, de parcă n-am ști că sînt opera noastră cea mai directă, rupți fiind din propriul nostru trup. Soțul meu nu se prea preocupă de problema asta; iar copii s-ar părea că țin mult la el, fiindcă nu-l simt nici îngrijorat, nici exigent cu ei, cît mă simt permanent pe mine. De aceea, mai ales Andrzej și Helenka sînt mai atașați de el. Antek este un băiat liniștit, echilibrat, activ, pare — încă de pe acum — un mic bărbat, cu lumea, colegii și cărțile lui. Lucrează mult — construind într-un mic atelier mecanic modele de avioane perfecte, pe care ore întregi le încearcă în curte împreună cu un întreg stat major de aghiotanți de gardă, ca fiul paznicului, fiul cizmarului de vis-à-vis, și așa mai departe. Helenka este drăgălașă. Cu Andrzej am cel mai mult de furcă, adică la el mă gîndesc cel mai mult, deși este atît de liniștit și de tăcut, cade adesea pe gînduri, devine posomorît, vorbește foarte puțin și... dumneavoastră știți cît este el de frumos. Adesea stă într-un colț și nu scoate nici o vorbă. Deși nu sîntem nici eu nici soțul meu bisericoși, Andrzej este foarte pios, poate și datorită influenței domnișoarei Romana, membră a ordinului terțiarilor. Este mai legat de soțul meu, dar nici lui nu i se destăinuie. De multe ori l-am întrebat pe Franciszek despre acest lucru, dar el rîzîndu-și de mine îmi spune: „Ce-ar putea să aibă de destăinuit un astfel de puști?" Eu mai îmi aduc aminte de copilărie și de singurătatea mea, cînd aveam doar zece ani și știu cît de mult îmi plăceau destăinuirile. Dar mai știu și că nu te poți vîrî cu sila în sufletul copilului, care crește și se dezvoltă sub ochii tăi, întocmai ca o ramură de liliac cultivată în odaie, fără a putea face altceva decît să-l privești și să culegi fiecare zîmbet ca pe un dar dumnezeesc. Nu nefericirile, ci mai degrabă îm-

prejurările fericite stau cel mai adesea la baza tristeţilor materne. Cred — din moment ce aţi ridicat în scrisoare problema micuţilor mei — că mă veţi înţelege.

Mă bucură ariile ce le-aţi scris pe versurile lui Cherubin ; a fost chiar ieri la mine şi m-a găsit citindu-i versurile. Am vorbit despre dv. şi, domnule Edgar, aveţi în el un om foarte devotat. Fiinţă nespus de sărmană, soarta lui ascunde o taină, ca şi zîmbetul, ca şi mica şi îngrozitoarea lui locuinţă de lîngă azilul pentru bătrîni ! Versurile lui — întotdeauna frumoase — sînt întotdeauna precum păhărele umplute numai pe jumătate. Iar mie mi-ar plăcea să fie mereu pline. În volumaşul ce-l am, am găsit poezia *Şeherezada* şi m-am bucurat foarte mult că tocmai poezia asta aţi ales-o ; celelalte versuri nu le-am găsit ; desigur, sînt dintr-un alt volum pe care nu-l am la îndemînă.

Robul cel orb din ulicioara umbroasă
Smulge din flaut triluri duioase...

Parcă aud cît de armonios răsună cuvintele în aria pe care aţi compus-o.

Janusz lipseşte din Varşovia locuind în permanenţă la Komorów şi aproape nici nu mai trece pe la noi. Cultivă acolo nişte „coleuze" şi „beloperoane" ! Se pregăteşte, se pare, să plece în străinătate. Nu tot ce scrieţi însă despre el îmi pare just. Nu oricine poate fi poet. Janusz, fireşte, se simte rătăcit în lumea noastră practică, dar dumneavoastră, oare, nu pierdeţi din vedere lucrul cel mai valoros la el, infernalul lui jar interior, abia tăinuit de răceala exterioară, de ochii lui distraţi, dar cu vederea slabă, de ochelarii şi de mişcările lui neîndemînatice ? Preţuiesc nespus la Janusz una din trăsăturile lui şi anume :

patima adevărului, dorinţa de a cunoaşte adevărul. Poate că-i va fi chiar dat, cîndva, să-l cunoască, fiindcă cel ce doreşte cu înverşunare ceva, pînă la urmă îl dobîndeşte. De tatăl lui se temeau toţi, în timp ce eu m-am putut înţelege cît se poate de bine cu el. Bănuiesc că şi bătrînul domn Myszyński s-a zbătut, deopotrivă un căutător al adevărului. Păcat că nu l-a iubit nimeni, după cum nici pe Janusz nu-l iubeşte nimeni, ceea ce poate explică toate lucrurile rele şi neterminate pe care le vedeţi la el.

În ce priveşte sora lui, am întîlnit-o chiar aseară, la „pelerinaj". Şedea sau urma să şadă la „cheta" — cum anunţase *Kurier Warszawski*, ca în timpurile vechi şi bune. Nu ştiu nimic despre ea. Mergeam însă cu soţul meu şi, la vederea ei, el s-a înroşit tare şi i s-a înclinat calm ca un vînzător de prăvălie — fiindcă n-am ce să-i fac lui Franio, sărmanul de el s-a simţit întotdeauna micşorat de prezenţa ei.

...Am întrerupt pentru o clipă scrisul, fiind chemată sus, unde locuieşte, după cum ştiţi, doamna Szymanowska, născută Walowska întocmai ca pianista aceea — v-o aduceţi aminte —, cu singura deosebire că prenumele ei este Ludwika. Bătrîna are acum nouăzeci şi doi de ani, a căzut din pat peste noapte, n-a mai avut putere să se ridice, a zăcut pînă dimineaţa pe pardoseala rece şi astăzi are temperatură. Va face desigur pneumonie şi dumneavoastră ştiţi ce înseamnă pneumonia la vîrsta ei, femeie absolut părăsită, cele două fiice — care de altfel niciodată nu s-au ocupat de ea — nelocuind la Varşovia. Vedeţi ce înseamnă uneori să ai copii. Acum înţeleg şi ce însemnează singurătatea la bătrîneţe. E ceva îngrozitor ; îngrozitoare seri lungi, zile lungi de urîtă singurătate, în aşteptarea sfîrşitului la o

margine de drum. E ceva înspăimîntător ! Fiindcă pînă și cea mai rea dintre singurătăți, adică singurătatea omului încă tînăr, este împletită cu o oarecare speranță nedefinită, dar oricum, speranță.

Revenind deci la Marysia, arată întotdeauna frumos și întotdeauna ca o regină ; s-a uitat la mine destul de rece, desigur că nici nu m-a observat, așa cum s-a întîmplat întotdeauna. Ce eram eu pe-atunci ? O fată mică și prostuță, iar acum — poate tot atît de proastă — dar femeie și, oricum, mai învățată, prin chiar frecușul cu viața. Maternitatea este peste măsură de darnică, domnule Edgar, ea schimbă femeia aproape cu totul. Acum, cînd o întîlnim pe Marysia Bilińska, soțul meu este cu mult mai enervat decît mine și de aceea i se înclină mai mult decît ar trebui și asta fără nici o altă cauză. Scriindu-vă altfel, acum o clipă, am fost răutăcioasă în mod cu totul gratuit. Dar întotdeauna sînt eu gratuit răutăcioasă cu soțul meu.

Și-acum, dragă domnule Edgar, n-avem încotro trebuie să încheiem convorbirea asta, pentru mine, desigur, mult mai plăcută decît pentru dumneavoastră. La revedere ; socot că prin iunie — după marele sezon parizian — veți reveni la Varșovia. Pianul vă așteaptă. Vă trimit salutările mele cordiale și rămîn sinceră binevoitoare.

Aleksandra Gołąbkowa

P. S. Șeherezada aceea este într-adevăr, ca executare, atît de dificilă ?"

XII

„Domnișoara" căreia bătrînul Hube i se înclinase, se numea Marysia Tatarska și juca la „Pisica

și salutul", teatru ce făcuse pe vremea aceea mare vîlvă la Varșovia. Condus de Halina Wyczerówna — cîndva artistă a teatrului din Kiev — ea a transformat un teatru mic și obișnuit într-un institut în care începuse să se petreacă și din punct de vedere artistic „ceva". Asta nu înseamnă însă că spiritul reformator al Wyczerównei acționase deosebit de înviorător asupra inimilor și cugetelor unor făpturi ca Marysia Tatarska și prietena ei Basia Budna.

Încă în seara aceea Marysia îl întîlni pe bătrînul Hube și-l atacă la pungă :

— Hai, Stasiek, nu fii zgîrcit, dă-mi ceva ; vineri mergem cu colegii la „gustarea de pește" [1]. Știi doar că în zilele astea are loc și Congresul Zasp-ului [2], iar colegii sosesc.

— Doamnele nu mergeau pe vremea mea la „gustarea de pește".

— Nu fii plicticos, dă-mi ceva bănuți.

— Și chiar dacă mergeau, ele nu plăteau.

— Nici acum nu plătesc, dar dacă va trebui totuși să plătesc ? Fără franci în pungă, nu mă pot duce.

— Ascultă, dacă ar ști Złoty cît cheltuiesc eu cu tine, m-ar amenința din nou cu belgienii.

— Ce fel de belgieni ?

— Să știi că am să ajung în sapă de lemn !

— O ! Pînă la sfîrșitul vieții îți ajung banii.

Hube privi plin de reproșuri pe „ingrata" sa amantă și pînă la urmă își deschise portofelul. Wyczerówna își dăduse silința să introducă în teatrul ei alte moravuri și în parte izbutise. Teatrul rămîne însă teatru, mai ales pentru Hube,

---

[1] Obicei tradițional la catolici în ziua de Vinerea Mare.

[2] ZASP = Uniunea artiștilor scenei din Polonia.

care socotea că totul pe pămînt are valoare numai atunci cînd este făcut pentru a-i satisface plăcerile. Wyczerówna fusese ani de zile îndrăgostită — încă de pe vremea cînd era la Kiev, în admirația lui Józio Royski — de bătrînul decorator teatral Malik, un om bun dar ciudat, care umbla tot anul în sandale și se bărbierea rar. Fularele lui largi, colorate, formau niște legături fantastice în jurul bărbii, iar ochii lui căutau la Halina cu adorație, dar și cu o profundă dezaprobare.

— Comediantă ! obișnuia el să-i spună, pe jumătate cu dragoste, pe jumătate cu dispreț.

La „gustarea cu pește" s-au dus la restaurantul Simon, într-un grup alcătuit de Wyczerówna, Malik, Gorbal, care era acum actorul cel mai de seamă la teatrul din Powiśle, Marysia și Basia, precum și doi actori tineri din Poznań, colegi de școală. Aceștia însă, cum fac bărbații care țin cu orice preț să se producă cît mai mult, mai jucau și în provincie. Wyczerówna avea voalul lăsat pînă sub nas ; cînd gusta din votcă ridica voalul cu mîna stîngă. Voalul — cu numeroase picățele negre numite „muște" acoperea fața ofilită a actriței, iar de sub aceste „muște" negre scăpărau doi ochi castanii și foarte dulci. Malik ciocnea cu ea și mînca heringi, mușcînd dintr-o chiflă unsă gros cu unt și presărată cu ceapă tăiată mărunt, plescăind tare de tot.

Tinerii — Mietek și Zbyszek — discutau aproape în șoaptă cu colegele lor despre roluri și salarii, despre condițiile de locuit la Poznań, înjurînd de mama focului că-i scump și că nu te poți aranja în orașul ăsta. Vorbeau cu vocea scăzută din respect pentru actorii mai vîrstnici. De ! era o mare onoare să șezi la aceeași masă cu Wyczerówna și cu Gorbal, sau cu bătrînul Malik, care

nu de mult crease niște decoruri atît de grozave pentru *Bărbierul din Sevilla* încît îi uimise pe toți.

— Măi băieți, zise Halina cu o voce groasă, joasă, adresîndu-se actorilor tineri, ciocnim sau ba ?

Băură.

— Căci uite, orice s-ar spune — grăi deodată marea actriță de parcă ar fi continuat o conversație întreruptă, și se pare că aceasta era eterna ei conversație cu Malik — mie îmi place să joc roluri din Ibsen. Gîndesc că întotdeauna voi juca în *Nora, Rebecca, Hedda Gabler, Stîlpii societății...*

— *Stîlpii societății ?* întrebă Gorbal, dar în piesa asta nu există nici un rol...

Malik îl examină, oprindu-și în aer furculița în care era înfiptă o bucată de hering umplut.

— Artă însă este ! exclamă el în gura mare.

Cînd bea cîteva păhărele, Malik devenea zgomotos. Din om blînd și tăcut se transforma în scandalagiu. Deodată, nu se știe de unde, apăru Walerek. La vederea lui, Basia se înroși. Wyczerówna o privi amenințător prin rețeaua „muștelor" negre, iar voalul chiar i se ondulă cîteva secunde sub nas, mișcat de răsuflarea mînioasă a directoarei. Walerek nu observă însă nimic, se salută pe rînd cu fiecare, se prezentă celor doi tineri actori, pe care nu-i cunoștea și se așeză la masă, răstindu-se de la început la chelner, fiindcă nu sărise să-l servească încă de la apariția lui. Actorii cei tineri se uitară la el cu antipatie, iar Marysia și Basia își aplecară ochii în farfurii. Numai Gorbal, fără a-și pierde stăpînirea de sine, mișcă din palme, își sprijini coatele de masă, căută la oaspetele nepoftit și clipi din ochii lui negri și caustici.

— Priviți ! priviți ! Măi Walerek, grăi el în sfîrșit, rar, printre dinți, de mult nu te-am văzut, frățioare. Te-ai îngrășat ca un vier.

Zîmbind, Walerek își dezveli dinții lui albi și lungi și astfel dădu feței îndată o expresie obișnuită.

— Cum de te exprimi tu astfel — spuse el jumătate în glumă, jumătate în serios — în fața doamnelor ?

Se vede însă că Gorbal era băut, căci, privindu-l necontenit, adăugă :

— De ce te-ai așezat aici ? Niciodată nimic bun n-a ieșit din întîlnirile noastre.

Cele două tinere actrițe se uitară neliniștite la Gorbal și pleoapele lor începură să bată ca patru fluturași. Chelnerul aduse felurile comandate și puse pe masă un nou litru de vodcă. Malik căuta întrebător la Wyczerówna.

Halina puse mîna pe gîtul sticlei.

— N-o fi prea mult ? întrebă ea pe Gorbal cu o voce joasă.

— Ce-are a face ! răspunse el. N-au decît să bea cît vor ; eu am de-ajuns.

Pe Walerek îl bucura nespus mutra mohorîtă a oaspeților.

— Dragii mei, zise el, m-ați primit ca pe un bolnav de tifos sau de holeră ; nici chiar domnișoarele nu m-au privit cu ochi mai buni.

Basia singură negă.

— Dar... faci dumneata cinste ? întrebă Malik concret.

— Firește, zise Walerek rîzînd.

Urmărindu-i trăsăturile, cîndva atît de frumoase, iar azi încărcate de grăsime, Gorbal îl întrebă :

— Hai spune, ai pus iarăși la cale vreun pogrom ?

Wyczerówna își ridică voalul din nou, cu mîna stîngă, iar cu dreapta își turnă pe gît un păhărel mare de vodcă, în timp ce ochii ei mari, speriosi, ca de pasăre se îndreptară spre Gorbal.

— Nu, de data aceasta nu-i vorba de pogrom, ci de o mare bucurie, răspunse Walerek ironic, mă însor.

Basia se înroși din nou și se uită la Walerek cu ochi plini de întrebări. Royski, care ședea lîngă ea, îi apăsă mîna pe tăblia mesei.

— Hai, nu te mira, Basia, mă însor, dar nu cu tine.

Toți cei care aveau cunoștință de relațiile dintre Walerek și Basia își încleștară gura și deschiseră ochii uimiți.

Doar Marysia Tatarska șopti încet :

— Walery !

— Hai să bem ! adăugă Walery și din nou dădu pe gît un păhărel. Băură cu el numai Mietek și Zbyszek, neînțelegînd nimic din toată conversația, dar simțind că în sfîrșit au găsit elefantul dorit.

— Măi, să nu beți cu atîta înverșunare, li se adresă Gorbal, vă cere el să beți, dar să știți că nu plătește.

— Acum va plăti, să știți că va plăti, strigă Walery cu glas tare și-l chemă din nou pe chelner.

Nimeni nu acordă vreo atenție faptului că Basia își plecase capul și lacrimile i se prelingeau pe obraji, fără ca ea însăși să observe lucrul acesta.

— De ce nu stai la țară la tine ? întrebă Gorbal.

— Ah, acolo ? au adus atîția copii ! Nu pot suferi copiii.

— Ce fel de copii ? întrebă Marysia.

— Naiba știe ? copiii verișoarei mele. Nici nu-i pot distinge. Prefer însă să nu stau acasă.

— Ai venit de sărbători ?

— Nu ! Duminica voi fi la Siedlce, la... logodnica mea.

Gorbal își lăsă mîinile să cadă în jos.

— Ascultă, bețivanule, nu umbla cu gogoși. La ce logodnică ?

— Uite așa, la logodnică. Ți-am spus că mă însor.

— Ești doar însurat !

— Am fost, frățioare, am fost. Și am fost pe termen foarte scurt. Acum sînt liber ca o păsărică.

— Ți-a dat mama divorțul ?

Walery se îngălbeni pe loc, privindu-l pe actor ca un turbat.

— Cine ești tu, sfînta inchiziție, ca să mă întrebi așa ? Ce vrei ? adăugă el brusc și cu violență.

— Ce vreți, domnilor, fir-ar să fie ? și zicînd aceste cuvinte Wyczerówna își ridică amîndouă mîinile ei mari la voal. Ceva pește nu ne dați să mîncăm ? Ce mai așteptați ?

Tonul ei sever calmă pe Walery, care se adresă celor doi actori tineri :

— Sînteți de la Poznań ?

— Tu, draga mea, spuse chiar atunci Malik, sărutînd mîna directoarei, te exprimi întotdeauna cum trebuie.

În răstimp Basia se mai calmase puțin și se uita zîmbind printre lacrimi la Tatarska. Marysia, care ședea de partea cealaltă, lîngă ea, o îmbrățișă.

— O consolezi, nu-i așa ? zise Walerek observînd gestul, iar după glas se vedea bine că era tare băut și nu mai putea răspunde de cele ce

spunea. N-ai pentru ce s-o consolezi, treaba asta o vor face alții și pentru tine și pentru mine... Privește cum o soarbe din ochi tînărul acela — și-l arătă pe Zbyszek —, domnul acela tînăr și blond. (Zbyszek dădu din umeri). Acesta ori altul o vor consola, cînd eu voi gusta fericirea alături de Klima mea. Căci soția mea se va numi Klementyna, iar nu Joasia, nu Marysia, nu Julisia, nu Basia, ci Kle-men-ty-na. Klementyna ! „Înțelegi matale ?" cum spunea „domnul Zagłoba".

— De unde pînă unde „domnul Zagłoba" ? se indignă Gorbal.

— Soția mea este o femeie obișnuită ; prima soție a fost o contesă, a doua o „țărăncuță".

— Dă-o-ncolo, domnule, cu nevestele dumitale, mormăi Wyczerówna, ele nu ne interesează deloc.

— Pe Gorbal îl interesează, izbucni Walerek, beat de-a binelea, pe Gorbal îl interesează, căci Gorbal este prietenul meu.

— Da ! Cînd o face plopul mere și răchita micșunele ! exclamă Gorbal.

— Nu-l contrazice, nu vezi că e beat ? zise Malik indispus și apoi adresîndu-se Halinei : Ce zici, n-ar fi bine să ne îngăduie să plecăm acasă ?...

Tocmai atunci domnul Hube se apropie de masă, se înclină în fața Wyczerównei și făcînd de la distanță un salut omagial spre Tatarska, îi anunță :

— Automobilul e în fața casei. Veniți ! Vom merge să gustăm „peștele" la Wilanów.

Tinerele actrițe s-au ridicat imediat de pe locurile lor.

— Da ! Să mergem la Wilanów.

— Luați-i și pe tinerii aceia, adăugă domnul Hube, avem loc în automobil și pentru ei.

Toată societatea își luă repede rămas-bun de la Wyczerówna și Malik, și cît putură de grabnic părăsiră masa. Walerek nici nu-și dădu seama cum de rămăsese singur la masă, numai cu vîrstnicii.

— Basia ! urlă el.

— Taci, interveni Gorbal pe un ton de ghiață, să stai liniștit, dacă nu, să te cari în cele patru vînturi.

Pentru o clipă Walerek se sperie de tonul actorului.

— Gorbal, domnul se teme de tine, zise Halina, întorcîndu-se la el, prin punctele negre ale voalului.

— Să încerce numai să nu se teamă, vorbi din nou Gorbal, răspicat și rar.

Walerek, beat criță, își pierdu cu totul echilibrul. Se așeză lîngă actor și, înconjurîndu-i gîtul cu brațele, începu să-i șoptească la ureche :

— Trebuie să știi că sînt cu desăvîrșire pierdut, nu-mi mai rămîne nimic, sînt un om sfîrșit, nu mai exist, soția m-a lăsat... iar eu mă însor cu o țărancă obișnuită, o muncitoare... lucra la mama în grădină, fir-ar să fie, a rămas grea... iar tatăl ei s-a repezit la mine cu pumnii... : „Însoară-te, boierule, zice el, că fata-i de «neam nobil»“ !... Fir ar să fie cu neamul ei cu tot... așa o nobilă... totuși o să-mi nască... iar mama gîndește ca el... Și spune-mi, ce pot face ? Spune, Gorbal, spune !

— Mai du-te la naiba, îl dădu Gorbal în lături, la o lungime de braț, fir-ai să fii. Ce pot eu să te sfătuiesc ?

Walerek rîgîi peste măsură de tare.

— Du-te la W.C., poate vei putea să verși.

Într-adevăr Walerek se ridică greu și porni spre partea din fund a restaurantului străbătînd stra-

turile albastre de fum ce învăluiseră și lămpile și felinarele.

— A fost un băiat frumos, zise Gorbal uitîndu-se în urma lui ; s-a schimbat atît de mult.

De data asta Wyczerówna își ridică voalul de tot și-l așeză pe pălărie. Ochii ei mari, castanii se îndreptară spre urmele lui.

— Frumos ? zise crispîndu-și gura. N-aș spune.

— Eh, parcă tu te pricepi, spuse Malik, făcînd un gest de resemnare, băiat frumos, numai că bea, iar fața îi e umflată de băutură.

— De unde îl cunoști ? întrebă Halina.

— Încă din armată, răspunse Gorbal, contrariat.

— Dar de ce hoinărești cu el ? mormăi actrița, cu aversiune.

— În primul rînd, dădu din umeri Gorbal, nu hoinăresc cu el, el singur s-a lipit de mine... de noi. În al doilea rînd... Ce să mai lungesc vorba ? Eu țin la el !...

Uimită, Wyczerówna căută la Gorbal. Nu știa dacă vorbea serios sau ironic ! Bătrînul pictor, plictisit, lăsă din nou să-i cadă mîinile în jos.

— Fir-ar să fie de bețivan, ne-a stricat toată petrecerea.

XIII

Șederea lui Janusz la Komorów era ceva nenormal. El singur considera exilul acesta drept un provizorat, dar lunile și anii treceau fără rost, iar starea lui sufletească tot nu se schimba. Firește, față de Szuszkiewicz. de Adaś și de grădinar, ba chiar față de el însuși, se prefăcea că-l interesează gospodăria sau grădinăritul. Vizita expozi-

țiile horticole și se lăuda cu noul soi de roșii obținut de domnul Fibich. Din clipa întoarcerii de la Paris și a loviturii de stat din mai 1926, simțea un gol pe care nu-l putea înlătura.

Existau în amintirea lui două Ariadne : aceea de la Odesa și aceea de la Paris — amîndouă oarecum neautentice, asemenea amintirilor unor frumoase spectacole teatrale sau concerte neobișnuite. O dată sau de două ori primise scurte scrisori de la ea — din Paris sau din Roma —, dar nici lucrul acesta nu-i rămăsese în minte. Ceea ce fusese dragoste sau o imagine a dragostei se spulberase aproape cu totul, aproape deplin. Acolo, la fund, nu mai exista decît un fel de ecou răsunînd prin ungherele inimii. Și dacă ziua nu-și aducea aminte de Ariadna, îi apărea însă noaptea, în vis. O visa întotdeauna la fel : stînd pe treptele unei scări înalte — scara locuinței lor din Odesa, ori scara teatrului des Champs Elysées, sau scara din Mańkówka — însă neschimbată, în aceeași rochie sclipitoare, cu perle artificiale la gît, și privindu-l cu aceeași implorare în ochi și întindere a mîinilor : ea fără să spună vreun cuvînt, iar el să se poată urca pe scară.

Ziua se gîndea mai de grabă la Hania Wolska, la doamna Evans. Și nu la aspectul ei „american", la toaletele, giuvaerurile și la tragedia glasului ei, ci la căldura, la cordialitatea pe care era în stare să i-o arate, cînd erau singuri. Cordialitatea aceasta și-o manifestau reciproc, fiecare resimțind nemiloasa singurătate. Hania era ceva concret ; și în amintirea lui ea nu se transforma în ceață, ci dimpotrivă, devenea o trăire reală și ar fi vrut mult să o revadă. La Zosia Zgorzelska — cînd îi venea în minte numele ei — își dădea toată silința să nu se gîndească și cînd își rea-

mintea totuși de fața ei micuță, crispată de plînset, simțea în inimă o durere atît de mare, încît își înăbușea amintirea asta cît mai grabnic, printr-un gest de răutate lăuntrică, prin nerăbdare sau cinism.

Obiectul grijilor lui, cînd avea răgazul să cadă pe gînduri, nu numai ziua, dar — cum suferea mereu de insomnie — și noaptea, îl forma raporturile cu soră-sa și cu Alo. În calea înțelegerii dintre ei — atît de simplă de altfel — stătea întotdeauna Spychała. Janusz privea cu teamă aventurile „presupusului" său cumnat și în prezența lui încerca tot mai mult un sentiment de spaimă. Nu știa de ce, dar statura înaltă a lui Kazimierz ca și slăbiciunea lui fizică tot mai înfricoșătoare, îl tulburau. Adaś îi raporta toate cancanurile varșoviene — deși Janusz nu manifesta nici un interes pentru ele — după cum îi comunica tot ceea ce oamenii vorbeau despre Spychała. Cînd a dispărut — în mod misterios — unul dintre generalii cei mai de seamă și tot orașul vuia de indignare, Adaś repetîndu-i știrile aflate, lega numele generalului dispărut — probabil asasinat — de numele lui Spychala. Janusz alunga aceste vorbe ca pe niște insecte obsedante. Cu acest prilej se pomenise deopotrivă și numele lui Walerek... Janusz nu voia să știe nimic despre acest lucru și timp de trei luni n-a mai apărut la Varșovia. Veștile rele au ajuns totuși pînă la el. Dormea mai puțin ca de obicei și cînd în sfîrșit ațipea îi apărea în vis Ariadna pe scara cea înaltă și se trezea cutremurîndu-se, de parcă auzea, de departe, șuieratul unei locomotive.

Din această stare de apatie îl smulse știrea primită de la domnișoara Tekla, că în casa de pe Bracka izbucnise primul scandal între Alo — avea

acum paisprezece ani — și Kazimierz Spychała. Situația devenea tot mai spinoasă pentru adolescentul Alo, care aflase de la cineva — poate chiar de la Adaś Przebija Łęki — că mamă-sa oferise lui Spychała o sumă mare de bani din averea lui, ea nemaiavînd propriu zis nimic. Alo ascunsese bine — în buzunarul lui — informația fără să sufle vreun cuvînt lui Spychała — și nici mamă-si, care desigur ar fi fost foarte mirată că Alo poate să se orienteze în treburile lui, cîtă vreme pentru ea el rămăsese „micul Alo". Totuși, la prima ocazie, la o observație făcută de Kazimierz în timpul prînzului, Alo făcu un scandal enorm, spunîndu-i chiar lui Spychała: „Casa asta nu-i a unchiului, deci nu are dreptul să facă astfel de observații! Unchiul poate să vorbească așa la el acasă... în Baranówka". Întrucît nici Bilińska, nici Spychała nu știau cît de bine este Alo informat, au fost tot atît de surprinși ca și cum le-ar fi vorbit o piesă din mobilierul sufrageriei. Au hotărît, în consecință, să-l trimită în Anglia, spre disperarea domnișoarei Biesiadowska, care l-a chemat pe Janusz pentru ca prin influența lui să înlăture tragica hotărîre.

Janusz a venit la Varșovia, dar insistențele au fost zadarnice, întîmpinînd privirea rece a lui Kazimierz, iar soră-sa nevrînd nici măcar să stea de vorbă cu el. Janusz recurse la Edgar, dar, contrar așteptărilor, acesta aprobă proiectul plecării în Anglia.

— Uite, îi zise el lui Janusz, socot că pentru un adolescent în dezvoltare este mai bine să nu locuiască acasă cîtva timp... Într-o astfel de casă, adăugă el după o clipă.

Hotărîrea fu deci luată și Alo se duse la Komorów, cînd totul fusese stabilit, să-și ia rămas bun de la unchi-su. Discută cu Janusz ca un

om adult. Nu se putea spune că este neobișnuit de inteligent; cu atît mai puțin că are înclinații sau aptitudini artistice, dar toată comportarea lui, în modul de a ședea la masă, ca și în tonul cu care i se adresa lui Myszyński, se putea simți o demnitate specială, o anume pregătire, pe care Janusz nu o înțelegea. În decursul ultimului an — cînd Janusz aproape că nu venise în casa de pe Bracka — băiatul crescuse, se maturizase și se schimbase. Janusz își punea întrebarea dacă nu-i cumva vorba chiar de vreo suferință. Și-și reproșa că lăsase să se scurgă, să treacă pe lîngă el viața celei mai apropiate ființe pe care o avea în lume. Din toate acestea trase concluzia că Alo era în stare să facă față tuturor problemelor, că amînă revanșa pînă la majorat — și că știe bine de ce merge în Anglia. Răceala Mariei trecuse în fiul ei.

Alo a plecat. Rămas din nou singur, în Komarów, Janusz se scula tîrziu — nedormit — și apoi urma ziua cu toate angaralele ei. De-abia seara rămînea singur, cu cartea sau cu gîndurile care erau și ele nelimpezi. Acum nu mai scria versuri, dar în fiecare seară simțea un fel de neliniște, de parcă ar fi fost gata să-și deschidă caietul cel gros și pe hîrtia albă să înșiruie cuvinte alese ce puteau deveni, în întregul lor, un fel de versuri.

Era primăvară, cînd primi o scrisoare neașteptată. Hania Wolska îi scria că pe la jumătatea lui aprilie va fi la Heidelberg și ar dori să-l întîlnească acolo. Totodată îi trimitea un bilet de tren pe traseul Varșovia—Berlin—Heidelberg și înapoi, valabil două luni. În primul moment, Janusz se simți oarecum jignit, mai apoi însă își zise că din moment ce astea-s obiceiurile americane, n-are rost să se supere.

După întoarcerea lui Spychała din concediu își făcu îndată rost de un pașaport și la sfîrșitul

lui aprilie plecă la Heildelberg. În scrisoarea ei, Hania pomenise ceva despre cursurile lui Marrès Chouart, dar lucrurile nefiind clarificate nu se prea înțelegea despre ce este vorba. Se gîndea însă cu plăcere la intîlnirea cu Hania, care acum nu se mai chema doamna Evans, întrucît cu doi ani în urmă se căsătorise cu domnul Daws. La Heidelberg urma să fie singură. Deşi Janusz se obişnuise cu singurătatea şi nu-i lipsea nici timpul necesar reflecţiilor, totuşi călătoria asta primăvăratică îl făcuse visător. Mergea cu trenul de dimineaţă prin Krzyż spre Berlin şi era singur în compartiment. Săracul peisaj polonez, deşi îmbrăcat în cele mai strălucitoare straie ale primăverii, i se desfăşura modest şi plat în faţa ochilor, în timp ce recapitula, în sinea lui, toate treburile rămase pînă atunci baltă. De altfel, operaţia asta nu era prea grea, fiind doar un fel de adunare a unei coloane de cifre, cu multe zerouri, cifre multe, a căror rotunjime îl cam ciuruiseră ca pe o sită.

Frontiera o trecu liniștit; spre seară se apropia de Berlin, dar gîndurile — mereu aceleaşi — roteau în jurul aceluiaşi punct. Timp de mulţi ani nu făcuse nimic şi nici nu meditase măcar asupra acestui lucru; acum începuse să se ocupe foarte sistematic de Komorów şi sub conducerea domnului Fibich presta chiar o muncă fizică, în sera cea mare şi în grădină. De la întoarcerea din Paris, pornise să trăiască în chip firesc, încercînd să treacă dintr-o zi în alta, ca şi cum ar fi trecut dintr-o cameră în alta. Modul de viaţă vegetativ era tot un fel de refugiu. Străbătuse Berlinul fără chiar să-i observe urîțenia; coborî în Gara Sileziană şi ajunse cu taxiul la Anhalter Bahnhof, unde aşteptă trenul spre sud. Avea un loc în vagonul de dormit, se culcă şi adormi

butuc. Dimineaţa, foarte devreme, sosi la Heidelberg.

Oraşul acesta ciudat îl cuprinse deîndată în vraja lui magică. De altfel nu-i văzuse decît dealurile ce înconjurau, din toate părţile, un conglomerat restrîns de case din valea Neckar. Însăşi numele străzilor i s-au părut romantice. Hania locuia la Schlosshotel, pe o colină deasupra oraşului, iar din camera ei se putea admira o neobişnuită privelişte a întregii văi a Neckarului, spre Ludwigshafen și Mannheim, întinsă ca în palmă, de parcă ar fi fost — în apusul soarelui — o încheiere compoziţională a unui tablou. Hania îl primi şezînd într-un fotoliu, de unde cuprindea această privelişte ca din avion: castelul cel roșu dărîmat, podul de jos, vegetaţia de munte şi rîul zglobiu încadrat de codri.

— Ştii ceva? zise ea, nu înţeleg de ce, dar aici, în faţa acestei ferestre, mi-am dat seama că numai tu ai putea aprecia privelişte asta şi romantismul vrăjit de linia colinelor, că numai tu mi-ai mai putea adăuga ceva la acest peisaj şi de aceea ţi-am scris pe loc. Ştiam că vei veni.

Se aşeză lîngă ea şi privi pe fereastră spre sud-vest. Dinspre coline pătrundea, în cel mai cald oraş al Germaniei, răsuflarea sudului, şi în timp ce-şi reaminti aerul serei lui din Komorów, Hania îi spunea:

— Nimeni nu poate aprecia lucrul acesta, nici Marrès, pentru care în natură nu există decît atomi, nici prietenul lui, studentul acela mărunţel, care locuieşte aici de cînd era copil şi pentru care totul îi este cunoscut întocmai ca o carte citită pînă la ultimul cuvînt. Uite, eu mai citesc încă şi cred că romanticii au înţeles cel mai bine iubirea. Nicăierea ca-n Heidelberg nu poţi iubi mai frumos...

Janusz o examină mirat. Avu impresia că Hania nu mai seamănă, deloc, cu cea de la Paris, fără a mai vorbi de cea cunoscută la Odesa. Minunata atmosferă a orașului își exercitase întreaga ei înrîurire, făcînd-o să vorbească despre iubire așa cum vorbește un profesor german despre filozofie, iar toată teoretizarea asta contrasta vădit cu modul ei de a fi, cu cuferele ei americane, cu camerista ei spaniolă ce o însoțea pretutindeni.

Totuși, se lăsă cucerit de verva ei. În timp ce la Paris cel mai plăcut lucru fusese tocmai că nu-și vorbiseră mai nimic și nu-și mărturisiseră simțămintele lor de dragoste — supunîndu-se doar, și fără nici o împotrivire dezmierdărilor ei, dar fără a le duce dorul și fără a-și exterioriza sentimentele prin cuvinte, aici, dimpotrivă, ea vorbea nespus de mult și numai despre iubire. Janusz se împăcă, acum, cu această euforie, tot atît de ușor după cum la Paris se împăcase cu tăcerea. Într-o bună zi, la o plimbare — fiindcă Hania îl tot lua în nesfîrșitele ei promenade prin pădurile de castani din jurul Heidelbergului, de-a lungul costișelor abrupte, a trecătorilor înguste și a tulpinilor cenușii ale arborilor, către Molkenkur și Aussichtsturm, pînă spre piscuri, printre care din loc în loc se deschidea perspectiva apelor verzi, a coturilor rîului, a zidurilor castelului ca și de cealaltă parte a Neckarului, a caselor profesorilor — deci, o dată, la o astfel de plimbare, Janusz o întrebă :

— Și ce-i cu Daws al tău ?

Ea însă nu-i răspunse ; se vede treaba că persoana bărbaților ei americani distona cu atmosfera romanticului oraș.

Marrès Chouart — care ținea în adevăr cursuri aici — venea uneori pe la ei și îi însoțea în plimbările lor. Cîteodată Hania cobora în vale cu funicularul, îndreptîndu-se de cealaltă parte a Neckarului, unde locuia Chouart, la unul dintre profesori, într-o vilă splendidă, pe un loc înalt. Îl luau și pe Chouart și împreună se preumblau pe cărarea numită Philosophenweg, de unde apărea cea mai frumoasă priveliște, spre ruinele castelului și spre pădurile de castani și stejari, acoperite în amurg de o ușoară ceață. De cele mai multe ori îi însoțea și „micul student", prietenul lui Chouart, Horst Schneefocht, care vorbea o comică franțuzească germanizată. Nimeni nu știa de ce — în acest centru al filozofiei germane cu profunzimile ei cețoase, care privea totul, chiar și fenomenele cele mai obișnuite, printr-o prizmă metafizică — fusese chemat Marrès Chouart să țină un ciclu de cursuri în cel mai franțuzesc, și mai extrem de precis spirit, despre cele mai noi cuceriri ale fizicii, despre teoria cuantică, despre teoria dublă a luminii și despre structura atomilor. Chouart îi ironiza pe bătrînii profesori care filozofau încă à la Hegel, se ocupau de istoria religiilor ori analizau, cel puțin, contrastele culturii și civilizației, obligîndu-i să asculte precisele lui considerații și să se ocupe de formulele pe care le desena cu creta pe tablele din aula centrală a Universității din Heidelberg. Horst susținea că prezența lui Chouart constituia un mare eveniment în lumea științifică din Heidelberg. Hania, de altfel, îl asculta și ea pe Chouart fără să spună un cuvînt, punîndu-i doar, uneori, întrebări ce dovedeau că nu era cîtuși de puțin o neinițiată în aceste probleme. Janusz află apoi de la Chouart că-i înlesnise, cu banii unuia din bărbații ei, cercetările asupra structurii atomilor și că laboratorul ce-l construise cu doi ani în urmă la Asnières luase ființă tot datorită subvențiilor ei. Îndeosebi o interesa problema dezintegrării ato-

milor, în care cercetările întreprinse de Ruthefort și Bohr erau continuate de Chouart.

Plimbările pe Philosophenweg erau nespus de interesante, pădurile și munții din jur — prin bogăția, strălucirea și valoarea lor — întrecînd cu mult modestele clădiri ale orășelului cu coșurile lor cu tot. Doar ruinele roșiatice ale castelului, înălțîndu-se oarecum paralel cu rîul și podul baroc — împodobit cu statui — constituiau pete deosebite de culoarea pădurii. De jos se ridicau, în amurg, cețuri primăvăratice, alburii.

— Lucrul cel mai ciudat și cel mai înspăimîntător, spunea Chouart, explicînd esența materiei, este marele vid cosmic. Dacă atomul ar putea să crească pînă la mărimea unei sfere cu un diametru de zece metri, atunci nucleul și electronul ar avea o rază egală cu o zecime dintr-un milimetru. Iar dacă atomul ar fi de hidrogen, atunci am avea două pulberi de cîte o zecime de milimetru ce s-ar roti la o distanță de cinci metri una de alta. Restul ar fi vid... Lumea este uimitor de pustie...

Hania se uita la Chouart ca la o divinitate. I se adresa cu evlavie, asculta expunerile lui științifice și cu tot caracterul lor abstract le aplica și vieții ce-i fusese sortită. Astfel, cînd învățatul afirmase că lumea este uimitor de pustie, ea se porni să-l aprobe cu însuflețire, suspinînd și repetînd :

— Da ! așa e, lumea este uimitor de pustie !

Și... cu ochii îl căuta pe Janusz.

Chouart vorbea și despre starea științei, despre reacția profesorilor germani față de susținerile lui, despre posibilitățile dezvoltării științei și direcțiile acestei dezvoltări, repetînd afirmația lui Pierre Curie : dacă tainele, cucerite, ale materiei vor ajunge în mîinile unor oameni răi, atunci

va fi vai și amar de lumea asta. Cum însă în curînd va veni epoca lumii guvernată de oameni de știință, vom avea atunci secolul de aur pe pămînt.

Hania era încîntată de peisajul Neckarului, ca și de lumina jucăușă de pe pădurile și înălțimile Odenbergului. Din cînd în cînd Schneefocht se oprea și, uitîndu-se la orașul luminat tot de razele oblice ale soarelui de primăvară, la vegetația, închisă la culoare, a colinelor ori la pomii fructiferi înfloriți, recita versurile poetului căruia îi spunea doar : *„der Dichter“*

...lebt dir noch einmal, liebe, der oktober
und unser irrgang, unser frohe haft,
als wir durch laubes lohenden zinnober... [1]

Hania, însă, îi atrase atenția că nu sîntem în „oktober“ ci în „april“, iar pe copaci nu-i nici urmă de „cinabru“, ci doar victorioasa verdeață a primăverii.

Într-o zi tustrei — Janusz, Marrès și Hania — s-au dus pînă la Molkenkur, pe deal, la un concert al corului studențesc, ce avea loc în sala unui restaurant, unde numeroși studenți ai Universității din Heidelberg, la mese lungi, beau bere ori vin ușor dar foarte bun, din viile din preajmă. Corul cînta pe estradă, iar numărul cel mai important al programului erau valsurile lui Brahms pentru două coruri bărbătești și două piane, lucrare cunoscută de Janusz încă de la Mańkówka și din Odesa, unde lui Edgar îi plăcea s-o cînte. În anul 1914 Brahms era unul din compozitorii

[1] Fie ca-n mintea ta, iubito, octombrie să reînvie
Și pasul nostru rătăcitor și îngîndurat,
Precum atunci cînd pășirăm împreună
Sub crengile de cimbru aprinse cum e focul... (germ.).
(Citat din Stefan George).

cei mai îndrăgiți de Szyller. Executarea valsurilor de către corul studențesc era cît se poate de bună, iar tînărul dirijor excelent. Cei trei străini, retrași într-un colț, ascultară cu voluptate melodiile astea pătrunzătoare *(innig)*, pline de o poezie cețoasă și de nedefinite sentimente : nostalgie, încîntare, iubire, șovăitor erotism. Încă de la început îi vrăji primul vals cu tonalitatea lui incertă, oscilînd între gama majoră și cea minoră, cu salturi mari de sexte, în jos, semănînd la vocile bărbătești înalte cu o alunecare către o nepămîntească fericire, urmate de alte glasuri, cu o sextă mai joase, imitînd și ele salturile — pînă ce totul se contopea într-o armonie plină de dulce drăgălășenie, destrămîndu-se într-un pianissimo acompaniat de sunetul aproape șoptit al celor două piane la care cîntau doi studenți cu păr bălai. Janusz își reaminti de o pictură nemțească înfățișînd doi prieteni ce străbăteau o pădure, în față cu o lună imensă, ce răsărise nefiresc de mare, inundînd crengile pădurii. Aici, la Heidelberg pricepu el, simți cum tabloul acesta pătrunsese în el cu acea completă înțelegere cu care numai unele opere de artă se împletesc cu sufletul nostru spre a ne rămîne pentru totdeauna.

— Dar unde-i tînărul nostru paj ? întrebă Marrés Chouart la sfîrșitul valsurilor. De ce nu-i cu noi ?

— Șade acolo, cu colegii lui, în fața estradei.

— Într-adevăr, exclamă Hania, dar cît de ciudat arată.

În fața estradei, în jurul unei mese separate ședeau cîțiva membri ai corporației „Borussia“, cu caschetele lor mici, studențești, colorate. Printre ei era și poeticul Schneefocht, ciocnind cu colegii paharul lui verde cu vin de Sin și prefăcîndu-se că nu-și vede tovarășii de plimbări zilnice pe Philosophenweg. Cînd, în sfîrșit, întîlni privirea doamnei Daws, își înclină ușor capul, dar în așa fel ca ceilalți studenți să nu observe nimic.

— Ce-a pățit oare ? Bietul Horst ! zise doamna Daws care nu putea înțelege lucrul acesta.

Cînd ieșiră din Molkenkur și, în asfințitul cald, străbătură cărările întunecoase spre hotel (Janusz cunoștea de-acum aproape fiecare copac), Myszyński simți brusc cum mîna cuiva îi pătrunde sub braț, iar deasupra urechii auzi glasul lui Horst, în șoaptă :

— Scuzați-mă, dar colegii mei n-ar fi văzut cu ochi buni dacă aș fi stat de vorbă cu străini, mai ales cu polonezi. Astăzi a fost seara noastră, aproape o „messa"... N-am avut încotro. Mîine sîntem invitați la baroneasa Ixhühl... Va fi din nou Brahms.

A doua seară s-au dus deci la cină, la baroneasă, care era proprietatea unor splendide și vechi podgorii lîngă Spira pe Sin. Porniseră încă de dimineață într-acolo, spre zidurile uriașe și turnurile catedralei din Spira, în ale cărei subterane odihnesc împărații Germaniei. Conducîndu-i Horst le explica, profund emoționat, însemnătatea mormintelor. Hania nu prea înțelegea bine de ce vorbește Horst atît de mișcat despre profanarea mormîntului împăratului Henric IV și scoaterea din sicriu a rămășițelor mantiei sale, expuse apoi în muzeul catedralei. Seara, ascultară din nou muzică de Brahms. La cină, baroneasa servi, după fiecare fel de mîncare, cele mai bune și mai vechi vinuri de Rin, iar la desert un altul care umplu întreaga încăpere cu mireasma lui — amestec de iz de butoi de stejar și miros de flori de tei — atît de tare, încît fiecare simți cum amețește. Cînd Janusz îndepărtă de lîngă farfuria

lui ultimul pahar, Marrès Chouart fu peste măsură de indignat :
— Ar trebui să beţi vinul ăsta... nu veţi mai avea curînd prilejul să vă întîlniţi cu o asemenea licoare...
După cină, profesorul Shelting, pianist de seamă — elevul lui Neuhaus din Elisavetgrad — şi tovarăşul lui, specialistul în istoria religiilor Uhde, interpretară două sonate pentru vioara de Brahms. În salonul cel mare al baronesei — ale cărei uşi dădeau spre parcul de lîngă curtea castelului în ruină, dezvăluind în sus priveliştea fagilor, a iederii şi a ruinelor ce se confundau în ceaţa serei de primăvară — răsună, deodată, muzica asta largă, nedefinită, mai şcolărească decît valsurile din ziua precedentă, dar cu atît mai neobişnuit de adîncă, de îngăduitoare. Auditorii o ascultau aşezaţi în fotoliile şi pe canapelele risipite în penumbra încăperii.
Horst ieşi cu Janusz. Era deja întuneric ; Janusz locuia în partea de jos a oraşului, la hotelul „Cocoşul". Hania plecase cu automobilul ei splendid, pe care aici, sus, nu-l folosea aproape deloc, Marrès mai rămăsese cu profesorii lui.
— Marrés a mai rămas, zise Horst luîndu-l pe Janusz de braţ, profesorii de aici îl vor despuia de toate secretele.
— Dar tocmai Marrés, rîse Janusz, n-are nici un fel de secrete. Profesorii ăştia ai voştri, deşi nu se ocupă de atomi, ei sînt misterioşi.
Horst tăcea. Apoi recită din nou din versurile lui George. Ploaia de primăvară stropise cu o clipă înainte străzile Heidelbergului. Pe strada largă a Universităţii se îndreptară spre gară. Erau puţini trecători ; lumea se culca devreme în micul oraşel.
— Ţie îţi plac francezii ? întrebă Janusz.

Horst iarăşi tăcu şi abia după cîtva timp irupse din el, cu glas înăbuşit :
— Îi urăsc.
— Uite, vezi, la ce bun toată muzica şi versurile astea, ca şi oraşelul ăsta minunat, dacă voi vă urîţi.
— Da, ne urîm ! E adevărat. În ura noastră există însă eroism.
— Adevărat ? Eşti sigur ?
— Dar dacă ne vom găsi cîndva faţă în faţă ?
— Adică, cum ?
— Unii împotriva altora.
— Oh, dragul meu, viaţa ne joacă atîtea renghiuri... De, n-am să am încotro ! Voi trage ! Cred că nici tu nu vei declama versuri ?
— Nu ! Eu voi declama versuri şi voi trage.
— Eşti imposibil, Schneefocht..., rîse Janusz încet.
— Tu, însă, eşti prea blînd din fire, mormăi Horst.
A doua zi noaptea Hania şi Janusz şedeau la fereastra care dădea spre sud, spre valea Neckar, spre Ludwigshafen, spre Mannheim. Era întuneric în Odenberg şi din cînd în cînd fulgera. Se apropia o furtună de primăvară. Hania sporovăia într-una despre dragoste. Janusz şedea într-un fotoliu mare, chiar lîngă ea, foarte aproape, simţindu-i în palmă minunatul ei trup, bine copt. Tăcea. Îi mîngîia părul.
— Uite, să ştii, zise el ridicîndu-se, te preferam la Paris, unde nu spuneai nimic. Ce-i drept, nu erau acolo privelişti asemănătoare, nici codri de castani, nici Horst — „pajul" lui Marrés Chouart — şi nici muzica lui Brahms care destinde nervii oamenilor. Dar, înţelegi, eu prefer atmosfera serei mele, fiindcă acolo pot ieşi şi am aer şi miros de bălegar, şi cereale, şi cîinele Frelek care latră

la rîndunele și pe domnul Fibich, care spune că „grădinăritul ajută seninătatea cugetului". Uite, vezi, eu mă reîntorc acolo. Trenul spre Berlin pleacă la orele douăsprezece și douăsprezece minute.

— Nu rămîi ? se mișcă neliniștită Hania.

— Pentru ce ? Tu îl ai pe Evans, pe Daws sau pe Marrès al tău...

— Oh ! pe ăsta nu. Te asigur că nu !

— Mai știu și eu ? Eu, aici, nu mai pot... Mi-a venit în minte altceva ! Ai fost vreodată la Cracovia ?

— Aș ! Nu ! Niciodată !

— Uite, voi pleca direct la Cracovia. Vreau să compar cele două orașe : Heidelbergul și... Cracovia.

— De ce ?

— Nu știu. N-ar trebui să mă întrebi chiar tu, care te supui atît de ușor tuturor capriciilor. Am și eu un capriciu. Așa vreau. Și, crede-mă, voi face un lucru bun.

— Spune-mi, nu te-ai gîndit să te însori cu mine ?

— Al cincilea ? Cred că nu... E oare absolut necesar ?

— La averea mea ?

— Orice s-ar zice, zîmbi Janusz, ai vrea să devii o contesă poloneză. Nu-i așa ? Este un patriotism demn de laudă. Dar eu nu sînt bun de așa ceva.

— Gîndește-te ce respingi !

— Să știi că în fond nu chiar cine știe ce. Ești foarte drăguță — atîta tot ! Dar tu vrei să cînți... iar eu ?

— Ce vrei tu ?

— Eu, nimic. Vreau să iubesc.

O sărută pe gură. Își închipuise că acel „să iubesc" se referise la ea, dar Janusz se ridică din fotoliu, aprinse lumina și-și strînse micile lui lucruri.

— Într-adevăr trebuie. Trenul pleacă de fapt la douăsprezece și douăsprezece, adică peste o jumătate de oră.

XIV

Janusz călătorea adesea la Cracovia, unde avea rude. Îi plăcea și orașul. Dacă sosea vara, doar cu o mică valiză, nu lua trăsură, ci direct de la gară, prin aleea umbrită de arbori, mergea pe jos pînă la „Grand Hotel". Fiind rudă îndepărtată cu proprietarul hotelului, portarul îl primea întotdeauna cu plăcere. Dar cel mai mult îl bucura străbaterea aleii arborilor, mireasma trandafirilor înfloriți încă din strada Lubicz, castanii plini de umbră, Poarta Florianska sau drumeagul dintre copacii de dincolo de biserica Piarilor pînă la colțul străzii Slawkowska. Acest prim contact cu sufletul Cracoviei, era, întotdeauna, cel mai plăcut. Florile din aleea arborilor se îmbinau nemijlocit cu amintirea unei reveniri la lucrurile vechi. În frageda lui copilărie fusese aici, cîndva, cu tatăl lui, locuiseră la „Hotelul Rozelor", văzuseră spectacolul *Kościuszko la Racławice* și-l însoțise pe tatăl său în cîteva vizite pe strada Bracka și „Pod Baranami", la cîțiva muzicieni, care locuiau atunci în Cracovia. Aleea arborilor însemna pentru el și o revenire la Mańkówka.

Întorcîndu-se de la Paris, avusese aceeași impresie, resimțită atît de tare și la sosirea din Heidelberg : o revenire la realitate, la treburile zilnice, mereu importante, concrete și ușor de

conceput. Acum șederea lui la Heidelberg i se părea ceva extrem de fantastic, o pînză de păianjen fără suport. Vîntul putea sufla și rupe ușor, în orice clipă, păienjenișul acesta. Între timp chiar la Cracovia — a cărei atmosferă sufocantă, cu ceața ei din vale și cu văzduhul invadat de vapori, putea să schimbe orașul ăsta plin de biserici colorate, într-o feerie ori viziune de vis — el simțea pămîntul tare sub tălpi, ca un lucru cu adevărat real. Și ca de obicei în astfel de cazuri, se lăsă năpădit de gînduri.

Simpaticul domn Tadeusz, portarul de la „Grand Hotel", îl salută prietenos, îi dădu ca de obicei cheia aceleiași camere, situată sus de tot și care fusese construită ca o anexă la clădire. Era lungă, înaltă și se ajungea la ea urcînd cîteva trepte. Un perete era împodobit cu o gravură ce înfățișa o fecioară ieșind din valurile mării. Ferestrele camerei dădeau într-o curte mică, întunecoasă. Se dezbrăcă și tot umblînd încolo și încoace prin cameră, îi veni în minte că își legase prea puțin soarta de aceea a țării. Subit, avu impresia că și el este un om în genul Haniei Evans, Daws sau oricare alt nume, ori cineva în genul lui Wiktor Gdański, adică un porc cosmopolit, cum se numea acesta pe sine însuși. Reflecțiile acestea durară însă puțin, fiindcă după o clipă își justifică purtarea și cu multă ușurință încă.

Adormi liniștit, ca și cum ar fi luat, în gînd, o hotărîre. Visă apele largi și limpezi ale unui lac, pe Horst Schneefocht dirijînd o orchestră și niște versuri nereținute în minte.

Se trezi foarte tîrziu și nu-și aminti la început de ce venise aici. Pînă ce se bărbieri și se îmbrăcă, pînă ce își luă dejunul jos la cafenea, privind indiferent la trecătorii străini de pe strada Sławkowska, se făcu destul de tîrziu. Totuși se hotărî să meargă pe jos pînă la Salwator. Drumul era lung, puțin variat, dar dimineața era minunată, caldă, înmiresmată.

Trecînd pe lîngă școala mare de băieți zări o clasă întreagă jucînd volei în curte. Cîțiva elevi, mai la o parte, aruncau greutăți, unul dintre ei avînd chiar aspectul unui atlet profesionist, ce arunca greutatea destul de departe, folosind în mișcarea ciudată a piciorului un stil foarte amuzant. În timp ce Janusz privea aceste distracții sportive, pe poartă ieșiră trei băieți ținîndu-și cărțile în mînă.

„O, își zise el, iată-i și pe intelectualii clasei, ei nu participă la antrenamentele sportive."

Potrivindu-și pasul cu acela al băieților, fără să vrea își încordă auzul și le ascultă conversația. Mergînd puțin mai în urma lor, putea să le vadă precis figurile. La mijloc era un băiat înalt, svelt, cu urechile mici și brusc înroșite ; se vedea că dădea importanță discuției la care participa. După îmbrăcăminte provenea dintr-o provincie cu tradiții nobiliare ; ceilalți doi erau eleganți după moda din Cracovia, cu pantaloni scurți și cămăși colorate. Cel ce mergea pe dreapta, tip de intelectual, se mișca iute și spunea :

— Deci dacă-i așa, spune-mi de ce minunile se întîmplă doar la chinezi, malaiezi și negri, la oameni care n-au auzit niciodată despre creștinism ?

Janusz rîse în sinea lui. De unde o fi aflat el despre minuni la chinezi ? De unde le știa ? Și toate astea le spunea cu credința neclintită a tinereții, cu credința în cărți, în ziare, în povestirile călătorilor.

Al doilea, cel din partea stîngă, un brunet cu tip de frumusețe italian, mai mult pictor, după aparență, decît filozof, zise :

— Toate astea dovedesc că există o bază generală, un fel de platformă comună, pe care au loc minunile.

— Bine, dar ce este, după părerea voastră, o minune ? se apără destul de slab cel ce mergea la mijloc. Se putea vedea bine că el crede profund în ceea ce susţine, dar nu găsea destule argumente pentru a-şi apăra credinţa.

— Deci, rîse brunetul cel frumos, dacă mă voi duce la cinematograf şi întîmplător voi întîlni acolo pe Zosia, lucrul acesta îl voi considera drept o minune ?

„Pe Zosia ?" repetă Janusz în gînd.

— Spui prostii, Eryk, zise intelectualul din dreapta. Eu nu consider cîtuşi de puţin lucrul acesta drept minune.

— Fireşte.

— Dar cum vă imaginaţi voi acest lucru, întrebă tînărul din mijloc, cum vă imaginaţi voi că cineva poate trăi fără să ştie că sufletul este nemuritor ?

— După moarte nu mai există nimic, rosti Eryk.

— Atunci de ce să tindem spre perfecţiune ?

— Deci, cum e posibil, exclamă Janusz, care nu se putu abţine şi se amestecă în conversaţie, să se pună zălog dezvoltării omului ? Moartea este deci o limită, dincolo de care perfecţiunea noastră nu poate răzbate ?

Fără a fi miraţi, tinerii se opriră. Erau prea aprinşi, ca să dea atenţie comportării inoportune a unui străin.

— Vi se pare aşa, răspunse băiatul cel înţelept, pentru că gîndiţi în spiritul categoriilor individualiste. Individul nu ne interesează. Este vorba de fericirea colectivităţii, de perfecţiunea socială.

— Bine, fie şi aşa, conveni Janusz, dar cum o veţi scoate la capăt cu etica, fără o bază morală ?

Toţi, laolaltă, începură să strige, fiecare însă altceva. Stăteau pe trotuar şi dădeau din mîini, iar trecătorii se uitau la ei. Primul care îşi reveni fu Janusz.

„Ne comportăm ca nişte smintiţi, îşi spuse el în gînd ! Ce fac eu aici, pe stradă, cu nişte băieţi străini ? De ce apăr nemurirea sufletului, de care întotdeauna m-am îndoit ? Ce mai nebunie !"

Cît putu mai grabnic îşi impuse fireasca ordine şi-i salută pe studenţi care rămaseră pe trotuar cu chipurile foarte aprinse şi continuînd să-şi agite mîinile.

„S-o întîlneşti pe Zosia la cinematograf, îşi repetă Janusz, iată o minune !"

Cu surîsul pe buze, persiflîndu-se, luîndu-şi în derîdere credinţa şi speranţa, ajunse pînă la mînăstirea Norbertanelor. Era tocmai amiaza. Din turnul bisericii bătu douăsprezece şi apoi răsună clopotul cel crăpat ; îi cunoştea legenda : topitorul care-l turnase — după crăparea clopotului — se înecase de disperare. Acum, clopotul acesta bătea „pentru cei ce se înecaseră în Vistula". I-ascultă o clipă loviturile uscate, şuierătoare, hodorogite. Mînăstirea se ridica dreaptă, neobişnuit de poloneză. Se uită în curtea ei. Iarba o năpădise şi într-un colţ se înălţa un castan mare, splendid, care abia înflorea.

„La Heidelberg castanii şi-au scuturat deja florile", îşi zise el în gînd.

Şi îndată apăru Vistula. Curgea ca un şuvoi limpede, nevinovat şi sigur, cu tot sunetul hodorogit al clopotului crăpat. I se păru şi mai frumoasă din locuinţa mătuşii Zosiei Zgorzelska, unde — avu el impresia — curgea chiar sub

ferestrele casei înalte, luminoase ca în viziunea lui Wyspiański [1].

Pe Zosia n-o găsi acasă. Mătușa Marta, zveltă, cîndva frumoasă, o doamnă foarte elegantă, impunătoare, purtînd în jurul gîtului un guler de catifea violetă, și nepronunțînd litera „r“, îi spuse că în sfîrșit, Zosia fusese angajată la o profesoară Wagnerowa din strada Gołębia, și de-abia de două săptămîni are în grija ei doi copii, foarte drăguți.

Mătușa Marta îl pofti pe Janusz să ia loc la o masă de culoare deschisă, acoperită cu o față de masă îngustă, brodată în stil național și apoi se pregăti să-i povestească amănunțit despre Zosia. Janusz, mai ales că nu știa nimic despre ea, nu se opuse.

— De la moartea tatălui, Zosia este foarte stingheră, accentuă bătrîna doamnă semnificativ, foarte stingheră și să vă spun drept mi-e milă de ea. Singură, fără lețcaie, și nici eu nu-s prea în larg.

Involuntar, Janusz se uită la pereții albi ai odăii unde erau atîrnate fotografii cu priveliști din Tatra, iar printre ele frunze uscate.

— A cam început să îmbătrînească.

— Domnișoara Zosia? Să îmbătrînească? Curios...

— Da, domnule, așa-i, are deja vreo treizeci de ani. Vreo! Așa se spune, de fapt a împlinit treizeci în februarie... Înțelegeți...

Janusz nu înțelegea nimic.

Nu înțelegea nici chiar ce-i spune doamna aceasta. Căci nici nu prea avea ce să afle despre Zosia! Se sculă, așadar și-și luă rămas bun.

---

[1] *Stanisław Wyspiański* (1869-1907), dramaturg, poet și pictor polonez, luptător pentru eliberarea Poloniei.

— Ah, scuzați-mă, zise doamna Marta, nu v-am întrebat nici cum vă cheamă. Ce să-i spun nepoatei cînd o voi întîlni?

— O voi căuta pe domnișoara Zosia la doamna profesoară Wagnerowa, răspunse Janusz calm, îmi voi da silința s-o întîlnesc. O voi întîlni chiar în mod cert.

— Doriți să-i propuneți un post?

— Da, întocmai.

— O, domnule! Și este un post bun? Căci ea, sărmana, după o așteptare atît de lungă, a găsit un servici la familia Wagner, unde se simte foarte bine. Este drept că niciodată nu s-a ocupat de creșterea copiilor și asta o obosește, deocamdată, foarte mult, dar soții Wagner sînt niște oameni atît de cumsecade. Poate că-i mai bine s-o lăsăm deocamdată acolo? Ce părere aveți?

— Am aceeași părere ca și dumneavoastră, zise Janusz în antreu. Voi proceda așa cum va socoti că-i mai bine domnișoara Zosia.

Spre strada Gołębia luă tramvaiul.

Urcă scările fără vreo emoție prea mare. Casa din Gołębia era o veche clădire cracoviană, cu o intrare în locuință, ciudată. Din casa scării se intra într-o galerie mare, lungă, cu geamlîc, la al cărei capăt era o ușă cu inscripția: „Profesorul Józef Wagner.“ Janusz apăsă pe o sonerie cu arc, puțin cam ruginită. Ușa fu deschisă de un fecior. În antreul lung, întunecos, despărțit de o mare draperie de culoarea bronzului, primul lucru pe care-l zări fu rochia de culoare deschisă a Zosiei. Aplecată pe podea, era ocupată cu scoaterea ciorapilor din piciorușele unui copil urît și slab, care ședea adînc într-un fotoliu prăfuit. Locuința părea veche, neglijată și plină de mobile și de busturi de ghips. Zosia se ridică repede și rămase în fața lui Janusz nespus de încurcată.

— Aţi venit la mine ? întrebă ea ridicînd spre Janusz ochii ei albaştri.

— La cine aş fi putut veni ? răspunse Janusz cu o nuanţă oarecum de nerăbdare. De fapt, Zosia îl făcea întotdeauna nerăbdător, de cîte ori îi vedea privirea supusă.

— Chiar acum m-am întors cu copiii de la plimbare, continuă ea. Îndată va fi masa, imediat ce se va întoarce profesorul.

Din fundul locuinţei prăfuite, ca din dosul unor perdele de păianjeni, se auzi o voce aspră :

— Domnişoara Zosia, a venit cineva la dumneata ?

— Da, doamnă, răspunse Zosia, şi se vedea bine că nu ştia ce să facă. E doamna profesor..., adăugă ea.

— Puteţi să ieşiţi cu mine ? întrebă Janusz.

— Nu ştiu. Aici, va fi îndată masa, şopti ea nesigur.

— Vom lua masa în oraş.

Zosia întorcîndu-şi faţa către partea din fund a casei zise :

— Vă rog să mă scuzaţi, nu pot rămîne la masă. Trebuie să ies.

De după draperie apăru o persoană înaltă, într-un halat purpuriu. Cu capul făcu un semn de salut lui Myszyński, măsurîndu-l de sus pînă jos.

— Să mă scuzaţi, doamnă, interveni Janusz, am veşti foarte importante pentru domnişoara Zosia...

— Poate veţi binevoi să i le comunicaţi în salon, rosti doamna Wagner, arătînd cu un gest impunător uşa din dosul draperiei.

— Nu, nu, se opuse Janusz, în grabă, vom ieşi pentru o clipă.

— Mă voi întoarce îndată, adăugă Zosia, pînă atunci nici nu veţi fi terminat masa...

— Cum doreşte domnişoara, se precipită doamna profesor, apucînd copilaşul urîţel, care în timpul convorbirii se aşezase în fotoliu fără să ţină seama că era desculţ, şi-l trase în fundul locuinţei.

Zosia, aşa cum se afla, fără să-şi pună pălăria, sări spre galeria cu geamlîc, iar apoi spre scară, Janusz de-abia putu s-o ajungă. Pe podiul din casa scărilor se opriră şi începură să rîdă fără să-şi spună un singur cuvînt măcar. Apoi, continuară să rîdă, coborînd treptele şi făcînd unele constatări răutăcioase la adresa doamnei profesor.

— Vă va fi desigur ruşine, zise Zosia, pe stradă; să mergeţi cu mine, aşa cum sînt, fără pălărie.

— Într-adevăr, e ceva îngrozitor, spuse Janusz luînd-o de braţ.

— Încotro mergem ?

— Unde doriţi, domnişoară ?

— Să mergem în piaţă, la „Sukiennice". Bine ?

— Da, bine.

La „Sukiennice" era cam întunecos şi răcoare, deşi domnea o mare forfotă şi înghesuială. Proprietarii prăvăliilor îndemnau cu glas tare pe trecători să cumpere şi chiar, uneori, îi trăgeau de mînecă. Broboade verzi şi roşii atîrnau printre obiectele împletite din răchită albă şi cafenie. Într-una din prăvălii atîrnau costume cracoviene. Zosia admiră o frumoasă scurtă veche din catifea roşie cu flori albastre, împodobită în faţă şi pe mîneci cu broderii de mărgele roşii şi cu fire aurii.

— Ah, ce splendidă e ! zise Zosia.

— S-o cumpărăm ! exclamă Janusz.

— E foarte scumpă, desigur.

— Cum foarte scumpă? Ce-i foarte scump? protestă negustoreasa. E chiar prea puţin pentru o scurtă atît de minunată. E mai frumoasă decît orice fel de corsaj şi e lucrată chiar de doamna Rydlowa din Bronowice...

— Văd că toate costumele din Sukiennice, rîse Janusz, sînt de la doamna Rydlowa. Şi cît costă?

— Treizeci şi doi de zloţi, răspunse negustoreasa zîmbind, apoi, binevoitoare, adăugă: ca pentru dumneavoastră.

Janusz plăti, luă pachetul şi uitîndu-se în portofel spuse:

— Ştiţi ceva? Am cheltuit ultimii bani. Mi-a rămas doar pentru masă, vreo optsprezece zloţi.

— Şi-acum ce veţi face?

— Voi telegrafia după-amiază bătrînului Szuszkiewicz.

— Acela care a cumpărat Komarów-ul?

— Da, lui. Îmi va trimite telegrafic, iar la hotelul „Grand" voi sta pe credit.

Se opriră într-un loc de trecere, unde prin deschizătura porţii se putea vedea înălţîndu-se edificiul de un roşu închis al bisericii Mariane, scăldată toată, pînă sus, în razele soarelui. Coroanele de pe turn străluceau. Sus de tot se deschise o ferestruică şi răsună semnalul de trîmbiţă.

— Uită-te, rosti Janusz, luînd-o iarăşi la braţ, este ceva mult prea pitoresc. Ca într-un decor de Vicleim...

— Ce vreţi să spuneţi? E minunat!

— Unde preferaţi să vă cununaţi? întrebă Janusz neglijent, aici ori la Komarów?

Zosia se uita la el, atentă, dar privirea lui alunecă în sus spre trîmbiţaşul care cînta pe turn, ca şi cum n-ar fi acordat nici o însemnătate cuvintelor spuse.

— Parohia Komarów-ului este la Brochów, răspunse ea încet, acolo unde s-au cununat părinţii lui Chopin. Şi pronunţînd „părinţii lui Chopin" simţi cum o strînge ceva de gît şi cuvintele, ieşindu-i cu greutate, îşi înghiţi pe loc saliva.

Janusz se aplecă atunci, deodată, spre ea, pînă ce-i atinse obrajii (era doar cu mult mai scundă decît el) şi-i şopti, rar, semnificativ, ca şi cum ar fi pronunţat cu totul alte cuvinte:

— Ne vom cununa aşadar la Brochów? Bine?

Zosia nu răspunse. Janusz simţind că-i gata-gata să plîngă adăugă voios:

— Iar doamna profesor Wagnerowa n-are decît să turbe de ciudă. Şi acum să mergem la masă, avem doar încă optsprezece zloţi.

Şi porniră prin piaţă spre Poarta Florianska, în soare, printre coşurile cu flori ce se aflau în faţa monumentului lui Mickiewicz.

XV

De la biserica din Brochów plecară cu vechiul şi hodorogitul automobil primit în dar de Janusz de la soră-sa. În biserică fuseseră aproape singuri, martori fiind şoferul şi paracliserul. În schimb, acasă erau aşteptaţi de Bilińska şi de soţii Szuszkiewicz. Fosta domnişoară Potelos se ocupase de pregătirea meniului şi de aranjarea mesei. Marysia Bilińska adusese argintăria şi tablourile şi-i împrumutase bucătarul. În acest timp Kazio Spychała însoţindu-şi ministrul la Geneva, la sesiunea Consiliului Ligii Naţiunilor, nu putuse veni la căsătorie. În afară de miri mai era în automobil şi Adam Łęcki, care îl irita însă pe Janusz prin slugărnicia lui şi prin urările cum

nu se putea mai convenţionale, folosind cuvinte umflate, spuse cu multă emfază. Şezînd acum lîngă şofer îi tot repeta: „domnule Felix mai încet!“ — deşi Felix ştia bine fără să-i mai spună cineva că trebuie să meargă cît se poate de încet, fiindcă nu era permis să hurducăie automobilul şi tînăra pereche, pe pietroaiele drumului de pădure. Traversară de-a curmezişul codrul Kampinoski, ocolind şoseaua care era mai departe. De altfel amîndoi — Janusz şi Zosia — voiau să ajungă la Komorów cît mai repede.

Ziua de iunie era nespus de frumoasă, de însorită şi senină, copacii păreau acoperiţi cu ghirlande de frunze, iar în lunci şi poiene iarba înaltă era gata de cosit în fiecare clipă. Un miros puternic de răşină şi plante medicinale stăruia în pădure, curenţii de aer înmiresmat ajungînd pînă la călători prin ferestrele deschise ale înaltei caroserii a automobilului. Zosia era îmbrăcată cu o bluză albă cu dungi albastre, nespus de plăcută la vedere, cu o fustă gri destul de largă şi cu o pălărie albă cu voal. Şi ea, şi Janusz îşi prinseseră pe piept cîte un buchet de rozmarin, pe care li-l pregătise Fibich. Cînd se apropiară de Komorów, Janusz porunci lui Felix să oprească.

— Auzi? spuse el Zosiei, vom merge pe poteca din pădure pe care am trecut cu zece ani în urmă venind pentru întîia oară la Komorów. Îţi aduci aminte?

— Mai e vorbă?

Automobilul se urni din loc împreună cu insuportabilul Adas, iar ei rămaseră singuri printre arbori. Făcură cîţiva zeci de paşi şi ajunseră la marginea pădurii.

— Aici am vrut să te sărut, spuse Janusz.

— O, nu, a fost cu mult mai în fundul pădurii.

— Îţi aminteşti?

— Da! sigur că-mi amintesc.

— Şi de ce n-ai vrut atunci să mă săruţi?

— Te uram.

— De ce?

— Mi-ai făcut impresia unui aristocrat nerod, care vrea să cumpere moşia şi domnişoara la un preţ foarte redus.

— Moşia am cumpărat-o.

— Şi într-adevăr preţul a fost redus.

— Oare atît de redus?

— Ai plătit?

— Uite, vezi, dacă n-ar fi fost bucăţica asta de pămînt, totul în viaţa mea ar fi apucat un alt drum. Cred că nu m-aş fi căsătorit.

— Desigur. Dacă n-ai fi cumpărat Komorów-ul nu m-ai fi cunoscut nici pe mine, nici pe tata... deci, nu te-ai fi însurat cu mine. Socot însă în general că tot te-ai fi căsătorit. Bărbatul, la un moment dat, trebuie să se căsătorească.

Janusz îşi reaminti de Heidelberg şi de Hania Wolska şi, lucru ciudat, pentru o clipă regretă cele întîmplate atunci. Dar îndată se uită la Zosia. Stătea la un pas sau doi în faţa lui, sprijinindu-se de tulpina groasă a unui pin roşcat ce crescuse aici. Îi văzu profilul şters de umbra sinilie a pălăriei albe, dungile bluzei ce deveneau gri în lumina puternică a zilei acesteia învăluită de un cer albastru-închis ca safirul, şi fusta gri, pe care se reflectau umbrele verzi ale crengilor gemînd de frunzişul des al lunei iunie. Zosia ţinea în mînă un buchet mare de liliac alb, de trandafiri albi şi de flori albe de călin, fiecare din aceste flori avînd albeaţa ei proprie, specifică, albeaţa zăpezii, a trupului sau a cearşafului. Tot acest desen, ca decupat din hîrtie, stătea lipit pe fondul cîmpului verde şi al cerului luminos. O ramură mare de pin se înălţa deasupra capului Zosiei

ca un deget negru amenințător. În tăcere Janusz privi cîteva clipe imaginea asta și apoi își șopti :

— Soția mea.

Zosia întoarse capul spre el și pălăria albă îi întunecă ochii feriți din lumină, astfel încît pupilele afundate în pleoapele negricioase păreau mărite. Trăsăturile ei — șterse o clipă — fură luminate de un zîmbet nespus de voios.

— De ce nu mă săruți acum ? întrebă ea.

— Nu cutez, răspunse Janusz.

— Oare ești atît de timid ? Dar atunci ?

— Atunci ai fost pentru mine a fată oarecare, de care nu eram obligat să țiu seama. De altfel, nici nu știu de ce am vrut atunci să te sărut. În general, nu fac parte din bărbații ce atacă femeile îndată ce rămîn singuri cu ele. În gestul acela era închis un soi de destin.

— Nu mi se pare să fie chiar așa, rîse Zosia din toată inima. Dacă n-aș fi venit la tine după un răstimp de zece ani spre a ți-o reaminti, ai fi uitat de mine cu desăvîrșire.

— Nu, nu. Ai existat întotdeauna în mine, deși învăluită de o sumedenie de alte treburi oameni și chipuri. Dar, de ce ai venit atunci la mine ?

— Cum de ce ? Să-ți cer un post, ajunsesem în sapă de lemn.

— Cum de m-ai ținut minte ?

— Te-am ținut minte ca pe un domnișor arogant. Te uram. Acolo, în seră, am văzut însă un om.

— Mă schimbasem ?

— Nu. Erai același, numai că în același contur aveam impresia că văd, străveziu, altceva.

— Nu te temi că ai putea să mă urăști ?

— Nu. Te iubesc, răspunse ea simplu.

Între pădure și fermă, la fel ca și atunci, creștea secara ; în anul acela foarte înaltă, stufoasă. La începutul lui iunie, spicele erau bine crescute și pe alocurea se putea vedea puful cafeniu al florii. În partea de jos, lîngă poteca pe care mergeau, luceau pintenași și albăstrele. Dar cu puține flori, deoarece sămînța fusese aleasă cu grijă. Zosia mergea înainte purtînd pe brațe snopul de flori albe și, cînd porni în urma ei, Janusz avu impresia că buchetul are forma unui copil pe care îl poartă soția lui mergînd înainte pe potecă. Și priveliștea aceasta îl bucură și-l neliniști, în acelaș timp.

Spicele erau atît de înalte, încît o izbeau pe Zosia peste față ; umbla deci cu băgare de seamă aplecîndu-le cu mîna liberă. Rînd pe rînd ridica mîna, dar ele, revenind, izbeau brațele lui Janusz. Călcînd peste spice, vedea parcă cîmpul unduindu-se sub bătaia insesizabilă a aerului — într-o parte și în alta — sau, învolburîndu-se precum valurile unei mări apărute aici, pe neașteptate.

Zosia, ajunsă la locul unde poteca atingea un zid de piatră ce forma hotarul grădinei lor își așteptă, acolo, bărbatul. El o văzu cuprinzînd florile cu amîndouă mîinile, zîmbind sub pălăria ei de culoare deschisă, toată în soare, fericită și, mai presus de orice : dragă. I se păru simplă ; și viitoarea lui viață, toată, i se păru limpede și obișnuită : Komarów-ul, soția, copilul, poate versurile, cultura florilor și a fructelor.

Timp de o clipă îi trecu prin minte că : „Viața nu se soluționează de regulă atît de simplu. omul nedepinzînd numai de el însuși". Dar... nu mai avea timp să analizeze ideea asta și, apropiindu-se de Zosia care stătea, micuță, copilăroasă, în locul de trecere printre pietre, își ridică mîinile în sus, strigîndu-i :

— Acum poți să mă săruți !

CONCERT LA FILARMONICA

I

În toamna anului 1933 Elżbieta Szyllerówna (în actele englezeşti purta numele de Elisabeth Rubinstein) venind la Varşovia, dădu cîteva concerte. Cel mai interesant fu concertul simfonic de vineri. Programul celebrei cîntăreţe de faimă mondială cuprindea uvertura *Plutaşului* de Moniuszko, aria *Reginei nopţii* de Mozart, *Şeherezada* — patru cîntece pentru voce şi orchestră mică de Edgar Szyller, fratele cîntăreţei, şi *Simfonia a V-a* de Beethowen. Programul era accesibil şi interesant, faima cîntăreţei imensă, astfel încît se strînsese un public foarte numeros.

În ziua concertului, Elźunia, care locuia la „Bristol", nu primi nici un fel de vizite, respectînd regula: în ziua concertului nu adresă nimănui nici un cuvînt. Evident, adesea nu respecta această regulă, cum făcu şi de data asta, explicînd cameristei dejunul ce dorea să-l ia şi apoi făcînd cu Edgar o mică repetiţie a cîntecelor lui. Urma să le cînte, pentru întîia oară de la compunerea lor şi avea un trac puternic. Deşi nu mai prezentau o dificultate atît de mare, cum i se păruse la început, totuşi îşi spunea în gînd că ele sînt „ingrate", că adică nu vor plăcea publicului larg, nu vor avea succesul ce-l aveau de fiecare dată ariile din *Halka*, din *Manon* sau din *Dama de pică*. Elźunia sosise de data asta fără soţul ei — doar cu cîteva eleve străine, care ţineau, însoţind-o la Varşovia, să asculte în prima lor audiţie cîntecele lui Szyller, a căror faimă era deja stabilită, deşi încă nimeni nu le auzise. Printre discipole se afla şi Hania Wolska, doamna Daws, care-şi imagina fireşte că-i de-ajuns zece lecţii cu marea cîntăreaţă, pentru ca să cînte ca şi ea.

Edgar era puţin cam supărat pe soră-sa, pentru că de atîţia ani o lăsa pe Hania să-şi facă iluzii, promiţîndu-i o carieră de cîntăreaţă.

— Află, rîdea Elżunia, că pentru cît îmi plăteşte aş fi putut să-i promit că va deveni chiar o Adelina Patti...

— Dar lucrul acesta este o mare cruzime!

Începură repetiţia, Edgar fiind puţin cam iritat, iar execuţia Elźunei nefăcîndu-l să-şi recapete umorul. Prima arie ieşi cu un contur mai accentuat, mai dramatizat, se recurse chiar la „fermate", lucru pentru care Fitelberg făcuse scandal la proba cu orchestra. Notele înalte căpătară acum acuitate, iar Elźunia le forţă şi mai tare, voind să le dea mai multă expresie şi putere. Edgar nu spunea nimic, dar buzele lui crispate puteau mărturisi soră-si că nu era prea mulţumit de interpretarea ei. Fără nici un fel de observaţii sau de piedici, cîntară totul pînă la capăt, cînd Edgar închise caietul cu note şi, liniştit, se duse în odaia sa.

— Va fi bine! spuse el, ieşind, soră-si; deşi, în privinţa asta avea mari îndoieli.

În cameră îl aştepta deja Artur Malski, un evreu scund, slab, cu o voce foarte ascuţită şi cu un fel de a se exprima ce nu îngăduia îndoială. Faţă de Edgar se topea, devenea umil şi tăcut. De data asta aproape îi smulse manuscrisul *Şeherezadei* din mîini.

— Am venit din Lódź să văd lucrarea.

Edgar îi dădu notele şi, aşezîndu-se într-un fotoliu roşu, îi zise :

— Ai bani pentru biletul de întoarcere ?

— N-am — şi nici tren după concert. Trebuie să înnoptez undeva.

— Înnoptează aici pe canapea.

— Se poate ? întrebă Artur.

Acest „se poate" se referea însă la altceva. Malski voia să încerce melodiile la pian, mai degrabă la pianina modestă, pe care proprietarul hotelului i-o punea, întotdeauna, aici, la dispoziţie lui Edgar.

— Am să-ţi arăt, zise Edgar.

Puse notele pe pupitru şi, fără chef se aşeză la pian, puţin într-o parte. Zdrăngăni ici-colea pe claviatură şi interpretă cu un glas răguşit şi în falset partea vocală a ariei.

Malski, dacă nu s-ar fi uitat la note, n-ar fi înţeles nimic. La un moment dat, se impacientă :

— Lasă-mă, domnule, eu o pot cînta mai bine.

Edgar rîse, încetă să mai cînte şi, cu mîinile încă în sus, se învîrti pe taburet.

— Ce lucru îngrozitor ! Domnul profesor nu-i în stare să cînte la pian.

— Hai, arată, rîse din nou Edgar, arată tu ce poţi !

Malski execută acompaniamentul ariei fără ca Edgar să-l asculte. Continua să se uite la uşă. Malski se opri.

— Aştepţi pe cineva, domnule ? întrebă el nerăbdător.

Edgar rămase încurcat.

— Nu, nu..., şopti el. Nu-ţi plac ariile astea ?

Malski însă nu cedă.

— Hai, domnule, spune-mi pe cine aştepţi ?

— Cît eşti tu, Artur, de ciudat, spuse Edgar jenat, şi puţin cam nedelicat...

— Domnule, şopti zîmbind Artur, te-ai gîndit la Rysio ?

— De unde ştii ? întrebă Edgar.

— Am înţeles din expresia feţei dumitale — şi Artur lăsă să i se vadă pe faţă un zîmbet ce semăna mai degrabă cu o dureroasă crispare. De altfel, eu însumi m-am gîndit la el. Tocmai ar fi trebuit să intre şi să ne întindă mîna cu timiditate şi cu fruntea năpădită de sudoare... Ţi-l mai reaminteşti ?

— Îmi reamintesc, dădu Edgar din umeri, mai bine decît tine. De fiecare gest al lui... Cine altul îşi va putea reaminti de el, dacă nu eu şi tu...

— Ba da, şi domnişoara Helena, răspunse Malski recăpătîndu-şi stăpînirea de sine.

Edgar se întoarse spre fereastră, Malski continua să cînte la pian *Şeherezada,* dar cu mai puţină ardoare, parcă.

— E genială, rosti el după o clipă şi se opri sprijinindu-şi mîinile mărunte pe claviatură. Mare porcărie, înjură el pe neaşteptate, că n-am putut ajunge la Łowicz. Numai în condiţiile noastre o telegramă trimisă din Łowicz la Lódź poate face şase ore !

— În definitiv, nu s-a întîmplat nimic, zise Edgar încet, ca şi cum ar fi vrut să-l liniştească pe Malski ; eu am fost lîngă el...

— Singurul lui noroc, adăugă Malski, cu un tipic accent evreiesc ce-i apărea, întotdeauna, în momentele de mare mîhnire.

Tăcură cîteva clipe.

— De altfel e mai bine că nu se află acum aici, zise repede Artur, la o muzică europeană. Te-ar fi întrebat, îndată, ce importanţă are ea pentru Polonia, ce importanţă are pentru Łowicz ?

Era mania lui. Ce poate însemna pentru Łowicz muzica dumitale ?

— Poate că tocmai asta-i partea rea, continuă Edgar, revenind de la fereastră şi începînd să se preumble prin cameră. Rysio era îndreptăţit să întrebe ce înseamnă muzica mea pentru Łowicz. E doar ştiut că ea n-are, acolo, nici o însemnătate...

— Şi ce-i cu asta ? se indignă Malski, recăpătîndu-şi glasul ascuţit şi aspru. Ce-i cu asta ? Dumneata nu scrii pentru Łowicz...

— Dar poate că trebuie să scriem pentru Łowicz ?... rosti Edgar cu tristeţe. Poate n-aş fi atît de stingher...

— Dumneata nu pricepi nimic, zise Malski, dînd din umeri. Dumneata nu eşti singur... Eu sînt cu dumneata. Creaţia dumitale, repet, nu-i pentru Łowicz, e numai pentru Europa.

Zîmbetul lui Edgar se topi. Nu ştia cum să-i spună lui Malski că muzica lui n-are nici cea mai mică însemnătate pentru Europa.

Toată situaţia asta absurdă fu întreruptă de soneria telefonului. Artur ridică receptorul. Atîta folos aveai de la el, că se pricepea să le facă vînt oamenilor insuportabili. Din păcate, de data asta, Edgar fu silit să răspundă personal. O cunoştinţă bună îl ruga să obţină o invitaţie la recepţia dată de familia Remeyów, după fiecare eveniment muzical mai de seamă, la care fiecare ţinea să fie invitat deoarece lucrul acesta constituia marele şic al Varşoviei. În zadar explică Edgar doamnei respective că nu poate invita oameni străini într-o casă străină, ea insistă îndelung şi pînă la urmă primi făgăduiala unui răspuns cu prilejul concertului, tocmai cînd trebuia să-şi asculte pentru întîia oară lucrarea într-o concentrare deplină. Din fericire, Elźunia dispuse cu atîta energie să nu intre nimeni la artişti, încît în încăperea triunghiulară, goală şi destul de rece, tremurau îngrijoraţi, înainte de concert, numai patru persoane : Fitelberg, Edgar, Elźunia şi doamna Daws, care îndeplinea funcţia de secretară a Elźbietei.

De după uşă ajungea pînă aici vuietul înăbuşit al sălii şi acordarea instrumentelor. Elźbieta, palidă, se uita din cînd în cînd în oglindă. Era îmbrăcată cu o rochie de moar de culoarea fildeşului, pe cap purtînd pene albe prinse sus. Edgar critică penele şi prin aceasta o făcu pe soră-sa să-şi piardă stăpînirea de sine, uitîndu-se tot mai des în oglindă şi încercînd chiar să le scoată, dar pieptănătura nu-i îngădui, ceea ce îi cam ciufuli părul.

— Să ştii că nu-ţi spun toate astea pentru ca tot concertul să te gîndeşti la coafură, adăugă Edgar.

Fitelberg ieşi, dar mai aşteptă cîteva clipe pe treptele ce duceau la estradă. Foşnind, doamna Daws se strecură spre loja de la parter. Concertul urma să înceapă îndată.

— Au locuri bune bătrînii ? întrebă Elźunia, continuînd să stea în faţa oglinzii. Au tras la Kazi ?

— Da, la Kazi. Au locuri bune ; puţin laterale, dar bune. Tata a îmbătrînit mult...

— Ce mai vrei ? E o fericire că poate încă să muncească.

— Cred că puţin timp încă.

— În Polonia lucrează de doisprezece ani. Totul are un sfîrşit.

— De cînd ai plecat de la Odesa au trecut cinsprezece ani.

— Dacă aş fi avut un copil, acum ar fi avut patrusprezece ani.

Elźunia trecu încet prin camera rece și se așeză lîngă fratele ei. În sală se auzeau aplauze, destul de îndelungi, apoi urmară primele măsuri ale uverturii atît de fermecătoare.

— Îți amintești cum am cîntat duetul din *Țiganii* lui Moniuszko ?

— Era de ziua mătușii Antosia...

— Nu ! Era onomastica mamei. Pe pian era o glastră cu trandafiri galbeni imenși... Nu-ți amintești ?

— Și tu cîntai groaznic de fals... stai... în măsura a patra... unde era un la bemol. Nu-i așa ?

Elźunia rîse.

— Îți amintești cînd ne-am întors de la nunta doamnei Royska ?

— Nu prea. Eram prea mică.

— Mi-aduc aminte că purtai un paltonaș cu pelerină în dungi albastru cu negru.

— De paltonaș îmi aduc aminte.

— Era cu noi și domnișoara Hanka, iar tata o întreba mereu pe mama : *à qui est cette femme de chambre ?* [1]

Rîseră amîndoi din toată inima. Edgar o apucă de mînă pe Elźunia, cîteva clipe se uitară în fața lor și în jos, ca și cum ar fi zărit Odesa, nunta doamnei Royska, pe papa Szyller, mereu distrat și mai ales paltonașul cu dungi albastre și negre.

Deodată Edgar, ridicînd capul, o privi ; îi văzu frumosul ei profil clasic, cu nasul puțin cam mare și claia de păr blond, din care se înălțau pene mari albe, ca niște pînze de corabie aplecate într-o parte. Continua să fie îngîndurată.

---

[1] A cui este camerista asta ? (fr.).

— Ascultă, zise el, tu ești fericită. Privește cîtă lume a venit să te asculte. Ești celebră...

Elźunia ghici îndată gîndurile lui Edgar, și le răspunse :

— Creatorul nu este niciodată singur. Toate generațiile viitoare sînt alături de el. Dar despre noi, cine își mai aduce aminte după moartea noastră ?

— Nu pomenești pe nimeni după moarte ?

Elźunia se uită oarecum speriată la Edgar.

— Nu, zise ea, nesigură.

— Nici pe Józio ? întrebă Edgar.

Elźunia scoase din gît un sîsîit, se sculă și, încrucișîndu-și mîinele pe piept întoarse capul spre fereastră. Din sală răsună ușor motivul uverturii.

— Te-ai gîndit la Józio ? zise ea după o clipă. Da, Józio este fericit. Se odihnește în ceea ce aș putea numi : fală.

— Fala radiază, spuse Edgar zîmbind, întocmai ca radiul, dar după cîtva timp se stinge în însăși fața radiației.

Elźunia întoarse capul :

— Îți închipui ce înseamnează să te gîndești așa, într-o doară, că trupul acela s-a spulberat, s-a împrăștiat în neant. Mi-a spus doamna Royska că la exhumare n-a mai găsit aproape nimic... doar portofelul cu hîrtii care, se pare, puțeau îngrozitor chiar după luni de zile ; a trebuit să le ardă. Acolo era și fotografia mea, puțea...

Amîndoi stăteau acum în picioare, Elźunia sprijinindu-și amîndouă mîinile de brațul ridicat al lui Edgar și uitîndu-se în ochii lui.

— N-ai idee ce corp avea, șopti ea.

Edgar zîmbi, se întoarse și vru să se reașeze.

— Știu, spuse el simplu, pe ton de conversație, știu. L-am văzut gol pușcă, atunci la Odesa, cînd

a dormit la Janusz. Am băut împreună. Era foarte frumos. M-am convins doar personal. Cu un uşor zîmbet amar se aşeză pe fotoliu ridicîndu-şi privirile spre soră-sa, care, aplecîndu-se, îl întrebă :

— Tu ai ştiut ? Îndată, chiar atunci, ai ştiut ?

— Am ştiut, răspunse Edgár scurt.

— Şi de ce n-ai spus nimic ?

— Ce-aveam de spus ? Repet, am verificat doar dacă-i destul de frumos pentru tine...

Elźunia, oarecum contrariată, îşi puse mănuşa de piele albă, ca de cretă şi se apropie de oglindă. În sală răsunară aplauzele.

— Pe Rubinstein însă nu l-ai verificat, exclamă ea mîrîind.

— De ! asta a fost treaba ta şi, socot, orice s-ar zice, că ai procedat foarte cuminte.

Elźunia se întoarse brusc, se apropie din nou de fratele ei şi cum acesta nu se sculă, se aplecă puţin şi, ca să nu se uite în ochii lui, îl prinse de spate şi-şi ascunse capul în braţele lui, însă cu băgare de seamă, ca să nu-şi răvăşească coafura din nou aranjată şi să nu-şi strice frumuseţea penelor.

— Ascultă, tu nu ştii. Am avut un copil. Copilul lui Józio..., băieţel, s-a născut şi a murit îndată la Constantinopol... ar fi avut acum paisprezece ani...

Edgar, deschizînd gura, aspiră aer, ca şi cum s-ar fi sufocat. O dădu uşor la o parte şi-i zise :

— Asta n-am ştiut-o !

Elźunia se ridică în picioare. Stătea drept, cu capul ridicat în sus şi cu ochii închişi. Privind-o, Edgar îşi zise în gînd că are pleoape atît de minunate, ca petalele unor flori exotice. Şi repetă.

— Acest lucru nu l-am ştiut.

Deodată, intră în fugă oboistul Wiewiórski şi privi uimit pe Edgar şi pe sora acestuia.

— Poftiţi, doamnă, poftiţi, zise el grăbit, directorul vă aşteaptă. Uvertura s-a terminat de mult. E rîndul dumneavoastră, doamnă...

— O, Doamne ! exclamă Elźbieta învîrtindu-se prin cameră, fiindcă acum trebuia să-şi dezbrace haina, să-şi tragă bine mănuşile, să-şi găsească notele. Dar noi nici n-am auzit măcar aplauzele.

— Nu face nimic, nu face nimic rosti Edgar, el însuşi speriat. Te vei calma imediat.

— Mai repede. zorea Wiewiórski, mai repede !

Elźunia grăbi paşii şi, deodată, cînd să iasă din cameră, se întoarse şi trimise fratelui, cu mîna înmănuşată, un sărut. Ochii ei zîmbeau din plin. Era ceva cu desăvîrşire teatral.

II

De cîte ori veneau la Filarmonică, Janusz şi Zosia lăsau paltoanele, întotdeauna, la aceeaşi garderobieră, la stînga, în primele despărţituri ale splendidei garderobe care, nu se ştie de ce, datorită capriciului unui arhitect *fin de siècle*, avea drept model trapezăria din castelul Malbork. Stîlpii din marmoră roşie nu se armonizau deloc cu cuierele obişnuite şi cu despărţiturile de lemn în faţa cărora se tot foiau nişte garderobiere cochete şi amabile. Spre a şti de ce Janusz se adresa întotdeauna primei garderobiere din partea stîngă, trebuie să recurgem la arborele genealogic al familiei Wiewiórski. Stanisław, lacheul prinţesei Ana, avea un frate mai vîrstnic, Tadeusz, cu care se lua de-a binele la bătaie în tinereţe, la maturitate se urau fiindcă-şi aleseseră o singură „logodnică", iar la bătrîneţe nu numai că nu se

mai întîlneau, dar nici nu vroiau să mai știe unul de celălalt. Copiii lor însă, între ei, aveau relații. Tadeusz era om de serviciu cu vechime la Filarmonică ; el era acela care ieșea în pauză pe estradă și uneori era aplaudat, cînd dintr-o smucitură puternică cu amîndouă mîinile mișca pianul cel negru cu coadă, din ascunzătoarea lui discretă, în mijlocul estradei. Tadeusz avea doi fii : unul lucra la Philips și era însurat cu o tînără frumoasă, aceea tocmai care prin protecția socrului obținuse locul frontal la garderobă, iar mezinul Bronek, prim oboist în orchestră, era un artist foarte bun, jucînd peste cîțiva ani un rol în societatea iubitorilor de muzică veche. Janusz continua să întrețină relații cu Janek Wiewiórski — lucra acum la fabrica „Społonka" — și prin el cu verii lui. Așa se explică de ce trebuia să intre în vorbă de fiecare dată cu doamna Dosia Wiewiórska. Ea îl saluta mereu în același fel :

— Respectele mele, domnule conte ! — la care Janusz îi răspundea printr-o strîmbătură. Doamna Dosia spunea însă, de regulă, aceste cuvinte în sensul „domnului conte al nostru", ori „domnului conte", pe care vărul nostru îl tratează drept „burjui". Așa că salutul căpăta, astfel, un aspect destul de agreabil.

Venind din Komorów la concertul Elżbietei, se opriră, și de data asta, tot în fața despărțiturii doamnei Dosia.

— Ce mai faceți, doamnă ? zise Janusz.

— Dar micuța dumitale ? întrebă Zosia.

Doamna Dosia o cuprinse însă dintr-o privire rapidă pe Myszyńska și, bătînd din palme, i se adresă :

— Vai, scumpă doamnă, ce slabă sînteți ! Ce s-a întîmplat ?

— Am fost puțin bolnavă, mormăi Zosia timid.

Aflîndu-se la un pas de soția sa, Janusz se uită la doamna Dosia și-i făcu un semn cu degetul pe buze.

Doamna Dosia atîrnă blana Zosiei în cuier și, întorcîndu-se după paltonul lui Janusz, adăugă :

— Eh, probabil lumina s-a proiectat așa pe chipul dumneavoastră doamnă (Zosiei nu-i spunea niciodată „contesă"), deoarece lămpile astea au un astfel de luciu. De aceea am avut impresia că sînteți cam verzuie. Dumneavoastră însă arătați bine, da, destul de bine... Și așa scundă, îndesată și blondă cum era, porni în grabă cu paltonul lui Janusz.

— M-a compătimit, zise Zosia lui Janusz, zîmbind.

Doamna Dosia se reîntoarse, spunîndu-le :

— Poftim numărul.

Zosia își petrecu mîna micuță sub brațul lui Janusz și porniră în sus pe scara înaltă. Janusz mergea la Filarmonică întotdeauna, pe așa zisele jetoane, pe locurile permanente ale familiei Biliński, întrucît contribuise în mare măsură la construirea edificiului. Locurile erau în rîndul al treilea sau al patrulea, în partea dreaptă ; nu erau prea comode, deoarece placa de rezonanță acoperea mîinile pianistului și chiar solistul, cîntărețul sau violonistul nu puteau fi văzuți, fiind acoperiți de dirijor.

Zosia urca încet scara, doarece era într-adevăr slăbită. Cu cîteva săptămîni înainte avortase, în luna a treia, lucru ce-o epuizase nu numai fizic, dar și moral.

— Janusz, eu îți aduc nenorocire. Piersicii au înghețat în sera cea mare, iar fiul nu ni s-a născut...

Janusz era foarte răbdător, dar astfel de vorbe îl mîhneau. Fugea la florile lui și o lăsa pe

Zosia singură. Chiar astăzi, abia se lăsase convinsă să vină la concert.

— Din nou să fiu singur ? Şi aşa mă duc peste tot fără tine, ceea ce face o impresie proastă. La concertul acesta trebuie să merg. Edgar e prietenul meu cel mai apropiat şi, chiar dacă n-ar fi, vreau să ascult noua lui compoziţie.

— Şi va trebui să înoptăm tot în casa de pe Bracka ? E îngrozitor !

Zosia se temea de Maria Bilińska ca de foc, şi încă şi mai mult — ceea ce părea poate ciudat — de domnişoara Tekla Biesiadowska. Avea poate dreptate, deoarece Mariei îi era întru totul indiferent cu cine i se însurase fratele, iar domnişoara Tekla visa pentru Janusz al ei nişte minunăţii atît de mari, încît Zosia i se părea o biată epavă.

— Desigur, îi spunea ea doamnei Szuszkiewiczowa, Bilińska este bucuroasă că fratele ei s-a căsătorit fără să aleagă prea mult, fiindcă în felul acesta i se va reproşa mai puţin legătura ei cu Spychała.

Dar Szuszkiewiczowa nu era de acord.

— *Oh, madame*, răspunse ea, *un mariage c'est quand même une chose différente...* [1]

Fireşte, aceste cuvinte se puteau referi la căsătoria ei, ca şi la încăpăţînarea cu care domnişoara Tekla rămînea domnişoară bătrînă.

De altfel ea chivernisea cu mînă tare toată gospodăria de la Bracka, împotrivindu-se chiar prinţesei şi răzgîindu-l iarăşi pe Alo, întors din Anglia după doi ani, neschimbat, aşa cum plecase. Toate sentimentele pe care le avusese mai înainte pentru Janusz, acum (după căsătoria

[1] Oh, doamnă... căsătoria este oricum cu totul altceva (fr.).

acestuia cu „Dumnezeu ştie cine") le dăruia lui Alo, făcîndu-l foarte capricios. De pildă nu voia să-l lase astăzi la concert.

— Ce-i poate folosi unui copil să asculte o aiurită, susţinea ea cu tărie.

Mamă-sa făcu însă după capul ei şi-l luă la Filarmonică. Intrînd în sală, Janusz şi Zosia îi întîlniră tocmai în faţa uşii ; acum el era un adolescent înalt, zvelt, de cincisprezece ani, pe care, privindu-l, Janusz gîndi, fără să vrea :

„Tare aş vrea să ştiu dacă al meu ar fi fost tot ca el."

— Ce mai faci, Zosia ? grăi Bilińska, întinzîndu-i mîna. Cum te mai simţi ?

— Mulţumesc, foarte bine, răspunse aceasta, încercînd să ia o înfăţişare corespunzătoare.

Dînd mîna cu mătuşă-sa, Alo se înroşi atît de puternic, încît moţul bălai ce-i spînzura cu îndărătnicie pe frunte se făcu şi mai bălai. Sub căutătura albastră, rece şi plină de reproş a mamă-si, Alo îşi acoperi ochii cu pleoapele şi îşi întoarse faţa. Zosiei îi păru rău şi, reluînd singură conversaţia, zise :

— Dosia Wiewiórska spune că numai lumina e de vină, eu însă cred că arăt în adevăr foarte rău.

— Dosia Wiewiórska ? *Qui est-ce ?* [1] întrebă Bilińska îndreptîndu-şi ochii ei reci spre Zosia.

— Ah, uite, tu nu cunoşti toate ramificaţiile familiei Wiewiórski, explică zîmbind Janusz. Ele nu există în *Almanachul de Gotha*.

— Orice, dar snobismul nu cred că mi se poate imputa, se bosumflă Bilińska.

Zosia surprinse privirea lui Alo, uitîndu-se cu admiraţie la mamă-sa, care în lunga ei rochie de catifea de un albastru închis şi şiragul de perle

[1] Cine este ? (fr.).

al prinţesei Anna era splendidă. Din părul vopsit într-o nuanţă mai deschisă, dispăruseră firişoarele albe răsărite nu de mult. Se întorsese de la Paris numai de cîteva săptămîni. Zosia, făcîndu-şi curaj, îi zise :

— În schimb tu, Marysia, arăţi minunat.

Bilińska o ţinu la distanţă, ca de obicei, cu o privire străină, dar spre a îndulci puţin impresia răcelii de care-şi dădea desigur seama, zîmbi uşor, din buze.

— Mama arată întotdeauna splendid, articulă Alo, deschizînd pentru întîia oară gura.

Vrînd să glumească, Zosia se adresă nepotului :

— Dar eu ?

Regretă însă pe loc. Alo se înroşi atît de tare, încît i se opriră două lacrimi în ochi. Din fericire răsună soneria şi toţi se îndreptară spre locurile lor.

După cîteva clipe Janusz şi Zosia şedeau pe scaunele lor incomode şi scîrţîitoare, căptuşite cu muşama roşie şi cu vederea spre o frescă urîtă de deasupra „scoicii" orchestrei. Muzicanţii intrau fără grabă.

— Sînt nesuferită, zise Zosia apropiind drăgăstos braţul de acela al lui Janusz, nu mă pricep să conversez cu familia ta. Întotdeauna trebuie să spun ceva nelalocul lui.

— Consolează-te, răspunse Janusz, aşa mi se întîmplă şi mie în conversaţia cu Marysia. Orice aş zice am întotdeauna impresia că spun altceva decît ceea ce ar fi trebuit ; lucrul acesta a ajuns un fel de manieră. Mereu m-am simţit jenat faţă de ea, chiar prin faptul că tata ţinea cu mult mai mult la ea...

— Eşti sigur ?

— De ce anume ?

— Că tata a iubit-o mai mult ?

— Îmi amintesc de moartea lui.

Şi aşa, deodată — uitîndu-se la muzicanţii care intrau, salutînd pe cunoscuţi, ca de pildă pe domnul Hube, care venea la concerte întotdeauna cu un evreu bătrîn — Janusz începu să-i povestească despre boala şi moartea tatălui şi despre faptul că înainte de a muri îşi exprimase dorinţa de a o vedea neapărat pe Bilińska.

— Şi la ţanc a sosit şi ea, călare, cu doi cazaci. La noi acasă era Kasio Spychała, pe atunci lucrînd în Organizaţia Militară Polonă (P.O.W.)...

Zosia îşi aplecă capul şi, uitîndu-se pieziş la Janusz, şopti :

— Ce ciudată clipă ai ales pentru toate aceste reamintiri.

Înţelegînd la ce se gîndise Zosia, Janusz întrerupse povestirea. Nu-i vorbise niciodată de moartea tatălui ei şi nici n-o întrebase vreodată. Era în această privinţă un fel de înţelegere tacită. Zgorzelski murise de inimă rea, după ce vînduse Komorów-ul pe nişte hîrtii fără valoare.

— Unul dintre cazaci îi restituise Marysiei punga cu bijuterii, continuă totuşi Janusz, iar în schimbul acestor giuvaieruri soră-mea a cumpărat Komorów-ul pentru mine. Iată — puse el punctul pe „i" — ce-am vrut să-ţi spun.

Uitîndu-se la primul violonist, care exersa încet, în faţa pupitrului, un pasaj complicat, Zosia clipi din ochi.

— Regreţi aceste giuvaeruri ? întrebă ea.

— Socot că între soţi nu trebuie să existe, niciodată, chestiuni băneşti, adăugă Janusz.

— Şi eu gîndesc la fel, şopti Zosia.

Acordarea instrumentelor orchestrei se înălţa ca un nestăpînit suspin, ce se ciocnea de arcul de deasupra scoicii, în timp ce viorile şi oboii se luau la trîntă ca doi luptători. Şi, deodată, totul

amuţi, ca tăiat cu cuţitul. Fitelberg, în plastronul lui imaculat apăru pe estradă, se întoarse pe podiu, cu faţa la public şi-şi arătă într-un zîmbet larg dinţii lui strălucitori.

III

Profesorul Ryniewicz locuia pe strada Polna, vizavi de Politehnică ; alesese anume locul acesta, ţinînd seama că fiul lui, care studia arhitectura, era aici mai aproape de locul de muncă. Tînărul făcea progrese admirabile la învăţătură, fiind bucuria părinţilor. Bătrînul trebuia însă să meargă destul de departe pînă la universitate, unde cursurile de biologie nu aveau prea mulţi auditori. În ziua concertului Elźbietei, profesorul, foarte agitat încă de dimineaţă, ţinu cursurile — numai două în ziua aceea — contrar obiceiului, de mîntuială. Stătu puţin de vorbă cu studenţii. Cu acest prilej fu ridicată problema băncilor separate pentru evrei, dar pe un ton calm. Citi apoi cîte ceva din cursul litografiat şi astfel se scurseră într-un fel orele care-l despărţeau de masa de prînz. Fiul lipsi de la masă, reţinut de lucrări la atelierul de arhitectură sau plecat undeva cu colegii — nu se ştie unde. Doamna Ryniewicz, o femeie calmă, încă frumoasă, neştiind să explice lipsa fiului, fu silită să asculte cîteva observaţii amare. Apoi profesorul mîncă, fără să spună un cuvînt, supa şi rasolul cu sos de muştar, iar cînd fu servit compotul de mere, îşi rugă soţia să-i dea ziarul de dimineaţă, orice ziar. Doamna Ryniewicz observă că examinează coloana de pe ultima pagină : „Unde mergem astă seară", după care dădu la o parte ziarul. Desigur voise să se asigure la ce oră începe concertul de la Filarmonică şi cum ştia

că mergeau întotdeauna la aceeaşi oră, adică la opt, consideră preocuparea profesorului ca un efect al enervării. Suspinînd uşor îi zise :

— Mai e compotul, Feliks.

— L-ai făcut desigur cu scorţişoară.

— De ce să fie cu scorţişoară ? Doar ştiu că nu-ţi place. Ţin seamă de gusturile tale, adăugă ea oarecum semnificativ. Profesorul însă nu observă nimic şi-şi sfîrşi compotul. Odată masa terminată, ea aduse ceaiul din bucătărie, cînd tocmai atunci apăru Jerzy. Zîmbitor şi mulţumit, el povesti despre un coleg care căzuse la examen în mod stupid. Ea rîse. Observă însă că soţul urmăreşte norii prin fereastră fără să asculte pălăvrăgeala fiului. Afară, o zi obişnuită de octombrie, cu nori în straturile de jos ale văzduhului, dar fără vînt puternic.

Fireşte, ea înţelese că gîndurile lui Ryniewicz reveneau la o altă toamnă, deşi întîmplarea nu avusese loc toamna.

„Stai puţin, stai, îşi zise ea în gînd, cînd a fost ?" Şi adăugă cu glas tare :

— Cînd te-ai întors din Rusia, Feliks ?

Ryniewicz se uită la ea ca trezit din somn.

— Nu-ţi aminteşti ? zise el cu tristeţe. În anul 1918.

— Nu-i vorba de an, asta o ştiu, adăugă ea, lăsînd mîna în jos, ci de lună, în ce lună ? În octombrie ?

— În octombrie !

— Nu-ţi aminteşti, mamă ? zise Jerzy mîncîndu-şi compotul. Eu îmi amintesc ca şi cum ar fi fost ieri. Mă jucam cu trenul meu electric, cînd tata a intrat pe neaşteptate... Nu l-am recunoscut.

Profesorul Ryniewicz se uită cu recunoştinţă la fiu-su.

— Da, și eu mi-am zis așa, grăi ea, căzînd deodată pe gînduri. Vremea asta de octombrie mi-a reamintit de reîntoarcerea ta. A fost ceva foarte ciudat...

— De ce foarte ciudat? întrebă Jerzy brusc, aprinzîndu-și țigara. Consider că a fost lucrul cel mai firesc din lume; s-a reîntors la noi, ce altceva putea face?

— Ar fi putut să nu se mai întoarcă, zîmbi ea.

— Jadwiga mea! zise Ryniewicz încet, cu implorare în glas.

— Nu știi cum se întîmplă uneori? rosti doamna Ryniewicz, cu amărăciune.

— Cînd tata a fost în Rusia, cred că nu s-a îndrăgostit, spuse Jerzy rîzînd, fiindcă pentru el înamorarea „bătrînului" era tot atît de ridicolă pe cît de imposibilă.

Doamna Jadwiga își privea neliniștită feciorul, dar văzîndu-l cum fumează, indiferent, conchise dînd din umeri:

— N-ar fi fost nimic extraordinar.

— Vorbiți despre mine ca despre un absent, mormăi profesorul, devenit nerăbdător, mă tratați ca pe un moș căzut în mintea copiilor...

Încetînd să fumeze, Jerzy se uită la tată-su cu o privire atît de rece, ca și cum ar fi vrut să-l străpungă cu ascuțișul ei.

— Iertați-mă, rosti el sec, stingînd țigara în scrumiera de sticlă.

Profesorul se ridică și, fără să spună vreun cuvînt, se îndreptă spre birou.

— Trebuie întotdeauna să-l superi pe tata cu ceva, zise doamna Jadwiga, punînd zaharnița în bufet.

— Mamă, protestă Jerzy, eu doar n-am spus nimic. Adevărul e că vreți să stau mereu acasă, nu-mi permiteți să ies nicăieri, iar în casă creați o atmosferă imposibilă. Mai gîndiți-vă și la chestiunea asta.

Doamna Ryniewicz închise ușa bufetului, mai puternic decît ar fi fost necesar și adăugă, mergînd la bucătărie:

— Trebuie să știi că neexaminarea acestei situații nu este păcatul *nostru*.

Jerzy se uită pe fereastră.

Într-adevăr, vremea era neplăcută, vîntul puternic bătînd dinspre cîmpia Mokotów, alunga nu numai norii din înaltul cerului — care, ondulați, parcă zbîrciți, se înghionteau năvalnic ca o cireadă de vite — dar deopotrivă și grămezi mari de frunze suflate de pe trotuarele cenușii, ca și măruntele semințe de arțar, zburate și ele înainte, în vîrtejuri impresionante. Jerzy se apropie de fereastră, dădu perdelele albe la o parte și urmări cîteva clipe iureșul frunzelor și al semințelor.

— La naiba, grăi el, cîinească vreme. Viață de cîine!...

Profesorul se așeză la birou; cum însă nu lucra, își întoarse si el fața către fereastră, privind jocul frunzelor și al norilor. Își aminti de întoarcerea aceea, de care începuse să vorbească Jadwiga și de străduințele făcute pentru fixarea normelor zilnice de muncă, hrană și somn, de educație și învățătură lui Jerzy. Fusese, desigur, lucrul cel mai greu, dar trecuse. Acum totul mergea aproape bine, poate chiar bine de tot: universitatea, cursurile, învățătura. În biologie aveau loc în clipa de față transformări atît de mari, încît chiar numai urmărirea publicațiilor străine devine o călătorie într-un viitor nemaivăzut. Teoria revenirii epocii glaciare fusese admisă în străinătate. Și... numai Jerzy ăsta! Între părinți continua să existe

o răceală, o prăpastie. Încerca să-şi reamintească conduita lui faţă de tatăl său. un mic slujbaş al administraţiei bunurilor familiei Sobański ! „Oare nici eu nu-l înţelegeam ? Oare tot aşa trezea în mine clipe de nerăbdare ? Cred că da".

Ryniewicz nu-şi dădu nici el seama cum, fără să lucreze, fără să scrie sau să citească, rămase cîteva ore în faţa biroului. Vîntul alungase norii ; se făcuse întuneric. Dincolo de fereastră era beznă, iar în casă linişte. Fu trezit de ceasornicul din sufragerie, care bătu rar şi profund ora şapte. Îşi aminti că trebuie să se scoale şi să plece : va merge pe jos din strada Polna şi pînă la Filarmonică nu era atît de departe şi-şi va omorî timpul. În vîrful picioarelor trecu în antreu, îşi îmbrăcă pardesiul, înfăşurîndu-şi cu grijă şalul în jurul gîtului, îşi luă pălăria şi umbrela : s-ar fi putut să plouă. Cînd să iasă, uşa de la bucătărie se deschise şi pe fondul luminos se schiţă silueta gravă a Jadwigei.

— Feliks, unde mergi ?

Profesorul tăcu.

— Ascultă, continuă ea liniştită, la ce bun toate astea ? De ce să zgîndăreşti, din nou, nişte sentimente învechite ? Nu te du, dă-i pace.

Profesorul fără s-o privească, dar cu mîna pe clanţă, zise :

— Nu pot.

— Eh, fă cum vrei, dădu ea din umeri, eu însă am socotit că...

Fără să-şi termine fraza închise cu zgomot uşa bucătăriei şi în antreu se făcu iarăşi întuneric. Profesorul rămase însă o clipă la uşă. Apoi se întoarse în vîrful picioarelor, îşi scoase pardesiul, îl atîrnă în cuier şi, tot aşa, în vîrful picioarelor reintră în cabinet. Fără să facă lumină, se aşeză la

birou. Pe stradă se aprindeau felinarele. La lumina lor slabă, scoase din sertar o fotografie şi încercă să privească trăsăturile ei cam şterse. Era însă prea întuneric.

IV

Edgar trecînd pe furiş prin coridor intră în loja joasă de la parter, de lîngă orchestră. În acest moment tunetul aplauzelor, care, străbătînd sala de sus pînă jos dură cîteva clipe, îl vesti că Elźunia, urmată de Fitelberg, păşea în estradă. Zgomotul sălii se prelungi. Edgar, aşezat să n-o vadă nici pe soră-sa nici pe dirijor, auzi stingerea treptată a aplauzelor, tuşitul uşor, caracteristic al Elżbietei, ciocănitul baghetei şi acordurile de început ale cvartetului. De la prima notă, ieşită din gîtul Elżbietei, de la prima gamă, care ajunse repede la înălţimi ameţitoare, Edgar simţi că „va merge bine !" Elźunia cînta pe Mozart uşor, şăgalnic, aproape ca şi cum s-ar fi jucat. Poate că nu acesta era tonul indicat pentru aria *Reginei nopţii*, căreia i se potrivea un caracter mai artificial, asemănător muzicii mecanice din *„boîte à musique"* [1] Publicul însă, ascultîndu-i vocea minunată, încremenise.

„Nu, timpul nu schimbă nimic, gîndi Edgar, dimpotrivă, maturizarea ei este deplină. Încă un an, doi. Notele înalte sînt puţin prea ascuţite, prea ţipătoare, dar asta nu strică deloc."

Cînd începu preludiul *Şeherezadei*. Edgar se afundă adînc în fotoliu pentru a prinde cît mai bine primele măsuri : pizzicato-ul contrabaşilor în ritmul lor ciudat şi flautul cu fraza lui şer-

---
[1] Cutie de muzică (fr.).

puitoare, repetată — cu o cvintă mai jos — de oboi. Fraza asta de un farmec copleşitor ce contrasta armonios cu accentele başilor era pentru Edgar — fără să ştie însă nici el de ce — un lait-motiv al morţii... Tot povestind la basme despre minunăţii neasemuite, Şeherezada se gîndea totodată la moarte; dacă basmul nu-i plăcea lui Şahriar, putea fi dată, în orice clipă, pe mîna călăului. Ceva din farmecul acesta mortal era în sunetul flautului — fireşte — neştiut de nimeni, neînţeles de nici unul dintre ascultători: era ca o chemare delicată, dulce, sentimentală chiar, a morţii. Şi odată stins glasul flautului şi oboiului, răsună glasul Elźuniei, ca pentru el:

„O! nu mă mai chema, Doniazada
O! soarele m-a şi chemat la el..."

Cîntecul urma cu vioaiele pasaje ale viorilor şi apoi Elźunia strigă:
„Soarele rasare atît de palid deasupra oraşului de parcă nu mi-ar auzi glasul..."

Dar... unde au dispărut „fermatele" ţipătoare? Dar falsul dramatism? Elźunia prezenta atît de simplu textele muzicale, ca şi cum ar fi stat de vorbă, obişnuit, cu flautul, cu oboiul, cu viorile. Le cerea pare-se sfatul:

„Ce-aş mai putea spune azi iubitului?
Ce mi-aş mai putea smulge din suflet?
Cu ce i-aş mai învălui inima?"

Edgar ştia bine că nu sînt răspunsuri de dat, că sînt doar întrebări, că inima va înceta să bată şi împreună cu ea toată viaţa asta frumoasă, tăinuită în flaute şi oboiuri; că şi inima ce n-a iubit niciodată va muri şi ea şi odată cu ea însăşi nădejdea unei iubiri mîntuitoare. Viorile prin suspinul lor ridicau sus de tot, apoi solo de

vioară se opri la flageoletă şi împreună cu ea înaltul do diez al Elźuniei, intonat pianissimo, se stinse şi pieri ca un oftat. Sala nu aplaudă.

Cînd începu cel de-al doilea cîntec, Edgar îşi mărturisi în gînd, că — desigur — nu se va găsi nicicînd un cercetător al lucrărilor lui care să observe că ceea ce grăiau acum violoncelele era o sporire şi o ranversare a „temei morţii" rostită de flaut, în cel dintîi cîntec. Mulţi muzicieni ascund în felul acesta, în paginile partiturilor lor, aluzii, citate ori glume, cunoscute doar de ei, despre care ascultătorul nu ştie niciodată nimic, iar cercetătorul află abia uneori. Şi doar tocmai „sporirea" asta făcea ca atmosfera cîntecului, murmurul violoncelului, tot ceea ce Elźunia şoptea — de parcă ar fi povestit doar persoanelor din primul rînd de fotolii — despre micuţul ei fecior născut şi mort la Constantinopol — să aibă o legătură directă cu atmosfera primului cîntec din care şi izvora.

„...Trebuie doar să-ţi afunzi faţa
În nemărginita mireasmă a liliacului
Şi îndată viaţa, tinereţea, timpul
Devin un mare şi alinător vis..."

Edgar îşi reaminti ceva ce-i apăruse limpede în faţa ochilor, pe cînd, afundat în fotoliu şi cu pleoapele aplecate, asculta fremătătoarele suspine ale arcuşurilor, scoţînd acorduri nu la unison, dar succedîndu-se. Cîndva — fiind încă foarte fraged, n-avea decît paisprezece ani, gimnaziul de la Odesa fiind tocmai atunci închis din cauza unei epidemii — mamă-sa îl trimisese la Molińce, în vacanţă. Era în primele zile ale lui mai; în jurul conacului creşteau tufişuri dese de liliac şi el se juca, atunci, cu fiica bucătăresei,

cu micuța Mașka, fără a bănui că în jocurile lor erau gata să încolțească primii muguri ai iubirii. Odată, venind Mașka în fața casei cu o întreagă cunună de liliac pe cap — „cu liliacul înflorit“ — cum spunea ea, Edgar, mirosind chipurile liliacul, o mușcă de ureche, și acum — cînd Elźunia, aproape fără voce, înălțîndu-și cîntecul în mici terțe, șoptea :

„...Tu știi, știi tu,
Ce voie bună ascunde liliacu-n floare...“

— simți, cu adevărat, mireasma liliacului de primăvară, ca și mirosul trupului Mașkăi cînd o mușcase, și-și reaminti apoi că Mașka avea ochii la fel cu ai Helenei. Îl învăluise atît de mult și pe de-a-ntregul strălucirea acelei zile de primăvară — venită atunci, după ploaie — cu frunzele ei ca niște inimi ce luceau, umede încă și cu miros amar, în razele calde de soare ; sosise din Skwira cu cai închiriați — căci nu găsise brișca din Molińce —, iar pe poteca din fața pridvorului, în glia ei moale se-ntipăriseră adînc urmele pașilor lui...

Nu-și dădu seama cum se trecuse la cel de-al treilea cîntec. Aici nu mai sunau flaute, deși titlul ariei era chiar *Flaute în întuneric*, ci un uriaș oftat, al tuturor coardelor, clocotea molcom, de la început, spre a izbucni sus, la cuvintele :

„...Flautele cîntă, tu însă nu mai ești,
Și-i întuneric, întuneric beznă, și-i noapte
întunecată...“

Încet-încet, Edgar se descătușă din amintirile acelea despre care știa doar că sînt închise undeva în aceste cîntece și tăinuite acolo, asemeni izvoarelor din adîncuri ale muzicii. În delicata

lor țesătură muzicală se ascundea Mașka, și mirosul trupului ei fraged de copil, și luciul frunzelor de liliac, și urmele pașilor pe glia încă umedă, și chiar imaginea papucului ei galben-lucios, ce-l avea atunci în picior.

Ascultă a treia arie ca pe ceva ce nu-i aparținea. Aici, Elźunia luă un astfel de crescendo, cum nu mai auzise de mult. Glasul ei spori ca o apă uriașă, tot mai năvalnică și, deodată, cînd orchestra amuți, el rămase singur sub cupola Filarmonicii, ca un fel de coloană albă, dreaptă.

Începu cel de-al patrulea cîntec. Publicul asculta cu urechea încordată și fără a întrerupe cu aplauzele lui după fiecare arie. Acum își luară zborul, prin orchestră, fragmente puternice (compuse și ele pe lait-motivul Șeherezadei) ce goneau tumultuos — în timp ce vocea surorii sale acoperind tumultul, povestea egal, liniștit și plin :

„Cînd luna străluci pe ceru-ntunecat,
Nori grei voiră s-o alunge...“

Dar cel mai frumos lucru fu liniștea asta deplină cu care Elźbieta, străbătînd furtuna orchestrei, își intona înaltele ei efluvii.

În clipa aceea, Edgar se aplecă pe scaun și-i văzu profilul, pe deasupra arcușului primului violonist — în urcare și coborîre. În această primă clipă avu impresia că-i o persoană necunoscută. Penele îi alungeau de prisos forma corpului, în plus Elźunia se schimbase nespus de mult de la aceea mai plină de bucurii, din întîlnirile lor, cînd la Odesa cîntase aria *Verborgenheit*. După o clipă însă își reaminti acea ridicare a capului, acel gest splendid — *le port de la tête*, cum spunea mătușa Michasia — ce-l observase la ea, atunci, pentru întîia oară ; și acum o vedea din nou, ridicîndu-și capul la fel

și lansînd rînd pe rînd nota la bemol (de care el abuzase atîta în acest cîntec), pînă undeva, sus, la galerie.

„Ah, Doamne, se întrebă în sinea lui, de unde mai scoate atîta voce și atîta *Innigkeit*, ce-i schimbă în totalitate caracterul cîntecelor ? De unde ia acel ceva, care-mi multiplică atît de mult tot ceea ce scriu ? Are oare și ea, în permanență, același presentiment al morții ? În tinerețe aveam impresia că voi muri tînăr, dar abia mai tîrziu am aflat că întotdeauna omul moare tînăr. Și tocmai despre asta vorbesc cîntecele mele. Înțelege ea oare ? Desigur, nu ! Ea n-are presentimente și senzații atît de îngrozitoare, de răscolitoare. Toate astea ea le descoperă fără voie și le oferă altora, fără a le gusta, ca un fel de mîncare, la masă. Ea este o adevărată Șeherezadă."

Și o examină atent. Era cu gura închisă, fiindcă orchestra — acum aproape „tutti" — se afla iarăși în ascensiune, lovea prin acorduri frînte în bolta cerului, dorind parcă să acopere luna îndrăgostită. Și din nou răsună mi-bemolul — la bemolul Elźuniei coborîndu-se apoi cu cîteva note în jos. Cvarta aceasta avea în sine ceva din arșița și praful Odesei, din tropotul cailor polițaimaistrului Tarlo, din izbirea valurilor mării de stînci. Mai tîrziu, nicăieri marea nu s-a mai zbătut așa, lărgindu-se în cozi înspumate, în muzica cvartelor, în strălucirea soarelui, ca atunci la Fîntîna Mijlocie. „Tare-s curios, gîndi Edgar, ascultîndu-i efluviile, oare se gîndește ea, acum, la Odesa ?"

Elźunia își închise încă o dată gura ; într-un freamăt surd orchestra se avîntă prin toate scările muzicale și, deodată, țîșni un uriaș acord major, iar cîntăreața atinse acel la bemol al ei, pur și cristalin. Apoi, totul amuți. Izbucniră

aplauzele și în sfîrșit strigătele : „Autorul, autorul !" Edgar, îndreptîndu-se spre estradă, pe scara cea mică, se întîlni cu soră-sa : pieptănătura i se ciufulise nițel pe frunte, iar penele i se strîmbaseră. Avea ochii plini de lacrimi. Se aplecă deodată spre frate-su și, apucîndu-l de braț, îi zise :

— Niciodată în viață nu voi mai cînta așa cum am cîntat astăzi !

V

Domnul Hube mergea de regulă cu domnul Złoty la concertele simfonice, pe acest tărîm avînd aceleași gusturi, deși în realitate și în acest domeniu Złoty exercita o imensă influență asupra lui Hube. Złoty detesta orice operă muzicală contemporană și îndeosebi muzica lui Edgar. În momentul cînd Elźunia, ridicîndu-și trena rochiei ei albe și mișcîndu-și penele de deasupra frunții, părăsea estrada, Hube, continuînd să aplaude, se adresă asociatului său, cu zîmbetul pe buze, convins fiind — deși neinstruit în această materie — de măreția și puterea emoțională a *Șeherezadei :*

— De data asta cred că ți-a plăcut muzica lui Szyller.

Domnul Złoty însă, care venise astăzi împreună cu tînăra și frumoasa lui soție, luă mina unui om puțin convins și, fără să bată măcar o singură dată din palmele lui groase, dădu doar negativ din cap.

— Socot totuși că cel puțin vei recunoaște, adăugă Hube, cît de frumos știe ea să cînte.

— Da, cîntă frumos, răspunse Złoty, indiferent.

— Minunat, confirmă doamna Złoty, asupra căreia cea mai mare impresie o făcuse toaleta Elżuniei și penele ei albe de deasupra capului.

Publicul se ridicase în picioare. În fața lui Hube, cu cîteva rînduri, ședea Ola cu cei doi fii ai ei. Antek și Andrzej veniseră astăzi pentru întîia oară la Filarmonică și bătrînul Hube, observînd băieții de la spate, văzuse cum le ardeau urechile chiar de la începutul concertului și cum ședeau drepți ca niște lumînări de ambele părți ale scaunului mamei. Acum însă nu mai putură să reziste și, ridicîndu-se din locurile lor, începură să se agite. Mama îi certă sever.

— Andrzej nu știe să se poarte, mormăi Antek către mamă-sa.

— Astîmpărați-vă, zise Ola și i se adresă lui Hube: De ce nu l-ați luat la concert și pe Hubert ?

— Hubert a trebuit să meargă astă seară la un coleg al său, răspunse Hube.

Băieții știau că nu-i adevărat și se uitară unul la altul cu subînțeles.

Se știa că antipaticul Złoty îl detesta pe Hubert și nu-i permitea domnului Hube să vină la concerte cu feciorul. Cel puțin astfel le prezenta Hubert situația... Doamna Ola, socotind însă adevărate spusele lui Hube, adăugă :

— Oh ! ce păcat ; i-ar fi plăcut desigur ariile unchiului Edgar.

Ola îi spunea lui Edgar „unchiul", fiindcă așa-i spuneau, fără nici un temei, și băieții ei. Ea socotea că fiecare băiat de vîrsta lui Antek sau Andrzej trebuie să-i spună lui Szyller „unchiul Edgar". Auzind cele rostite de Gołąbkowa, Hube o privi chiorîș.

— Adevărat ? Așa credeți dumneavoastră, doamnă ? Părerea mea este că ele nu pot plăcea

nimănui, cu atît mai puțin unor adolescenți. Cum ar putea să înțeleagă ei așa ceva ?

— Ai mei le înțeleg ; nu-i așa, Andrzej ? se adresă ea mezinului, care, fără să știe despre ce vorbește mama, o confirmă, pentru orice eventualitate.

— Da ! Da !

Hube dădu din umeri.

— Dumneavoastră, doamnă, îi creșteți în respectul muzicii contemporane încă din primele lor clipe, zise el ironic. Sînteți rudă cu familia Szyller ?

— Nu, dar îi cunosc din copilărie și de aceea copiii îi spun domnului Edgar „unchiule". Dar, oricum, recunoașteți cred, că știe să cînte frumos.

În clipa aceea, amestecîndu-se în convorbire și domnul Złoty care se ținea scai de Hube zise :

— Da, pe Mozart l-a cîntat într-adevăr minunat.

Ola se uită la Złoty cu oarecare mirare. Hube rămase perplex.

— Nu-l cunoașteți, doamnă, pe asociatul meu — și-l prezentă : domnul Seweryn Złoty.

Domnul Złoty, întinzîndu-i mîna, spuse :

— Pe domnul Gołąbek îl cunosc foarte bine, este un comerciant foarte serios.

— Și un om foarte simpatic, adăugă Hube, azi n-a venit la concert ?

— Nu, rîse Ola, muzica simfonică îl plictisește groaznic, iar acasă... e sătul de canto.

Andrzej se uită la mamă-sa destul de încruntat, iar urechile lui înroșite se făcură stacojii.

— Mare păcat, rosti Hube, pierde mult din cauza asta. Dar pe tineri îi obișnuiți încă de timpuriu ? Nu-i așa ?

— Ca dumneavoastră cu vînatul, rîse Ola, care avea în clipa aceea o înfățișare nespus de fru-

moasă, cum se putea vedea chiar din privirile lui Hube.

— Dumneavoastră, doamnă, cîntaţi adeseori ?

— Nu, nu, negă ea cu prea multă vioiciune, numai atunci cînd nu mă aude nimeni.

— Uneori eu trag cu urechea, cînd mama cîntă, grăi deodată Antek, cu o voce de semibas.

— Vedeţi, doamnă, şi dumneavoastră aveţi ascultători, glumi Hube, fiul meu mi-a spus adeseori că v-a auzit.

— Oh, Hubert este la noi aproape ca de-al casei.

Băieţii o luară însă pe mama lor în foaier şi băură sifon cu suc la bufet, în spatele căruia era o domnişoară frumoasă, cu coafură înaltă şi aurie, lucru ce fu încă o plăcere, ca şi audiţia întregului concert. Hube rămase cu Złoty şi cu soţia acestuia, care nu-l lăsau nici o clipă singur.

— Vezi, acolo-i ambasadorul Belgiei, zise deodată Hube, aplecîndu-se spre asociatul său, ce-ar fi dacă ne-am apropia de el ?

— Nu ajută la nimic, răspunse Złoty în şoaptă, ce ne-ar putea sfătui ? Nu ne poate face nimic. Dumneata crezi că „Fabrique Nationale" ascultă de guvern ? Ea şi numai ea dictează guvernului cum şi ce. Reprezintă doar un capital uriaş.

În clipa aceea ambasadorul Belgiei se înclină amabil în direcţia lui Hube, care nu se putu abţine şi se apropie de el. Se salutară.

— Aş putea veni pentru o clipă la dumneavoastră ? întrebă el.

— Fireşte, ca întotdeauna. Chiar vă aştept, adăugă zîmbind, mă aşteptam să privesc vizita dumneavoastră. Şi îndată după aceste cuvinte semnificative se retrase ca un diplomat adevărat

pe un teren neutru. Nu-i aşa că a cîntat frumos cîntăreaţa asta ?

Hube observă că străinii nu pronunţă numele poloneze, chiar cînd ele au o rezonanţă cunoscută ca, de pildă, „Szyller". Domnul ambasador spusese „cîntăreaţa asta".

— Splendid, confirmă Hube şi se îndreptă din nou spre Złoty.

— Ei, ce zice ? întrebă domnul Seweryn.

— De, nimic. A spus să mă duc la el.

— Nu va face el cine ştie ce.

— Tot ce se poate. Dar nu strică să mă duc.

— Cel mai bine e să stăm de vorbă cu avocaţii.

— Avocatul te lasă întotdeauna lefter. Nici o brînză. Avocaţii se înţeleg între ei şi în plus îşi împart cîştigul. Nu, mai bine să te conduci după propria minte. Dacă Hubert, de pildă, va prelua toate acţiunile, va fi oare şi el răspunzător ?

Domnul Złoty examină o clipă, atent, pe Hube ; apoi, dînd din umeri, îşi întoarse privirea spre înţeleptul ce medita în faţa unui craniu, cum se putea vedea pe fresca din partea dreaptă a estradei.

— Cred că nu e nevoie să ne uităm în statute.

— Deci, domnule Złoty, spune : da sau nu ?

— Cred că nu.

Investiţiile imense făcute de firma „Călăreţul şi vînătorul" pentru construirea fabricii epuizaseră toate creditele. Tocmai atunci „Fabrique Nationale" din Belgia ceruse restituirea imediată a tuturor creanţelor. Atît „Călăreţul şi vînătorul", cît şi fabrica „Społnka" fiind o societate în comandită, Hube — ca unul din reprezentanţii firmei — răspundea de această imensă creanţă externă cu întreaga sa avere.

Deci, situaţia era tragică. Din Belgia sosise un funcţionar special, ce urma să soluţioneze

chestiunea cu care domnul Złoty pertracta seri întregi la Hotelul „Europejski" conferințe, de la care se întorcea cu previziuni cît se poate de sumbre.

— Ei s-au agățat de dumneata, spuse el lui Hube, pentru că ai o avere bine conturată...

— Desigur că am o avere bine conturată, deoarece niciodată nu m-am ocupat de afaceri îndoielnice. Dumneata vrei însă să spui, domnule Złoty, că am o avere ușor de concretizat.

— Da, tot ce se poate. O avere concretă.

Chestiunea aceasta îl chinuia nespus de mult pe domnul Hube, și chiar acum, la Filarmonică, nu înceta să se tot gîndească la ea.

— Deci Hubert n-ar corespunde? întrebă el încă o dată.

— Cum să corespundă? Un copil! oftă domnul Złoty.

Între timp, strecurîndu-se din foaier îndărăt spre sală, Ola zări în umbra balconului, șezînd la o parte, pe domnul Szyller senior cu soția. Doamna Szyllerowa, înaltă, trupeșă, nu se schimbase deloc, bătrînul domn Szyller însă se micșorase, cărunțise, se cocoșase, iar ochii nu-i mai avea distrați, ca odinioară, ci oarecum înfricoșați, sau poate nerăbdători. Apropiindu-se, el o privi neîncrezător și — ceea ce Ola nu voia nici să-și închipuie — cu aversiune.

— Nu v-am mai văzut de atîta vreme, spuse ea, stați închiși mereu în fabrica dumneavoastră de zahăr. Nu veniți niciodată la Varșovia?

— Uneori, răspunse Szyllerowa pentru amîndoi, dar numai cînd are vreo treabă, soțul dă o fugă pînă la Varșovia și pleacă îndată înapoi. E foarte mult de lucru în fabrică și, la vîrsta lui...

— Slavă Domnului că ați putut să veniți măcar acum.

— Se putea să nu venim la concertul Elźuniei? Trebuia. Chiar și acum, cînd campania de zahăr la fabrică e de-abia la început. Dar la concertul Elźuniei...

— Ah, cum cîntă de minunat, zise Ola, nu-i așa?

— Hm, doamnă Ola, ce să mai spunem noi, bătrînii, grăi din nou doamna Szyllerowa. Ședem încîntați, *taj hodi* — cum spune o expresie ucraineană.

În clipa aceea bătrînul Szyller aruncă spre Ola — tot pe furiș — o privire plină de aversiune.

— Oare dumneavoastră, i se adresă ea cu simplitate, nu împărtășiți admirația doamnei Szyllerowa?

— Recunosc, doamnă, zise Szyller, mișcîndu-se pe scaun cu nerăbdare și învingînd parcă ceva în sinea lui, că nu-i înțeleg pe copiii mei.

Ola avu un sentiment de regret. Doamna Szyllerowa, încercînd să șteargă impresia asta, zise zîmbind:

— El nu spune niciodată ceea ce gîndește, sînt convinsă că ariile lui Edgar l-au emoționat.

— În oarecare măsură, răspunse bătrînul Szyller, ca și cum s-ar fi coborît pe pămînt, dar mă simt, de asemenea, foarte jenat. În artă, după gustul meu, este prea mult exhibiționism. Mărturisesc, sînt stînjenit cînd o văd pe fiica mea pe estradă, gătită, fardată, cu pene pe cap și povestind oamenilor adunați gîndurile fiului meu. *Que voulez-vous? C'est trop fort pour moi.* [1]

— Trebuie să recunoaștem că are dreptate, zise domna Szyllerowa, uitîndu-se cu sfială la

---

[1] Ce să-i faci? E prea mult pentru mine (fr.).

Ola. În oarecare măsură şi eu am resimţit aceeaşi senzaţie.

Şovăind, Ola continuă :

— Ei ne oferă totuşi atîtea lucruri minunate.

— Da, desigur, suspină doamna Szyller, pentru noi însă ei sînt, înainte de toate, copiii noştri.

Bătrînul Szyller îşi suflă nasul şi, pufăind tare, conchise :

— De, e greu, dar n-ai ce-i face. Copiii sînt întotdeauna altfel decît părinţii.

VI

— Ştii ceva ? nu vreau să-l mai ascult pe Beethoven, zise Zosia lui Janusz. Hai mai degrabă în camera artiştilor... la Elźunia şi Edgar.

Janusz o examină atent. În ochii ei, cu orbitele adîncite, se ascundeau luciri tulburătoare.

„Ştie ea oare că acolo-i Hania Daws ?“ îşi spuse el în gînd. Dar se linişti pe loc. Zosia îl luă la braţ.

— Ariile astea m-au cam enervat un pic, zise ea aproape şoptind.

Şoptitul ăsta nu-i prea plăcea lui Janusz. El era, de fiecare dată, expresia unor stări psihice pe care nu le putea desluşi. În astfel de clipe Zosia devenea un străin şi, totodată, de neînţeles. Oricît nu voia el să recunoască, dar şoptitul ăsta al ei — cu aspectul lui special, de parcă gîtul i-ar fi fost strangulat de o senzaţie prea puternică — îl umplea de spaimă.

— Cum vrei tu, consimţi Janusz, nici mie nu-mi prea place simfonia asta...

Se strecurară prin spaţiul larg dintre scaune, în direcţia ieşirii din spatele „culiselor“ scenei,

deşi mulţimea, fiind destul de densă, se putea înainta numai cu greutate. Deodată cineva îl bătu pe umăr. Se întoarse brusc. La spatele lui se afla un domn scund, pe care Janusz nu-l recunoscu de la început. Totul dură doar o clipă, în care un ghem întreg de amintiri strînse se desfăşură deodată, dezvăluind perspective îndepărtate.

— Henryk, rosti Janusz pe jumătate bucuros, pe jumătate uimit.

Era într-adevăr Antoniewski. Nu-l mai văzuse de la Paris ; aflase doar că pictorul se lăsase de meserie şi se apucase, pe neaşteptate, să facă politică. Mai ales în ultimii ani.

— Uite, chiar mă gîndeam cum să fac să te întîlnesc, mărturisi Antoniewski strîngîndu-i mîna. Tocmai îi spusesem soţiei, la plecarea mea în capitală : aş dori să-l revăd pe Janusz. Şi-acum, spune-mi, ce se întîmplă cu tine ?

Janusz zîmbi şi, reamintindu-şi de un gest din tinereţe, îşi aplecă capul într-o parte şi pieziş, în ciudă, se uita la Antoniewski.

— Cu mine, nimic interesant. Dar ce se întîmplă cu tine ? Iată un lucru uimitor.

— Nu cine ştie ce, răspunse Antoniewski. Doar îţi aminteşti... la Kiev. Întotdeauna am făcut politică.

— De care însă ? întrebă Janusz plin de ciudă.

După cum se vede, Henryk considera că-i mai bine să nu precizeze nimic, aşa că-l rugă să-l prezinte soţiei.

— Ai dreptate, rîse Janusz, tu încă nu-mi cunoşti soţia ! Şi, pe un ton oficial, adăugă : Domnul voievod Antoniewski, soţia mea.

Zosia, cu un soi de spaimă ori de şovăire, întinse mîna prietenului soţului ei.

— Ce-ţi mai face soţia ? continuă Janusz, pe acelaşi ton oficial, ca să facă pe omul bine educat. Întrebarea conţinea prea puţină cordialitate.

— Mulţumesc, perfect, răspunse Antoniewski. Convorbirea părea epuizată. Era prea puţin pentru întîlnirea a doi prieteni, care trecuseră împreună prin atîtea şi care nu se văzuseră de atîta vreme.

Pînă la urmă, dorind să întreţină conversaţia, Henryk reveni la spusele lui Janusz:

— Nu văd deosebire atît de mare între politica mea din trecut şi cea de azi.

— Vrei să realizezi o înţelegere polono-ucraineană ? făcu Janusz zîmbind ironic.

Henryk tuşi răguşit.

— Nu o fac eu, ci noi toţi.

Janusz îşi reaminti de prinţesa Anna, de scepticismul ei în anumite cazuri, exprimat în foarte puţinele cuvinte :

— *Vous le croyez, monsieur ?* [1]

Henryk înţelese cuvintele, dar nu sesiză intenţiile lui Janusz.

— Este doar o frumoasă sarcină, exclamă el ; gîndeşte-te puţin ; de altfel tu însuţi te-ai născut şi ai crescut în mijlocul acestui popor. Cum e posibil aşa ceva ?

Janusz rîse. Examină atent pe Antoniewski. În aparenţă, nu se schimbase deloc, acelaş păr lung cum poartă pictorii — căzut vîlvoi pe frunte — aceeaşi ochi de culoare deschisă şi tot bulbucaţi. Dar faţa i se mai rotunjise şi părea mai arătoasă. Odinioară, nicicînd nu se gîndise la acest lucru, dar acum, uitîndu-se la prietenul lui, avea impresia că ar arăta grozav într-un contuş.

---

[1] Dumneata crezi în aşa ceva ? (fr.).

— Numai că politica asta nu poate avea un aspect uniform, constată Janusz, la miazănoapte ai un vecin, la miazăzi altul — şi concepţiile voastre sînt diferite... Şi, încă, în chestiuni cardinale.

— Văd că eşti la curent, spuse Antoniewski, scuturîndu-şi degetele şi uitîndu-se nu la Janusz, ci la spaţiul gol din faţa sa. Şi cu ce te ocupi tu, la drept vorbind ?

— Eu ? se cruci Myszyński. Gospodăresc.

— Unde ?

— Aici, în apropierea Varşoviei, la Komorów.

— Ce fel de gospodărie ?

— O fermă mică. Nu sînt ameninţat de reforma agrară. Flori, trufandale...

— Poftim ! suspină Antoniewski. Cred că nu-i departe de Moszczenica mea ?

— Şi crezi că poti face faţă cît de cît ? întrebă Janusz, ca şi cum ar fi vrut să-şi influenţeze prietenul de odinioară. Zosia, ridicînd ochii către soţul ei, i se păru că nu-i ca de obicei. Nu-l ştia pe Janusz din vremea prieteniei cu pictorul. Nu degeaba te-ai născut în moara de la Moszczenica. Eşti ţăran... şi morar.

— Dacă aş fi ştiut !... scăpă Antoniewski intimidat de privirile lui Myszyński. Acum evenimentele toate se află sub un semn de întrebare...

— Toate ? întrebă Janusz, continuînd să-l preseze.

— Ce-i asta, se impacientă Antoniewski, mă supui unui examen politic ? Nu-i un loc potrivit pentru aşa ceva ; vino mîine la hotel. Sau, uite, vino la mine, la Luck, vei vedea la faţa locului, vei putea sta de vorbă cu oamenii... O, voi, varşovienii...

— Acum cîteva clipe mi-ai spus că m-am născut şi am crescut printre ucrainieni.

— Te-ai schimbat însă în varşovian, zise Antoniewski rîzînd şi arătîndu-şi dinţii lui mari, albi. Am venit aici să-l admirăm pe Edgar al nostru şi pe frumoasa lui soră. Nu-i aşa ?

— Într-adevăr, se dumiri Janusz, renunţînd pe dată la atitudinea lui agresivă. Nu știu ce m-a pişcat. Mai ales că chestiunile astea mă interesează într-o măsură destul de mică.

— Cum adică ? întrebă el după o clipă de nejustificată tăcere. Nu-ţi vine niciodată să te urci într-un tren necunoscut şi s-o porneşti, undeva spre Sud ?

Antoniewski se uită la el, pe jumătate inconştient, reamintindu-şi, desigur, pe undeva, de vorbele astea, dar fără să-şi dea seama de unde le ştie.

— Ne-am spus cuvintele acestea la Paris ? întrebă el.

— Aş, de unde, zise Janusz zîmbind, cu mulţi, mulţi ani în urmă. Cînd încă Parisul nu era pentru noi o realizare concretă, ci ni se părea inaccesibil...

— Atunci, cînd am fost la munte ?

— Da, la munte, răspunse Janusz.

— Aha, îmi reamintesc, îmi reamintesc. Dar nu-i adevărat că am realizat mai tîrziu proiectele noastre din munţi. Cîtuşi de puţin. Ceea ce am realizat, a fost cu totul altceva.

Janusz dădu din cap.

— Iar ceea ce realizezi acum, este un lucru şi mai deosebit, zise el şi-l strînse pe Antoniewski de braţ. Pot să te asigur. Cu desăvîrşire deosebit.

Janusz vru să plece.

— Şi ce-i cu Ariadna ? întrebă Antoniewski. Nu ştii nimic ?

— Nu ştiu nimic, răspunse rece Janusz şi, întorcîndu-se spre soţie, îi zise : Hai, Zosia, să trecem în camera artiştilor.

Şi-i întinse mîna lui Antoniewski, ca unui „cunoscut îndepărtat".

VII

Doamna Royska, coborîndu-se în pauză de la balcon, unde îşi avea locul, se întîlni pe scară cu Spychała. Stătea neglijent, rezemat de perete şi fuma. În ultimul timp avea o figură gălbejită, nesănătoasă ; se spunea că nu o ducea prea bine cu plămînii şi că avea mult de lucru la minister. Doamna Royska se bucură de întîlnire. Nu-l mai văzuse pe fostul preceptor al copiilor ei, de ani de zile.

— Bună ziua, domnule Kazio, zise ea.

Era seară : nimeni, de mult, nu-i mai spusese „domnule Kazio" — aşa că-i sărută mîna zîmbind. Înfiriparea acestei conversaţii îi provocă o voioasă stare de spirit. Îşi reaminti că nu mai avusese o convorbire mai lungă cu Royska, încă din memorabilele zile de la Odesa, cînd doamna Ewelina promisese să o trimită pe Ola „drept consolare". Kazimierz ştia că doamna Royska nu putea uita purtarea lui cu nepoată-sa, aşa că-l bucură tonul cordial folosit de fosta stăpînă. Se vede treaba că se gîndise şi ea la acelaşi lucru, că îşi reamintise de timpurile de odinioară.

— Cu dumneata n-am mai vorbit pe îndelete încă de pe vremea Fîntînii Mijlocii, zise ea, cuvinte din care Spychała înţelese că va urma o convorbire mai lungă. Totuşi, doamna Royska rostind aceste vorbe tăcu şi — deşi sta în faţa lui Kazimierz — deodată îşi îndreptă privirea într-o

parte, ca şi cum dincolo de geamul ferestrei ce se afla acolo ar fi zărit nu coloritul albastru-cenuşiu al unei nopţi de octombrie, ci o îndepărtată priveliște. Tăcea. Spychała își aminti că ultima convorbire, de acum nouăsprezece ani, era în legătură cu Józio, ceea ce-l făcu să priceapă că doamna Royska se gîndea la fiul ei. Nu prea știa cum să îndrepte conversaţia spre alte subiecte, mai puţin dureroase.

— Elźunia încă de pe atunci cînta nespus de frumos, şopti în cele din urmă doamna Ewelina şi întorcîndu-şi ochii de la fereastră se uită la Spychała, așa, de parcă spusele ei ar fi avut un conţinut cu totul altul, straniu şi cu mult mai profund. Spychała se agăță însă de tema asta și repetă cuvintele Mariei :

— Fireşte, nu mai are astăzi prospeţimea de atunci, în schimb a cîștigat ca forță de interpretare.

— Adevărat, adevărat ? confirmă cu vioiciune doamna Royska. Şi ce mai cîntece minunate. Edgar este un foarte mare muzician...

Spychała mai adăugă cele cîteva fraze auzite de la Maria şi de la doamna Daws, fiindcă, deşi habar n-avea de muzică, nu voia să se trădeze (nu se ştie de ce) şi cum doamna Royska dînd din cap îl aprobă cu aceiaşi vioiciune, el spera că aşa va încheia convorbirea, voit redusă, cît mai mult, la un schimb de fraze goale. Simţea bine că orice depăşire a acestui nivel ameninţă cu implicarea unor chestiuni dezagreabile şi dificile. Cum însă tot trebuia să spună ceva, o întrebă :

— Şi ce mai face... fiul dumneavoastră ?

Chiar în clipa cînd adresă întrebarea, își dădu seama că-i scăpase din minte numele acestui fiu.

De aceea o și întrebă atît de ciudat. Doamna Royska îi veni în ajutor :

— Walerek ? rosti ea indispusă. Locuieşte în Siedlce cu noua lui soţie. Au o fiică. Un copil foarte drăguț...

— Nici n-am știut că s-a însurat a doua oară, zise Spychała, așa, ca să spună ceva, deși știa că Walerek divorţase ; se temea însă ca de foc de orice pauze în conversaţia asta, ca și de privirile doamnei Ewelina îndreptate spre fereastră. Tocmai atunci trecu pe scară Ola cu fiii ei. Spychła se aplecă plin de curiozitate spre doamna Royska și-i vorbi fără pauză :

— De mult s-a întîmplat lucrul acesta ?

— Ah, chestiunea trenează de cîtiva ani, răspunse Royska cu indiferenţă. Walerek are numai un divorț pravoslavnic și chiar în chestiunea asta aș fi vrut să discut cu dumneata.

Spychała își înălță trupul. Expresia preocupării îi dispăruse de pe faţă. Ola cu băieţii dispăruse în partea de sus a scării printr-o ușă ce ducea în sală.

„Deci, e totuși vorba de un interes". își mărturisi Spychała în gînd, nu fără satisfacție. Îl plăcea să se știe o persoană importantă, necesară oamenilor și era încîntat cînd oamenii credeau că multe lucruri stau în puterea lui. Nu putea ghici ce vrea Royska și nici nu vroia să-i înlesnească situaţia. Fără să vrea, în gînd spusese : situaţia „bătrînei Royska", şi-i cercetă părul.

Încărunţea — fireşte — dar de sub părul tot mai cărunt strălucea necontenit aceeași frunte albă, curată, care — își aducea bine aminte — făcea asupra lui, la Molińce, o impresie atît de puternică. Iar ochii, tot atît de vioi, de mari, de lucitori mereu ca și cum abia cu o clipă mai

înainte fuseseră udați de lacrima unei emoții sau a unei înviorări.

„La naiba, cugetă Spychała. cîți ani o fi avînd ? Odinioară, la Molińce, era desigur tînără de tot iar mie mi se părea că-i bătrînă". Tot farmecul amintirilor legate de casa veche, de familia aceea, de dragostea lui pentru Ola, gîndi el, era justificat doar de faptul că această casă era patronată de o femeie fermecătoare și atît de tînără, încît astăzi, cînd și lucrul acesta și-l reamintea, îl cuprindea groaza.

După o clipă și făcînd un efort, doamna Royska începu o frază, dar, în același timp, fără a-i da ascultare, Spychała zise :

— Doamnă, sînteți mereu atît de frumoasă !

Întrerupîndu-și vorba, doamna Royska se uita atent la Kazimierz.

Fața lui — rasă fin și destul de plină, pielea brună ca a unui sudic bronzat, capul lui înălțat și foarte sigur de sine, privirea pătrunzătoare a ochilor lui mari, reci și cenușii, nu-i reaminteau deloc studentul modest din Odesa. Involuntar, doamna Royska îi examină picioarele, dar nu-i văzu vechii bocanci „galițieni" atît de grosolani. Pantofii lui Spychała — lucrați la cei mai buni cizmari varșovieni, cu vîrfurile lor de lac și tăiați elegant pe de lături — erau de asemenea tot atît de puțin asemănători cu încălțămintea lui de odinioară, ca și privirea lui sinceră de atunci în comparație cu cea de astăzi atît de rece și necontenit pironită pe chipul ei.

— Îți adresez dumitale rugămintea, deși nu știu măcar dacă acesta-i drumul cel bun, zise ea în sfîrșit, bîlbîindu-se ușor la rostirea cuvîntului „rugăminte". „Să-i spun oare direct Mariei ?" cugetă mai departe doamna Ewelina, uitîndu-se din nou la încălțămintea lui Spychała.

— Despre ce-i vorba, doamnă ? întrebă Kazimierz, e ceva ce necesită mai mult timp ? În cazul acesta poate că-i mai bine să stăm de vorbă la birou...

— Da, firește, zîmbi doamna Royska și lui Spychała zîmbetul ăsta i se păru învăluit de tristețe, de voalul anilor sau al doliului — dar la birou dumneata ești atît de inaccesibil. Pur și simplu mă simt intimidată în fața dumitale...

Spychała dădu din umeri.

„Își bate joc, ori nu știe ce vrea ?" își zise el în gînd. Tocmai doamna Royska era aceea care, întotdeauna, îl intimidase. Așa rămăsese statornicit încă de pe vremea cînd se afla la Molińce, încît, în raza privirilor ei își simțea mîinile și picioarele înțepenite și era incapabil să-și concentreze gîndurile.

„La naiba, adăugă el în gînd, oare eram îndrăgostit de ea ? Nu de Ola ?"

— E vorba de o chestiune foarte simplă. Fac stăruințe ca să obțin pentru Walerek divorțul catolic ; înțelegi dumneata, divorțul în fața bisericii ortodoxe nu-i este de-ajuns.

— Evident. înțeleg. răspunse Spychała. în timp ce pete roșii îi acoperiră pe loc fața.

Doamna Royska, observînd roșeața, își pierdu cu desăvîrșire cumpătul. Din cîte chestiuni puteau fi discutate cu Spychała ori cu Maria. cea mai lipsită de tact era aceea a căsătoriei. Trebuia însă să meargă pînă la capăt. Doamna Ewelina. privind din nou spre fereastră, dincolo de spatele lui Spychała, continuă bîlbîindu-se tot timpul :

— Marysia cunoaște bine pe părintele Meysztowicz din Roma, care a fost un prieten atît de mare al răposatei prințese Anna. Ar putea oare să-i scrie un cuvînt de sprijin în cauza asta ?

Bujorii dispărură de pe obrajii lui Spychała. Își luă un ton oficial, ca și cum ar fi șezut la birou în cabinetul lui.

— Cauza se află deja la Roma?

— De trei ani.

— N-ați fi preferat, doamnă, ca ambasadorul nostru să ridice chestiunea în Consistoriu?

— Nu, firește că nu. I-am scris lui Skrzyński, ne cunoaștem încă de la Kiev. Aici însă totul depinde de părintele Meysztowicz, iar el numai la sunetul numelui Mariei...

Spychała se îmbujoră din nou.

„Nu mai știu nici eu de ce", își zise în gînd Royska, corectîndu-se totuși:

— Numele prințesei Anna va rezolva totul. Walerek singur nu-și poartă de grijă și nici soția aia a lui...

— Evident, voi comunica doamnei Maria...

Spychała îi spunea Bilińskăi „doamna Maria" ori de cîte ori vorbea cu persoane din cercul prietenilor.

— Ea, desigur, va scrie...

— De altfel eu însumi îi voi reaminti acest lucru, adăugă doamna Royska redobîndindu-și siguranța de sine, prin care din nou îl domină pe Spychała. Am vrut să acționez și prin dumneata fiindcă astfel s-ar putea să mă bucur de o... trecere mai mare.

În jurul lor, pe scară, se făcuse gol. Ușierii în vestoane vișinii trăgeau draperiile pe ușile ce se mișcau în ambele părți. Urma să înceapă partea a doua a concertului.

— Trebuie să mergem în sală, spuse Spychała.

Deodată doamna Royska deveni gravă. Îi puse mîna pe umăr; erau aproape singuri pe scară.

— Pentru mine e un lucru atît de important! Mi-e atît de teamă de soarta lui Walerek!

Pe loc însă și din proprie inițiativă lepădă gravitatea aceasta. Ochii ei, lărgiți pentru o clipă, zîmbiră subit și adăugă, pășind în sus, pe scări:

— Dumneata îți vei închipui despre mine cine știe ce. Ar trebui să mă înțelegi, ca mamă...

— Vă cunosc doar, doamnă, de atîta vreme, exclamă Spychała, înaintînd după ea, în sus.

Royska întoarse capul.

— Dumneata ai ținut atît la Józio, șopti ea și din nou i se lărgiră ochii. Nimeni nu l-a cunoscut atît de bine.

În clipa aceea însă izbucniră aplauzele și fură siliți să se grăbească foarte tare pentru a-și ocupa locurile. Se despărțiră în fața ușii ce ducea spre sală.

VIII

La partea a doua a concertului, Edgar nu s-a mai întors în lojă. Într-o cameră triunghiulară și rece, așteptînd sfîrșitul simfoniei, ședeau el, Elżbietka, Hania Daws și Malski. Acesta sporovăia într-una înălțîndu-se pe tălpile lui micuțe și alergînd prin încăpere.

— Nu știu de ce, dar mă tot gîndesc, mereu, la sărmanul Rysio! strigă el cu un glas ascuțit. De parcă s-ar uita la dumneavoastră, doamnă! Sărmanul, se uita întotdeauna atît de ciudat la femei... Precum copiii la vitrinele magazinelor... Ca și cum femeia ar fi ceva mai mult, sau poate mai puțin decît un om...

— Cînd a murit propriu-zis Rysio? zise Elżbietka întorcîndu-se spre Edgar. Nu-mi amintesc...

— Uite, și mie mi s-a șters din memorie data aceasta...

— Luaţi loc, domnule, se adresă doamna Daws lui Malski.

Acesta însă tropăia mai departe de colo pînă colo prin odaie.

— După astfel de întîmplări, strigă el, nu te poţi linişti, nu-ţi este îngăduit să te linişteşti. Asemenea lucruri trebuie să ne mişte pînă în adîncul sufletului...

Edgar, adîncit în fotoliul apropiat de sofaua pe care se întinsese, pe jumătate, Elźunia, nu-l asculta pe Malski. Nu lua aminte la nimeni şi, tăcut, îşi pironise ochii pe fereastră. O ţinea pe Elźunia de mînă — de mănuşa ei albă şi mată — aşa, de parcă erau doi copii. Elźunia, deşi culcată pe sofa şi cu capul sprijinit pe perne, îl urmărea totuşi din ochi pe Malski şi-i zîmbea. O amuza nespus de mult tot ce spunea Artur. Cu mîna liberă îşi făcea vînt, cu toate că în încăpere era destul de rece; obrajii însă îi ardeau, iar părul şi penele, răvăşite cum erau, fluturau uşor sub această adiere de vînt.

— E ceva intim, strigă din nou Artur alergînd prin cameră, ceva chiar necuviincios. Da, da, necuviincios, exhibiţionism ordinar, nu artă...

Hania Daws era indignată.

— Asta depăşeşte, continuă el, orice limită permisă. Da, într-adevăr! Şi tocmai Rysio era acela care voia artă şi pentru Łowicz! Sărmanul Rysio!

— Una este pentru Łowicz, alta pentru lumea întreagă, în limitele permise, interveni Hania.

— Zguduitor, zguduitor, exclamă Malski, cutremurîndu-se din tot corpul.

— Mai ales, doamnă, în interpretarea dumneavoastră, completă Hania, de parcă ar fi vrut să-şi justifice lipsa de aptitudini vocale.

— Da, da, într-adevăr, într-adevăr, strigă iarăşi Malski cu frenezie şi bătînd din palme ca o domnişoară bătrînă. Într-adevăr, într-adevăr şi mai ales în interpretarea dumneavoastră, doamnă. Doamne, şi cum mai cîntă femeia asta! Nu-i aşa, doamnă Daws, cît de frumos a cîntat...

— Într-adevăr, confirmă Hania dînd să-şi aprindă ţigara.

În clipa aceea se deschise însă uşa şi doamna Daws nu şi-a mai aprins ţigara. Se întoarse cu faţa spre persoanele ce intrau — erau Janusz şi Zosia — şi pentru o clipă rămase ca o stană de piatră. În zăpăceala ce o cuprinse — cu chibritul aprins în mînă, cu gura pe jumătate deschisă şi cu faţa întoarsă spre Janusz — se schimbă deodată şi cu desăvîrşire. De sub fard, de sub mască, de sub zîmbetul stereotip american ieşi la iveală, pentru o clipă, chipul slav, simplu, şi se poate spune chiar — cordial, al Haniei Wolska, fiica paznicului din Odesa. Mirată, Elźunia se uită la ea: mişcarea — de altădată — a capului, zîmbetul ei timid, ca şi expresia aşteptării din ochi o transpuseseră atît de mult şi subit în vremea de odinioară, de dinaintea plecării la Constantinopol, încît inima îi bătea să se spargă. Se încurcă şi, adresîndu-se lui Edgar, zise: „E Jazio şi Zosia", în loc de: „E Janusz şi Zosia".

Toate astea durară atîta timp cît arse chibritul. Flacăra, ajunsă la capăt, arse degetele Haniei care scoase un ţipăt şi aruncă băţul ce părea un fir înnegrit. Malski fu cuprins de nelinişte.

— Ce-aţi făcut, doamnă? întrebă el oprindu-se în mijlocul odăii cu mîinile în buzunare. Nu vă pricepeţi să aprindeţi o ţigară?

Doamna Daws nu răspunse nimic. „Masca" îi reveni atît de repede, de parcă cineva i-ar fi acoperit fața cu o batistă colorată. Aprinse un alt chibrit. Între timp Janusz se salută cu Elżunia și Edgar. O atrase în conversație și pe Zosia care, deodată și fără rost, se intimidă. Se putea vedea bine că-și măsura fiecare cuvînt, neștiind ce să mai spună. Brusc, scotea chiar unele sunete admirative.

— Hai, Janusz, vorbește, făcu Edgar, spune-mi sincer, cum ți-au plăcut ariile mele ?

Janusz se așeză pe un scaun liber și rămase puțin pe gînduri, uitîndu-se la mîinile lor, prinse laolaltă.

— Uite, începu el după o clipă, îți voi spune adevărul. Ariile astea nu-mi spun nimic.

— Ah, Doamne, gemu Zosia, așezîndu-se pe canapea alături de Elżunia.

— Cum înțelegi tu lucrul acesta ? întrebă Edgar, cît se poate de calm, dar rece.

Malski rămase înmărmurit. Se opri în mijlocul încăperii, își scoase labele din buzunare și neputînd scoate nici un sunet, le agită ca omul ce ar vrea să strănute și nu poate.

— Îți voi explica îndată, continuă Janusz agale și, ridicîndu-și ochii, își roti privirile asupra celor adunați acolo. De-abia după ce le văzu tuturor mutrele, înțelese că spune lucruri fără rost. Se întrerupse deci, și tăcu, perplex, cîteva clipe.

— Am impresia că am produs o indignare generală, adăugă el după o clipă, dar nu face nimic. Îmi voi da silința să mă explic, nu este vorba cîtuși de puțin de o condamnare a lui Edgar...

— Nu mă tem de acest lucru, exclamă Edgar ironic.

— Cîtuși de puțin. Dar, mă refer la următorul lucru...

Și din nou rămase o clipă pe gînduri, uitîndu-se la mîinile lor prinse laolaltă.

— Pentru mine nu-i lucru indiferent, explică el în sfîrșit, dacă, și în ce măsură, compozitorul a fost sincer compunîndu-și opera. Știi bine, precizá el pe un alt ton, că am văzut cîndva fotografia ta, Edgar, într-unul din magazinele americane ilustrate — și fără să vrea, în treacăt, privi pe doamna Daws. Zîmbeai din toată inima și țineai în mînă o floricică, o margaretă, ca într-un tablou din timpul Renașterii. Mi s-a părut ceva îngrozitor, poza ta și floricica asta ! Ceva nespus de nesincer, de neadevărat, de nereal. Oare în noile tale cîntece nu există ceva din această margaretă ?

Își roti pentru a doua oară privirea peste chipurile celor prezenți și din nou văzu expresiile lor confuze.

— Cu dumneavoastră, oare, nu se poate vorbi sincer ?

Malski, recăpătîndu-și, în sfîrșit, capacitatea de a vorbi, exclamă patetic, oprindu-se în fața lui Janusz :

— La ce bun ? Cui folosește sinceritatea ? Ce folos poate avea cineva de pe urma sincerității dumneavoastră ? Doar răposatul Rysio vorbea necontenit de sinceritate.

— De ce-l tot pomenești pe Rysio ? șopti Edgar.

— Așadar, eu n-am nimic de spus ? se supără Janusz.

— Poate că aveți, strigă Artur rățoindu-se la el, dar nimeni n-are nevoie de așa ceva. Nu-i permis să vorbiți așa despre Edgar, nu-i permis !

— Dar ce-i cu interdicţiile astea ? Ce înseamnă „nu-i permis“ ? De ce ? întrebă Myszyński.
Edgar se mulţumi să zîmbească fumîndu-şi ţigara şi examinîndu-şi vîrfurile pantofilor. Elżunia se uita cînd la Janusz, cînd la fratele ei, cu ochii ei bulbucaţi şi care nu înţelegeau nimic.
— Eu nu pricep nimic, repetă ea. Ce-i asta ? Ce vrea el de la tine, Edgar ? Apoi, întorcîndu-se spre Janusz, îl întrebă făţiş : Nu-ţi plac aceste cîntece ? Sînt doar frumoase !
— Frumoase, într-adevăr frumoase, răspunse Janusz, dar eu nu concep astfel frumuseţea.
— Ai rămas mereu acelaşi om ciudat, interveni doamna Daws, pe neaşteptate. Zosia se uită la ea mirată.
Chiar atunci intră, foarte grăbit, Cherubin Kołyszko ; se vede că nu fusese la concert, că întîrziase şi acum venea direct de-afară. Nu se putuse dumiri dintr-odată dacă ariile scrise pe cuvintele lui fuseseră deja interpretate sau nu. Salutîndu-i pe cei de faţă, aşteptă să i se adreseze cineva şi să-i înlesnească situaţia ; dar nimeni nu scoase un cuvînt, aşa că pînă la urmă fu silit să se aventureze singur.
— Minunat, minunat, doamnă Elźbieta, exclamă el sărutînd mîna cîntăreţei.
Zîmbiră cu toţii, dîndu-şi seama că Cherubin minţea ; dar lui îi era îngăduit orice. Singur Edgar se uită la el cu ironie.
— Nu meriţi, domnule, astfel de cîntece, îi strigă Malski întinzîndu-i mîna ; apoi făcu un gest de desconsiderare, ca şi cum ar fi vrut să alunge prezenţa poetului, chiar şi din cugetul lui.
Janusz se posomorî. Se întrebă în gînd de ce i-or fi îngăduit lui Cherubin să mintă atît de făţiş. Nu-i plăcu lucrul acesta. Zosia, observînd încruntarea lui, îi zîmbi copilăreşte, dezarmant.

Se pare însă că Janusz nu reţinu zîmbetul şi întorcîndu-şi capul asculta în continuare falsele explozii de admiraţie ale lui Cherubin.
De-abia acum îi plăcură ariile.

IX

În odaia mare a organistului Jarzyna din Łowicz era, la ora aceea, cam umed şi cam întuneric. Cu zgomot, Helena aşeza vesela spălată în bufet. Bătrînul şedea într-un fotoliu adînc, cam rupt, cu cască la urechi, pe acea vreme concertele fiind transmise direct din sală. Bătrînul Jarzyna avea un mic aparat cu galenă şi două perechi de căşti.
— Îndată vor fi transmise şi ariile domnului Edgar, zise el Helenei, care, ghemuită, punea hîrtie curată sub farfuriile din partea de jos a bufetului.
Prefăcîndu-se că nu-l aude, nu răspunse nimic tatălui ei. Îşi îndreptă doar trupul şi-şi îndoi spatele. Şira spinării o durea foarte tare, toată ziua lucrase la maşina de cusut, fiindcă doamna judecătorului avea mîine nevoie de rochie.
— Ascultă, Hela, reluă vorba Jarzyna, blajin.
— Nu mă interesează, mormăi ea, mă pot lipsi de aşa ceva — şi se îndreaptă încet spre bucătărie.
Deşi trecuseră atîţia ani de la moartea lui Rysio, pe pian se afla încă deschis caietul cu însemnările muzicale ale defunctului.
Jarzyna nu cuteza să se atingă de el ; Edgar promisese să-l răsfoiască, dar din ziua cînd „micuţul“ murise, nu mai venise deloc la Łowicz. Jarzyna îi scrisese chiar, dar nu primise răspuns.
Acum şedea cu casca la urechi, ceea ce-i dădea aspectul unui cîine costumat. De departe ajungea

pînă la el glasul crainicului, care pronunța titlurile cîntecelor și numele autorului textelor. Semăna cu cititul catalogului horticol, atît de străine erau astea pentru bătrînul Jarzyna. În sfîrșit ajunse pînă la el și muzica. Mai întîi aria Reginei Nopții.

Bătrînul Jarzyna, deși fără școală, avea totuși sensibilitate muzicală. Era în stare să aprecieze vocea splendidă, ca și școala de canto a Elźunei, și cu toate că muzica ajungea pînă la urechile lui deformată de imperfecțiunea recepționării, tot farmecul lui Mozart și precizia executării erau accesibile și unui organist. Din păcate ceea ce urmă îl decepționă profund.

Auzise multe despre Edgar de la nepotul său. Cei doi ani pe care Rysio îi petrecuse la Varșovia, după terminarea școlii din Łowicz, îi trăise în anturajul cel mai nemijlocit al lui Edgar. Deși taciturn, totuși, cînd venea în vacanță îi povestea uneori bunicului despre dascăl. Rysio urma conservatorul și avea acolo profesori, dar pentru el Edgar era „dascălul", în sensul vechi, biblic al acestui cuvînt. Rysio ținea minte tot ce-i spunea Edgar, deși nu înțelegea totul și cu atît mai puțin știa să repete. Dar din cuvintele astea se formă în ochii bunicului o imagine a muzicianului cu totul deosebită de cea a omului care mîncase cîndva la ei supă de raci și care mai tîrziu venise să o ia pe Helena la plimbare prin Arkadia.

Acum însă, cînd asculta cele patru arii, nevăzînd nici sala plină, nici penele albe ale Elźbietei — ci avînd în față doar camera întunecată, umedă, joasă, cu puținele ei mobile și pe Helena în continuă mișcare, ori aplecată în fața bufetului cafeniu și scund, cu mici coloane lucioase — imaginea muzicianului nu putea, nici într-un fel, să devină reală. În urechile lui pătrundeau niște sunete ce i păreau neorînduite, ca și cuvintele rostite limpede de Elźbietka, dar care-i vorbeau de lucruri necunoscute și neatractive, sau dacă folosea noțiuni cunoscute (de exemplu: flaut), acestea erau în legătură cu lucruri de-a dreptul stranii.

Cînd răsună nota supremă „la bemol" — pură, înaltă și care lăsa impresia că prinde ca într-o uriașă clamă intensele emoții ale auditorilor din sală și cînd izbucniră aplauzele — acel zgomot necoordonat, stupid și inexplicabil în cască — bătrînul Jarzyna desfăcu legăturile și, scoțîndu-și scoicile negre de pe urechi, se uită prin odaie, ca și cum ar fi vrut să se asigure că aici în Łowicz nu s-a schimbat nimic. Apoi închise pe jumătate ochii și se adînci în fotoliu. Cînd își ridică pleoapele, Helena, care stătea în fața lui, îl întrebă, ținîndu-se de mijloc:

— Ei, ce zici?

Jarzyna întoarse capul.

— Nimic..., răspunse el. Nu știu.

— Cum ți se pare Edgar ăsta al nostru?

Pronunță însă aceste cuvinte cu atîta amărăciune în glas, de parcă întrebarea ar fi avut un alt conținut. Neprimind răspuns, se îndreptă din nou spre bufet. Jarzyna o urmări cu o expresie dureroasă.

— Dacă ar fi fost aici Rysio, șopti el.

— Ei, și ce? rosti Helena, pare-se foarte atentă la vorbele tatălui ei, din moment ce-i auzise șoapta de la o distanță destul de mare.

— Dacă ar fi fost aici Rysio, repetă organistul ceva mai tare, atunci poate că mi-ar fi explicat.

— Chiar așa, tată, nu înțelegi?

— Nu înțeleg, constată bătrînul, neputincios.

Helena se îndreptă spre bucătărie, dar, oprindu-se din mers, zise, ca și cînd și-ar fi vorbit sie-și :

— Ce poate fi aici de înțeles ? Fiecare muzică este la fel, puțină gălăgie și gata... nici n-ai despre ce discuta !

— Tu n-o simți, oftă Jarzyna.

— Ce-ai vrea să simt ? E o distracție pentru domni. Domnul Edgar n-are ce face, se-apucă să scrie una-alta și oamenii trebuie să asculte... Și ce rost are să-l asculți ? De ce să mai și discuți despre cele scrise de el ? Ca să-i vîri banii în buzunar ? Și așa n-are el destui bani.

— De unde știi ? întrebă bătrînul.

— Știu, uite că știu, răspunse Helena iritată. La fel cealaltă, umblă prin Londra și prin America și-i tot o tîrfă ca oricare alta...

— Vai de mine, Hela, nu greși, îi apără, slab, Jarzyna.

— Nu te teme ! Ce parcă, eu nu știu ? Domnul Edgar mi-a povestit că s-a măritat cu un evreu bogat, pentru banii lui.

— Vorbești deși nu cunoști treburile astea..., se irită în sfîrșit și organistul.

— Vezi bine că nu le cunosc. Pot eu oare să ajung pînă la domnii cei mari ? se opri ea acum în mijlocul odăii, agitînd în mînă o cîrpă și făcînd impresia că-i ajunge capul pînă în tavan. Astea nu-s pentru mine. Și pot să-ți spun, tată, că toată muzica asta a lor nu-i pentru noi. Și-i bine că Rysio a murit, căci nici el nu era bun pentru toate astea...

— Ai o limbă îngrozitoare, Hela, grăi Jarzyna.

— Mai curînd sau mai tîrziu l-ar fi chinuit și pe el. Îți amintești, tată, ce spunea el întotdeauna ? Cum ? Nu-ți amintești ? „Cu ce se alege Łowicz din toate astea ? Eu vreau ca muzica asta să fie pentru Łowicz.“ Și Helena rîse. Numai că

și el s-a înșelat. Pentru Łowicz, în general, nu există muzică.

— Dar chiar și tu asculți — adăugă bătrînul organist lăsînd să-i cadă mîinile în jos — în fiecare duminică. Cîntăm doar *Misa* lui Moniuszko...

— Iar babele urlă mereu : „Îl vrem pe Dumnezeu, îl vrem pe Dumnezeu...“ Și asta-i muzică oare ?

Făcu cîțiva pași către ușă, se opri și amenințîndu-l pe tată-su cu degetul repetă cu un joc lăuntric în glas :

— Pentru Łowicz altă muzică nu există — ceea ce însemna, desigur, în concepția ei : „Pentru Łowicz nu există fericire“.

Bătrînul Jarzyna rămas cîteva clipe cu capul în jos, își ascunse fața în palme. Rysio nu mai exista, zăcea acolo lîngă zid, n-au mai rămas din el decît oasele. Dar, cum o fi arătînd cocoașa lui în schelet ?

Își reaminti toate amănuntele de parcă a fost ieri. Asudat, Rysio zăcea în alcov și arăta ca scos din sicriu. Edgar sosise cu automobilul și intrase repede în odaie, trăgînd ușor piciorul după el. Dăduse la o parte pe Helena care ședea la masă. „Ați venit, domnule, la cei morți, zise ea, cei vii n-au decît să moară.“ Edgar rămase dincolo, la alcov și se așeză lîngă pat. Rysio era conștient, și-i zîmbi. Numai că nu putea vorbi... Edgar îl apucă de mînă...

Bătrînul Jarzyna se ridică și se apropie de pian, deasupra căruia, într-o ramă îngustă, aurită, era atîrnată fotografia lui Rysio în costumul lui de primă comuniune în lipsa alteia mai recente. Fotografia era groaznică, trăsăturile copilului șterse, iar culoarea violetă a reproducerii pătase imaginea, lăsînd să se vadă doar ochii mari ai băiatului și o mare cocardă albă deasupra cotului.

— Nimic n-a mai rămas din tine, nimic, bolborosi bătrînul organist cîteva cuvinte aproape de neînţeles. Tu mi-ai fi explicat... fiindcă eu nu înţeleg nimic...

Cu mîinile tremurînde începuse să umble prin grămada de hîrtii cu portative rămase încă pe pian, aşa cum le lăsase Rysio. Dintre ele alunecă portretul lui Edgar Szyller, o tăietură dintr-un săptămînal străin, ce-l reprezenta într-o poză destul de artificială, cu mustaţa tăiată scurt — ceea ce îi dădea frumoasei sale feţe o înfăţişare de fante — şi cu ţigareta în mînă.

— Domnule Edgar — repeta Jarzyna de parcă ar fi fost beat, ţinînd în mînă tăietura asta — pe Dumnezeul meu, nu pricep.

Intră Helena şi văzînd că tatăl ei ţine ceva în mînă, se apleca peste braţul lui.

— Tsss, sîsîi ea, de unde a mai răsărit şi asta ? De atîtea ori am cotrobăit prin hîrtii şi n-am văzut-o.

Îi luă din mînă chipul lui Edgar şi-l ridică spre lampă, cercetîndu-l cu o expresie ciudată, sarcastică, dar oarecum parcă mai indulgentă.

— Ia uitaţi-vă ce băiat elegant, zise ea, dar ştii că-i seamănă ?

— Ai cotrobăit prin hîrţoage ? întrebă organistul alarmat.

— Da, am luat de-acolo hîrtie, răspunse ea neglijent, fără a-şi lua ochii de la portretul ce-l ţinea în lumina lămpii.

— Ţi-am spus doar că nu-i voie să mişti ceva din loc.

Dînd din umeri Helena ascunse portretul lui Edgar în buzunarul de la piept şi zise :

— Dar hîrtiile astea nu vor rămîne veşnic aici, pe pian... Muştele or să le păteze.

Jarzyna apucă grămada de note muzicale şi cîntărind-o în mînă i se păru cu mult mai uşoară.

— Ce-ai făcut cu toate acestea ? întrebă el brusc.

— O ! tată, iarăşi începi, spuse Helena iritată. A fost doar evreul ăla din Lódź, Artek, şi a luat cîte ceva...

— Chiar după vizita lui Malski grămada era mai mare.

— Doar n-o să zacă aici veşnic.

— Helena !

— Are cineva vreun folos din astea ?

Jarzyna se apropie domol de fiică-sa. Trupul i se încordase şi devenise rigid, dar, în acelaşi timp, grotesc, îngrozitor. Helena încercă să rîdă apoi se răzgîndi.

— Văleu ! exclamă ea şi fugi la bucătărie.

Bătrînul aruncă grămada de hîrtii muzicale pe pian şi se apropie repede de bufet. Deschise uşiţa dar cum era cam întuneric, nu văzu nimic înăuntru. Îşi întinse deci mîinile în interiorul bufetului şi începu să pipăie hîrtiile aşternute sub pahare şi ceşti. Cu degetele lui delicate, sensibile simţi pe hîrtie desenul portativelor. Gemu încet şi începu să smulgă hîrtia de sub veselă cu gesturi violente, nervoase. O mulţime de păhărele alunecă pe podea cu mare zgomot, dar bătrînul nu luă nimic în seamă şi continuă să smulgă hîrtiile.

Helena ieşi repede din bucătărie.

— Tată, strigă ea, te-ai îmbătat sau ce-ai păţit ? Cred că nu vrei să distrugi vesela.

Bătrînul ridică cu amîndouă mîinile filele recuperate. Ochii îi luceau crunt.

— Tu, ticăloaso ! strigă el printre dinţi, întotdeauna l-ai urît. Întotdeauna ai fost invidioasă pe el... iar acum, după moarte, vrei să-i dai ultima lovitură... definitivă...

Helena nu se mai putu stăpîni.

— Da, ultima, urlă ea înspăimîntată, sînt sătulă de stafia asta ! Aici nu se mai poate trăi. nu există decît Rysio, şi iar Rysio ! Aşa a fost întotdeauna. Dar eu, oare, n-am şi eu propria mea viaţă ? Oare nu sînt şi eu om ? Oare viaţa nu-mi este dragă şi mie ?

Se lăsă pe unicul fotoliu şi izbucni într-un plîns zgomotos, sincer, făţiş, în sfîrşit din toate puterile, din toată inima.

Jarzyna, speriat de plînset, se îndreptă cu paşi mărunţi şi repezi spre fotoliu, lăsînd hîrţoagele pe bufet şi începu să-şi mîngîie fiica pe creştet.

— Hela, ce ai ? repetă el fără sens. Nu mai plînge, fata mea. Ce, nu eşti tu fata mea ? Ultima mea fiică ?

— Se vede că nu-ţi sînt fiică, strigă Helena printre lacrimi, dacă nici tatăl meu nu mă compătimeşte. Asta-i viaţa mea... întreaga mea viaţă...

Un geamăt dureros îi opri cuvintele în gîtlej.

— Nu-mi rămîne decît să mă omor, strigă ea deodată.

Bătrînul îi cuprinse capul cu mîinile.

— Fiica, fiica mea eşti, şopti el. Dar cum aş putea să te ajut ? Eu însumi... eu însumi...

Şi nu putea spune nici un cuvînt mai mult. Îşi apropie doar capul duios de obrajii uzi de lacrimi ai Helenei şi-l podidi plînsul şi pe el.

X

Dosiei Wiewiórska, muzicală din naştere, i se ascuţise într-atîta urechea după atîţia ani petrecuţi în garderoba Filarmonicii, încît distingea de departe, de jos, toată desfăşurarea concertelor. Cînd după minorul tragic răsună splendidul major al finalului *Simfoniei a V-a* se cutremură, alungă somnolenţa ori îngîndurarea — ce o cotropise de vreo jumătate de oră — şi începu să se pregătească de treabă. Îşi aruncă privirea spre rîndul paltoanelor şi blănurilor, atîrnate, în masă compactă, pe cuiere, se uită apoi la pălăriile amestecate — de bărbaţi şi de femei — observînd dacă totul este în ordine şi încercînd să ghicească cu ce haină va începe. Observă atunci că în holul vast, printre persoanele venite în întîmpinarea celor din sală, erau şi cîteva figuri cunoscute. Chiar în faţa despărţiturii, a „împărăţiei" ei — cum îi plăcea s-o numească — se plimba în sus şi în jos, aşa cum îi cerea grăsimea de pe el, masivul Franciszek Gołąbek, care îi şi zîmbise amical.

— Bună-ziua, mai bine zis bună-seara, domnule director, zise Dosia. Am văzut, am văzut, soţia a venit astăzi cu fiii. S-au făcut atît de mari băieţii !

Gołąbek întrebă :

— Nu ştiţi cumva, se termină curînd ?

— Trebuie să se termine îndată, se aud trompetele, răspunse Dosia.

— Soţia mea şi-a lăsat hainele aici, la dumneavoastră ?

— Nu, doamna director şi le lasă întotdeauna mai în fund, la Weronika. Dar să nu mergeţi acolo, e o mare aglomeraţie.

La triumful fanfarelor se putu vedea o anumită înviorare, uşierii în vestoane roşii apărură pe scări, în partea de sus : şoferii care se încălzeau în hol ieşiră pe stradă. Cîteva persoane coborîră scările, se îmbrăcară în grabă şi părăsiră Filarmonica. Era clar : concertul se terminase.

Deodată uşile de sticlă ce se deschideau în ambele părţi se uniră repede şi o fată tînără, înal-

tă, aproape că se izbi nas în nas cu Gołąbek. Se dădu brusc la o parte și cu toate că avea fața îngrijorată, zîmbi fără voie. Se înclină.

— Era cît pe-aci să mă izbesc de dumneavoastră, domnule director, scuzați-mă. Dar mă grăbesc să ajung la mătușa mea. Se îndreptă către despărțitura garderobei, de unde Dosia, puțin cam neliniștită, îi zise :

— Jadzia, ce-i cu tine ? Puteai să vii mai de vreme, să stăm de vorbă. Concertul s-a terminat chiar acum.

Jadzia, adică „Jermena", se apropie de despărțitură și se uită așa de ciudat la Dosia, încît aceasta se tulbură.

— Ce s-a întîmplat ? Te-ai prostit, spune ? întrebă ea nerăbdătoare.

Pe un ton cît se poate de obișnuit „Jermena" zise :

— L-au arestat azi după-amiază pe unchiu. La noi se face acum percheziție.

— Vai de mine ! păli Dosia, dar ce s-a întîmplat ?

— Știu și eu ? A venit cineva și mi-a spus. Portărița nu m-a mai lăsat să mă urc sus, zicîndu-mi că au venit jandarmii și fac percheziție.

— Ce fel de jandarmi ? Acum nu mai sînt jandarmi.

— Eu nu mă pricep. De-ajuns că au venit...

— O, Doamne !... Dosia își frînse mîinile... Ce-o să facă Jasio ?

— Da, asta-i... șopti „Jermena". Ce-o să facă el acum ?

Gołąbek, pe care-l interesa convorbirea lor, se apropie de garderobă și întrebă :

— Ce s-a întîmplat ? Amîndouă aveți niște mutre...

— Nimic, nimic, răspunse repede Wiewiórska și făcu cu ochiul Jadziei, ca să nu vorbească.

În clipa aceea izbucni sus o furtună de aplauze și îndată începu să se reverse valul de oameni pe scările de marmoră. Alergau de parcă-i gonea cineva, iar bărbații toți țineau pe degetul ridicat în sus numerele de tablă ale garderobei. Holul fu inundat dintr-odată de o mare mulțime, în timp ce sus răsunau încă aplauzele. În fața garderobierelor se făcu înghesuială mare și chiar începură să se cam împingă.

Mîinile Dosiei tremurau cînd luă primele numere. Nu mai era în stare să nimerească îmbrăcămintea respectivă, iar publicul porni să se impacienteze.

— Mai repede, mai repede, strigau unii.

— Îndată, îndată, răspundea Wiewiórska restituind greșit paltoanele.

— Aici, aici ! strigau spectatorii enervați.

„Jermena" se dăduse doar cu un pas înapoi și suporta cu răbdare înghesuiala din jurul ei. Din cauza ei oamenii se cam supărară.

— De ce stați aici, domnișoară ? Și așa este mare înghesuială, i se adresă un domn înalt, uscățiv.

— Din moment ce stau, înseamnează că trebuie, răspunse ea. *Voilà !*

Domnul se uită la ea, mirat.

Băieții lui Gołąbek coborîră scările alergînd, destul de tîrziu, în schimb însă ca un uragan.

— Rămîi cu copiii, spuse Ola soțului, ridic eu paltoanele de la garderobă.

Andrzej îl apucă pe tată-su de mînă și timp de cîteva clipe nu zise nimic ; avea atîtea de spus și toate vorbele i se înghesuiau în gît, încît amuți. Antek i-o luă înainte spunînd :

— Domnişoara Elźunia a cîntat ca un înger. A fost şi domnul Hube.

— Dar pe Hubert nu l-a adus, izbucni în sfîrşit Andrzej, şi mai mult, a spus că Hubert s-a dus la un coleg, ceea ce nu-i adevărat. De ce minte domnul Hube ?

— Fiindcă se teme de Złoty, mormăi Anton.

— Băieţi, nu vorbiţi prostii, glăsui domnul Gołąbek zîmbind.

— Nu-s prostii, tată. Dar Andrzej îl trase de mînecă ; îşi recăpătase acum întreaga stăpînire de sine şi nu-l lăsa pe Antek să spună şi el un cuvînt, chiar cînd era purul adevăr.

Ola sosi cu paltoanele.

— Cum a fost ? întrebă domnul Franciszek.

— Minunat, zise Ola şi deodată două lacrimi îi jucară în ochi. Rămase puţin dezorientată, cu paltonaşele băieţilor în braţe. Domnul Franciszek se prefăcu însă că nu-i vede emoţia.

— Hai, dă-mi-le, să-ţi ajut, zise el apoi, fără să se uite nici la soţie, nici la băieţi.

Întotdeauna simţise ea o oarecare nemulţumire a soţului cînd îi lua pe băieţi la teatru, iar acum, cînd îi luase cu ea, pentru întîia oară, la Filarmonică, nemulţumirea domnului Franciszek era şi mai mare. Fireşte, el înţelegea lucrul acesta ca o îndepărtare de el, într-un domeniu ce-i era străin. Îl irita faptul că soţia sa găsea în muzică — inaccesibilă lui — atîta delectare. Ola, dîndu-şi seama, voia să-l consoleze într-un fel.

— Păcat că n-ai fost cu noi, am întîlnit atîţia cunoscuţi. Hube s-a interesat de tine...

— Şi Złoty de asemenea, se amestecă Antek, cu ironie, a spus că-l cunoaşte pe tata.

— Da, desigur, mă cunoaşte, zise Gołąbek, îl cunosc şi eu, ca pe un cal breaz.

Janusz şi Zosia îşi luară rămas-bun de la prieteni în camera artiştilor şi coborîră în tăcere spre garderobă. Bilińska îi ajunse din urmă şi-i întrebă :

— Nu mergeţi la familia Remey ?

— Nu, Zosia este foarte obosită, răspunse Janusz.

— În cazul acesta veniţi la mine, la ceai, înainte de culcare.

— Zosia, ştiind că „ceaiul“ acesta avea o semnificaţie prea textuală, se uită la Janusz cu ochi trişti.

— Da, desigur, zise el, vom coborî la ceai. Apoi, aplecîndu-se spre Zosia, adăugă în şoaptă : Domnişoara Tekla ne va da desigur ceva pentru cină.

Jos îi întîlniră pe Szuszkiewicz cu soţia. Ea îl apucă pe Janusz de braţ. De la întîrziata ei căsătorie devenise foarte romantică şi adulmecă pretutindeni porniri amoroase.

— *Quelle femme charmante que cette madamme Rubinstein,* zise ea, *vous étiez amoureux d'elle à Odesa, n'est-ce pas ?* [1]

Bătrînul Szuszkiewicz tuşi uşor şi îşi acoperi cu palma mustăţile albe. Zosia nu-l putea suferi, reamintindu-i de fiecare dată vînzarea fermei din Komorów.

— O, pentru mine este o veste cu totul nouă, rosti ea rîzînd şi uitîndu-se la Janusz, care dădu din umeri.

Tocmai atunci, cu mare zgomot, apăru pe neaşteptate Adaś Łecki, sărutîndu-i mîna „mătuşii“ Szuszkiewiczowa şi „doamnei contese“

[1] Ce femeie drăguţă, doamna Rubinstein... aţi fost îndrăgostit de ea la Odesa, nu-i aşa ? (fr.).

Zosia. Avea o manieră insuportabilă de a pronunța titlurile cu glasul lui ascuțit.

— Aș vrea să stau de vorbă zilele astea cu domnul conte, grăi el către Janusz.

După convorbirea din odaia artiștilor, Janusz nu se prea interesa de treburile pe care i le-ar fi putut prezenta Adaś. Era vorba desigur de o nouă propunere a unei afaceri destul de neclare, pe care nepotul lui Szuszkiewicz i-o propunea sistematic, fără să țină seama de repetatele refuzuri.

— E ceva în legătură cu cumnatul meu Goldman, adăugă Łęcki.

Bătrînul Szuszkiewicz își încreți fruntea cu dezgust.

— Se poate să vorbești aici de afaceri, dragă Adaś ? își mustră el nepotul.

— Ce să fac, domnul conte este atît de greu accesibil, dădu înapoi Przebija-Łęcki, cu aceeași gură mare.

Doamna Dosia întîrzie o clipă manevra paltoanelor, se opri cu numărul în mînă și, șovăind, se uită la Janusz. Nu știa ce să facă ; să-i spună sau nu. „Jermena" se apropie cu un pas și atinse cotul lui Janusz. Zosia, neliniștită, își privi soțul.

— Ați aflat, domnule conte ? șopti Dosia. Janek a fost arestat.

Janusz nu înțelese.

— Cum, pentru ce ? întrebă el mirat.

De după umerii soțului, Zosia se uită la „Jermena". Era înaltă, zveltă, cu sprîncenele strînse și cu pleoapele lăsate în jos. Deși nu i se puteau vedea ochii, întreaga ei atitudine avea ceva provocator.

— Ce întrebare, șopti ea lui Janusz ; adresîndu-se apoi Dosiei îi spuse : Putem fi de vreun folos ?

— Poate prințesa, șopti Dosia abia perceptibil, de parcă trebuia să ascundă că roagă pe cineva pentru protecție, dar, desigur, îi va spune Stanisław.

— Sărman bătrîn, oftă Janusz.

E drept că grosul publicului părăsise holul. Ola și soțul ei, ce-l ținea pe Andrzej de mînă, ieșiseră de mult, dar la garderobă mai erau încă destule persoane care începeau să se impacienteze de lunga conversație a Dosiei cu Janusz și Zosia.

— Doamnă Wiewiórska, grăi aspru Hube ce stătea alături, lăsați conversațiile pentru mai tîrziu.

Dosia se uită fugar la fabricantul cărunt și sări cu o mișcare de adevărată veveriță după blănurile soților Myszyński. Jadzia se apropie de Hube. La spatele lor erau soții Złoty.

— Domnule director, spuse Jadzia cu o nuanță persiflantă în glas, așa cum obișnuia ea, l-au arestat pe unchiu.

Złoty, auzind aceste cuvinte, se întoarse brusc spre ea.

— Ce te-a apucat de vorbești aici așa ? se indignă el.

— Dar unde să vorbesc, zise „Jermena" cu glas tare, la comisariat ?

— Ce s-a întîmplat ? exclamă domnul Hube cam tare de urechi, luînd din mîinile doamnei Dosia blana sa frumoasă de focă. Pe cine l-au arestat ?

— Pe Wiewiórski, răspunse Złoty cu tristețe și indignare.

— Pe care Wiewiórski ? întrebă din nou, cu glas tare, Hube, neputînd nimeri mîneca.

— Pe Janek, omul acela care urma să-i înlocuiască în uzină pe maiștrii nemți.

Hube izbuti în sfîrșit să-și îmbrace paltonul.
— Cum așa, muncitorul meu a fost arestat? Și pentru ce? Hube se miră că i s-a putut întîmpla așa ceva. El este doar muncitorul nostru cel mai bun.
— E însă comunist — și Złoty se aplecă la urechea lui Hube încercînd să îndrume convorbirea pe alt plan.
— Desigur, era membru al partidului.
Hube se miră și mai mult.
— Comunist? Imposibil. Avea o situație destul de bună. Cîștiga de-ajuns.
„Jermena" rîse cu toată gura, Dosia se opri cu blana doamnei Złoty în mînă și, măsurînd-o din cap pînă în picioare cu o privire gravă și mînioasă, se adresă „Jermenei":
— Pleacă, n-ai nimic de făcut aici.
Fata își frînse rîsul, se răsuci pe călcîie și, fără să spună vreun cuvînt nici doamnei Dosia, nici altcuiva, o porni spre ieșire.
În ușa rulantă se apropie de soții Myszyński. Trecînd pe lîngă ei se întoarse cu fața spre Janusz și-i zise nu fără satisfacție:
— Domnul conte, încă la Paris fiind, i-a prezis unchiului lucrul acesta.
La auzul glasului, Zosia se lipi și mai tare de brațul lui Janusz.
— E o fată îngrozitoare! rosti ea cu vocea tremurîndă.

XI

Domnul Hube coborî împreună cu Złoty scările frontale. Automobilul îl aștepta acolo. Limuzina mare, neagră, cu Piotr la volan, era goală de tot, dar lui Hube nici nu-i trecu prin

minte că l-ar putea invita pe asociatul său cu soția să urce în ea. Își luă rămas bun de la ei, chiar în ușa automobilului.
— La revedere, pe mîine. Va trebui să-i telefonăm ambasadorului Belgiei.
Złoty reacționă însă așa ca și cum Hube l-ar fi invitat să ia loc în mașină.
— Mulțumesc, mulțumesc, noi cu Anielka ne întoarcem întotdeauna pe jos acasă. E aproape. E sănătos înainte de culcare.
Își luară rămas bun și plecară. În clipa aceea, de la spatele limuzinei sări un băiat zvelt, înalt pentru cei doisprezece ani ai lui, îmbrăcat cu un cojocel de la Zakopane și încins cu un cordon.
— Hubert! De unde ai răsărit aici? exclamă Hube, care luase deja loc în automobil.
— Am venit după tata. Dar m-am ascuns să nu mă vadă ăia, și făcu disprețuitor cu capul în direcția soților Złoty care se îndepărtau; urcîndu-se apoi repede în mașină, luă loc lîngă Piotr. I-am întîlnit pe Antek și Andrzej; ei mi-au spus că a fost fain concertul.
— Cum se face că domnișoara Felicia te-a lăsat să pleci? mormăi bătrînul Hube.
— Nici n-am întrebat-o. Dar de ce nu m-ar fi lăsat? Acasă mă plictisesc. Lecțiile le-am făcut, băieții lui Gołąbek au plecat la concert... am telefonat la ei...
— Stai prea mult la telefon. Toată ziua telefonezi.
— Cum pot să telefonez toată ziua, cînd nu telefonez decît la frații Gołąbek? spuse Hubert cu reproș în glas.
— Da, așa-i, mormăi Piotr.
— Dar cum a cîntat doamna Szyller? întrebă Hubert.

— Foarte frumos.

— Și cum era îmbrăcată ? se interesă din nou Hub-huby.

— Ce te interesează toaletele de damă ? se irită domnul Stanisław.

— Fiindcă îmi place cînd femeia e bine îmbrăcată, zise Hubert sentențios.

Piotr zîmbi.

Hubert, aducîndu-și aminte de o pelerină cafenie îmblănită, îl întrebă :

— Dar domnișoara Tatarska n-a fost la concert ?

Domnul Hube se neliniști.

— De unde o cunoști tu pe domnișoara Tatarska ?

— Tată, mi-ai arătat-o singur anul trecut, răspunse Hubert lungind cuvintele, și acum văd că nu-ți amintești. Este o persoană foarte frumoasă, adăugă el pe un ton serios.

Piotr nu se mai putu abține.

— Pe domnul Hubert îl interesează deja domnișoarele, făcu el întorcîndu-și fața spre Hube.

Acesta se irită de-a binelea.

— Piotr, nu te uita la spate, să nu călcăm iarăși pe cineva.

— Iarăși, din nou iarăși, mîrîi Piotr, care iarăși ? Am mai călcat noi cîndva pe cineva ?

— D-apoi gîsca aia de lîngă Nadarzyn ? interveni Hubert.

— Gîsca nu-i cineva, spuse Piotr.

Soții Złoty ocoliră colțul edificiului Filarmonicii și se îndreptară prin strada Sieszkiewicz spre Marszałkowska. Locuiau destul de departe, pe strada Sienna, aproape de clădirea asociației vînzătorilor din magazine, dar se întorceau pe jos întotdeauna de la teatru — unde mergeau rar, sau, în fiecare vineri de la concert. De-abia trecură de colțul edificiului Filarmonicii cînd observară la poarta din spate un grup de oameni, adunați în așteptarea artiștilor.

— Cum de le vine să-i aștepte pe frigul ăsta — zise doamna Złoty — și la ce bun ?

— Cum la ce bun ? Vor să-i vadă pe artiștii noștri *au naturel*, zîmbi domnul Złoty.

— Va ieși ea pe stradă tot cu penele alea ? se interesă doamna Złoty.

— Ce-ai vrea să facă ?

Se opriră o clipă lîngă cei adunați, deoarece nu izbutiră să se strecoare mai departe.

— Ce vor face acum, după concert ? întrebă doamna Aniela.

— Hube mi-a spus că vor merge la o recepție, la Remey.

— Ce fel de Remey ?

— Stanisław Remey. Fiul bătrînului Remey din Aleea Rozelor.

— Aha ! Oameni bogați ?

— Bogați. Mai bogați decît noi ! E neîndoios că-i așa. Numai că în ultimul timp dau prea multe recepții. Dar-ar Dumnezeu s-o ducă tot așa cît mai îndelung.

În clipa aceea unul din oamenii staționați în fața porții se uită după ei și, zărindu-l pe Złoty, îl salută. Înghesuiala nemaifiind atît de mare, soții Złoty putură să se strecoare prin mulțime.

— Cine te-a salutat ? întrebă doamna Aniela.

— Profesorul Ryniewicz, răspunse el, cumpără întotdeauna de la noi cartușe. Probabil vînează undeva, nu știu însă unde.

— Ce fel de profesor ?

— De biologie, la universitate.

— Profesor de biologie și stă așa, în fața porții !

— Ai dreptate, confirmă Złoty părerea soției.
Ryniewicz stătea acolo de o bună bucată de timp, împreună cu studenții, cu elevele de la Conservator, cu cîțiva melomani incorijibili, pe care întotdeauna îi vedeai în rîndul al doilea al balconului din stînga. Se simțea oarecum încurcat, dar în același timp avea impresia că este în anii studenției, cînd o inundau cu flori pe Modzejewska și cînd deshămau caii de la cupeul lui Paderewski. De altfel nu-l cunoștea nimeni aici și era liniștit că nu-i vor dezvălui incognito-ul.
Îl impacientase doar apariția soților Złoty, dar, după o clipă, ei dispărură. Oamenii din fața porții începură să se neliniștească.
— A trecut atîta vreme și tot nu ies, mormăi un bas răgușit alături de profesorul Ryniewicz. Acesta-l privi și rămase înmărmurit. Lîngă el era Gorbal, înfășurat într-un pardesiu subțire de toamnă. Actorul îl recunoscu.
— Și dumneavoastră, domnule profesor ?
Gorbal spuse aceste cuvinte cît se poate de natural, dar, după o nuanță greu de sesizat, Ryniewicz își dăduse seama că Gorbal era beat.
— Da, am trecut pe-aici, mormăi el nesigur.
— Eu însă am venit aici anume, zise Gorbal cu încăpățînare. Anume ! Stau în vînt... vreau să văd cum va trece ea, fără să se uite la nimeni... regină...
— Ați fost la concert ? întrebă profesorul.
— Am fost. Are un fel de pene pe cap... și-i regină...
— Intră oare în obligațiile unei regine să nu se uite la nimeni ? se impacientă profesorul.
— Glumiți, domnule profesor, iar eu...
Nu se știe ce ar fi putut spune Gorbal, fiindcă în clipa aceea mulțimea se puse în mișcare,

iar șoferii dădură drumul la motoare. În fundul porții apăru în penumbră grupul oamenilor așteptați.
Mai întîi răsări Malski, care-i explica ceva lui Fitelberg, înfășurat într-o blană neagră. Sărea în jurul lui, cînd de o parte, cînd de cealaltă, vorbind insistent și cu glas tare.
— Evident, domnule, nu trebuie să vă explic că aceste cîntece sînt geniale sau că Szyller este — în toate privințele — genial.
În fund apăru între splendida haină a Haniei Daws și Edgar — cu mișcările ei lente — figura nu prea mare a Elżbietkăi. Purta o blană lungă de hermină, iar gura o avea acoperită cu un fular alb, ce-i cuprindea capul întreg, nefiresc alungit din pricina penelor. Îl recunoscu imediat pe profesor și-i făcu un semn voios cu mîna. Nu scoase însă nici un cuvînt, ferindu-și glasul. Pe deasupra, își acoperea și buzele cu mîna, într-o mănușă albă. Ryniewicz se strecură pînă la ea și-i sărută cealaltă mînă.
— Am vrut măcar așa, zise el.
Elźunia dădu din cap și în luciul felinarelor de pe stradă ochii ei sclipiră de voioșie. N-a rostit însă nici un cuvînt. Se opri o clipă și privindu-l pe profesorul ce tăcea, părea că așteaptă să-i facă un compliment. Dar profesorul nu fusese la concert, nu o auzise ; deci tăcea. Cineva de la spate îl trăgea de palton. Se dădu înapoi, iar grupul de artiști porni spre mașini, ale căror uși se deschiseră cu zgomot. Cèi adunați încercară să bată din palme, dar sunetul lor înghețat răsuna slab în aer.
Omul ce-l trăsese de mînecă pe profesor era chiar Gorbal, care-i zise :
— Să mergem, profesore și așa ea n-o să vă spună nimic.

Între timp soții Złoty înaintau încet pe strada Sienna în direcția locuinței lor. Era destul de întuneric și mișcarea trecătorilor se rărea pe măsură ce se depărtau de Marszałkowska. Cîteva clipe au mers în tăcere. Doamna Aniela se gîndea la Hube. De mult era curioasă să cunoască societatea din care făcea parte asociatul soțului ei. Nu înțelegea încotro plecase cu limuzina lui neagră, splendidă. Ce făcea în locuința sa din Aleea — lucind de lămpi — fără soție, fără gospodărie. I se părea că este foarte frumos. Firește că pentru ea lucrul cel mai important erau propriile lor interese, dar afacerile lui Hube o neliniștea. Simțea că domnul ăsta vîrstnic și cărunt era prea ușuratic.

— Severine, se adresă ea soțului, poate că nu-i bine că Bronek al nostru merge la băiatul lui Hube ?

— Oh, Bronek ăsta, zise domnul Złoty, nu-l prea poate ajuta nimeni.

— Tu nu vorbi așa, oftă doamna Aniela, Bronek nu-i decît un copil. Numai că i-a intrat în cap pictura aia.

Indignat, domnul Złoty conchise :

— Băiatul are treisprezece ani, fumurile astea o să i se evaporeze.

— Desigur, încă nu s-a culcat, observă doamna Złoty ; ne așteaptă și desenează. De ce nu l-ai luat la concert ? Ai văzut, băieții lui Gołąbek erau !

— Dar Hubert n-a fost.

— Așa-i, ai dreptate.

Cîteva clipe merseră în tăcere.

— Cu ce o să se aleagă el din toate astea ? zise deodată doamna Złoty ; desenează și iar desenează. Numai hîrtia aia cît costă !

— Îi vor ieși din cap deprinderile astea stupide, mormăi domnul Złoty.

Doamna Złoty continua să aibă îndoieli. Limuzina lui Hube nu-i dădea pace. Cîtva timp pășiră fără să scoată un cuvînt. Apoi, doamna, nemaiputîndu-se stăpîni, zise :

— Ascultă, Severin, ce-i cu belgienii ăia ? Oare pot ei cu adevărat să-i ia toată averea lui Hube ? Pe ce temei ?

— Ce te pricepi tu la treburile astea, se enervă Złoty, căruia nu-i plăcea cînd soția discuta afaceri, deși recunoștea că în privința asta nu-i „așa" de proastă.

— I-o pot lua, și gata. Așa-i legea.

— Dar dacă legea le dă dreptul să intre în averea lui, de ce ai spus tu că nu pot intra în averea lui Hubert ? Dacă o pot lua, o vor lua și de la băiat, nici o transcriere nu-i poate opri.

Domnul Złoty știa că Anielcia se pricepe la afaceri, raționamentul însă îl uimi. Dar tăcu.

Aniela îi tot dădea zor.

— Dar de ce ai spus că față de Hubert nu vor avea pretenții ?

— Eu n-am spus nimic, izbucni în sfîrșit Złoty ; el însuși a spus. Dar dacă cineva este atît de prost încît stă la conducerea firmei douăzeci și cinci de ani și nu pricepe statutul asociației, n-are decît să tragă singur ponoasele.

— Dar tu, tu nu poți salva întreaga afacere ? mai întrebă Aniela, cînd erau aproape de casă.

— De ce s-o salvez ? Nu-i afacerea mea. Cînd va fi a mea, o voi salva.

Sunară. Le deschise Bronek, somnoros și ciufulit, care-i chestionă îndelung asupra concertului și despre băieții lui Gołąbek.

XII

Gorbal atrase pe profesorul Ryniewicz într-o cîrciumă mică, denumită „Locul pierzaniei“, de pe strada Sienna, nu departe de Marszałkowska. În duhoare și fum ședeau aici, la măsuțe, niște locuitori modești din împrejurimi, cu mutre cenușii. Vodca era călduță iar scrumbia din zacuscă era tare și acoperită cu un fel de ceapă ofilită. Dar Gorbal nu dădea lucrului nici o importanță. Fu cuprins deodată de elocvența bețivanilor ; el, de regulă taciturn, deveni nevoie mare de vorbăreț, ceea ce-i ușură situația profesorului, nu prea dispus să converseze și căruia nici păhărelul al doilea și nici chiar al treilea nu-i dezlegară limba. Resimțea ceea ce încercase cîteodată și la unele cursuri : o plictiseală de neînvins și neputința de a-și birui dorința să-și ia cîmpii. Și cum nu se putea mișca, se refugiase în tăcere.

Tot timpul Gorbal nu vorbi decît despre Elżunia, ținîndu-se ca un maniac de tema asta, fără să-și dea seama că vorbele lui puteau mîhni pe Ryniewicz, că fiecare din cuvintele astea — de altfel destul de vulgare — îl rănea dureros:

— Domnule, femeia asta cîntă la nebunie, zise Gorbal, sfredelindu-l pe profesor cu ochii lui de viezure, și știi dumneata de ce are ea nevoie ca să cînte așa ? Talent — evident, voce — firește, dar mai înainte de orice — putere de muncă ! Cîtă muncă pentru o astfel de perfecțiune ! Cum de a putut ea să-și însușească totul ? Știi dumneata, domnule, cum muncea Modrezejewska ? Cum a învățat ea la bătrînețe rolul Laodameiei ? Se prăbușea pe fotoliu și urla ca un castor și apoi se apuca din nou de lucru. Munca este baza fiecărui artist, fiecărui artist adevărat...

— Dumneata o cunoști de mult pe Szyllerowna ? întrebă profesorul, puțin cam neliniștit.

— Încă de la Odesa, cînd mergeam la ei din cînd în cînd, în timpul războiului. Și pe dumneata, domnule profesor, tot acolo te-am cunoscut, nu-i așa ?

— Mi se părea că ne-am cunoscut abia la Varșovia. Dar, e adevărat, îmi amintesc, dumneata ai fost la noi în iarnă... atunci... da, așa-i...

Profesorul se opri și se uită în zare ca și cum ar fi avut aievea în fața ochilor acele timpuri îndepărtate. Privirea îi devenise sticloasă : vodca, bat-o vina !

— Da, mormăi el, timpuri de demult...

Își roti ochii în jurul lui și, pe rînd, cu înțepeneala unui om cam băut, examină consumatorii aflați acolo. Un maniac de pictor cu o fată-model avînd părul roșcat, cîțiva muncitori și cîțiva tipi din oraș ședeau în jurul unor măsuțe acoperite cu fețe de masă pătate. Profesorul se îngrozi de societatea asta.

— Rău am brodit-o, zise el, e o cîrciumă groaznică.

Gorbal îl privi cu dispreț, trecînd chiar cu ochii peste el și, după năravul lui, izbind cu pumnul în masă, se porni să peroreze îndelung. Ca toți alcoolicii, după o mică doză de vodcă, era beat criță.

— Cum ai spus, profesore ? strigă el. Ai spus bine, profesore ! Rău am brodit-o, și încă pentru o femeie am brodit-o așa. Ce-i ea pentru mine ? Știi dumneata ? Ce importanță are ? O femeie ? Aiurea ! Domnule profesor, aiurea ! O ceață ușoară, un praf nevolnic, o nimica toată... Dar

cîntă, domnule... și cum cîntă... ca o privighetoare. Adelina Patti, Kiepura — vax în fața ei... și iată că doi oameni serioși stau pentru ea în mulțimea de pe stradă... un profesor și un artist... nimic în plus. Ea trece și nu spune nici măcar amin... Tăcere... nu poate vorbi; păcat să-și irosească glasul pentru alde noi... Glasul ei și noi... ce deosebire... Ea și noi... Regina și slugile...

Profesorul încercă să protesteze, dar Gorbal îl inundă cu o revărsare de vorbe în așa mod încît nu fu chip să zică pîs... În sfîrșit își domină tovarășul cu glasul:

— Vorbești prostii, domnule. Ce legătură poate fi între una și alta? După concert desigur că n-a putut să vorbească în aer liber. Trebuie să-și menajeze vocea, e doar o avere.

Gorbal însă se ghemui ca un cocoș de munte și nu auzi cuvintele profesorului.

— Prințesa și crescătoarele de porci, știi, domnule, ca în basmul lui Andersen... n-a binevoit nici să se uite... fir-ar să fie...

— Domnule, domnule, încercă să-l potolească profesorul. Gorbal însă nu se lăsa de loc.

— Închipuiește-ți, domnule... aici, evenimente atît de mari... atîtea posibilități... Omenirea în agonie, cultura pe ducă. Înțelegi, domnule? Amurgul culturii... și ea tiu-lu-lu, tir-lir-lir, iar apoi nu stă de vorbă cu omul. Te orientezi, domnule profesor, în disproporțiile astea?

Ryniewicz simți că se cam înțepenește, totuși îl apucă pe Gorbal de mînecă, reținîndu-l.

— De unde știi dumneata că-i sfîrșitul lumii?

— Nu știu... nu știu..., icni Gorbal, idee n-am, prea scumpul meu savant, dar simt lucrul ăsta. Înțelegi, domnule? Intuiție!

— Dar știi dumneata că sîntem amenințați în fiecare moment cu întoarcerea epocii glaciare?

— Cum așa! Glaciare? zise Gorbal înlemnind.

— Glaciare! În mod regulat globul pămîntesc se acoperă cu o pojghiță de gheață, la fiecare cîteva zeci de mii de ani. Și asta se întîmplă după ceas, re-gu-lat! Și mai știi ceva, domnule? Eu am calculat cu precizie... de două sute de ani pămîntul trebuia să fie, deja, iarăși un simplu ghețar.

— De două sute de ani? Simulînd uimire — sau într-adevăr imaginea învelișului înghețat al pămîntului făcuse o impresie fulgerătoare asupra cugetului lui întunecat de vodcă — de-ajuns că Gorbal deschise ochii mari.

— Da! A întîrziat... perioada glaciară a întîrziat..., adăugă profesorul.

— Ei, și ce-i cu asta?

— Înțelegi, domnule? Nu înțelegi, domnule? Însemnează că acum, în orice clipă, dar absolut în orice clipă, ghețarii se pot întoarce.

— Nemaipomenit, șopti Gorbal.

— Începe iarna. Rece, zăpadă, ger. Ceva normal. Apoi însă se face tot mai rece. Martie — ger. Aprilie — frigul tot mai mare. Și treptat — în iunie să zicem, în iulie, munți de gheață încep să se miște de sus în jos, de la miazănoapte la miazăzi, înghețăm, domnule Gorbal, înghețăm...

Față de elocința lui Gorbal, teoria științifică se transformase în capul amețit de băutură al profesorului Ryniewicz într-o imagine din calendar. După cîteva clipe își dădu seama că spune prostii.

— Evident că nu este chiar așa, zise el; în realitate lucrurile sînt cu mult mai grave.
Gorbal izbucni în hohote de rîs.
— Ce? strigă el. Și mai grav? Să fii dumneata fericit, scumpe domnule profesor, dar nu pricep cum e posibil ca toate astea să ia o formă și mai gravă. Și zici că înghețăm sloi? Iar noi, aici — hahaha! hihihi!
— Spui prostii, domnule, se indignă Ryniewicz.
— Dar dumneata, domnule profesor? Muierea aia ți-a sucit capul pînă la ultima limită, pînă în fundul iadului, pînă în perioada glaciară... Și Gorbal se tăvălea de rîs.
Profesorul Ryniewicz vru să protesteze aspru. Dar, fie că băuse prea multă vodcă, ori că-l moleșise duhoarea și căldura din cîrciuma „pierzaniei“, fie că totul se întîmpla sub influența emoțiilor din ziua aceea, simți deodată o greață cumplită. Se ridică repede de la masă, chelnerul îi arătă ușa de la toaletă, spre care se năpusti și de-abia intră, că și vărsă brusc vodca, scrumbia și chiar mîncarea de la prînz. Și se porni să sughițe zguduitor.
— Fir-ar să fie, zise el îndreptîndu-și șalele, și totuși compotul a avut scorțișoară!

XIII

Janusz și Zosia aveau de făcut doar cîțiva pași de la Filarmonică pînă la locuința Bilińskăi de pe Bracka. Trecură prin străzile Jasna și Zgoda pînă la micul palat ținîndu-se la braț și fără să spună un cuvînt. Zosia observase că știrea arestării lui Wiewiórski făcuse o puternică impresie asupra lui Janusz și ar fi vrut să-i îndrepte gîndurile în altă direcție. Nu prea știa însă despre ce să-i vorbească. Îi stăruia încă în urechi glasul Elżbietei și tonurile orchestrei ca valurile tot mai năvalnice ale unui fluviu, dar, după cele spuse de Janusz în camera artiștilor, nu mai atinse tema asta, fiindu-i neplăcut că el nu-i împărtășea entuziasmul.

Cînd sunară, le deschise domnișoara Tekla, spunîndu-le că prințesa cu Alo se întorseseră și-i așteaptă în micul salon de sus. Scoțîndu-și în fața oglinzii mari bereta împletită ce-i acoperea capul, Zosia oftă din greu. Janusz stătea aproape în spatele ei și se uita la sticla mată, învechită, a oglinzii. O bătu ușor pe umăr.
— *Du courage,* zise el, ceaiul nu va dura mult.
Zosia zîmbi uitîndu-se la imaginea lui din oglindă.
— Uită-te la noi, adăugă Janusz, oare nu sîntem noi o pereche frumoasă?
Imaginea lor în oglinda adumbrită de negura uzurii nu era prea clară. Slabi și palizi, făceau impresia că plutesc într-o apă verzuie, ca două alge alungite. Zosia se cutremură.
— Semănăm cu noi înecați, zise ea și-și întoarse capul spre anticameră. Hai să mergem, adăugă mai voioasă și, apucîndu-l pe Janusz de mînă, alergă împreună cu el sus pe scări. Janusz începu să gîfîie.
— Zosia, zise el rîzînd, las-o-ncolo! Ai și tu niște idei!
— *Du courage, mon ami, du courage,* se revanșă Zosia și, deplin degajată, pătrunse repede în salon.
Maria se ridică de pe marele ei fotoliu așezat lîngă un pian alb și se uită cu o oarecare uimire la perechea care intră. Alo, sprijinit de pian și

îmbujorat, se uită la unchiul și mătușa lui cu o privire fericită.

— Iată-vă, în sfîrșit, zise Bilińska cu un glas mai îngroșat. Alo era nerăbdător să vă vadă. El trebuie să meargă deja la culcare.

Zosia se uită la Alo cu gratitudine, nu știa însă ce să-i răspundă. Alo, de asemenea, ar fi vrut să spună ceva, dar neputîndu-se hotărî, tuși doar adînc. Soții Myszyński se așezară pe fotolii și prințesa sună servitorul.

Cînd Stanisław aduse ceaiul, Janusz și Zosia schimbară priviri semnificative. După expresia feței lui Stanisław se putea vedea că deja știe despre arestarea fiului; de altfel nu făcea o mutră îndurerată sau dramatică. Se putea vedea însă că-i mînios. Zosia își zîmbi sie-și, atît de surprinzătoare i se păru mutra lui Stanisław.

Bilińska, oferind ceștile cu ceai fierbinte și așezînd pe masă farfurioare cu prăjiturele uscate și cu bucățele de pîine neagră prăjită (specialitatea casei !), încerca să-și distreze fratele și cumnata cu o conversație de societate.

— Cum v-a plăcut Szyllerówna ? îi întrebă ea. Nu-i așa că-i de prost gust să-ți etalezi pe o coafură înaltă niște pene albe ? Făcea impresia unei sălbatice, ca negresa aia de la Paris... Cum îi spune ? Ca Josephine Baker...

Zosia, mai în largul ei, zîmbi.

— Sînt atît de provincială, zise ea. Mie, toaleta Elźunei mi s-a părut încîntătoare.

— Îi flatezi pe toți cu maniera asta a ta, zise Janusz, amestecînd nerăbdător ceaiul cu lingurița.

Zosia se înroși pînă la rădăcina părului.

— Uite, aici n-am pe cine flata, bolborosi ea. Și atunci, fără voie, se uită la Alo. Ședea ca

pe ace și era tot așa de roșu ca și ea. Ochii lui mari, albaștri — semănînd cu un porțelan siniliu — contrastau cu purpura obrajilor. Încercase o senzație destul de neplăcută.

— Janusz nu-i astăzi în apele lui, se adresă cumnată-si, a vorbit atîtea despre *Șeherezada*...

— Zi, nu ți-au plăcut ariile lui Szyller ? făcu Bilińska.

Janusz se uită la Zosia cu reproș.

— Trebuie să repet totul din nou ? întrebă el. Am explicat deja că îmi plac foarte mult cîntecele lui Edgar, dar că m-am referit la altceva...

Bilińska făcu un gest de dezaprobare.

— Nu-mi place teoria ta despre artă, zise ea.

Furios, Janusz sorbi ceaiul cu zgomot. Cîteva clipe domni tăcerea. Deodată se auzi vocea lui Alo, ușor răgușită, înăbușită de emoție :

— Unchiule, ce flori cresc acum în sera din Komorów ?

— Tuberoze, răspunse Myszyński laconic.

— Nici n-ai idee ce mireasmă minunată avem acum în seră, adăugă Zosia, adresîndu-se direct lui Alo, de cum intri simți că te îmbată. Se zice că așa miros florile tropicale. Apoi, adresîndu-se prințesei : Dă-i voie, Marysia, lui Alo să vină cîndva la noi. Să vadă florile din seră, să vîneze puțin. La noi în anul ăsta sînt foarte multe prepelițe.

— Nu-mi place cînd Alo trage cu pușca, grăi Bilińska categoric.

Janusz se uită atent la ea.

— Mă tem că va trebui să tragă mult în viață, mormăi el.

— Ce profeție îngrozitoare, spuse Maria rîzînd.

Şi pentru a şterge impresia neplăcută lăsată de temerile lui Janusz, îl întrebă :

— Mai vrei un ceai ?

— Mulţumesc, răspunse Janusz, trebuie să mergem la culcare. Zosia nu se simte încă bine, iar mîine trebuie să plecăm devreme la Komorów. Spune, Alek, adăugă el, cînd vei veni la prepeliţe ?

Alo se uită în tăcere la mamă-sa.

— La prepeliţe, sau nu la prepeliţe, dar vino, insistă cordial unchiu-su, şi-l sărută pe frunte.

Intrînd la ei, în vechea odaie a lui Janusz de la etajul doi, apăru şi domnişoara Tekla.

Fireşte, începură să vorbească îndată despre arestarea lui Jaś. Stanisław aflase despre acest lucru după-amiază şi, spre uimirea tuturor, nu fu deloc mîhnit, ci mai degrabă furios. După cît se pare, el afirmase : „I-am spus întotdeauna că acesta va fi sfîrşitul răscoalelor lui“. Povestindu-le toate astea, domnişoara Tekla adăugă :

— Nici nu mi-aş fi închipuit ca Stanisław ăsta să fie un om atît de cuminte. Am avut întotdeauna impresia că ne urăşte pe toţi, şi uite, se dovedeşte un devotat.

Domnişoara Tekla se bucura — aşa reieşea cel puţin din comportarea ei — că mai este cineva care-i împărtăşeşte devotamentul faţă de casa Biliński. Întreaga ei viaţă şi-o petrecuse în umbra existenţei lor „măreţe“ şi dorise din toată inima ca aceasta să fie în adevăr „măreaţă“, adică strălucitoare pe din afară. Un spin supărător i se părea căsnicia şi viaţa cenuşie, separată, de rînd, a lui Janusz. Considera că Zosia este cauza pentru care Janusz se îndepărtase de „lume“ şi pe capul ei îşi vărsă toate suspinele. De rîndul ăsta convorbirea cu tinerii dură puţin,

fiindcă, după cîteva clipe, apăru Stanisław şi-i ceru o faţă de masă şi şervete pentru a doua zi, aşa că-l urmă îndată, călcînd uşor în pantofii ei de pîslă, cu blăniţă pe margine.

Rămaşi singuri, Zosia începu să se dezbrace, iar Janusz se aşeză pe fotoliu şi începu să fumeze. Se gîndea la timpul cînd, ca holtei, ocupa această odaie şi — studiind la Şcoala Comercială Superioară — visa să zboare la Paris. Pentru o scurtă clipă îi apăru în minte Ariadna şi capul ei tuns băieţeşte, după moda pariziană. Între timp Zosia îmbrăcă un halat „varşovian“, roz, scos din dulap, se aşeză pe pat şi de asemenea căzu pe gînduri :

— Ia aminte, zise ea deodată, aici viaţa decurge obişnuit : concert, ceai, tablouri, şervete curate, iar acolo, un om a fost dus la închisoare. Piatra a căzut în apă, iar broaştele orăcăie şi trestia freamătă...

Janusz lansa rotocoale de fum destul de nereuşite ; învăţase să fumeze nu de mult, de la grădinarul lui. Cîteva clipe tăcu, apoi zise indiferent :

— Aşa a fost întotdeauna !

— Nu-i adevărat, sări Zosia aprinsă, nu-i adevărat. A fost doar atunci, cînd lupta era în toi.

— Lupta continuă, mereu, mormăi Janusz somnoros.

— Lupta ! Dar pentru ce anume ? întrebă Zosia, tot aşa de înfierbîntată. Iar tu eşti întotdeauna acelaşi : „Lupta ! Lupta !“ deşi de fapt dormi deja în fotoliu. Pentru ce te-ai apucat de fumat ? insistă ea răutăcioasă.

— Draga mea, dacă voi striga, voi ridica glasul şi voi da din mîini, se va schimba oare

ceva? Nici soarta mea și nici soarta lui Jaś nu se va schimba.

— Desigur, de vorbăria ta nu se va schimba.

— E-adevărat, recunoscu Janusz; în genere și nu numai în clipa asta, eu nu vorbesc mult. Faptul însă că voi vorbi, sau nu voi vorbi, nu numai că nu ne va schimba soarta, dar, în general, nu va schimba nimic.

— Întrebarea-i dacă schimbarea e necesară.

— Nu, întrebarea e inutilă. Trebuie să se schimbe. Totul depinde însă nu de ceea ce voi spune, ci de ceea ce voi face.

— Nu faci nimic, șopti Zosia.

— Chiar nimic, confirmă Janusz.

Și din nou scoase cîteva rotocoale de fum și le urmări cu atenție. Zosia se înfășură mai strîns în halat. Tăcură.

— Aici e cam frig, zise Zosia, nu-mi vine să mă duc la baie.

Apoi, frîngîndu-și mîinile, exclamă patetic:

— Vai, cît nu-mi place să rămîn aici peste noapte; întotdeauna-i atît de dezagreabil. Și te năpădesc tot gînduri neplăcute.

— La Komorów îți vin gînduri plăcute?

— Îmi stă mereu în fața ochilor Jasio — continuă Zosia, fără a răspunde întrebării lui Janusz — și deopotrivă expresia sfidătoare a fetei, cînd ne-a privit la garderobă. De ce oare s-o fi uitat la noi cu ochii ăia ce-i sclipesc necontenit? Antipatică mai e și „Jermena“ asta.

— Vezi, eu nu mă mir că ea ne-a privit cu atsfel de ochi. Bănuiesc că nu pricepea deloc de ce sîntem noi acolo.

— Crezi că nu înțelege ce înseamnează un concert?

— Desigur că înțelege ce este un concert. Dar ce înseamnează un concert chiar în ziua arestării unchiului ei, desigur că nu pricepe. Lucrul acesta poate că nu-l pricepem nici noi.

Zosia se mișcă în pat, dar în loc să se scoale, se culcă deasupra și, ridicînd un colț al plapomei, își acoperi picioarele.

— Așadar, spuse ea după o clipă de gîndire, tot ceea ce a fost atît de frumos, Elżbietka Szylerówna, cîntecele lui Edgar, și muzica aceea... gîdilitoare, nu, nu gîdilitoare, ci de-a dreptul captivantă, ca și, apoi, acel Beethoven, pe care nu l-am ascultat, toate acestea n-au nici o însemnătate, numai pentru că Jasio Wiewiórski a intrat la dubă.

Janusz zîmbi, se aplecă pe scaun și-și puse palma peste mîna Zosiei care atîrna în jos.

— Nu, toate astea au și ele o însemnătate, dar o cu totul altă însemnătate...

— Care? întrebă Zosia neliniștită.

— Nu aceea pe care am dat-o ascultînd concertul și nici aceea pe care Edgar a dat-o cîntecelor ce le-a compus și pe care le-a ascultat apoi cu lacrimi în ochi. L-am văzut în lojă... Ei stăruie în credința că salvarea omenirii stă în artă. Asta am vrut să le-o spun după concert, dar nu m-a înțeles nimeni; și nici chiar tu nu m-ai înțeles.

— Fiindcă nu m-ai pregătit pentru așa ceva. Niciodată nu-mi spui la ce te gîndești.

— Pînă acum, zise Janusz, din nou liniștit și urmărind fumul țigaretei, n-am avut nici eu aceste gînduri. Tocmai în cursul concertului mi-au venit toate aceste idei și apoi... Iată de ce nu ți-am vorbit niciodată despre ele. De altfel eu nu vorbesc, în general, despre astfel de lu-

cruri ; am impresia că este ceva prea patetic, prea mare, mai ales acolo, la țară, unde cotrobăiesc prin îngrășăminte și cultiv răsaduri. Vezi, adăugă el, spre deosebire de tine, mie îmi place să înnoptez în casa de pe Bracka. Asta îmi reamintește de vremea cînd eram holtei, de toate clipele trăite aici, de altfel destul de puține. În realitate, am trecut prin toate emoțiile acolo, la Mańkówka ; o tinerețe într-o singurătate deplină și cu un tată maniac, al cărui cîntat la pianolă nu avea în adevăr nici o însemnătate.

— Fiindcă tu vrei să găsești semnificații metafizice în toate amănuntele vieții, în tot ce ne înconjoară.

Zosia se smuci din pat, se așeză în fața oglinzii și începu să se pieptene ca pentru noapte. Netezindu-și părul, strîns tare, fața ei făcea impresia că este și mai slabă, iar ochii și mai căzuți în orbite. Expresia asta maladivă o supăra, după cum reamintirea nenorocirii prin care trecuse de curînd o întristă și mai tare.

— Dar de unde aș putea să te cunosc, se întrebă ea smulgîndu-și coada cu pieptenele. De unde ? N-am să te cunosc niciodată ; stai ca un motan și spui de fiecare dată altceva. De fiecare dată — oridecîteori avem o convorbire mai lungă — îmi pari un altul și, ce-i mai rău, nu unul nou ! Schimbările tale sînt un fel de mișcare în jurul aceluiași cerc, de care ești priponit printr-un fir invizibil, dar extrem de rezistent.

Janusz o urmărea atent. Își aprinse o altă țigaretă.

— Faci fum, constată Zosia.

— Vom aerisi, se dezvinovăți Janusz.

— Ești întotdeauna așa de închis în tine.

— Tu la fel. Janusz se mută pe alt scaun, ca s-o poată vedea mai bine ; îi plăcea s-o privească

pieptănîndu-se ; mișcările ei, deși nervoase, erau tare îndemînatice.

— În mine nu-i nimic, zîmbi ea, sînt un ulcior gol.

— Pentru flori frumoase de cîmp.

— Ție nu-ți plac florile de cîmp, îți plac doar tuberozele. Învîrtindu-se pe taburetul de toaletă, Zosia se întoarse spre Janusz și, în sfîrșit, îi zîmbi simplu și luminos.

— Totuși, tu mă cunoști, zise Janusz cu ciudă. Spusa ta despre mișcarea mea în jurul aceluiași cerc dovedește limpede acest lucru. Mă cunoști poate chiar mai bine decît ți se pare.

— Toate astea sînt mai degrabă presupuneri. Revenind la concert — continuă ea, destul de neputincioasă, lăsînd să-i lunece mîinile în jos — oare în adevăr tu nu poți să-mi explici despre ce anume e vorba ? Și ce însemnătate are ?

— Ești încăpățînată, zise Janusz zîmbind. Întreabă-l pe Jasio, cînd îi vor da drumul din închisoare.

— Dar el știe ? se minună Zosia.

— Desigur !

Janusz se ridică și își scoase vestonul.

— El știe, desigur ! Vezi, adăugă el, atît de mult aș vrea să știu și eu, măcar o dată în viață, ceva în mod sigur !

Apoi își sărută soția pe frunte.

XIV

Bătrînii soți Szyller de cîte ori veneau la Varșovia — ceea ce se întîmpla foarte rar — trăgeau la o rudă îndepărtată, doamna Kazia Brzozowska. Locuia în strada Zgoda, deci într-un loc foarte bine situat și nu departe de Fi-

larmonică. Doamna Kazia avea trei fii. Doi dintre ei, pictorul și literatul, erau în clipa aceea în Anglia, iar mezinul se afla încă la Zakopane, deoarece îi plăceau ascensiunile alpine. Așa că prin prezența lor nu pricinuiau rudei nici un deranj.

Cei doi bătrîni ascultară conștiincios *Simfonia* lui Beethoven și, așteptînd să treacă înghesuiala cea mare de la garderobă, se îmbrăcară și ieșiră, tîrșîindu-și picioarele încet la direcția locuinței doamnei Brzozowska.

Toți îi uitaseră, așa că rămăseseră singuri. Dar nici măcar nu amintiră cuiva lucrul acesta, fiind obișnuiți cu singurătatea.

Mergeau în tăcere. De-abia la jumătatea drumului doamna Paulina făcu o remarcă amară :

— Cît de prost crescuți sînt acum oamenii. Familia Remey ar fi trebuit să ne invite la recepție...

Bătrînul Szyller se cutremură și, cum îi era obiceiul, mormăi :

— Tu ești întotdeauna copilăroasă, Paulina. La ce-ai fi putut să te aștepți de la astfel de oameni...

— Nu mă așteptam la nimic bun, lucru ce se înțelege de la sine. Dar, orice s-ar spune, sîntem părinții lui Edgar și ai Elżbietei...

— Ne poate mîhni doar faptul, se cutremură din nou Szyller, că ei au de-a face cu o astfel de societate. Asta-i societate ? Negustori de semințe...

— Nu-i vorba de asta, nu-i vorba de asta, repetă doamna Paulina, ci de o nuanță, de cu totul altceva...

Locuința doamnei Kazia era în fundul curții, la primul etaj. Sunară și le deschise însăși gazda, o doamnă vîrstnică, înaltă, curățică, cu părul cărunt, pieptănat cu grijă. Ochii ei albaștri îi priviră cu foarte multă căldură. Nici mișcarea ei ușoară din cap — un fel de tic nervos — nu era deloc neplăcută.

— Dezbrăcați-vă, se bucură ea de întoarcerea rudelor, ședeți și povestiți-mi. Dar poftiți în salonaș, voi pregăti îndată ceaiul.

Bătrînul Szyller ajută soției să-și scoată blana ei grea — îmbrăcată mai mult de paradă decît de frig și intrară în salonaș. Era o cămăruță micuță cu cîteva mobile, singura ei podoabă fiind pianul mare, negru și raftul cu note. Bătrînii luară loc, Szyller pe un scaun mic căptușit cu un material crem, iar doamna Paulina pe un fotoliu confortabil. Își aprinse, îndată, o țigaretă și, după obiceiul ei, privi în sus — spre lampa urîtă ce atîrna de plafon — suflînd fumul în direcția ei, ca și cum i-ar fi înălțat o închinare cu tămîie aprinsă.

— Propriu-zis, ce-am avea să-i povestim ? întrebă doamna Szyllerowa, după o clipă de tăcere.

— Nimic, răspunse Szyller, mișcîndu-și brațul drept.

— Am impresia, continuă doamna Paulina, că nu prea știm nici noi prin ce clipe emoționante am trecut. Mi se pare chiar ceva umilitor. Bine i-ai zis micuței Ola.

Bătrînul Szyller luă de pe raft niște caiete cu note și, punîndu-și ochelarii lui cu ramă neagră de corn, le examină atent.

— Ola asta, zise el uitîndu-se la soția sa peste ochelari, nu mai este mică ; a fost mică la Odesa. Acum e o femeie în toată firea. Nu te pricepi, pur și simplu, să observi cum totul îmbătrînește.

— Că tu îmbătrînești, zîmbi doamna Paulina, am observat de mult, și mai ales că devii un bătrîn aiurit și insuportabil. Ai pierdut pe undeva chiar și putința de a fi distrat, dimpreună cu umorul și optimismul tău. Dar astăzi, cînd au ieșit pe estradă, am observat că au îmbătrînit și copiii noștri. Au îmbătrînit foarte mult.

— Copiii ? întrebă domnul Szyller, neluîndu-și ochii de pe note și fredonînd chiar încet melodia descifrată între o vorbă și alta. Dar ce-ți închipui ? Au încetat de mult să mai fie copii...

— Pentru noi nu vor înceta niciodată...

— Așa ți se pare ție. Uneori, pe la sfîrșitul verii, găsești printre tufișuri locuri goale, cuiburi părăsite... Păsărelele au zburat.

Și, dînd notele la o parte, se uită țintă la soția lui.

— Tocmai — doamna Szyller înțelesese dintr-odată ce vrea el să-i spună — dar copiii, pentru părinții lor, rămîn întotdeauna copii. Și cel mai ciudat lucru e atunci cînd observi că proprii tăi copii au îmbătrînit. Au fost copiii noștri... acum însă stau în fața cu bătrînețea. Ni-i aducem aminte în șorțulețe, în primele lor uniforme. Iar acum, uite, am remarcat că Elźunia are deja peri albi ; nu se văd ei încă, de departe, dar cînd se piaptănă...

— Ce spui tu ? se cruci fără să-și dea seama, bătrînul Szyller. Peri albi ? Tu n-ai început să albești atît de timpuriu !

— Și mai de timpuriu...

— Adevărat ? Dar cîți ani are acum Elźbietka asta a noastră ? Stai, stai... cînd s-a născut ea ?

— Gîndește-te, zise doamna Paulina rar, uitîndu-se tot la lampă, gîndește-te numai, peste o lună împlinește patruzeci și cinci de ani... Pentru că noi nu avem nepoți, iată de ce nu ne orientăm asupra scurgerii timpului. Michasia are deja o mulțime de nepoți. I-ai văzut pe fiii Olei, sînt de-acum băieți mari ; vai, cum mai crește totul...

— Cum mai crește totul, repetă deodată, calm, bătrînul, și cum se mai schimbă totul. Uite, de cînd eram băiat mic, nu-mi plăcea să găsesc cuiburi de-astea, cuiburi părăsite.

Acum doamna Paulina se indignă de-a binelea.

— Ce-i tot dai zor cu cuiburile ? De ! Au zburat și gata ! Au zburat ! Și cînd te gîndești cît timp a trecut de cînd au zburat ! Ar fi trebuit să te obișnuiești...

— Cum adică ? Vrei să zici, poate, că nu m-am obișnuit ?

Doamna Kazia intră cu ceaiul și cu tartinele.

— Sînteți desigur flămînzi, zise ea așezînd platoul pe măsuță. De emoție n-ați luat nici prînzul.

— La prînz, am fost la Edgar la „Bristol“, răspunse doamna Paulina.

— Și ce impresii aveți de la concert, mai întrebă doamna Kazia, așezîndu-se pe scaun, așa ca și cînd s-ar fi pregătit să asculte o lungă poveste.

Soții se uitară unul la altul cu o oarecare neliniște.

— Evident, ne-a plăcut foarte mult, spuse doamna Paulina după o clipă, cam în grabă, de parcă ar fi vrut să șteargă impresia neliniștei lor. Elźunia arăta atît de frumos — și a cîntat minunat. Iar cîntecele lui Edgar sînt de-a dreptul emoționante.

— Regret nespus de mult că Rudzio al meu n-a avut prilejul să asculte concertul. El termină

conservatorul în anul ăsta, dar pentru el munţii, după cît se pare, sînt o pasiune şi mai mare decît muzica.

Doamna Paulina zîmbi. Ştia că fiul cel mai mic al Kaziei mai are o pasiune, mai puternică şi decît munţii şi decît muzica.

— Trebuie să recunosc că pentru mine tot ceea ce compune Edgar, zise Szyller calm, serios, este un lucru destul de străin. Ceva exotic, ceva ce răsună ciudat. Evident, ştiu bine că uneori părinţii îşi pot înţelege cu greu copiii. Dar...

— Ce tot spui tu acolo, Ludwik, se indignă Kazia. Eu înţeleg perfect de bine pe copiii mei şi, după cum ştiţi, fiecare din ei şi-a ales o altă profesiune artistică.

— Kazia, zîmbi doamna Paulina, nu-ţi faci, oare, uneori, iluzii ?

— Ce fel de iluzii ?

— Uite-aşa, că ţi se pare numai că-i înţelegi. În definitiv, copiii sînt copii, iar omul ar vrea ca ei să rămînă copii pentru totdeauna. Dar ei cresc, se maturizează, îmbătrînesc chiar...

— Chiar îmbătrînesc, repetă Szyller.

— Şi toate astea se petrec oarecum în afara noastră. De la un anumit moment al vieţii noastre devenim „bătrînii ăia“ şi nu mai avem nici o putere, nici o influenţă, ba chiar le stăm în cale, ca o piedică...

— Ca o piedică ? Ce tot spui tu acolo, Paulina, făcu doamna Kazia întru totul sinceră şi fără a se tulbura. Le sîntem întotdeauna necesari.

— Mai ştiu şi eu ? rosti domnul Szyller. Niciodată n-am simţit atît de mult ca astăzi că nu mai sînt necesar copiilor mei. Din fericire am viaţa mea, munca mea... Căci, încolo, ce-aş mai putea spune ? Nici Edgar n-are nevoie de mine, spre a compune *Şeherezada* lui şi nici Elźbietka, spre a o cînta...

— Nu doriţi încă un ceai ? întrebă doamna Kazia.

— Da, Kazia, cu plăcere, răspunse Paulina. Poate mă duc eu singură să-l aduc ?

— Vai de mine, se poate una ca asta ? Sînteţi doar oaspeţii mei. Mă bucur atît de mult că vă văd aici. Şi gazda luă cele două ceşti şi se duse la bucătărie.

— Astfel de lucruri nu-i bine să le spui unor oameni străini, reluă discuţia doamna Paulina, aprinzînd o nouă ţigară. Şi Olei, la Filarmonică, i-ai spus vrute şi nevrute.

— Ai dreptate, Paulina, grăi Szyller liniştit, dar lucrul ăsta mă doare atît de mult...

— Oh, în definitiv..., reîncepu Paulina fără să-şi termine gîndul.

Szyller luă din nou în mînă acelaşi caiet cu note şi-l cercetă atent. Sub lentilele convexe ale ochelarilor ochii lui făceau impresia că sînt nespus de mari şi de lucioşi. Şi mormăi din nou ceva, pe nas, răsfoind paginile caietului aceluia lunguieţ.

— La ce te uiţi tu acolo ?, întrebă soţia, de altfel fără interes.

— Sînt cvartetele lui Beethoven, la patru mîini...

— La patru mîini ? Aşa cum au fost ale noastre ?

— Cred că da. Sînt aceeaşi ediţie.

— Arată-mi-le.

Szyller îi întinse caietul.

— Aha, zise doamna Paulina. Îţi aminteşti cînd le-am cîntat ?

— Desigur, mărturisi Szyller, cu o oarecare schimbare a glasului.

— Uite, vezi, iată cvartetul în fa major şi ăstălalt... în do major. Îţi aminteşti de acest *Andante ?*

Drept răspuns, bătrînul fredonă puţin mai tare prima frază din *Andante.*

Doamna Paulina deschise pianul, ridică pupitrul şi aşeză notele. Cu un deget ciocăni fraza pe care o fredonase mai înainte soţul ei.

— Oh, cîte lucruri îmi aminteşte această frază, zise ea, depărtîndu-se de pian.

— Nu-i aşa ? confirmă Szyller, cu o voce şi mai catifelată.

— Atunci eram gravidă, îl aşteptam pe Edgar.

— Da, chiar aşa. Poate că noi i-am transmis înclinaţia spre muzică...

— Cred că nu. Acest *Andante* înseamnează renunţare...

— Tocmai pentru seara de azi, rosti bătrînul iarăşi cu o ironie uscată.

— Hai, Ludowik, să cîntăm, îl îmbie Paulina.

— Cum vrei, consimţi el.

Se aşezară la pian. Doamna Paulina la başi, el la violină, aşa cum cîntau odinioară şi începură *Andante con moto quasi allegretto.*

Răsună fraza aceea largă, coborînd şi urcînd de cîteva ori, persistent. Apoi, tema secundară, bazată pe un acord temperat. În muzica asta simplă, dar insistentă şi curgînd în valuri largi, răsună o notă de tristeţe şi resemnare, ca o adiere umedă de munte. Frazele unduioase, cărora le răspundeau variaţii pe toate tonurile, însufleţiră pe bătrîni. Domnul Szyller, fără să-şi

dea seama, accentuă falsetul, dorind parcă să întărească melodia, sau, poate, să exprime şi mai profund sentimentele ce-l copleşeau. Îşi reaminti în clipa aceea de Edgar. Nici nu luă seama cînd doamna Kazia intră cu ceaiul şi, punînd platoul pe scaun, se aşeză ea însăşi lîngă uşă şi ascultă concentrată.

Andante trecu prin toate fazele, curgînd aproape uniform în toate şesimile lui. Numai la sfîrşitul primei perioade pătrunseră şi variaţiile cu şaisprezecimile lor pline de îngîndurare, de totală renunţare. Doamna Paulina le execută cu emoţie, iar domnul Ludowik le sublinia aproape în şoaptă, deschizînd larg ochii ce-i luceau sub lentilele convexe. În sfîrşit variaţiile îşi încetiniră ritmul prin repetarea de patru ori a suspinului — a unui suspin profund.

...O muzică pură şi totdeodată o acceptare a vieţii... o exprimare a acordului pentru viaţă... dar şi pentru moarte...

— Oh, ce minunat aţi cîntat, exclamă plină de entuziasm doamna Kazia apropiindu-se de pian.

— Adevărat ? zise bătrînul cu ironie.

Continuară cîteva clipe să rămînă la pian. Nu se putură ridica în picioare. Se vedea bine că erau încă stăpîniţi de emoţie. Într-un tîrziu doamna Paulina reuşi să se mişte. Luă o ţigaretă.

— Beethoven ăsta într-un fel ne-a purificat, şopti ea oarecum jenată şi cu un zîmbet aproape feciorelnic, adresat Kaziei.

MĂRĂCINI DEASUPRA CATEDRALEI

I

La cîteva luni după moartea Zosiei şi la cîteva săptămîni după moartea Malwinkăi, Janusz porni spre Cracovia. Era primul paroxism al bolii de care suferise în toţi anii pînă la război şi care consta în dorinţa lui de a fi acolo „unde a mai fost", de a revedea locurile unde găsise, cît de cît liniştea de o clipă, ceva din ceea ce îşi închipuise că ar reprezenta fericirea. Începuse cu localităţile din apropierea satului Komorów, pe unde se plimbase cu Zosia, locurile pe care le vizitase cu ea de cum se însurase, culturile horticole de lîngă Sochaczew, unde descoperise la colegi, ca şi la domnul Fibich, noi varietăţi de flori, de legume, ce şi-ar fi găsit loc prielnic şi în serele şi răsadniţele de la Komorów.

De cum se desprimăvărase — destul de timpuriu — porni să facă lungi plimbări, de cîteva ore, drumeţind prin pădurea de dincolo de grădină pînă către Codrul Kampinoski, la Brochów — unde avusese loc atît căsătoria lor, cît şi cea a părinţilor lui Chopin — şi chiar pînă în părţile îndepărtate ale pădurii ce constituiau rezervaţia cea mai tăinuită — despre care nu scrisese nimeni vreun rînd — şi care era atît de minunată şi avusese o atît de admirabilă înrîurire asupra stării lui de spirit.

La început nu se gîndise că plimbările astea îi puteau face vreo plăcere sau, cel puţin, îi puteau aduce vreo destindere. Voia pur şi simplu să se obosească, pentru ca o dată întors să se prăbuşească în pat şi să doarmă butuc. Dorea să-şi mortifice trupul lui sănătos şi puternic, şi deopotrivă să doarmă atît de adînc, încît să nu viseze nimic. Dacă visa, îi apărea în mod obişnuit, de îndată, Zosia, fie în mijlocul unor raze, fie ciocănind chiar, uneori, la uşa dormitorului, sau numai crăpînd-o uşor şi privind prin deschizătură, ceea ce era lucrul cel mai groaznic, fiindcă Zosia nu se lăsa văzută. Janusz ştia bine că este acolo, că stă în dosul uşii, că-şi caută copilul, că pentru el nu avea nici o privire de milă, nici un gest de dragoste, că se uita, din cînd în cînd, în dormitorul lor din Komorów, numai ca să vadă dacă nu-i copilul acolo. În vis, el voia să-i arate odaia copilului, odaia „dinspre grădină", cu intrarea direct din cerdac, unde Malwinka dormise, cît timp inima ei nu se oprise încă. Ar fi vrut să-i spună : fetiţa este acolo, dar, cum dormea, nu se putea mişca, iar Zosia, din dosul uşii, aştepta să-i dea chiar el copilul. Într-un rînd strigase îngrozitor : „Nu-i aici, nu-i, nu-i, doar l-ai luat tu însăţi !" Şi ţipătul lui răsunase în noapte, înspăimîntător ; el însuşi îşi dăduse seama cît fusese de înspăimîntător. Şi chiar atunci auzi o ciocănitură înceată, tocmai dinspre odaia în care locuise Malwinka. Cineva bătea la uşa lui, prin perete, ca la închisoare. Era Jadwiga. După moartea copilului ea nu mai părăsise odaia şi abia mult mai tîrziu se mutase în camera de dincolo de bucătărie.

Jadwiga ajunsese la Komorów într-un mod cît se poate de firesc. Încă în ultimele luni ale sar-

cinii, soției lui Janusz îi venise ideea să se adreseze doamnei Dosia Wiewiórska, s-o roage să-i recomande o infirmieră, fiindcă se simțea tot mai slabă și nu prea spera să-și poată alăpta copilașul așteptat. Doamna Zosia începuse să se gîndească la „Jermena", la Jadwiga, deși doamna Dosia, ca și Zosia, știau bine că Jadwiga nu se poate statornici nicăieri, din cauza caracterului ei insuportabil, ca și din cauza neasemuitei ei mobilități. Amîndouă ajunseseră însă la concluzia că fata „s-ar putea să se atașeze de copil" și că — mai știi — lucrul putea avea rezultate bune.

Ce-i drept, Zosia încercase față de Jadwiga sentimente foarte ciudate și complicate. Din seara aceea de la concert, cînd Jadzia se purtase atît de obraznic, se temea de ea, pur și simplu. Chibzuind bine, se temea și s-o cheme la Komorów, s-o facă îngrijitoare copilului. Pe de altă parte însă Jadwiga o fascina; știa că-i foarte atașată de Janusz, că-i este recunoscătoare pentru că-l ajutase pe unchiu-su, ca și pentru tot ce făcuse ca acesta să primească cea mai ușoară pedeapsă — lucru ce, de altfel, nu-i izbutise. Înțelegea bine că-i va fi nespus de greu cu Jadwiga, dar, în același timp, în nimeni altul n-ar fi putut avea încredere, în toate privințele.

Janusz nu putuse să uite ziua cînd Jadwiga venise la Komorów. Momentul acela îi revenea în minte, din cînd în cînd, chiar și în vis. În fața pridvorului, în curtea aceea ce nu-i plăcea lui Janusz, în ploaie, se oprise o brișcă mică, galbenă. Înaintase în fața pridvorului — în vis nu putuse ajunge chiar în față, dar în realitate ajunsese — iar Janusz, în locul tulburării la care se așteptase, fusese cuprins de o adîncă

liniște. În sfîrșit, era și la Komorów cineva energic.

În ultimele săptămîni dinaintea nașterii, Zosia, mereu culcată, se simțea nespus de slăbită și urma să plece la maternitatea din Varșovia. Nașterea venise însă atît de neașteptat de repede, încît abia prididiră să aducă o moașă din Sochaczew, iar odaia aceea mică, de copil, să fie grabnic transformată în cameră de naștere. Jadwiga frecase podele de le făcuse lună. Totul se petrecuse la iuțeală și în perfectă ordine. Janusz, deși veghea în dormitor, auzise, ca prin vis, glasul noului născut, care din clipa aceea avea să ocupe un loc atît de important în viața lui.

Peste zece zile Zosia murise din motive cu totul de neînțeles. Foarte slabă după naștere și zăcînd mai tot timpul, își recăpăta totuși forțele, încet, dar... le recăpăta. Deodată: o hemoragie — și încă una, pe gît, de unde sîngele țîșnea ca dintr-o rană, din belșug. Au trimis imediat după medic, automobilul l-a adus după trei sferturi de oră, dar acesta o găsi în stare de inconștiență. Janusz, aplecat deasupra ei striga: „Zosia, Zosia!" ea însă ținea ochii închiși, iar părul ei negru, risipit pe pernă, răspîndea un miros greu de sudoare.

N-o visase niciodată așa palidă, zăcînd în pat; nici bolnavă și nici ca mamă a micuței Malwinka pe care o ținea în brațe. Întotdeauna o visa sănătoasă, umblînd prin odăile din Komorów, ca prin gospodăria ei, fie în bluza pe care o purtase la căsătorie, fie în bluza cu desene roșii în care o găsise atunci cînd venise pentru întîia oară la Komorów. Și acum — cînd visa noaptea că sta în dosul ușii și, deschizînd-o ușor, privește la el, la cameră, la toate — deși

n-o vedea, știa bine cum era îmbrăcată. Bluza ei cu desene roșii, destul de obișnuită, avea acum o altă semnificație, simbolică, și de fiecare dată cînd venea la el noaptea, îmbrăcămintea ei avea o semnificație ascunsă, dar foarte importantă. Semnificația asta îi era cunoscută atunci, în vis; cînd se trezea însă, nu mai era în stare să și-o amintească, nu știa să dea răspunsul clar, sincer, întrebării ce-i punea Zosia.

Și doar — mînată de instinctul ei de mamă — știa că micuța nu va trăi. Ori, poate că nu știa? Ar fi acordat ea, oare, atîta importanță botezării — fără doar și poate cu numele de Malwina, al mamei sale de mult decedată? Ar fi vrut oare să dea micuței acest nume plin, colorat, dacă ar fi știut că se va prăpădi? Doctorul îi spusese — e adevărat — îndată după naștere, că fetița are o deficiență a inimii, din naștere, ce nu poate fi tămăduită și că nu va trăi nici o jumătate de an. Malwinka, însă, trăise șapte luni împlinite, gîngurind lui Janusz și Jadwigăi, aplecați deasupra pătucului ei. Visele erau însă groaznice. Mai tîrziu Janusz își reaminti că începuseră chiar din ziua morții Zosiei. Cînd, spre zori, căzuse într-un somn greu, deodată i se păru că merge în cupeu, sau chiar în trăsura deschisă, la nuntă cu Ariadna. Echipajul era tras de patru cai albi, Ariadna îmbrăcată tot într-o rochie albă, de mireasă, cu voal, iar în loc de buchet ținea pe braț un copil, palid și slab, cu mișcări asemănătoare unui pui de maimuță și uitîndu-se la ei cu ochii lui mici și galbeni. Ținîndu-l de braț și lipindu-se strîns de el, deoarece caii ridicaseră în aer trăsura toată, ca și pe ei împreună cu mica maimuță, Ariadna striga: „Ține-mă, ține-mă, să nu cad!“ dar trăsura se și răsturnă în văzduh, iar copilul sau puiul de maimuță se prăbuși jos, înaintea lor, rupîndu-și toate mădularele. Janusz se trezi cu sentimentul îngrozitor că, deși visul acesta nu fusese cel mai rău dintre coșmarurile lui, tocmai pe acesta nu-l va uita pînă la sfîrșitul vieții.

La drept vorbind, nopțile lui erau alcătuite dintr-un amestec de vise și insomnie, care-i schimbau existența într-o veghere trează, lipsită însă de simțul lumii înconjurătoare. Observă — dar de-abia după cîtva timp — că, inconștient, scoate un fel de geamăt ori de oftat, dublu, o tuse scurtă, mai mult internă, adică fără a deschide gura. Zgomotul acesta groaznic îi plăcea chiar, uneori, și cu timpul era în stare să și-l provoace singur, fie umblînd prin grădină sau chiar vorbind cu Fibich sau cu Bilińska. Aceasta considera ca o datorie creștinească — devenise tot mai pioasă — să vină cît mai des la fratele ei. Pentru Janusz însă era un adevărat chin. Se înspăiminta cînd vedea prin fereastra încăperii centrale masca automobilului Bilińskăi apărînd în poarta curții presărate cu paie. Alo, dimpotrivă, nu-l irita deloc, deși se afla acum într-o perioadă îngrozitoare a vieții lui, subliniind mereu că nu-i snob, că are prieteni „obișnuiți“, că merge la vînătoare cu reprezentanții unor cercuri vînătorești dintre cele mai comune, alcătuite aproape numai din frizeri și chelneri. Era însă foarte impresionat de moartea Zosiei și, fără a-și putea exprima sentimentele, venea și rămînea în odaia lui Janusz, nemișcat, iar acesta simțea la el mult mai multă sinceritate și inimă deschisă decît la Maria. Acum el căuta și protecția lui Janusz, în lupta cu mamă-sa și împotriva lui Spychała, care ar fi vrut să-l trimită din nou în Anglia.

— Hai, pleacă și tu pentru un an în Anglia, îl îndemna Janusz pe nepotu-su, ce-ai de pierdut? Apoi, vei urma cursurile de la Academia aia a ta, anostă.

— Nu, vreau să mă înscriu chiar acum la Academie!

Lucrul ăsta se repeta de fiecare dată cînd Alo venea la Komorów, și acum venea destul de des. De altfel, mai era încă timp pînă la toamnă...

Edgar, și el, i-a trimis doar o singură scrisoare. Pînă la urmă nu-i ieșise nimic din America aia și acum, deși ședea la Varșovia, nu cuteza totuși să vină la Janusz. Astfel, drept vorbind, Janusz era nespus de singur. Nu avea cui să-i adreseze o vorbă și, cînd cădea noaptea plină de beznă și tăcere, de freamătul vîntului și al focului — aceste unice accesorii ale singurătății de la țară — el rămînea în ghiarele viselor și al treziei amestecate cu vise.

Atunci, în mintea lui zdruncinată începu să crească ideea — propriu-zis nu ideea, ci nestăpînita dorință de a „relua“ totul de la început. Ca în vis îi apăreau profilurile pădurii de la Heidelberg, întregul cadru „castaniu“, cuvintele poetului pe care Horst îl numise *„der Dichter“* și îl răzbea dorul de a se supune unei încercări. Se va înălța oare, din nou, din toate aceste întîmplări complicate, din toate priveliștele văii Neckar și Mannheim, din fundul orizontului purpuriu, nesfîrșita dorință și dragoste pentru fata aceea simplă? Va abandona, oare, din nou totul și va zbura la Cracovia?

Nespus de tare îi venea să joace încă o dată comedia aceea „inconștientă“, să pornească la drum cu gîndul de a găsi, cu orice preț, fata ce venise la el de la Sochaczew, călcînd în picioare noroiul drumului; voia să joace teatrul acesta — mare „pentru el însuși“ — al călătoriei în nebunească viteză pînă la micul orășel polonez.

Din vise se născuse nevoia de a revedea vechiul drum. Trăia încă Malwinka atunci cînd el știa, deja, că va merge la Cracovia. Dar inimioara Malwinkăi — și cît de neregulat bătea în pieptuțul ei cînd i se făcea baie — s-a oprit într-una din zile, cu desăvîrșire, subit, pe la amiază. Nimic nu prevestise catastrofa. Chiar în dimineața aceea Malwinka rîsese — propriu-zis nu rîsese, ci-i zîmbise tatălui, puțin cam dintr-o parte —, ridicase piciorușele în sus și își apucase degetele picioarelor. Nu era slabă, medicii spuneau că-i prea grasă. Dimineața zîmbise, la amiază, tocmai cînd puținul soare de toamnă pătrunsese în odaia ei, se stinse.

Și chiar atunci Janusz se hotărî să plece la Cracovia. Nu voia să răspundă conștiinței lui pentru ce. Voia doar să vadă casele de pe Salwator și de pe Golebia, să intre în restaurantul acela, și poate chiar la doamna doctor Wagner, să-i vadă antreul despărțit de portiera aceea cafenie de catifea și să întrebe... Dar nu, mai bine s-o întrebe pe mătușa Marta, care era atît de inteligentă, cîndva frumoasă și purtînd la gît un fular violet de velur. S-o întrebe pe mătușa Marta: „Vă rog, doamnă, să-mi spuneți, am iubit-o pe Zosia?“

II

Acum însă drumul pînă la Cracovia nu mai semăna cu acela din trecut. Atunci s-au înapoiat prin Częstochowa și înainte de a ajunge la

Varșovia au schimbat trenul în Gara de Vest, spre Sochaczew. Iar acum drumul trecea prin Radom, pe un traseu cu o singură linie nouă, ce făcea impresia unui drum neumblat. Stațiile păreau stinghere, iar linia ferată se strecura printre ogoare și păduri, ca și cum ar fi fost proaspăt așezată, mai degrabă în glumă. Aici era stația Bartodzieje, ce-i reamintea ceva lui Janusz, numele acesta auzindu-l în casa familiei Gołąbek. Cîmpul umed, pădurile posomorîte, toate acestea în lumina sumbră a toamnei, în șuvoaiele ploii care trecea repede deasupra pămîntului — cînd coborît, cînd parcă din nou înălțat — nu semănau cu priveliștile cunoscute, de iunie. De altfel se întunecă deîndată; la apus, dincolo de norii sinilii apăru o dîră lunguiață de culoarea zmeurei; în vagon se aprinseră becurile și totul deveni atît de străin, încît lui Janusz îi venea să se întoarcă acasă.

Nici un oraș nu se schimbă atît de mult cînd vine toamna cum se schimbă Cracovia. Cel puțin așa gîndea Janusz cînd coborî în gară și porni din nou prin „Aleea Plantelor" spre Slawkowska, la „Grand Hotel." Aleea era plină de noroaie și în trunchiurile desfrunzite și slab luminate ai fi căutat zadarnic formele arbuștilor și copacilor din vară. Aici, de asemenea, solul cracovian mirosea a umed și în aer se întindea lent o burniță deasă și opacă. Pe sub poarta Florianska — scundă și viorie — trecea un tramvai mititel, albastru, grotesc, care făcea impresia unei jucării de copil.

Spre regretul lui Janusz, la hotelul „Grand" nu erau locuri. Portarul se jurase pe toți sfinții și se vede treaba că într-adevăr așa era. Fu silit să tragă la „Hotelul Saski." Deși erau situate alături, pe aceeași stradă, cele două hoteluri se

deosebeau foarte mult prin confort. De altfel Janusz nu dădu nici o importanță faptului că nu era apă curgătoare la robinet, iar lavoarul vechi, mare, de faianță, de modă veche, de pe spălătorul de marmoră, era crăpat. „Părinții mei trăgeau la «Trandafirul» și le era bine", zise el în gînd. După sosirea la Cracovia se simți, în general, nemulțumit, deși nu voia să recunoască nici că orașul, lipsit de vegetație și de farmecul căldurii, părea mohorît, nici că aici se temea de singurătate.

Se culcă cît putu de repede. Și dormi profund pînă la trei, cînd auzi glasul unui bețiv ce trecea pe strada Slawkowska și cînta cît îl ținea gura: „Cît e de frumos la război." Janusz se trezi, ascultînd cîntecul, dar nu-și prea dădu seama unde se află. Pe deasupra cîntecul i se păru nepotrivit, nu putea fi cîntat aici, fiindcă aparținea unui alt peisaj, altor vise. În adevăr, cînd ațipise, îi apăruse în vis Józio Royski: sta lîngă pat și-i întindea mîna, spunînd: „Nu-i nimic, Baśka, nu-i nimic, Baśka." Repetă cuvintele astea după el, de parcă ar fi fost *Tatăl nostru* sau vreo altă rugăciune, și cu cuvintele astea pe buze se trezi din nou, dar nu de tot, zăcea în pat și i se părea că zace în el ca un cui într-o scîndură. Și prin vis repetă din nou: „Ca un cui în scîndură."

Cînd în sfîrșit se făcu lumină, se sculă; era însă foarte nedormit și nesigur dacă făcuse bine venind aici. Îmbrăcat și bărbierit se așeză în fotoliu și se uită la imensa odaie, cu pat dublu, la lumina de noiembrie care pătrundea prin ferestrele aburite de ceață — și rămase așa îndelung. Se duse apoi la dejun, la cofetăria hotelului „Grand." Se așeză în „loja" dinspre vitrină

și privi oamenii ce treceau. Un chelner amabil îi servi ceaiul, chiflele și untul pe tăblia de marmoră alunecoasă a mesei, punîndu-i alături și *Ilustrowany Kurier Krakowski* în rama lui de bambus. Janusz însă nici nu atinse ziarul.

Firește că pe stradă treceau cunoscuți. Mai întîi soții Ludwik Morstin în bunde îmblănite, semn că sosiseră chiar atunci de la țară. Doamna Morstinova zărise niște cizmulițe în vitrina de pe cealaltă parte a străzii și pornise repede într-acolo. Soțul ei uscățiv și cam gîrbov dădu din umeri și porni mai departe, ținîndu-și mîinile cruciș la spate. Janusz vru să-i spună ceva, dar nu știa ce. De altfel Morstin nici nu-l observase și se îndepărtă. Apăru apoi Franciszek Potocki, un uriaș deșirat și cu o imensă pelerină pînă la pămînt. Janusz chiar zîmbi. Cracovia era mereu aceeași.

Prin ceață și noroi, îndelung îmbufnat și capricios, apăru în sfîrșit soarele. Era ora zece. Janusz gîndi — oarecum ușurat — că trompetele de pe turnul Marian nu se aud pînă aici, fiindcă n-ar fi vrut să le audă glasul.

„E timpul să mă duc spre Salwator", își zise el. Plăti și porni către piață. De data aceasta nu era dispus să meargă pe jos pînă acolo. Vroia să facă drumul cu tramvaiul.

Cum însă tramvaiul pornea din fața bisericii Mariane, intră pentru cîteva clipe în biserică. Fu captivat, pe loc, de forma celestă, forma unei zvelte corăbii cu pînze și coloritul acela cafeniu, cald dar difuz, pe care îl are doar lăcașul acesta în toată lumea. Altarul lui Stwosz era tocmai închis. În umbra gălbuie a bisericii aripile laterale sclipeau de luciul umed al aurului. În schimb grupul de la mijloc era luminat

cu lumînări de ceară și de recile lumini electrice. Cu tot numărul mare de femei, cu tot aburul ce se înălța din răsuflările oamenilor, Janusz pătrunse prin mulțime și ajunse chiar în fața altarului, unde văzu chipul Madonei „adormite." Întreaga prăbușire a trupului Madonei o resimți acum, el însuși, ca atunci, nu de mult, cînd îmbrățișase neînsuflețitul corp al firavei lui femei. Inertele palme ale Madonei, așa cum erau căzute în jos, semănau cu firul subțire al unei ape ce se tot prelinge. Nepămîntești erau mîinile astea, nu și restul, mai ales povara, povara aceea pe care o purta uriașul apostol, povara trupului ce se înțepenise, din care plecase... Ce? Ce plecase din trupul ăsta? Ce putuse să plece din moment ce tot ce fusese om devenise un pumn de putreziciune?

Nu putu rezista însă multă vreme în mulțimea aceea, în fața acelui altar ce întruchipa moartea unei femei tinere. Pereții de culoarea trunchiurilor de pini erau susținuți de prea mulți îngeri, pentru a putea să le acorde încrederea, spre a-i privi cu liniște și a le urmări liniile gotice ce se îmbinau sus, deasupra uriașului crucifix. „De ce aici, în biserica asta, sînt atît de multe chinuri?" se întrebă el în gînd; iar, după o clipă, răspunse: „Pentru că toate astea se petrec nu în biserica asta, ci în mine."

Silit a fost dar să iasă afară, în aerul mohorît de toamnă. Mickiewicz, aplecat fără rost pe spate, ca și cum s-ar fi dat îndărăt în fața cuiva, stătea în fața bisericii; și tot acolo staționau și trăsurile. Pînă la urmă se hotărî să facă drumul pînă la Salwator cu trăsura, lucru regretat mai la urmă, deoarece tremură de frig, îl costă o mulțime de bani, iar Cracovia văzută dintr-o

birjă cu mers agale, într-o dimineață de toamnă tîrzie, i se păru nespus de tristă. Vistula curgea chiar pe lîngă căsuța mătușei Marta și era și ea galbenă, umflată, neliniștită și urîtă, cu totul alta decît aceea de acum cinci ani, pe care și-o reamintea.

Abia sunînd la ușă își dădu seama că n-are nimic de spus mătușei Marta, și că, în general, nu știe de ce venise aici. O servitoare înaltă și gravă i-a deschis și l-a poftit în „salon." Se uită din nou la pian, la fotografiile înrămate, la florile ce atîrnau între ramele de pe pereți. Dinspre Vistula — ce curgea dincolo de ferestre — lumina gălbuie se proiecta pe pereții albi. Aștepta destul de mult.

Apăru în sfîrșit mătușa Marta. Aceeași ; înaltă, cu trăsături frumoase, cu gîtul acoperit de un velur violet. Singura deosebire era că acum n-avea ce să-i spună. Abia acum, în situația asta, observă el că mătușa-i îndeajuns de inteligentă ca să nu se mire și îndeajuns de bună ca să nu-i pună nici o întrebare indiscretă. Vizita începu așa de parcă ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume. Porniră să discute despre vreme, relevînd faptul că toamna este nespus de neplăcută la Cracovia și că drumul din strada Gontyna și pînă în oraș este atît de lung.

Janusz ședea pe canapea, cu capul ușor înclinat, ca și cum ar fi examinat desenul și țesătura materialului cu care era tapisată, răspunzînd larg, cu glas uniform, la fazele conversației inițiate de mătușă. La un moment dat însă, poate după o jumătate de oră, mătușa, fluturîndu-și puțin straiele și șuvițele, se mută pe canapea, lîngă el, și-și puse palma pe mîna lui. Janusz, se cutremură, o privi cu spaimă, aproape cu repulsie, ca și cum ar fi comis cea mai mare gafă.

— Poate vrei să ai o fotografie a Zosiei ? întrebă ea.

— Nu, vă mulțumesc doamnă, zise Janusz, eliberat parcă de un coșmar.

Și voi să plece îndată.

— Nu vrei să mai stai cîteva clipe ? întrebă mătușa Marta, care se mută din nou în micul ei fotoliu de alături.

Janusz dădu negativ din cap.

— Nu, zise el, trebuie să plec. Și așa n-am să-i găsesc nicăieri urmele.

Acum, mătușa se înspăimîntă de-a binelea. Își mușcă buzele. Janusz pricepu că spusese ceva lipsit de orice tact și vru să reacționeze.

— Iertați-mă, zise el pe neașteptate.

Se ridicară amîndoi. Janusz sărută mîna mătușei Marta, silindu-se să nu se uite la ea ; evitarea asta a privirilor mătușei Marta îl făcu stîngaci, împiedicîndu-se de două ori de fotolii.

Se apropie de ușă și se prinse cu mîna de pervaz, ca și cum ar fi vrut să se reazime. Mătușa continua să se uite la el cu spaimă. Își dăduse seama : putea fi bănuit că-i puțin cam băut.

— Am vrut să vă mai întreb ceva, zise el pe un ton aproape nepoliticos. Dar, firește, nu pronunță întrebarea la care se gîndise pe drum. Rămăseseră cîteva clipe unul în fața celuilalt, fără să pronunțe vreun cuvînt. Mătușa, printr-o mișcare nervoasă netezi velurul fularului ei violet. Se vedea bine că se teme de cuvintele lui. Janusz. Acesta însă, înghițindu-și saliva, îi spuse pe un ton aproape surd :

— Credeți, mătușă, că aș putea să trec pe la familia Wagner ?

Mătuşa Marta respiră uşurată.

— Fireşte. Doamna Wagnerowa este o femeie foarte bună.

Doamna Wagnerowa era într-adevăr foarte bună, dar nu prea deşteaptă. Astfel că se miră nespus de mult de vizita lui Janusz, punînd întrebări inutile. Janusz răspundea la ele, păstrîndu-şi calmul. Locuinţa lor i se păru cu totul alta decît atunci cînd venise aici pentru întîia oară. Nu mai era nici atît de întunecoasă şi nici atît de prăfuită. Abia după o clipă înţelese că fuseseră scoase draperiile cafenii de catifea din antreu şi să spaţiul devenise liber şi luminat, lîngă pereţi fiind acum rafturi înguste pline cu cărţi străine. Abia aici îşi dădu seama că această încăpere nu fusese decît antreu şi de aceea marele cabinet profesoral cu dulapuri de stejar, înalte pînă la tavan, îi făcuseră impresia unei camere străine, dar frumoase. Doamna Wagner îl întrebă toate amănuntele morţii Zosiei şi, lucru ciudat, tot ceea ce n-ar fi spus nici unui apropiat, spuse, cu toată uşurinţa, unei persoane absolut străine; ba, ceva mai mult, îi şi pricinuise o oarecare plăcere. În sfîrşit putu să-şi descarce tot ce avea pe suflet şi îi vorbi chiar despre moartea copilului, deşi despre acest lucru nu-l întrebase. În cursul acestei convorbiri înţelese că în clipa aceea nu-l interesa, la drept vorbind, nimic în afară de aceste amănunte, că toate gîndurile lui rotesc doar în jurul acestor amănunte: cum arăta Zosia, cît era de grea cînd au aşezat-o în sicriu, cum — pe jumătate conştientă — scotea din degete inelele şi i le dădea lui.

— Uitaţi-vă, acestea-s inelele, şi i le arătă doamnei Wagner, căci le purta întotdeauna în buzunarul de la vestă: unul are cinci briliante, iar al doilea cinci rubine mici şi cinci briliante mici...

Doamna Wagner se uită la el uimită, mărturisindu-şi în gînd că-l bănuieşte că vrea să-i vîndă ei inelele.

— Vedeţi, doamnă, zîmbi el uitîndu-se la ea, am ajuns un om foarte ciudat.

Se ridică, îşi luă rămas bun şi ieşi. Era poate ora unu. Soarele mijea prin ceaţă. Se uită spre Wawel, ale cărui turnuri, acoperite şi ele de ceaţă, căpătaseră o culoare viorie şi păreau îndepărtate, străine, artificiale, ca şi cum ar fi fost de hîrtie tăiate anume pentru un vicleim.

„Uite, asta-i tot, îşi zise, cu glas tare, în sinea lui. Şi-acum ce-am de făcut mai departe?"

În adevăr vizitase două case şi nu ajunsese la nici un rezultat. Nici pentru o clipă măcar nu i se umpluse golul acela monstruos pe care-l simţea nu atît în jurul lui, cît înlăuntrul lui. Porni agale, tîrîndu-şi puţin picioarele prin noroi ca un bătrîn, în direcţia Pieţei. Desigur, pe linia AB va întîlni pe cineva.

„E ştiut doar că la Cracovia e destul să stai cinci minute pe linia AB, şi-i vei întîlni pe toţi locuitorii acestui oraş, şi pe cine vrei şi pe cine nu vrei." Se opri lîngă magazinul lui Fiszer şi-şi aruncă ochii spre Sukiennice, spre turnul municipal, spre turnul Mariacki.

„În casa asta a locuit Goethe, suspină el, dar de mult, la începutul vieţii, pe cînd era încă departe de crearea celui de-al doilea *Faust*."

Ştia, fireşte, că Edgar nu-i putea fi de nici un ajutor, că doar timpul îl putea ajuta. Timpul care trebuia însă petrecut într-un fel trebuia trăit, trebuia să existe în el. Şi pe deasupra mai

trebuie să și găsești răspuns, în chiar această existență, la cîteva întrebări, la cîteva întrebări dintre cele mai simple. Nu la unele fundamentale ca, de pildă : ce este lumea ? ce este omul ? Ci la unele atît de simple, cum ar fi : „Oare am iubit-o pe Zosia ? De ce am fugit din Heidelberg ? De ce am venit, atunci, la Cracovia ? Dar acum ?"

Și uite că nu întîlni nici măcar un cracovian get-beget.

Deodată însă, din mulțimea care la ora aceea se perindă, staționează, privește, se amuză, pe traseul AB — răsări o bună cunoștință din Varșovia, un tipic produs al Varșoviei : Adaś Przebija-Łęcki.

— Ce-i cu dumneavoastră aici, domnule conte ? Ce stați așa, la colț, ca un felinar ? exclamă el aruncîndu-i-se aproape în brațe și strîngîndu-i amîndouă mîinile. Poftim ce mai întîlnire ! Pe domnul conte nu l-am văzut de un car de ani (cuvintele „pe domnul conte" le rostea însă tare de tot, așa ca să nu scape niciunui trecător, demonstrînd astfel întreaga sa natură varșoviană, căci ce însemnătate ar fi putut avea titlul de conte pentru Cracovia ?). Încotro merge domnul conte ? Căci eu — continuă el văzînd că Janusz se eschivează printr-un zîmbet inexpresiv — mă duc să iau masa și n-am nici o societate. Mă aflu aici pentru niște treburi ale unchiului, adică ale prințesei — sora dumneavoastră. E o întîlnire fericită, vom merge împreună la masă, sînteți de acord ?

Janusz consimți îndată. De fapt îi convenea așa ceva. Să meargă de unul singur la restaurantul unde fusese atunci cu Zosia, ce i-ar fi folosit, în fond ? Așa, va merge cu filfizonul ăsta, care va bea vodcă, îi va striga cu glas tare pe chelneri, îl va bate pe umeri și va spune în gura mare „domnule conte." Poate că era lucrul de care avea cea mai imperioasă nevoie : refularea durerii, ștergerea amintirilor, beția cu vodcă, aici, în Cracovia, în aceeași Cracovie. Se bucură chiar la gîndul acesta și, îndreptîndu-se spre restaurant, îl apucă pe Adaś la braț. Łęcki fu nespus de bucuros de cinstea asta și își dădu toată silința să meargă cît mai domol, pentru ca un cît mai mare număr de oameni să-i vadă așa. Trecînd pe lîngă localul „Pod Baranami" („La berbeci"), Adas îl întrebă :

— Ați frecventat localul acesta ?

Și cînd Janusz, zîmbind, negă din cap, el descifră în ochii rotunzi, ca de pisică, ai lui Adaś, că nu-l crede și avu chiar impresia că tînărul își spune în sinea lui :

„Mă duce tipul, dar las' să treacă de la mine."

Adas Łęcki era un cracovian cu mult mai versat decît Janusz. Îl conduse la un restaurant bun, deși mic, de pe Grodzka, chiar lîngă biserica Sf. Andrei. Janusz vru să se oprească, să o privească, să povestească ceva despre tătarii care o impresuraseră cîndva ; Adaś însă nu-l auzea.

— Să mergem, domnule conte, să mergem, îl zorea el. Se vede treaba că se grăbea să ajungă cît mai repede la localul de alături de biserică.

Pe canapeaua roșie căptușită cu mușama, Adaś se simți din prima clipă ca acasă. Și începu să joace rolul de amfitrion, deși nici o clipă nu-i trecuse prin minte că va achita el nota. Începu cu o jumătate de vodcă și heringi. Lui Janusz îi era indiferent. Băură.

În restaurant era doar bufetiera, uscățivă — desigur tuberculoasă — cu ochii scînteietori și

un chelner respingător, scund, mult prea servil, care nu-i plăcuse lui Janusz din capul locului, iar pe măsură ce urechile se porniră să-i vîjîie, îi plăcea tot mai puțin.

Janusz, de altfel, vorbea foarte puțin, lăsîndu-l să pălăvrăgească pe Przebija-Łęcki. După vreo două păhărele acesta îi înfățișa niște perspective strălucite, nu atît pentru el, cît pentru nepotu-su care, peste un an sau un an și jumătate urma să devină major și să-și ia în primire averea lăsată de bunică-sa și administrată în prezent, provizoriu, de prințesa Maria.

— N-aveți idee, domnule conte, zise Adaś, ungîndu-și chifla cu unt proaspăt și punînd pe deasupra o bucată de hering, cît de precisă este în socoteli sora dumneavoastră, deși are dificultăți cu zestrea acelei prințese franțuzoaice. Uneori, unchiu-meu nici nu știe ce să mai facă...

— Nu cumva tocmai asta-i o calitate? întrebă Janusz, asupra căruia vodca n-avea în seara aceea nici un efect. Îndeosebi cînd e vorba de bani străini.

— Ea, domnule, nu se pricepe însă să se folosească de prilej, spuse Adaś pe șleau.

Janusz era neliniștit de faptul că Adaś dădea semne de ebrietate după o cantitate atît de mică de vodcă.

— Ea păstrează toți banii în hîrtii de valoare, așa cum o învață unchi-meu. Nu chiar totul, firește, fiindcă averea asta e, de fapt, imensă, dar o ține în hîrtii, are capitaluri peste hotare. Se pare că și domnul Spychała îi plasează mari sume în bănci străine...

Janusz își încreți fruntea. Adaś — încă destul de treaz pentru a schimba, cît mai repede, tema conversației — adăugă:

— Așadar, domnule, ce-ar fi dacă ai amenaja, de pildă, o herghelie cu cai de curse?

Lăsîndu-se cu spatele pe canapeaua roșie, pe Janusz aproape că-l pufni rîsul.

— Domnule Adaś, dar unde mai există astăzi grajduri pentru cai de curse? Nu ne dă mîna să ne ocupăm de așa ceva...

— Dar, oricum, există, nu-i așa, curse de cai?

— Pentru acest lucru avem, oricum, nevoie de specialiști.

Chelnerul aduse un platou de sticlă plin de rîșcovi de culoare închisă, în oțet.

— Pentru rinichi, asta-i ceva mortal, constată Janusz.

— Suferiți de rinichi? întrebă Adaś.

— Puțin.

— Rinichii? Fleacuri! Hai, să-i dăm drumul, mai departe — și Łęcki ridică din nou paharul.

— Încetișor, încetișor, îl potoli Janusz, simțind cum vodca pune stăpînire și pe el. Deocamdată avea impresia că nu-i nimic, dar își pierduse precizia mișcărilor, îl încurca furculița, șervetul îi căzu pe jos. Ridicîndu-l chelnerul rosti:

— Poftiți, domnule conte.

— Știe deja că sînt conte, remarcă Janusz dînd din umeri.

— Nu-i dați atenție, grăi Adaś clipind din ochi, aici li se spuse tuturor „domnule conte." Și mie îmi spun tot așa...

Janusz se rușină. Era încă destul de treaz.

— Construiți niște grajduri la dumneavoastră, la Komorów, exclamă Adaś cu însuflețire, după al treilea păhărel. E o afacere strălucită.

Janusz nu se lăsă însă cucerit de iluzia acestor perspective.

— De cît numerar dispuneți în total, domnule conte?

— Eu ? N-am nici un fel de numerar, se dezvinovăți Janusz.

— Ei, glumiți, domnule Janusz, continuă Adaś, vă stimez prea mult ca să pot bănui că n-aveți numerar.

— Vai de mine, domnule Adaś, de unde ?

— Hai, noroc, ridică Adaś din nou păhărelul. Turnase singur, fără să-l mai aștepte pe chelner.

Janusz nu se opuse. Accepta orice păhărel, dîndu-l pe gît, dintr-odată, pînă la fund ; avea capul mai tare decît Adaś.

— Vă vom construi, domnule conte, nişte grajduri grozave, se lăudă Łęcki, vom trasa o pistă. O pereche de jochei — şi gata. Ce lucru straşnic ! Şi ce de bănet, cînd calul va cîştiga. Un adevărat „fux“ [1] !

Cuvîntul „fux“ îl pronunță atît de tare, încît chelnerul își închipui că-l chemă pe el. Se repezi în goană la ferestruica bucătăriei și aduse două fripturi în sînge, de culoare cafenie închisă, presărate cu un strat de ceapă bine prăjită. Le puse cele două farfurii în față şi se retrase alături, cu mutra unui cîine ce priveşte cum mănîncă stăpînii.

Janusz simți o oarecare tulburare în ochi. În același timp inima i se umplu de gratitudine față de Adaś, care-l adusese în localul ăsta : acum, nu mai trebuia să stea stingher la hotel și să se întrebe, de ce — la drept vorbind — venise el aici !

— Îți sînt foarte recunoscător, domnule, încercă el să exprime acest lucru repetat de cîteva ori, foarte recunoscător. Uite, am venit aici... stai, că nici nu mai știu de ce-am venit... uite-așa am venit... și vezi dumneata, domnule... Dar

[1] Calul de curse care, prin surprindere, ajunge primul.

la ce bun să ne tot spunem domnule ? Hai să ciocnim un *bruderşaft*...

Adaś era atît de beat, încît nu-l mai impresiona nimic. Treaz de-ar fi fost, gîndul că putea fi „per tu“ cu Janusz Myszyński l-ar fi umplut de mîndrie și plăcere. Acum însă lucrul acesta-l lăsă rece.

— *Bruderşaft ?* zise el. Bine, de acord, vom bea *bruder*. Chelner, strigă foarte tare, deși prea-plecata slugă era chiar acolo, foarte aproape, încă o sticlă !

— Cum aşa, întrebă Janusz înspăimîntat, prima am şi dat-o peste cap ?

— Am dat-o pe gît, răspunse Adaś pe un ton de bețivan, ținînd sticla goală de gîtlej şi întinzînd-o chelnerului, am dat-o pe gît. Așa beau conții ! Pricepi ? !

Dîndu-i sticla, vru să izbească cu pumnul în masă, dar Janusz îl apucă de mînă.

Urmă deci *bruderşaftul*. Adaś se mută pe canapea lîngă Janusz și-l umplu atît de groaznic de bale, încît acesta se șterse cu șervetul. Totul i se învîrtea însă în fața ochilor, iar Adaś rămas lîngă el, bolborosea iarăși ceva despre niște afaceri.

— Căci... eu mă tot uit la voi şi nu mai ştiu ce să cred, repeta el într-una, mă tot uit și nu știu ce să cred. Atîta bănet... și totul se irosește... Îl ascund prin seifuri, prin bănci... Şi doar aici e atîta nevoie de mişcare, mişcare, mişcare, arăta el cu mîinile în fața nasului lui Janusz, mişcare ! Pricepi, Janusz ?

Janusz se îmbătase de tot, dar fără nici un folos ; îl cuprinse aceeaşi neagră disperare, de parcă nu se simțise niciodată atît de stingher. „O neagră disperare, o neagră disperare“ tot

repeta necontenit, deși Adaś nu-i dădea nici o atenție.

— Compot de ananas! comandă el bolborosind chelnerului.

Urmă apoi cafeaua și alte băuturi tari.

— Tu nu mă înțelegi, îi explica Janusz, tu nu mă înțelegi. Tu nu pricepi că am rămas singur de tot.

Adaś tot nu renunțase însă la propunerile lui.

— Trebuie să construiești la Komorów grajduri, grajduri pentru cai de curse. Komorów-ul este o localitate foarte nimerită pentru așa ceva.

De ciudă Janusz turba.

Dădu la o parte farfuria cu compot, răsturnînd păhărelele și cutremurîndu-se de dezgust, strigă:

— Mie mi-a murit nevasta, iar tu îmi vorbești de grajduri pentru curse...

Era atît de beat încît, acoperindu-și fața cu palmele, rămase așa nemișcat. Totul — în cap și în jur — se învîrtea vijelios și se destrăma în mișcarea asta de rotire, în care lucrul cel mai îngrozitor, cel mai dezgustător era că nu putea s-o oprească, oricît efort făcea, de parcă avea în cap o mașină centrifugă, ce-i măcina creierul și-l transforma în unt.

La ultimele cuvinte ale lui Janusz, Adaś se cutremură și el, lăsînd impresia că se trezește. Ceru chelnerului socoteala. Afară se întunecase mult.

— Trebuie să schimbăm localul, propuse el grav, cînd Janusz își dezlipi palmele de pe față. Și-l bătu ușor, prietenește, pe coapsă, gest socotit de Janusz ca fiind cel mai dezgustător.

Totuși ieșiră. Era întuneric și frig. Se țineau de braț. Porniră prin strada Grodzka spre Piață. Trecură din nou pe lîngă biserica Sf. Andrei.

— Te rog să nu-mi mai vorbești de biserica asta, zise Adaś. Cracovia e o gaură obscură.

Într-adevăr, Cracovia i se păru groaznică și lui Janusz. Era întuneric, lămpile ardeau ca prin ceață, respirația era greoaie din pricina umezelii de toamnă. Mergeau cu pași destul de nesiguri. Janusz nu mai asculta ce-i turuia celălalt, fără să se oprească. În sfîrșit înțelese cîteva din vorbele bolborosite de Adaś.

— Crede-mă, Janusz, este acolo o fată grozavă! E un local clasa-ntîi! Crede-mă!

— Unde? întrebă Janusz.

— Să mergem, exclamă el, pornind ceva mai repede.

Ajunseră la stația de taxiuri, dincolo de Sukiennice și urcară într-o mașină veche, dar foarte încăpătoare.

— Automobilul ăsta, zise Adaś, e ca un pat, am putea s-o invităm pe fata aia aici.

— Ho, ho, grăi șoferul, taxiul nu-i un astfel de loc imoral.

Adaś rîse și o duse tot drumul în rîsete pînă ce ajunseră la localul de noapte situat pe strada Wolska, în dosul unei clădiri arătoase.

Firește că era încă prea devreme pentru un local de noapte. Sala mare, inundată de o lumină gălbuie, era goală. Totuși, la una din mesele ascunse discret într-o lojă adîncă și cam întunecată, ședeau „dansatoarele". În sală era, ca și afară, rece și umed, așa că sărmanele îmbrăcaseră tot felul de pulovere de lînă și, pe andrele, tricotau pulovere asemănătoare. N-au fost prea impresionate de sosirea primilor mușterii și lungile andrele de os continuară să se agite grăbit în mîinile lor. Erau patru sau cinci, urîte și slăbănoage, lipite de masă ca Parcele nefericirii, împletind firele unor vieți eșuate.

Janusz și Adaś luară loc la o masă chiar lîngă „parchetul“ de dans. Masa mică putea fi folosită de cel mult trei persoane. Janusz observă că se cam trezise, sala de dancing nu se mai înclina mereu într-o parte, ca restaurantul. Din păcate, cînd se uită la Adaś, constată cu regret că starea acestui tînăr petrecăreț era cu mult mai proastă decît mai înainte. Ședea în fața lui, stacojiu și transpirat, holbîndu-și ochii.

Dar și trezirea lui Janusz se dovedi a fi iluzorie. Afară, în frig, se simțise mai bine, dar de-abia se așeză la măsuță, că din nou începu să i se învălmășească totul în cap, iar măsuța rotindu-se, se îndepărta de el.

— Șvarț, comandă el chelnerului, care de mai multe clipe era lîngă ei.

Cînd izbuti să-și îndrepte în jur o privire ceva mai trează, observă că pe măsuță, se găsea un ibric de cafea neagră, iar în fața lui aburea o ceașcă cu băutura asta. În plus mai era pe masă și o sticlă de coniac franțuzesc. Lîngă Adaś ședea o femeie tînără, slabă, bolnăvicioasă și urîtă îmbrăcată într-o rochie decoltată, verde, împodobită cu mărgele sclipitoare ce-i făcură lui Janusz impresia că-s niște licurici în zbor. Adaś o ținea pe fată de mînă.

Cuprins subit de scrupulele bunei-cuviințe. Janusz se adresă lui Adam :

— Prezintă-mă domnișoarei.

— Las-o încolo, acum cîteva clipe doar v-ați salutat, bolborosi Przebija.

— Nu-mi amintesc.

Fata rîse și se uită curioasă la Janusz, care observă că are ochi mari, negri și extrem de expresivi. I se păru chiar simpatică.

Adaś turnă coniac pe fundul paharelor mari, umflate, dar, cum mîna îi tremura, turna prea mult.

— Ai înnebunit, zise fata. Dacă torni în tine un pahar de coniac atît de mare, nu vei mai fi bun chiar de nimic.

Janusz încercă să-și înmoaie doar buzele. Coniacul avea o mireasmă puternică și atît de minunată, încît te amețea. Aspirarea aerului îi făcu bine, simți cum i se limpezește capul.

Muzica porni să cînte și își dete seama că dancingul era plin de lume. Se vede treaba că stînd așa la masă ațipise cîteva clipe. Fotoliile erau comode. Simți o adevărată ușurare, cînd rămase singur, Adaś invitîndu-și fata la dans. Se așeză mai bine în fotoliu și se uită prin sală. Nu era chiar plină de tot. Cîteva perechi dansau pe „parchet“. Muzicanții, purtînd semifracuri albastre, cîntau cu însuflețire. Era de-abia începutul...

Singurătatea lui Janusz fu întreruptă de un individ în costum gri deschis, care, neținînd seama de conveniențe, se așeză la masa lui. Janusz îl fixă mirat, dar nu spuse nimic.

Omul, încă tînăr și cu părul blond-deschis, îi zîmbi.

— Scuzați, zise el în sfîrșit, văd că sînteți atît de singur.

Janusz, căruia cerculețele începuseră din nou să i se rotească în fața ochilor, zîmbi și el, neputincios, adăugînd :

— Omul este întotdeauna singur.

— Da, da, da, asta-i chiar așa ! se bucură necunoscutul, care, observă Janusz, era și el beat.

După cîteva clipe, liniștit și uitîndu-se curios la Janusz, grăi :

— Pentru dumneavoastră singurătatea nu-i bună deloc.

— Din păcate, dădu din umeri Janusz, nu-i pot găsi leac.

— Dumneavoastră nu trebuie să căutați consolare în pahar.

Janusz, indignîndu-se așa cum fac toți oamenii băuți, spuse violent :

— Și de ce ?

— Fiindcă nu corespunde psihicului dumneavoastră, la fel cum nu vă corespunde nici societatea acelui individ — și arătă cu bărbia spre locul gol, unde șezuse Adaś.

— De unde știți ? întrebă Janusz, așa într-o doară.

— Știu. Îmi imaginez. E de-ajuns să vă privească omul ca să știe totul.

— Eh, chiar totul...

— Da ! firește, nu chiar totul. Dar starea în care vă găsiți în clipa de față... Uite, știți, zise el deodată, cordial, luîndu-i palma în mînă, v-aș sfătui să vă sculați și să mergeți îndată la hotel. Culcați-vă și dormiți. Așa vă va fi foarte bine.

Aplecîndu-se în fotoliu, Janusz clipi din ochi. În clipa acea ar fi dorit, în adevăr, o astfel de liniște, de tăcere. În definitiv, ce caută el aici ?

— Așa-i că am dreptate ? grăi necunoscutul. Cel mai bine vă veți simți la hotel.

Janusz deschise ochii și văzîndu-i chipul comun, dar luminat de o privire înțeleaptă, recunoscu :

— Da ! Aveți dreptate, dar la hotel mă voi simți din nou îngrozitor de singur.

— Vă va fi însă mult mai bine. Vodca nu-i pentru dumneavoastră. Eu vă vorbesc așa, pentru că și eu sînt tot beat !

— Vă mulțumesc.

— Veniți cu mine, îl îmbie blondul, vă voi conduce pînă la garderobă.

Ieșiră. Blondul, care era mai treaz, îi luă numărul și-i căută paltonul. Cînd Janusz era deja îmbrăcat, se repezi spre el Adaś.

— Se poate așa ceva, Janusz ! Tu îmi strici petrecerea, îi reproșă el lui Myszyński, ca și cum ar fi petrecut împreună cel puțin două carnavaluri. De ce pleci ? Nu se procedează așa ! Ce va spune Karolinka ?

— Lucrul ăsta mă interesează cel mai puțin, răspunse Janusz surîzînd. Din clipa în care se hotărîse să se întoarcă la hotel, se simțise admirabil. Era sigur de sine...

— Dumnealui, se adresă calm lui Adaś omul blond, trebuie să meargă acasă.

Cuvintele fură spuse cu atîta autoritate încît Adaś, presupunînd că necunoscutul are unele drepturi speciale, cedă.

— Bine, de acord, voi merge și eu cu tine.

— Îl veți conduce, pînă la hotel ?

— Da, firește, îl voi conduce, numai că, Janusz dragă trebuie să plătim.

— Nu mai am bani, se strîmbă Janusz.

Darnic, omul blond făcu un gest cu mîna.

— Voi achita eu socoteala. Nu vă neliniștiți. Și, adresîndu-se lui Adaś, adăugă : Mergeți, domnilor, direct la hotel. Dar unde locuiește domnul Myszyński ?

— La hotel „Saski".

— În definitiv, nu-i departe. Dar poate că puteți găsi un taximetru.

Cînd ieșiră pe stradă, Adaś își exprimă regretul :

— Ah, Doamne, și cînd te gîndești că totul se anunța atît de frumos. De ce ai plecat ?

— Nu știu, răspunse Janusz sincer.

— Și cine a fost individul care s-a îngrijit de tine ?

— Nu știu, repetă Janusz.

— Cum nu știi ? se cruci Adaś, ca orice om beat. E doar un cunoscut al tău.

— Îl văd pentru întîia oară, mărturisi Janusz.
— Făcea impresia că-i prietenul tău cel mai apropiat.
— Aşa se întîmplă între oameni beţi, zîmbi Janusz.
Ajunse în faţa hotelului. Intrară.
— Domnul acesta va înnopta la mine, spuse Janusz portarului. Adaś, dă-i domnului buletinul
Adaś se uită mirat la Janusz.
— Aici te vei simţi mai bine.
Portarul îi conduse pe amîndoi pînă în cameră. Era puţin neliniştit, căci amîndoi făceau impresia că sînt foarte băuţi. Paturile erau alături şi amîndouă erau făcute. Cei doi bărbaţi se dezbrăcară şi se culcară. Adam stinse lampa.
Janusz întinse mîna spre patul lui Adam şi-i cuprinse pieptul. Adaś se sperie :
— Ce-i ? Ai înnebunit ? strigă el.
— Nu, nu. N-am să-ţi fac nimic, îl asigură Janusz încet, am vrut numai să simt că e lîngă mine un om.
Şi işi opri mîna pe pieptul păros al lui Adaś. Îşi aduse aminte că odinioară adormea aşa, alături de trupul curat, frumos şi sănătos al lui Józio. Trupul lui Adaś era însă transpirat, păros, scîrbos. Deşi îl umplea de dezgust, simţea totuşi sub degete bătăile inimii lui, ceea ce îl făcea să pice de somn, dar nu ca beţivul îngrozitor de beat, ci ca omul îngrozitor de singur.

III

Janusz se convinse că n-are ce să facă la Cracovia, mai ales cînd a doua zi se trezi în camera goală şi străină a hotelului, cu o puternică durere de cap. Se hotărî să se înapoieze la Komorów. Şi cum Adaś ieşise dis-de-dimineaţă, fără să-i lase nici un rînd, se duse la Orbis, la colţul străzii Sf. Ioan, să-şi cumpere un bilet pentru trenul de după amiază.

Vremea continua să fie neplăcută, de toamnă ; o ceaţă învăluitoare se lăsase deasupra Cracoviei, mişcîndu-se de colo pînă colo, aşa încît să poţi doar bănui soarele în dosul pînzelor ei, care, îngălbenite, palide, se tot adunau şi se înălţau spre cer, asemenea unor cupole deasupra turnurilor.

În faţa bisericii Mariane, pe traseul AB, era o mică florărie. La Cracovia florile frumoase se găseau la florăresele din piaţă, prăvăliile nefiind prea grozave. Toamna mai ales erau puţine flori frumoase în vitrine. Atît doar că aci, chiar în mijlocul vitrinei, era expus un buchet de nuntă. Şi cum nu prea erau alte flori, proprietarul magazinului prinsese prilejul acestui buchet — cu destinaţie pentru după-amiază — ca să umple cu el vitrina goală a prăvăliei. Era un buchet simplu de trandafiri albi, împodobiţi cu voal şi prinşi într-o panglică. Spre a fi mai arătos i se mai adăugase şi două calii rigide — folosite şi la coroanele mortuare — ce-l făceau să semene cu un nou născut, înfăşurat în scutece albe. Buchetul era emoţionant atît prin naivitate şi prin aerul lui pretenţios, cît şi prin mărturia sărăciei de duh a unui oraş de provincie.

Văzîndu-l, Janusz gemu, dar, fascinat, se opri în faţa vitrinei. Îşi reaminti cum mersese cu Zosia pe cărarea dintre spice — care-o loveau pe ea peste obraz, iar pe el peste umeri — şi cum avusese impresia că, mergînd înaintea lui, purta în braţe nu un buchet alb de nuntă, ci un copil. Dar, aici, cine se va cununa astăzi ? Şi unde ? În ce biserică ? Fireşte, în biserica Mariane... Cîtă credinţă — a omului în viaţă — este cuprinsă

într-un singur buchet ? Cîtă credință neclintită, pe care nimic n-o poate speria ?

În tren se hotărî să intre direct în vagonul restaurant și să guste puțin vin roșu. Credea că-i va ajuta împotriva durerii de cap, împotriva mahmurelii rămase nu după coniacul din seara trecută, ci după vizitele de ieri de la mătușa Marta și de la doamna profesor Wagner. În definitiv, trebuia să se împace cu gîndul că în anumite stări nu-i poate folosi nimic. Așa precum bolnavul caută ușurare luînd o poziție sau alta în pat, la fel și el căuta un ajutor în întîmplările din afară și, evident, nu-i erau de nici un ajutor. Nu numai în moarte este omul singur ; moartea-i atît de unică, încît față de caracterul acestui eveniment și-ar fi uitat poate de singurătate. În suferință însă, omul este și mai stingher. Aici nu te mai poate ajuta nimic, nici fotografia oferită de mătușa Marta, nici vodca lui Adaś Przebija-Łęcki. Nu-i nimic altceva de făcut decît să reziști.

Pe geam se perindau priveliști din jurul Cracoviei — dealuri și văi acoperite toate cu tinerele vlăstare de toamnă ale secarei, ori cu brazde răsturnate. Înainte de a apune, soarele își aruncă încă o dată privirile printre nouri, făcînd să planeze deasupra peisajului sărăcăcios și trist o strălucire întîrziată... „Trebuie să rezistăm".

— Bună ziua, domnule, auzi el un glas, permiteți să iau loc ?

De masa lui se apropie omul blond, cu nasul cîrn, care ieri seară, la dancing, se îngrijise de el, și zise, așezîndu-se :

— Iertați-mă, vă deranjez mereu cu prezența mea. Mă numesc Martwinski, doctorul Martwinski...

Janusz auzise undeva numele acesta, care de fapt nu-i spunea nimic. Totuși, zîmbind, îi răspunse :

— Dimpotrivă, astăzi aș vrea să stau cu cineva de vorbă.

— Spre deosebire de ieri ?

— O, și ieri am vrut foarte mult, numai că n-am putut, continuă Janusz să zîmbească.

— Întoarcerea a decurs în condiții fericite ?

— Da, cît se poate de bune. Poftiți, gustați un pic.

— Vă mulțumesc. Vinul roșu e foarte bun în asemenea cazuri — și doctorul deveni deodată serios. Părerea mea este că n-ar trebui să repetați cele întîmplate. Așa ceva nu-i pentru dumneavoastră.

— Oh, domnule doctor, dădu Janusz din umeri, lăsați. N-aveți de unde ști ce e bun și ce e rău pentru om.

— Un medic obișnuit, firește, nu știe. El are prescripțiile lui, pe care încearcă să le impună pacienților. Dar eu, după cum știți, sînt psihiatru.

Janusz își încreți fruntea.

— Poate freudist ?

— Da, întrucîtva și freudist. Desigur cu multe, foarte multe rezerve. Prin forța lucrurilor trebuie să fiu psiholog. Și tocmai de aceea vă spun că nu trebuie să vă apucați de asemenea lucruri. Tînărul care v-a însoțit, n-are decît, cît îi place, complexul lui e de taur, iar nervii ca de oțel, dar dumneavoastră... nu vă sfătuiesc.

— Dacă trebuie să fiu sincer, reluă Janusz, și doar e știut că în fața unui psihanalist, trebuie să fii ca la spovedanie...

— Mai sincer — și mai sincer decît la spovedanie. Nu trebuie un portret fals.

— Da. Deci dacă-i să fiu sincer, atunci ce-mi rămîne de făcut ? Nu-mi rămîne decît un singur lucru : pustnicia.

— Şi impresia mea este că va fi cel mai bun lucru. Pustnicia, adică singurătatea, ruperea de lume. De altfel lumea, cu toate semnificaţiile acestui cuvînt, nu v-a interesat, după cît se pare, niciodată.

— Ba da. Aspectele lumii.

— Călătoriile ? Şi ele sînt o rupere, o rupere din mediul propriu, o alienaţie, o solitudine.

— *Die Liebe liebt das Wandern* [1], zise Janusz, aşa pe neaşteptate, surprinzător chiar şi pentru el. Era un citat din aria lui Schubert, pe care o cîntase Ola.

— Asta-i cu totul altceva, zîmbi doctorul Martwinski şi faţa i se lumină atît de mult de zîmbetul acesta, încît Janusz simţi o uşurare la inimă.

— Fiindcă, fără îndoială, închis în această singurătate, continuă medicul, vă va fi în curînd lehamite de tot restul. Şi atunci, *per a contrario*, vă veţi găsi în sfîrşit locul în viaţă.

— Domnule doctor, zise Janusz, recunosc că de patruzeci de ani caut aşa-zisul meu loc în viaţă şi nu prea pot să-l găsesc. Sînt, în toate privinţele, un diletant.

Martwinski dădu din umeri.

— Viaţa o poţi privi şi aşa. Am avut însă impresia, spuse el, că aveţi în dumneavoastră un material destul de solid, din care se poate face ceva cu adevărat. Nu există un diletantism veşnic.

— Şi totuşi... şopti Janusz şi căzu pe gînduri, cu ochii pe fereastra vagonului.

[1] Dragostea iubeşte călătoriile (germ.).

Peisajul din ţinuturile Cracoviei şi Kielce se profila dincolo de fereastră, în viteza trenului. Nu semăna deloc cu peisajul din împrejurimile Komorów-ului, fiind pentru el — cum îşi mărturisi în gînd — un peisaj cu desăvîrşire străin.

— Nu sînteţi de părere că prăbuşirea provine din lovitura primită atunci, domnule doctor, şi care a făcut din mine *un déraciné* [1]. Dacă aş fi rămas în Ucraina, dacă m-aş fi alăturat curentului revoluţiei, oare n-aş mai fi resimţit înstrăinarea aceea de tot şi de toate ? Aş fi fost oare legat de ceva ?

Doctorul îl examină atent. Nu mai era o conversaţie de vagon-restaurant.

— Vă miraţi, domnule doctor ? întrebă Janusz. Eu, după beţia de ieri, am încă limba dezlegată. Iar dumneavoastră acţionaţi asupra mea atît de relaxant. Ştiţi bine lucrul acesta şi tindeţi singur spre el.

Martwinski zîmbi.

— Nici nu poate fi vorba de vreo tendinţă. Toate astea vin de la sine. Doar n-am avut cunoştinţă de nimic în clipa în care m-am aşezat la masa dumneavoastră, în localul de noapte.

— Oricum, e cert că aţi ştiut ceva. Căci altfel nu v-aţi fi aşezat la masă.

— Am ştiut un singur lucru, zise psihiatrul pe ton serios, şi anume că omul cu care aţi fost nu este o societate potrivită pentru dumneavoastră.

— Mai degrabă eu l-am atras în localul acela.

— Da. Înţeleg. Dar, în general, de ce aţi venit la Cracovia ?

— Nici eu nu ştiu. Ceva mă goneşte din urmă. Vreau să vizitez locul amintirilor.

[1] Dezrădăcinat (fr.).

— Oare toate locurile amintirilor? întrebă Martwinski semnificativ.
Janusz zîmbi șters și o clipă nu răspunse.
— Atît de străin e peisajul ăsta pentru mine!
— Căutați alte peisaje.
— Nu, zise Janusz, eu nu caut alte peisaje.
— Urciorul nu merge de multe ori la apă, observă medicul.
— Da, așa-i. De aceea eu nu caut toate locurile amintirilor. Caut doar două feluri de peisaje. Ele însă se schimbă nespus de mult... Cel puțin în ce privește Cracovia.
Tăcură cîteva clipe. Janusz își concentră privirea asupra paharului cu vin roșu. Își încreți sprîncenele adînc, ca și cum s-ar fi pregătit să facă ceva important.
— Am iubit două femei, zise el deodată, ridicîndu-și ochii spre doctor.
Martwinski făcea impresia că s-a cam speriat puțin de confesiunea asta, provocată chiar de el.
— Și iată, nu sînt sigur dacă am iubit, adăugă Janusz. Apoi zîmbi din nou, neputincios, așezîndu-și mîinile pe fața de masă. Vreau să verific la fața locului dar, zise el, nu iese nimic.
— Asemenea reconstituiri vitale de regulă eșuează. Dar eu v-aș recomanda altceva: să plecați în țara copilăriei și tinereții dumneavoastră. Să vedeți cu ce impresii vă veți alege.
— Am tocmai un astfel de plan, spuse Janusz pe un ton serios; deocamdată, am vizitat Cracovia.
— Da. Numai că ați ales o metodă nepotrivită. Alcoolul nu limpezește niciodată nimic, mai degrabă întunecă. Alcoolul e ceva prea primitiv. Și-apoi, societatea în care vă găsiți...
— Altfel aș fi foarte singur, șopti Janusz.
— N-ar fi ceva nou pentru dumneavoastră.

— Da, însă tocmai ieri a fost ceva de nesuportat.
— Oamenii de tipul lui Adaś Przebija-Łęcki nu distrug singurătatea. În plus, chiar și la beție, ei urmăresc soluționarea unor afaceri.
Și chiar în clipa aceea pătrunse în vagonul-restaurant Adaś în societatea unei femei tinere, foarte elegante. Șovăi o clipă, neștiind dacă trebuie să nu-l observe pe Myszyński sau să-l salute. Dar era prea tîrziu, nu mai putea da înapoi. Se repezi deci la tovarășul său de ieri seară.
— Ah, Janusz, scuză-mă, te rog cît se poate de insistent, dar a trebuit să te părăsesc în zorii zilei, strigă el cu glas tare, să-l audă tot vagonul, subliniind în mod deosebit cuvîntul „te". Și nici măcar n-am căzut de acord cînd să mă întorc.
— Ai fi putut să-mi lași cîteva rînduri, dacă țineai să nu mă trezești, zise Janusz indiferent.
— Evident, natural, se indignă Adaś pe sine însuși, dar, uite, am promis mătușii mele că voi înnopta la ea. E verișoara mea, zise el, mai încet, arătînd-o cu ochii pe doamna ce ocupase un loc în fundul vagonului; mi-a fost însă teamă că mătușa, sărmana, va fi neliniștită, m-am sculat repede în zori și m-am dus imediat în strada Batory. Te rog să mă ierți. Ne vom întoarce însă împreună...
— Da, e admirabil, confirmă Janusz.
— Scuză-mă, dar, înțelegi, repetă Adaś înclinîndu-se nepăsător. Mirosea a vodcă și apă de colonie de calitate superioară. Și, triumfător, se îndreptă spre însoțitoarea lui.
— Domnule doctor, își reaminti Janusz, dumneavoastră ați plătit aseară pentru noi?
— Într-adevăr, o nimica toată, spuse Martwinski și strînse în palma lui albă mîna lui Janusz, apropiind-o de fața de masă: Amicul

dumneavoastră Adaś a apucat-o însă pe un drum greşit. Ar fi bine s-o preveniţi pe sora dumneavoastră.

— Soră-mea nu primeşte sfaturi de la mine, zîmbi Janusz ironic, mai ales în probleme administrativ-financiare.

— Vreţi să treceţi în compartiment ? mai întrebă doctorul.

— Da ! Poate că voi putea aţipi înainte de a ajunge la Varşovia. Am un fotoliu foarte bun, lîngă fereastră.

— Dacă veţi avea nevoie de mine, adause medicul, sînt întotdeauna la ordinele dumneavoastră.

Janusz zîmbi de data asta, altfel, cu neîncredere.

— Vreau să ştiţi că deocamdată n-am de gînd să merg la doctori.

— Aţi avut vreo decepţie ?

— N-am avut, deoarece niciodată nu le-am acordat încredere. Doar în ce priveşte copilul... m-au prevenit, îndată după naşterea lui, că are inima hipofuncţională, sau... cum i-o mai fi zicînd medicii...

— Eu sînt numai psihiatru, preciză Martwinski, cu o nuanţă ironică, adică un medic de suflete... — ironia lui devenind acum şi mai clară.

Janusz se indignă.

— Nu-mi place cînd cineva vorbeşte ironic de propria lui profesiune.

— Eu nu ironizez.

Martwinski puse din nou palma lui caldă pe mîna îngheţată a lui Janusz şi, uitîndu-se ţintă în ochii lui, vorbi :

— Aşadar porniţi la drum. Mergeţi şi căutaţi locurile unde aţi pierdut bucăţică cu bucăţică tot ce avem mai preţios : viaţa. Uitaţi-vă la tot şi la toate. Tinereţea şi aşa n-o veţi regăsi şi nu veţi

putea răspunde la nici una din întrebările ce vi le puneţi. Să aveţi însă grijă de un singur lucru : niciodată să nu staţi la marginea prăpastiei...

Janusz îşi retrase mîna, chemă chelnerul şi plăti. Luîndu-şi rămas-bun de la doctor îi spuse simplu :

— Mulţumesc.

Merse apoi în compartimentul lui, îşi rezemă capul de capătul fotoliului şi adormi, ori moţăi. Simţi cum Adaś se opri de două ori la marginea compartimentului ; se prefăcu însă că doarme, numai ca să nu-i audă îngrozitoarea lui voce. Tîrziu, seara, ajunse la Varșovia și înnoptă în casa de pe Bracka. Vorbi despre Adaś cu domnişoara Tekla, dar ea dădu doar din umeri :

— Despre el nu ştiu să-ţi spun nimic. Este favoritul favoritului.

IV

La Odesa, Janusz ajunse în vara anului 1936, după repetate stăruințe făcute de Spychała pentru obținerea vizei. Nu putu să călătorească însă prin Kiev, nici prin România ori pe mare, așa cum dorise o clipă, ci fu silit să facă drumul prin Moscova. De altfel petrecuse aici doar o seară, de la o gară la alta, iar a doua zi înainta spre sud, prin cunoscutul peisaj al Voliniei și al Ucrainei. Cu cea mai profundă emoție regăsea orizontul bine întipărit în memorie, nespus de larg, neacoperit cu nici un fel de copaci, cu nici o pădurice. Pînă la limita vizibilității se întindeau nesfîrșitele lanuri de cereale. Secerișul nu începuse încă, dar spicele se îngălbeneau, devenind aurii. Soarele asfințea pe cerul curat, ca și cum s-ar fi cufundat în valurile aurii ale grînelor. După

apusul soarelui nu se făcea răcoare, dar domnea căldura aceea, caracteristică nopţilor ucrainiene. Trenul înainta încet şi se oprea destul de des. Cînd apărea un sat, era un sat adevărat, întins, risipit de-a lungul văilor înguste sau pe malurile unui iaz imens, azuriu. Spre seară ajunseră pe întinsul stepelor. Arate şi însămînţate, ele se deosebeau însă de ogoarele Ucrainei. Erau netede ca masa şi lipsite de farmec. Nu aveau nici dealuri, nici livezi pitoreşti. Pînă şi vîlcelele — concave — aveau un alt caracter.

Peste noapte nu dormi. Îşi reaminti călătoria de la Mańkówka, în urmă cu douăzeci şi doi de ani. Şi cum făcea aproape acelaşi drum, numele staţiilor, configuraţia terenului şi însuşi ritmul trenului, care nu se schimbase, îi readuceau în minte amănunte ce i se păreau de mult şi cu desăvîrşire uitate. Acum, îşi aducea aminte — deşi cu o săptămînă mai înainte n-ar fi putut răspunde nimic — cu ce cai venise la staţie. Cum era căptuşită brişca care îl transportase şi cine era vizitiul de pe capră. Ţinea minte ce haine purtase — gri — dar mai exact de un albastru închis, cu guler înalt (scrobit, s-ar fi putut altfel !) şi cu cravată verde. Cînd închidea ochii i se părea uneori, mai ales cînd dormita — că este aceeaşi călătorie — şi că în curînd o va cunoaşte pe Ariadna, că va lega prietenie cu Edgar. Dar Volodia ? Doar trebuia şi el să fie undeva pe-aici.

Cînd se coborî dimineaţa în gară, fu acaparat imediat de reprezentanta „Inturist"-ului, micuţa şi negricioasa Fanny Naumova. I-a spus categoric că este sub ocrotirea ei şi într-adevăr îl conduse ca pe un bagaj la hotel, părăsindu-l abia după ce-l plasase în cameră, după pertractări destul de îndelungate cu diferite organe, nespus de numeroase la fiecare etaj. Hotelul era vechiul „Continental", în prezent „Moscova". Cînd în sfîrşit rămase singur în odaia înaltă, imensă, cu arcade la ferestre, se simţi obosit şi se culcă. Se dezbrăcă, intră în pat şi adormi atît de adînc, încît nu ştia — cînd s-a trezit — unde se află. Patul mare şi tavanul înalt i se părură o viziune de coşmar. Trecu destulă vreme pînă să-şi vină în fire.

Îl trezi, de-a binelea, telefonul. Fania Naumova îl întrebă într-o franceză impecabilă (Janusz se prefăcuse că uitase limba rusă), ce planuri are pentru după-amiază. Janusz îi spuse că nu are nici un fel de proiecte şi rugă ghidul să treacă pe la orele şapte, să meargă împreună undeva la cină.

— Astăzi e atît de cald, zise Fania, vom merge pe terasă.

— Cum doriţi, aprobă Janusz, putem să mergem şi pe terasă. Dar unde-i terasa asta ?

— Nu-i departe, în noul hotel „Leningrad".

— Perfect.

Janusz consimţi bucuros, deoarece chestiunea nu avea pentru el importanţă. Se sculă, se îmbrăcă şi ieşi pe stradă. Încă de dimineaţa, îndată după sosire, avusese senzaţia — acum statornicită în el definitiv — că se afla într-un oraş cu desăvîrşire străin, necunoscut. Deşi de la plecarea lui din Odesa oraşul nu crescuse, i se păru mai mic, inferior celui ce-l avea în minte. Şi, în plus, locuit de oameni ce i se păreau cu desăvîrşire exotici. Nu erau asiatici, dar nici europeni nu erau. Îmbrăcaţi cu toţii în pantofi de pînză identici, în pantaloni bleumarin decoloraţi şi în nişte cămăşi stranii. Îl uimi şi faptul că toţi purtau serviete.

— De ce, la naiba, or fi ţinînd ei servietele alea în mînă ?

Mulțimea nu era tristă, dimpotrivă, era plină de o înviorare meridională, iar femeile (celebrele „odesiene") foarte chipeșe. Numai că toate astea, la un loc, i se păreau cu desăvîrșire străine, de neînțeles. Fu izbit, pe deasupra, de lipsa culorilor. Ambalajul, hîrtia, rochițele fetelor, încălțămintea, bomboanele — toate aveau aceeași culoare ștearsă. Era aspectul cel mai străin. De aceea ochii-i fugeau spre colțurile străzilor, locuri unde mese întregi de lemn pe rotile erau încărcate cu grămezi de căpșuni și zmeură. Culoarea deschisă a fructelor îi bucura inima.

Și în plus îl punea nespus de mult pe gînduri faptul că atîția oameni se aflau pe stradă. Mișcarea neîncetată, grăbită a oamenilor îl făcu să se gîndească la versurile lui Pușkin:

Skoliko ih, kuda ih goniat.
Cito tak jalobno poiut? [1]

Trotuarele erau ticsite de oameni care se grăbeau, toți umblau repede, întrecîndu-se unii pe alții, fără să se uite unul la celălalt, călcînd în fugă spre țeluri ce nu puteau fi precis definite. Privind fețele oamenilor, citi pe toate aceeași grabă și încordare. Expresiile chipurilor erau lipsite de destindere, mușchii fețelor obișnuit rigizi, gurile crispate, iar ochii evitau privirile altora. La persoanele mai vîrstnice se putea observa, mai ales, întunecarea totală a expresiei chipurilor lor. Tinerii, ca tinerii. Rîdeau. Băieții se uitau după fete. Janusz nu-i putea defini dacă sînt muncitori de port, tineri funcționari, ori studenți? Și toți la fel de scunzi, de iuți și de străini. Cu desăvîrșire străini. Și doar, odinioară, se simțise

[1] Cîți sînt ei, încotro îi alungă de cîntă atît de jalnic? (rus.).

ca la el acasă în orașul ăsta. Se întoarse destul de repede la hotel și o așteptă pe Fania Naumova. Se tot gîndea ce să-i spună: de ce a venit la Odesa; dar Fanny Naumova nu-i puse întrebarea asta, de parcă n-ar fi interesat-o, ori ar fi știut precis despre ce este vorba. L-a întrebat ce ar vrea să vadă.

— Evident, marea, răspunse Janusz; vom merge mîine dimineață la plajă, la locurile anume de viligiatură.

Fanny Naumova de asemenea nu-i puse nici măcar întrebarea — atît de simplă — dacă a cunoscut anterior Odesa.

La propunerea de a vizita *„dacinîh mestnostei"* [1], i-a sugerat să meargă, mîine, „la Fîntîni".

— Aici sînt așa-zisele trei fîntîni, porni ea să explice, dar, apoi, se opri brusc și se uită la Janusz. Era limpede că știa totul.

Totuși, nu știa totul și se convinse chiar în seara aceea, cînd merseră la cină.

Luară loc pe terasa unei clădiri înalte; la mesele vecine ședeau oameni la fel de fără noimă, ca și cei de pe străzi, cu singura deosebire că se vedea că sînt veniți din altă parte, din Moscova, din Leningrad, din alte capitale și priveau cu oarecare dezaprobare pe cei de pe terasă.

Lui Janusz însă îi plăcu. Atît serviciile de masă, cît și siluetele chelnerilor păstrau unele urme ale timpurilor trecute. Chiar mesele îi reaminteau sala centrală din Koziatîn — nod de cale ferată, pe unde trecuse odinioară, de cîte ori fusese nevoit să meargă la Kiev sau la Jitomir. Pe terasa asta, adăpostită de un înalt perete de sticlă și de marchize, domnea același miros ca la Kaziatîn: mirosul de borș ucrainian cu smîntînă

[1] Locurile de viligiatură (rus.).

și de piroșcă cu varză. Pofti să rupă în două o piroșcă scoasă din cuptor și să-i miroasă umplutura de varză, amestecată cu orez și cu ciuperci tocate. Comandă pentru el un bulion cu piroști. Își făcuse iluzii că vor fi identice cu cele din Koziatîn. Dar, deși palmierii din donițele mari erau aceiași, șervetele scrobite absolut identice cu cele de odinioară, din gară, iar chelnerul binevoitor, prietenos, aidoma celui de demult, cînd Janusz ședea cu tată-su la rotunda masă centrală — piroștile erau cu totul altele, din făină proastă și necoapte. Deși pe terasă domnea apetisantul miros al unui restaurant străvechi, umplutura piroștilor era lipsită de această mireasmă. Fanny Naumova ceru să se servească un vin din Crimeia. Fiind bine răcit în sticle suple, Janusz — căruia i se păru excelent — căpătă buna dispoziție și porni să glumească cu ghidul pe tema modului de viață burghez, pe care-l ducea tot conducînd străinii prin Odesa.

— Uitați că am și eu casa mea, suspină însoțitoarea — și treburile mele personale.

Spusese cuvintele astea cu atîta sinceritate, încît lui Janusz îi păru rău.

Bău și al doilea pahar din minunatul vin. Și atunci, observă că cineva se uită la el pătrunzător, chiar sub peretele de sticlă. Era un militar. Alături, doi copii, mai de grabă niște adolescenți, fata, poate de cincisprezece ani, iar băiatul de vreo doisprezece. Amîndoi, foarte bruneți, de o frumusețe meridională care, în clipa aceea, sărea tuturor în ochi. Se putea spune, chiar la o privire fugară, că frumusețea acestor tineri va fi de scurtă durată. Tatăl lor, militarul, fusese desigur și el, cîndva, foarte frumos. Îi rămăseseră doar ochii, mari, umezi, sudici, care la locuitorii Caucazului capătă o puternică expresie,

precum ochii căprioarelor, ori ai unora din dansatoarele ruse. Acum, ochii aceștia zăceau într-un chip deformat, nasul cîndva ascuțit se schimbase într-un organ inflamat, ovalul feței atîrnînd într-un chip deosebit și formînd, sub bărbie și sub urechi, cute adînci.

La început Janusz ignoră privirea militarului, persistent ațintită asupra sa. Nu cunoștea gradele sovietice și nu știa ce rang are ofițerul ce ședea în fața lui. Janusz își concentră atenția asupra frumoșilor lui copii. Fata se ruga cu drăgălășenie să i se toarne un pic de vin, ceea ce se vede că tatăl nu-i îngăduia. Apoi, văzînd că militarul nu se ocupă de copii, ci privește țintă, în spațiu, cercetă pe fratele ei. Frățiorul era surprinzător, bine făcut, de statură mijlocie, cu ochi negri nespus de mari și cu o expresie ce da un farmec de nedescris feței lui slabe, lunguiețe, dar de rasă. Un oarecare luciu al ochilor îi reaminti unele impresii, nedefinite. Un fel teatral de a ridica ochii (băiatul simula ceva și era vizibil că joacă teatru pentru tatăl și sora lui, ca și pentru chelner, ambițiile lui oprindu-se aici, fără a acorda atenție celor din jur, ca și cum ar fi fost acasă) îi aduse aminte, cu siguranță, o anumită seară petrecută la Odesa și fără voie recită o strofă veche, uitată :

O, krasnîi parus
V zelionoi dali,
Ciornîi steklarus
Na temnoi șali. [1]

Fanny Naumova rîse.

— Spuneați că nu cunoașteți limba rusă, și ați recitat versurile lui Blok.

---

[1] O, velă roșie / În depărtarea verde,
Mărgele negre / Pe șalul de culoare închisă (rus.).

Janusz se zăpăci.

— Le-am uitat! Astea sînt versurile lui Blok?

— Desigur. Cum de le țineți minte?

Janusz nu răspunse; se uită însă atent la militarul de vizavi. Observă cum acesta, printr-un gest încet, de-abia vizibil și continuînd să-l privească, ridică degetul arătător în sus și-l duse la buze. Semnul tăcerii era foarte elocvent.

Janusz se făcu palid și-și întoarse ochii. De-abia acum îl recunoscu. Era Volodia. Se porni pe un rîs nefiresc și reluă conversația cu Fanny Naumova.

— Îmi cunoașteți desigur biografia, zise el aplecîndu-se spre ghid. Știți că am absolvit gimnaziul din Jitomir. Numai că de-atunci n-am mai vorbit limba rusă și am uitat-o cu desăvîrșire. Dacă doriți, putem încerca să vorbim rusește... Numai că îmi vor lipsi cuvintele...

— *Mais non, non, non*, rîse destul de neașteptat Fania, *on parle français, si c'est plus facile pour vous.* [1]

— *Comme vous voulez* [2], răspunse Janusz.

Chelnerul se aplecă în mod discret și turnă din nou vin în pahare.

Janusz, ridicînd paharul la gură, observă că-i tremură mîinile. Îi fu teamă să se uite la masa din față, deoarece zărise cu coada ochiului că acolo se petrecea ceva.

Fanny Naumova rîse.

— Priviți, domnule, ce frumos e băiatul acela. Dar răzgîiat... *(„bolovanîi malcișka...")*, adăugă ea pe rusește.

---

[1] Nu, nu, nu, voi vorbi în limba franceză, dacă e mai ușor pentru dumneavoastră (fr.).
[2] Cum doriți (fr.).

Janusz se uită în grabă. Băiatul îngenunchiase pe scaun, sprijinindu-și coatele pe masă și în chipul acesta își mînca înghețata. Tatăl, mînios, îi spuse ceva amenințător, arătîndu-i că toată lumea se uită la el, lucru ce însă nu-i făcu băiatului nici o impresie.

Janusz își luă, cît putu de repede, ochii de la masa aceea. Văzuse că Volodia, vorbind fiului, aruncase cîteva priviri în direcția lui. Fu înspăimîntat de gestul tăcerii. Înseamnă el, oare, închiderea definitivă a trecutului și pentru el și pentru Volodia?

— Se pare că sînt niște cîntăreți — spuse ghidul.

— Cum așa? Cîntăreți?

— S-ar părea că micuții cîntă — așa mi-a spus chelnerul, zise ea. Cu toată experiența dobîndită într-o oarecare măsură, Fanny Naumova nu observase jocul privirilor între cele două mese. Chemă chelnerul și-i ceru să servească și înghețată. Janusz se sperie. Îi era teamă să nu dureze prea mult.

— Poate e mai bine să renunțăm?

— De ce? Au aici o înghețată foarte bună, zise Fania cu bonomie.

Mîncară înghețata și băură cafeaua. Janusz simțea asupra-i privirea militarului cel gras. De teamă să nu se uite cumva în partea aceea, se ridică de la masă, simulînd că este foarte captivat de conversația cu Fanny Naumova. Citise în ochii tinerei femei expresia unei spaime. Aceasta nu prea știa cărui fapt poate atribui înviorarea lui Janusz și accentul atît de puternic ce-l punea în conversația cu ea. Din fericire părăsiră terasa și Janusz nu-și mai întoarse privirea. De altfel nici nu mai avea nevoie să se uite. Ajungînd în odaia de la hotel, bine încălzită, abia închise

pleoapele, că şi zări, îndată, pe militarul cel gras uitîndu-se la el fără întrerupere, ca şi perechea aceia de fermecători copii ce se zbenguiau, atît de capricioşi, în jurul mesei. Nu vru însă să recunoască, în sinea lui, că micuţul — în orice poză, în fiece mişcare şi mai ales cînd îngenunchiase pe scaun şi devora cu lăcomie îngheţata — îi reamintea de Ariadna.

Venise la Odesa ca să-i caute urma, să-şi reamintească de strada şi casa unde venise şi în care o cunoscuse. Şi n-a găsit nici una, nici alta, totul fiind cu desăvîrşire schimbat, cu desăvîrşire străin. Dar copilul acela îngenunchiat pe scaun, băiatul acela cu micuţul lui chip bărbătesc, tuns aşa cum se tundea Ariadna la Paris, cu slăbiciunea lui tinerească, era Ariadna aidoma, tînără, vie. Se admiră chiar pe sine însuşi că, deşi nepregătit pentru aşa ceva, avusese atîta forţă, acolo, la masă, să stea de vorbă cu Fanny Naumova, să bea vin, să mănînce îngheţata şi chiar să nu răspundă nici printr-o singură clipire de ochi la gestul lui Volodia poruncind tăcere.

Fu cuprins totodată şi de un sentiment de nelinişte. Atît de mult se perfecţionase în „educaţia perfectă", încît era în stare să nu lase să se vadă cît de puternice erau sentimentele ce-i zguduiau sufletul. Inima începu să-i bată ca un ciocan ; pe neaşteptate se simţi tînăr, altul, renăscut şi niciunul din toate aceste simţăminte nu se exterioriza.

Ce-i de făcut ? Avea de-acum totul. Se putea întoarce la Varşovia. Asemănarea cu Ariadna a nepoţelului ei rezolvase toate problemele : întotdeauna şi pretutindeni doar Ariadna. Dar Ariadna de odinioară — cea în rochia ei pretenţioasă cu perle de sticlă, prima Ariadnă, Ariadna cu versurile din Blok — aceea nu mai exista, dispăruse de mult şi în nici un chip nu mai putea să apară.

Adormi. În vis, îi apăru Zosia. Ştia că a murit, dar era vie şi stătea cu el de vorbă, pe canapea, la Komorów. Îşi dăduse capul pe spate, aşa cum făcea întotdeauna, cînd, în viaţă fiind rîdea şi era bine dispusă. Rîdea nespus de voios şi, deodată, încetă să mai rîdă şi-l apucă de mînă. Se uită ţintă în ochii lui Janusz şi-i zise : „E bine, desigur, că am murit, o vei putea iubi pe Ariadna aia a ta !" Apoi îşi apropie obrazul de obrazul lui şi ochii de ochii lui. Şi ochii ei se măreau uitîndu-se la el, şi faţa ei întreagă se mărea, se apropia şi în acelaşi timp se destrăma jurîmprejur.

Se trezi ţipînd.

Nu dormea, dar nici deplin conştient nu era. Nu ţinea minte precis şi voia să-şi reamintească dacă Zosia ştiuse despre Ariadna. Dacă îi vorbise el vreodată de ea ? A trebuit să-i vorbească ; desigur, i-a vorbit. Dacă nu i-a spus de Ariadna, a înşelat-o în mod nedemn. A trebuit, desigur să-i spună că în viaţa lui a existat o astfel de femeie. Dar Ariadnei, i-a vorbit oare de Zosia ? Acum înţelegea că pe jumătate moţăie şi că gîndurile ce creşteau în el sînt vise. Treptat, gîndurile se schimbau în căpşuni roşii, risipite pe mesele din piaţă, în timp ce toată iubirea lui devenea o mare grămadă de astfel de fructe. Zosia se apleca deasupra căpşunilor, iar el îi spunea : „Eu ţi-am spus întotdeauna, Zosia, că eu vă iubesc !" Vorbise la plural, fiindcă Zosiile fuseseră multe, vreo zece-cincisprezece. Dînd din cap negativ, ea-i explica : „Nu-i aşa cum zici, fiindcă eu am murit şi bine am făcut că am murit ; acum cel puţin ştiu că nu m-ai iubit !" „Dar eu te-am iubit !" strigă Janusz şi din nou se trezi doar pe jumă-

tate. Cu greu putea să doarmă în hotelul acela din Odesa, după întîlnirea cu Volodia și copiii lui.

Dar a doua zi se sculă oarecum odihnit și pe la unsprezece Fanny Naumova își făcu apariția. Ținea în mînă un plic.

— O scrisoare pentru dumneavoastră.

— Scrisoare ? se miră Janusz.

— Vreo invitație.

Janusz văzu cu uimire că este invitat pentru seara aceea la un concert organizat cu prilejul întîlnirii corpului pedagogic din Odesa. Fu foarte uimit. Numele artiștilor care luau parte la concert nu-i spuneau nimic. Se uită la Fania.

— Nu mergeți ?

— Ce părere aveți ?

— Știu și eu ? Socot că ar putea să vă intereseze un astfel de concert al amatorilor noștri. Vă sfătuiesc să mergeți.

— Sînteți înțelepciunea întruchipată, domnișoară Fanny, proclamă Janusz amuzat, așa pe neașteptate.

— Și acum vom merge la mare, propuse ghidul.

Porniră, ca pe vremuri, cu tramvaiul. Coborîră la Fîntîna de Mijloc.

De-abia cînd printr-o potecă ajunseră la plajă, Janusz își dădu seama că acolo era chiar vila familiei Szyller. Schimbările exterioare ale întregii case îi cam zdruncinară liniștea. Gardul împrejmuitor fusese dărîmat, sau poate furat, grădina dispăruse, lăstarii de salcîmi în care se ascundea Józio și unde Ola vorbea cu Spychała (Janusz cunoștea locurile astea din spusele altora), nu mai existau, după cum fusese desființată și ieșirea „particulară“ din vilă spre plajă. Cînd o priveai de jos, dinspre plajă, casa părea goală și gălbejită, făcînd impresia unei construcții nespus de vechi. Se adîncise în pămînt de bătrînețe, ca o ciupercă și acoperișul pe alocurea prăbușit lăsa desigur apa să curgă înlăuntru. Prin ferestrele lipsite de perdele se puteau vedea în toate odăile, și sus și jos, paturi de fier. Era aici un fel de colonie de vară sau preventoriu pentru copii. O mulțime de oameni mărunți, cu șorțuri decolorate se tot învîrteau în jurul casei, iar copiii, ca niște insecte, umpleau balcoanele și deschizăturile ferestrelor, unii fiind chiar goi și zgîindu-se la soare.

Stînd așa pe plajă (fără să se dezbrace nici el, nici ghidul), și privind fie frumoasa revărsare de talazuri — invariabil largi — ale mării azurii, fie vila aceea împuținată și părăsită, ca pe o casă a copilăriei pierdute, Janusz simți acum mai mult ca niciodată apartenența lui, ca existență umană, la o colectivitate în care, trăsăturile lui individuale, erau doar accesorii fără importanță. Și cu toate că el era doar un component al colectivității ăștia umane, o picătură doar a acestui val, totuși încerca să înțeleagă însemnătatea tălăzuirii și a destrămării ei în spumă. Zadarnic. Efortul lui cerebral — își dădea seama — era echivalent cu acela al unei molecule din apa mării, care ar fi vrut să priceapă însemnătatea, truda și destinația valului din care făcea parte.

Nu-l izbise niciodată, mai mult ca acum, neputința asta de a cugeta pentru toți, de a înțelege pentru toți. Valul și izbirea lui de țărm, ca și destrămarea lui în spumă nu au nici o însemnă-

tate. Nu pot fi explicate în nici un chip. Deznădăjduit, se așeză pe nisip și plin de jale se uita la Fania, care — neacoperindu-și capul sub umbrela ținută în mînă cu voluptate — își expunea fața la soare, închizînd ochii ei mari, negri, „dulci."

— Semănați cu un chinez, zise ea zîmbindu-i și deschizînd ușor pleoapele.

— Aș, ce idee! rîse Janusz.

Și tot uitîndu-se la Fanny Naumova se gîndi la expresia atît de diferită pe care o pot avea ochii aceștia negri, umezi, apoși, dăruiți omenirii de țările Asiei și cele limitrofe. Ochii Faniei erau cu totul altfel decît ochii băiețașului care mîncase ieri înghețată.

— Ce zi frumoasă avem astăzi, spuse el, doar ca să nu facă insuportabilă tăcerea asta din care Fanny Naumova ar fi fost în stare să ghicească totul.

— Veți merge la concert? întrebă ea.

— Nu știu încă.

Și deodată se supără pe el, ca și pe doctorul Martwinski care-i spusese: „Încearcă domnule, ai să vezi." Ce să vadă? Un joc cu desăvîrșire ridicol și nedemn pentru un bărbat de patruzeci de ani, iată ce ar fi fost dorința de a reveni la clipele și sentimentele de mult apuse. Și nici nu mai era necesară o nouă experiență — își mărturisi el — fiindcă e de-ajuns doar raționamentul: ulciorul nu merge de multe ori la apă. Dorința oricărei reîntoarceri este, ca atare, cu neputință. Și dacă ne-am imagina o astfel de revenire și am scri-o pe hîrtie, ar fi tot o decepție, căci reîntoarcerea pe hîrtie ar fi doar o adunătură de fragmente, de felurite vorbe, de variate culori și de diferite resturi de sentimente

aparținînd curentului acelor vremi, apus însă în întregime și fără întoarcere. Îl putea reține doar un singur mijloc: fotografia. Și își reaminti că avea pe undeva la Komorów o fotografie îngălbenită a grădinii de aici — acum inexistentă — cu doamna Royska, cu Józio, și cu o panglică a Elźbietei, pe care Edgar Szyller o ținea în mînă, înfășurată în parte, pe degetul lui. Un bob mărunt desprins din realitatea de atunci, fotografia asta era cum ar fi o picătură luată din fluviul timpului și păstrată într-o eprubetă pînă azi. Picătura s-a uscat, a rămas din ea doar o urmă care ne dovedește cît de departe se întindeau marginile ei.

La ce bun, dar, a venit pînă la Odesa? Ar fi putut să scoată fotografia din sertarul biroului din Komorów și să o privească așa cum cercetează uneori, fotografiile Zosiei, ca și acea unică fotografie mică, aproape cu totul ștearsă: fotografia Malwinkăi. În viață nu poți avea niciodată lucruri vechi; în viață poți avea numai lucruri noi, ceea ce înțelese el și mai bine, seara, la concert. Abia la al treilea punct din program pricepu de unde-i venea invitația. Concertul avea loc într-o mare hală populară nou construită în locul unor clădiri demolate din împrejurimile gării, pînă unde era însă un drum lung de făcut. Fanny Naumova părea foarte plictisită că trebuise să vină la concert. La început a apărut o pianistă foarte bună; Janusz era însă puțin mîhnit de faptul că sala îi opunea o rezistență hotărîtă, tăcută, ca un zid rece, ce se putea simți la fiecare măsură, la fiecare pasaj mai dificil. Sala nu voia s-o asculte. Și cînd pianista încheie cu pasajele puternice ale „strettei" finale (cît

de mult ținea Elźbieta la cuvîntul acesta „stretta“ — Janusz auzise chiar el cum îl repeta cu ardoare, dublînd puternic acel „t“ — stretta, stretta), publicul aplaudă doar de complezență; o rafală scurtă de aplauze se rostogoli de la galerie în jos prin sală și amuți în primele rînduri. Era clar că sala aștepta ceva. Nu era însă așteptat nici punctul doi din program, în care apăru un animator strălucit al teatrului de păpuși care, ținînd pe degetele mîinilor două păpuși, prezentă întregi drame și comedii. Sala, în afară de pedagogii locali adunați în congres, cuprindea o mulțime de tineri; fuseseră aduse aici numeroase școli, care puteau umple ușor imensul local. Firește, toți copiii ăștia rîdeau de păpușile prezentate și se bucurau de marea îndemînare și de mișcările pline de expresie ale artistului. Dar, după aplauze, Janusz pricepu limpede că spectatorii mai așteptau încă altceva.

Și ceea ce sala aștepta apăru la punctul al treilea. Pe estradă intrară cei doi copii, frate și soră, pe care Janusz îi văzuse la restaurant. Amîndoi erau îmbrăcați în haine albe de pichet și Janusz observă că băiatul nu era cu mult mai scund decît fata. Sala era în delir, perechea de cîntăreți fiind, se vede, bine cunoscută publicului tînăr; izbucniră strigăte: „Anuska, Kola!“, și titlurile cîntecelor solicitate. În timp ce după perechea de copii îmbrăcați în alb se strecură timid acompaniatoarea în rochie neagră, Janusz se uită în program și citi: „Duet din opera *Lakmé* — interpretează Anna și Nikolai Ariadiny.“ Încremeni. Nu observase pînă atunci pseudonimul, care ar fi trebuit să-i spună multe.

Copiii începură să cînte. Surprinzător era că Anna cînta ca mezzo-soprană, iar Kola, rolul lui

Lakmé. Puritatea, altitudinea și calitatea cristalină a acestor voci erau incomparabile. Complicatul duet, tot în sexte, răsuna atît de neobișnuit în execuția celor doi copii, încît sala înmărmuri. Janusz înmărmuri și el de admirație. Observă totuși căutătura, de o secundă, a Faniei Naumova care, fugar, îl privea cu o oarecare neliniște. Chiar și în mediul auditorilor ruși, Janusz produse uimire prin emotivitatea ce i-o provoca muzica. Duetul unduia (doar era o barcarolă) suind și apoi coborînd; frumusețea lui însă i se păru lui Janusz, cam prea de sticlă, prea plină de cristale. Era atît de preocupat, încît nici nu observă cînd duetul se sfîrși și copiii se înclinară, stîngaci, cu un farmec copilăresc, și apoi o luară la fugă. Dar sala nu se mulțumi cu atît. Fură siliți, în mijlocul aplauzelor, să revină, să se încline din nou — și la urmă să apară însoțiți de acompaniatoare. Bisați, interpretară *Cîntec de leagăn* de Brahms, anume acela din seria cîntecelor populare.

Lui Janusz i se opri răsuflarea în piept: melodia asta simplă, legănată, necesitînd o fredonare cu jumătate de glas, fu redată de cei doi copii cu o intuiție artistică de necrezut, cu o sinceritate muzicală atît de naturală, cum nici la artiștii adulți nu era întîlnită mai niciodată. Afară doar de Elźbieta, care fusese în stare atunci, de mult, tocmai aici în Odesa, s-o cînte pentru Józio, de adio... Notele înalte, pe care cu atîta ușurință le emitea Kola din gîtișor, răsunau prin timbrul lui juvenil ca niște lovituri de „celestă“. Precizia cu care ataca notele ca și muzicalitatea, ce-ți lăsa impresia că totul vine de la sine, trezeau admirație. Era ceva amețitor. Publicul ceru încă un bis.

Cîntară acum duetul de Ceaikovski pe cuvintele lui Goethe: *Wanderers Nachtlied*[1]. Traducerea rusă a genialei poezii era în strofe și nu-i reda farmecul. Muzica era de asemenea mult prea pătrunsă de genul romanțelor țigănești... Dar cum l-au cîntat cei doi copii!

Janusz se uita la Kola cu o admirație mută, neputînd aplauda după fiecare arie. Vedea în fața lui pe băiatul ăsta a cărui voce avea să dispară dintr-o zi într-alta, se uita la obrazul lui lunguieț și la ochii săi umezi ce semănau cu ochii Ariadnei cînd declamase din Blok. Numai că atunci fusese o simplă declamație, iar acum era o pătrundere în însăși spiritul muzicii:

Ne pîlit doroga
Ne drojat listî,
Podojdi nemnogo
Otdahnioș i tî...[2]

Warte nun balde ruhest du auch[3]... Janusz înțelese. Iată noul pe care i-l aduce viața, iată spiritul încîntător. Nu există întoarcere la lucrurile care au fost dar, așa cum a văzut astăzi pe țărmul mării, după fiecare val destrămat fără folos în nisip, se înalță un alt val, unul nou. Și el aduce, iarăși, alte scoici, noi minuni condensate într-o picătură de apă — și apoi și el se destramă la fel. Și chiar în asta constă farmecul zilnic nou, mereu altul, al vieții. Aici a căutat amintiri — și n-a găsit nimic. Un oraș

---

[1] Cîntecul nocturn al drumețului (germ.).
[2] Drumu-i liniștit,
Nici frunzele nu freamătă,
Așteaptă puțin,
Te vei odihni și tu... (rus.).
[3] Așteaptă puțin, te vei odihni și tu (germ.).

străin, case străine, oameni străini din care nu mai cunoștea pe nimeni. În schimb veni la el cîntecul ăsta cristalin, amețitor, fragil ca un țurțur și tot atît de solubil, veni o voce care-l asigura:

...Podojdi nemnogo
Otdahnioș i tî...

Să aștepte! Acum, să aștepte doar liniștea cea mare. Fiecare zi îi va aduce o nouă picătură din apa vieții.

Deodată se uită la Fanny Naumova.

Ghemuită, adusă de spate, concentrată în sine, ședea alături de el, fără să-i mai poarte de grijă. Nici măcar nu se uita la cei doi copii care cîntau. Privea adînc în sine și plîngea.

— Ce-i cu dumneata? o întrebă Janusz.

V

Edgar Szyller, în toamna aceea ploioasă și urîtă (nu mai veneau „zilele minunate", atît de mult îndrăgite de el), poposea destul de des, pe înserate, la Ola. Familia Gołąbek cina la opt, apoi copiii mergeau îndată în camera lor: Helenka mînca separat și la ora opt dormea dusă, așa cerea regimul strict introdus de mătușa Michasia. La orele nouă, Ola singură, uneori împreună cu soțul și cu doamna Koszenkowa, rămîneau în salon. Dincolo de ferestrele pe care se prelingeau picături de ploaie, vuia vîntul și se clătina felinarul bătut de vijelie. În odaie era liniște și cald, iar Ola se bucura întotdeauna de vizitele lui Edgar. Lăsa cartea la o parte și începea să povestească despre copii. Uneori — dar foarte rar — cînta ceva. Edgar se îndepărtase

oarecum de muzică. În ultimul timp, trebuind să muncească, dădea lecții într-o școală de muzică. Ca operă de creație („creație de diletant" obișnuia el să spună în mod injust) muzica îl putea antrena, dar muzica — mijloc de existență era pentru el un lucru îngrozitor. Primul an de armonie (inclusiv pînă la septacordul mărit) predat unei grupe de elevi, destul de întîmplătoare, în care nimeni nu trăda vreun entuziasm pentru problemele teoretice ale științei muzicale — nu constituia nici el vreo atracție deosebită. Se simțea foarte singur și obosit. Camera pe care o ocupa pe Wareka era nespus de rece, n-avea, în serile de toamnă, nici un farmec. Firește, avea un pian pe care aștepta hîrtia cu portative. Dar, cînd spre seară se întorcea în locuința lui rece, Edgar simțea o prea mare oboseală ca să poată compune. Punea hîrtia pe masă, ascuțea creioanele, apoi ore întregi se plimba în cerc în mica lui odaie, temîndu-se chiar să privească hîrtia. Întotdeauna foaia albă îl umplea de spaimă, pînă ce nu-și lua avînt și nu însemna pe ea primele măsuri. Tot mai rar era acum în stare să se concentreze, să se așeze la masă și cu un creion, să noteze grăbit, ceva pe portativ. „Ce lucru primitiv!" spunea el de fiecare dată, notîndu-și gîndurile muzicale. Din ce în ce mai rar avea prilejul să repete aceste cuvinte. În cursul lui septembrie —, odinioară luna lui cea mai rodnică — scrisese trei mici preludii de cîte o pagină, trimise Elźuniei la Londra; dar nu primi nici un răspuns.

Într-o zi i le-a cîntat Olei care fu foarte mișcată ascultîndu-le; două erau mai vii, cel de la mijloc însă mai lent, mai meditativ, mai „grav" — cum spunea Ola.

— Sînt lucrări foarte ciudate, șopti ea, fac impresia că prevestesc ceva.

Edgar zîmbi.

— N-am făcut niciodată pe prezicătorul; ele mai degrabă povestesc ceva.

Ola își concentră puțin gîndurile și întrebă:

— Dar despre ce povestesc?

Edgar dădu din umeri.

— Ai vrea să știi?... Dar toată lumea vorbește. Toți știu... „Varșovia întreagă". Știi doar ce s-a întîmplat.

Ola își așeză palma pe mîinile lui Edgar.

— Niciodată nu m-au interesat cancanurile. De altfel nici nu-mi pot imagina ca o întîmplare curentă, chiar și cea mai dramatică, să poată fi povestită prin astfel de mijloace, cum sînt preludiile astea.

— Uite, zise Edgar, cînd a venit la mine, erau deja scrise două din preludii. Chiar ei i-am cîntat preludiul acela „grav", cum îi spui tu. Mi-a mărturisit că-i reamintește de improvizațiile lui Rysio. Ai auzit tu vreodată cum improviza Rysio la orgă?

Ola făcu un semn negativ.

— Vezi, așadar, că nu poți face nici o apreciere. Da, firește, preludiul al doilea povestește despre decepția ce mi-a produs moartea lui Rysio.

— „Decepție"? Este oare un cuvînt potrivit?

— Da, este. Căci nu pot s-o numesc nefericire, întrucît Rysio n-a fost pentru mine omul cel mai apropiat.

— Tu, mai degrabă, ai fost pentru el omul cel mai apropiat.

— Da, și de aceea a vrut să mă vadă înainte de moarte, să mă vadă neapărat. Dar pentru

mine a fost o decepție. Fiindcă îmi închipuisem că Rysio putea să creeze atît de mult și că existența lui va avea o mare însemnătate pentru artă... Dar, uite că a murit și totul s-a irosit. N-a scris, niciodată, nici una din improvizațiile lui. Iar compozițiile pentru pian n-au avut valoare, lucru ce l-a supărat întotdeauna pe Artur atît de tare...

— În acest preludiu ai transcris vreuna din improvizațiile lui ?

— Oh, nu ! Ar fi fost prea simplu. De altfel, n-aş fi fost în stare. Improvizațiile lui erau întotdeauna, ca formă, de o înaltă măiestrie, iar preludiul ăsta, ca toate lucrările mele, este un soi de revărsare de sunete, un mic rîușor, un pîrîiaș...

— Frumos...

— Da, așa e ! E numai frumos. Nu are însă în sine nici o măreție. În el am vrut să-mi exprim decepția. Adică, nici n-am vrut s-o exprim... dar atunci cînd l-am scris m-am gîndit mult la Rysio și mi-am zis : „ce păcat că a murit, că n-a rămas nimic de la el, și că mormîntul lui din Łowicz este, desigur, foarte neglijat". Tocmai atunci a venit Helena...

— Tu o iubești pe Marysia ?

— Marysia ? Bilińska ? Mai știu și eu ? Așa i-am spus Helenei...

— Știu.

— De unde știi ?

— Mi-ai vorbit cîndva despre aceasta.

— Curios. Nu-mi amintesc să fi avut o astfel de conversație.

— Am avut diferite conversații. Încă la Odesa, și acum, cînd ai cunoscut-o pe Helena.

— S-a otrăvit într-o poartă vecină...

— Știu.

— Și lucrul cel mai îngrozitor este chiar forma asta vulgară în toate. Cînd vrei ca totul să fie, dacă nu minunat... cel puțin frumos, în viață... atunci, deodată, totul devine nebulos.

— Și ce dacă ? Nu rămîn preludiile astea ?

— Uite, vezi, am impresia că socoteala asta nu-i bună. Condensarea unei atît de mari cantități de suferință umană într-o singură pagină cu portative nu are un sens prea deosebit...

— Dar ce alt sens poți da suferinței umane ? Femeile...

Ola se opri, nu-și mai continuă gîndul. Edgar nu numai că nu insistă, dar nici nu vru să-și termine fraza. Căzu și el pe gînduri și își uită din nou, desigur, de conversație, așteptînd alt prilej ca să poată vorbi, din nou, despre Helena și despre Rysio, și despre sinuciderea ei vulgară, și despre comorile puse în sicriu împreună cu cocoșatul nepot al organistului.

Într-o zi veni împreună cu Edgar și Janusz. Cuprinsă de emoție la vederea lui, acum Ola nu se mai pricepea cum să stea de vorbă cu el. Propriu-zis nu izbutise niciodată să găsească vreo preocupare comună, sau măcar să aibă un simplu schimb de păreri. Întotdeauna o intimidase într-un chip sau altul și chiar într-o mai mare măsură decît Edgar care, prin forța personalității lui îi paraliza orice „idee" sau „spirit" ce i-ar fi putut veni în minte. Edgar însă avea o neobișnuită cantitate de bunătate, care făcea să-i treacă timiditatea după cîteva clipe.

Nefericirea îl despărțise pe Janusz de toți printr-un zid de nepătruns ; cel puțin așa i se părea Olei care nu putea improviza cuvintele ce i-ar fi putut adresa.

— Ţi l-am adus pe Janusz, spuse Edgar, am vrut să-i arăt şi lui preludiile.

Sărmanul Edgar, gîndi Ola, atribuie acestor preludii o însemnătate specială, spre a le şterge lipsa de valoare. Uitase că ea însăşi considera preludiile drept lucrări foarte însemnate în dezvoltarea creaţiei lui Edgar, fapt despre care-şi dădu seama după o clipă. „Trebuie să fiu mai atentă cu mine, îşi zise ea în gînd. Încep să înclin spre concluzii răutăcioase şi Edgar nu are, în adevăr, cui să prezinte măcar aceste preludii."

Janusz zîmbi nesigur.

— Uite, să-ţi spun ceva, se adresă el Olei, în prezent, nu ştiu de ce, dar nu prea mă interesează noile lucrări muzicale. Le prefer pe cele vechi.

— Întotdeauna ai desconsiderat creaţia mea, rosti Edgar pe un ton de reproş, n-am să uit niciodată cele spuse de tine după ultimul meu concert...

— Atunci cînd Elźbietka a cîntat *Şeherezada ?*

Edgar interpretă totuşi cele trei preludii şi încă, succesiv, de două ori.

Cel mijlociu răsună foarte frumos : meditativ, „grav", cum repetă Ola.

— Oare, în adevăr, existenţa acestor preludii este un lucru atît de esenţial ? întrebă Janusz.

Edgar dădu din umeri.

— Fireşte că toate lucrurile din lume, chiar cele mai frumoase, ar fi putut să nu existe. Ele au însă un sens, cel puţin pentru mine, un sens cît se poate de semnificativ. Ele dau un sens existenţei mele de azi...

— Îţi dau, mai degrabă, o iluzie, spuse Janusz.

— Vai, cît ai devenit de groaznic, zise Ola, cutremurîndu-se. Nu crezi în nevoia lăuntrică a creaţiei.

— Nu, eu cred numai în nevoia lăuntrică a existenţei. Dacă n-am fi avut-o, de mult ne-am fi legănat de vreun pin...

Edgar repetă începutul preludiului. O frază tristă ridicîndu-se cu trei note în sus şi apoi coborînd din nou.

— E frumos, zise Janusz, căzînd pe gînduri.

— Numai fraza asta ? întrebă Edgar. Aceste patru note ?

În clipa aceea sună telefonul şi Ola se duse în antreu. Reveni surîzătoare.

— Ştiţi cine a telefonat ? Cherubin. M-a întrebat dacă nu ştiu cum se poate da de Janusz. I-am spus că în clipa asta e la mine. Va fi aici îndată.

Janusz făcu o strîmbătură.

— Ce ? Nu-ţi convine întîlnirea cu Kołyszko ? întrebă Ola. Scuză-mă...

— Am făcut imprudenţa, în timpuri foarte îndepărtate, să fiu sincer cu omul ăsta. Acum mă roşesc, întotdeauna, cînd îl întîlnesc.

— Ce ţi-a trăznit prin minte ? întrebă Ola. Să fii sincer cu Cherubin !

— Pe atunci eram încă foarte tînăr, oftă Janusz. Îndată după întoarcerea din Rusia... Şi eram atît de naiv.

Edgar se întoarse de la pian.

— Şi acum nu mai eşti naiv ? întrebă el zîmbind.

— În orice caz, nu atît de primitiv ca atunci. Deşi trăiesc şi acum ca în vis.

Edgar repetă din nou acordul şi pe fondul lui cele cîteva note, prima măsură a preludiului.

— Trebuie să fie foarte plăcut să trăiești ca în vis.

— Poate fi considerată viața mea ca plăcută ? își puse Janusz întrebarea. În orice caz eu nu o simt așa.

— Trăim ca într-un acvariu, zise Ola.

— Ca niște peștișori de aur, spuse Edgar cu oarecare sarcasm și începu să se amuze pe claviatură. Debussy..., adăugă el.

— Știucii îi place uneori să înghită peștișorii de aur, făcu Ola.

— Ce-ți veni în gînd ? se indignă Edgar. Peștișorii de aur trăiesc în acvarii, iar știucile în rîuri, în lacuri, în apele larg deschise. Cum ar putea să-i mănînce pe peștișorii de aur ? N-au un loc comun de întîlnire...

— Dar dacă acvariul se sparge ? întrebă Ola.

— Dacă acvariul se sparge, peștișorii de aur pier înainte de a ajunge în apa în care știucile își fac de cap. Nu, comparația asta nu ți-a prea reușit, adăugă Edgar.

— Poate că n-a reușit. Dar e un lucru sigur că sîntem cam asemenea peștișorilor de aur, conchise Ola, îndreptîndu-se spre antreu unde se auzise soneria.

Poate că nimeni nu se schimbase atît de mult în ultimii cincisprezece ani ca Cherubin Kołyszko. Din tinerelul acela slăbuț și îmbrăcat neglijent, devenise un domn gras, foarte elegant, într-un costum cusut la Dorocinski, cu cămașă de mătase și cu o cravată destul de bătătoare la ochi. Cu toate acestea nu-și schimbase nici mobilitatea și nici causticitatea. Inteligența i se mai sedimentase puțin, omul, devenit mai mult avocat decît scriitor, conducea un birou avocațial și pleda în numeroase procese politice răsunătoare. Îi apăra pe comuniști — și încă pe cei ce aveau o importanță destul de mare. Totuși, la procesul din Brześć[1] nu luase parte. Să nu-l fi solicitat nimeni, ori să nu-l fi considerat destul de „public“ ca să-și vîre degetele în această „păcătoșenie“, cum eticheta el tot procesul ?

Se năpusti pur și simplu asupra lui Janusz. Ascultînd efluviile de cordialitate se putea presupune că s-au întîlnit, aici, doi prieteni. Avu chiar lipsa de tact să-i pomenească de „nenorocirile“ lui. Ola, speriată, căută la Cherubin.

— Mai scrieți versuri ? întrebă Janusz.

La întrebarea asta Cherubin se înspăimîntă. Era limpede : țineau să-l împingă pe un loc în care nici el însuși nu mai dorea să se afle.

— Versuri ? Tot mai puține ; acum scriu critică în revistele literare.

— Da, am citit nu de mult, zise Ola. Aveți un mod nespus de frumos de a examina cărțile. Un mod poetic...

— La drept vorbind, spuse Edgar, critica este tot un fel de poezie.

— Totul este poezie, zise Janusz, dînd din umeri ; și, de fapt, astfel de definiții nu înseamnă nimic. Ce este poezia ?

— Ah, conversațiile voastre încep și se încheie mereu cu definiția poeziei. Cît de puțin v-ați schimbat, domnilor, în cursul acestor ani.

— Sîntem doar mereu în epoca *Șeherezadei*, rosti Edgar. Indiferent care, a lui Rimski-Korsakov, ori a mea...

— Ah, deosebirea este imensă. *Șeherezada* cealaltă reprezintă epoca tinereții noastre.

[1] Proces celebru montat de regimul de atunci împotriva elementelor de stînga.

— Mai degrabă *Verborgenheit,* adăugă Edgar meditativ, lăsîndu-și degetele pe claviatură.

Tăcură o clipă. Dar apoi, îndată, reveniră la treburile lor zilnice.

— Eh, amintirile, glăsui avocatul-poet, vise! Mai importantă este ziua de azi!

Cherubin Kołyszko voia neapărat să-l vadă, la el, pe Janusz. Acesta, venise doar pentru cîteva zile din Komorów, la Varșovia, cu multe treburi, așa că propuse o întîlnire pentru a doua zi.

Kołyszko avea acum o cancelarie avocațială impunătoare, pe Kapucynska, într-o solidă clădire varșoviană, la etajul doi, unde ocupa o locuință cu cîteva odăi, deși nu era însurat. Mergînd la el, Janusz își reaminti vizita făcută în azilul acela vechi de pe strada Przyrynki, ca și de amfilada de odăi unde se afla și o veche fisharmonică. Nimic nu-i reamintea însă aici, de clădirea aceea de modă veche, după cum n-avea nimic măcar din lumea zilelor noastre, nici în cancelarie și nici în locuința propriu-zisă, plină de fotolii de club și de draperii de catifea. Intrînd în incinta asta a unei advocaturi serioase, Janusz zîmbi puțin cam ironic:

„Este ciudat, își spuse el în gînd, că întotdeauna sînt pus în situația de a-mi bate joc de acest Kołyszko, sărmanul." Și deodată se izbi peste frunte: „Dar, firește, el e un personaj din Dickens. Cherubin Kołyszko este un personaj din Dickens. La ce naiba a ținut neapărat să vin eu astăzi la el? Ce intenții are cu mine? Ce-ar mai putea, oare, să-mi ceară cineva?"

Se lăsă într-un fotoliu de club, vișiniu. Cu o deplină indiferență luă cunoștință că încă unul din fotoliile astea era ocupat de un individ

corpolent, blond, cu trăsături vizibil semite, care, gras cum era, abia se putu ridica din fotoliu:

— Scuzați, zise el, dar Cherubin ăsta are așa niște fotolii din care numai cu greu te poți scula. E un sibarit înnăscut...

Janusz zîmbi, fiindcă necunoscutul pronunțase cuvîntul „sibarit" întocmai ca prințesa Anna, ca și cum sunetele „i" și „r" i-ar fi trecut cu greutate prin gîtlej. Ceva nespus de aristocratic și extrem de pretențios răsuna în glasul omului ăsta gras. Deși lui Janusz nu-i făcea plăcere să se uite la lume, acum își îndreptă privirea spre tipul care ședea în fața lui, afundat în imensul fotoliu și începu să-l examineze atent.

„Ce mai ciudățenie de om", își spuse el în gînd.

Fața lui puțin congestionată, puțin bosumflată, ori îmbujorată de trufie — era neregulată, partea dreaptă fiind cu totul deosebită de cea stîngă, care era lirică și mohorîtă, în timp ce dreapta era plină de energie și de o expresie hotărîtă. Părul blond îi cădea ciufulit pe frunte, ca și cum n-ar fi fost niciodată pieptănat, iar pe buze îi stăruiau resturi de salivă albă, secretată prea abundent în momentul cînd omul vorbea. Janusz nu-i auzise numele, sau poate că Kołyszko nu-l spusese deloc.

— Se pare că plecați în Spania, domnule? întrebă grăsanul cu impertinență.

Profund mirat, Janusz îl cercetă din ochi.

— Eu? întrebă el. Nici nu m-am gîndit la așa ceva.

Și adresîndu-se lui Kołyszko, care, cu o mutră destul de oficială se așezase la birou, ca și cum ar fi vrut să sublinieze că asistă la o convorbire oficială, adăugă:

— Am început în ultimul timp să mă vîntur prin lume și văd că zvonurile mă trimit acum în Spania. Sînt curios să știu de partea cui ?

— Firește că de partea lui Franco. Se pare că aveți rude acolo.

— Domnule Cherubin, se neliniști Janusz, ce înseamnă toate astea ?

Cherubin zîmbi incert și se porni să se joace cu cuțitul de tăiat hîrtie. Individul celălalt se mișcă în fotoliu, nemulțumit.

— Vă voi explica îndată totul. Noi am primit știrea, începu el domol, fără să se grăbească să precizeze la cine se gîndise spunînd „noi", că veți însoți pe doamna Bilińska, sora dumneavoastră, care tocmai acum dorește să-și viziteze cumnata și pe rudele acesteia. Or, moșiile contesei Caserty fiind situate în apropiere de Burgos, prin forța lucrurilor trebuie să vă găsiți de partea generalului Franco. E clar, nu-i așa ? întrebă el concret și fără nici un zîmbet.

— Nu știu însă nimic despre toate astea, spuse Janusz perplex.

— Desigur că sora n-a apucat să vă spună, continuă omul scuturînd cenușa țigaretei într-o scrumieră albastră, care era singura pată de culoare deschisă în cabinetul acela sumbru. Sau, poate, dorește să vă pună în fața unui fapt împlinit ? Se teme ca nu cumva să refuzați. Așa că vă va întîmpina într-o zi cu pașaportul și biletul în mînă.

Janusz nu putea pricepe, deloc, dacă necunoscutul își bate joc de el sau vorbește serios. Se uită la Cherubin, dar acesta îi evită privirea.

— Cred că nu te înșeli, Jerzy ? grăi el adresîndu-se oaspetelui. Ai început atît de înfipt încît am impresia că domnul Janusz s-a cam speriat.

— Doamne, ce bănuială, rîse Janusz și acest rîset îi aduse îndată toată stăpînirea de sine. Nu simt nici cea mai mică spaimă. Dimpotrivă, grozav aș vrea să mă văd la Madrid...

— Eh, cred că deocamdată Madridul va fi încă departe, preciză calm omul căruia Kołyszko îi spunea „Jerzy".

— Dar și Burgos valorează ceva, observă Myszyński.

— Cunoașteți Spania ? întrebă străinul.

— Nu, n-am fost încă acolo, răspunse Janusz.

— De altfel, n-are importanță. Am avea o rugăminte către dumneavoastră. Avem de trimis o scrisoare...

— Cum așa ? Către cine ?

— Deocamdată adresantul rămîne anonim.

— Atunci cum îl voi găsi ?

— Nu va trebui să-l căutați. Va veni el singur la dumneavoastră, de îndată ce veți sosi la Burgos.

— Ah, o frumoasă călătorie, oftă Kołyszko, neutru.

— În clipa de față, nu prea, răspunse Janusz urmărind fumul țigării, dar tare aș vrea să știu cauzele pentru care sora mea va trebui să facă, tocmai acum, o călătorie acolo... în vizită la rude.

— Poate că informațiile noastre, zîmbi Jerzy, nu sînt chiar atît de sigure. N-aș vrea să vă mai dați încă o dată osteneala ; aș vrea deocamdată să-mi spuneți : dacă veți pleca în Spania, sînteți de acord să duceți acolo o scrisoare ?

— O scrisoare către revoluționari ? întrebă Janusz. Și ce poate cuprinde o astfel de scrisoare ?

— Dumneavoastră nu vă e totuna? întrebă Jerzy, drept răspuns. Firește că ați fi preferat să cunoașteți conținutul scrisorii dar, din păcate, nu vi-l pot spune. Nu-l cunosc nici eu. De altfel, nu puteți avea nici o neplăcere, călătoriți împreună cu sora dumneavoastră... Dacă nu mă înșel, contele Caserty este aghiotantul generalului Franco.

— Își face iluzii că este vorba de restaurarea monarhiei, adăugă Cherubin cu o oarecare satisfacție de snob.

Janusz se uită din nou la interlocutorul lui. Ședea tolănit în fotoliu și se uita țintă în ochii lui Janusz, în mod ironic. Janusz avu o senzație neplăcută.

— În toată chestia aceasta rolul meu este straniu, observă el cu aversiune.

— Dar cum ați fi preferat? Scrisoarea să fie adresată generalului Franco, sau revoluționarilor?

— Impresia mea este că tocmai generalul Franco se consideră revoluționar, ridicîndu-se împotriva puterii legale. Nu-i așa? zise Janusz iritat.

— Văd că sînteți bine informat, rosti Jerzy.

— Iar eu văd că mă considerați drept un idiot sadea, spuse Janusz ridicîndu-se din fotoliu și începînd să se plimbe prin cabinet.

— Ah, dragă domnule, grăi Kołyszko tulburat, nu vă mai faceți sînge rău. Nu vreți să luați scrisoarea, n-o luați și gata...

Janusz se uită calm la el.

— Puneți-vă în situația mea. Toți se joacă cu mine ca pisica cu șoarecii. Soră-mea mă trimite în Spania...

— Poate că-i o confuzie.

— Nu poate fi o confuzie. Văd după mutrele voastre că sînteți cu mult mai bine informați decît mine. Și poate că nu știți numai atît? Pentru mine e totuna!

— N-aș vrea să ne porți pică, adăugă Jerzy.

— Despre ce pică poate fi vorba aici? Cel mult aș putea avea pică pe soarta mea, că m-a făcut un veșnic chibiț. Dar sînt necesari și chibiții... chiar și în timpurile noastre. Firește, voi lua scrisoarea...

— O veți preda omului care vă va spune că vine din partea lui Jerzy. Indiferent că va vorbi în spaniolă, franceză sau poate în altă limbă. În orice limbă, numele îl va pronunța așa cum îl pronunț eu acum: „Jerzy". Și-i veți preda scrisoarea!

— Nimic mai mult?

— Nimic mai mult.

— Cînd voi primi scrisoarea?

— În ziua plecării.

Janusz își luă repede rămas bun și se întoarse pe Bracka. În anticameră Stanisław îi spuse că prințesa îl așteaptă în salon și că are să-i spună ceva important.

— Ascultă, îi spuse Marysia cînd intră în salonaș, vreau să te rog ceva.

Janusz, calm, luă loc pe canapea și începu să-și examineze vîrfurile ghetelor.

— N-ai putea să mă însoțești în Spania?

— În Spania? se prefăcu el mirat. Și pentru ce?

— În legătură cu niște treburi funciare pe care trebuie să le discut cu contesa Caserty. Și ea este acum în Spania, proprietatea lor fiind chiar lîngă Burgos.

— Ei stau acolo, la moșie?

— Nu. O administrează din Burgos, unde locuiesc. Trebuie să plecăm la Burgos...

— Trebuie, repetă Janusz rîzînd. Vrem... e altceva. Şi, adăugă pe un ton ceva mai înfipt, ai oare şi ceva dispoziţii de la Ministerul Afacerilor Externe?

— Aş face o figură stranie în rolul unei Mata-Hari, rîse Marysia, la rîndul ei. Nu. Mă interesează şi unele treburi în legătură cu succesiunea. Peste doi ani Alo va fi major. Aş vrea să-şi poată prelua averea fără nici un fel de piedici, iar situaţia intereselor lui să fie în cea mai perfectă ordine...

VI *

Trecură prin Biarritz şi Saint-Jean de Luz, automobilul fiind condus de un şofer a cărui înfăţişare nu prea trezea încredere. Janusz se simţea însă admirabil şi-l amuza tot mai mult întreaga expediţie. Ce-i drept, nu-i resimţea însemnătatea, considerînd-o mai degrabă un fel de distracţie improvizată.

Din Saint-Jean de Luz se îndreptară spre Pirinei şi se apropiară de trecătoarea în care suflase cîndva din corn admirabilul cavaler Roland. Documentele le aveau toate în ordine şi ambasadorul polon de la Paris, om cu frica lui Dumnezeu, înmînase prinţesei foile de liberă-trecere, pur şi simplu cu spaima în ochi.

— Doamne sfinte, prinţesă, zise el, trebuie oare, neapărat, să călătoriţi în astfel de momente? Aveţi oare într-adevăr treburi atît de importante?

— Chestiunile materiale sînt întotdeauna, domnule ambasador, cele mai importante, rîse Bilińska cu oarecare desconsiderare.

În urma ei, ca o umbră, umbla Janusz, ambasadorul însă nu-şi exprima nici un fel de temeri cu privire la persoana lui.

Trecătoarea splendidă şi îngustă pătrundea în munţi ca un cuţit. La fiecare etapă de cîteva sute de metri stăteau gărzile jandarmeriei franceze, care era limpede că fuseseră prevenite de trecerea automobilului, fiindcă nu-i opriră. Abia la punctul de frontieră propriu-zis, avură loc toate formalităţile.

Evident, funcţionarii francezi înţeleseră că au de-a face cu un caz excepţional şi însemnară scrupulos numele călătorilor, vîrsta lor şi alte date similare. Nu s-au uitat în valize. Spaniolii, în schimb şi-au permis o lungă cercetare cu ajutorul unui interpret (jumătate francez, jumătate spaniol şi plin de farmec tineresc), care, dînd din umeri, trebuia totuşi să traducă întrebările stupide pe care jandarmul anchetator le considera desigur surprinzătoare şi pline de isteţime.

— Nu i-o luaţi în nume de rău, doamnă, zise la urmă interpretul, dar vă rog să înţelegeţi. Aici, aproape, sînt îngrozitorii basci şi se teme că veţi merge la ei.

— Să nu vă fie teamă, îl linişti Janusz. Noi înţelegem foarte bine... Ştim perfect de bine care este în clipa de faţă situaţia la această graniţă...

— Ce-a zis? Ce-a zis? întrebă jandarmul neliniştit, iar interpretul, încurcat, bolborosea ce-i venea pe limbă.

* Unele idei din acest capitol au fost preluate din cartea lui Ksawery Druszyński, intitulată *În Spania roşie* (n. a.).

În sfîrșit, izbutiră să-și rîdă de toată această cercetare.

— Nu-ți amintești de jandarmii ruși, zise Marysia, tu n-ai călătorit înainte de război peste hotare. Spaniolii ăștia mi-i reamintesc nespus de mult...

Janusz privea șoseaua. Se îndepărtau repede de zona muntoasă coborînd spre o vale neaccidentată și monotonă, de un cafeniu-roșcat. Șoseaua o traversa, drept ca o săgeată. Ogoarele arse, nelucrate, se întindeau în parcele mari, pînă la orizont.

— Mie chiar și peisajul ăsta, zise el, îmi amintește de Rusia.

Marysia nu răspunse nimic.

Ogoarele astea cafenii parcă fumegau, prin culoarea și forma lor reamintind corăbiile venețiene cu pînze. Șesul înalt al Castiliei vechi impresiona mai ales prin coloritul lui. Pe alocuri, bronzul vioriu-închis pogora în jos, într-o vale mică.

— În Podolia văile astea micuțe se numesc „balki" (vîlcele), interveni Bilińska.

Sumedenie de plopi — zvelți, înalți și încă verzi de tot — se întindeau în șiruri lungi prin vîlcelele astea, iar frunzele lor, nespus de lucioase, fluturau în vînt, arareori doar fiind împestrițate cu pete galbene.

Într-o astfel de vîlcea văzură o mică fermă ale cărei clădiri joase, de culoarea pămîntului, erau concentrate într-un pătrat. Pe aria de lîngă fermă zăceau stogurile aurii de grîu, printre care se tot învîrtea o sanie legată — la mijloc — pe niște roți, trasă de un boulean negru, iar pe ciudatul vehicul ședea o femeie corpolentă într-o largă rochie neagră și cu o broboadă tot neagră pe cap.

Janusz, plin de mirare, se uită la icoana acestei batoze primitive.

— Despre astfel de lucruri „la noi în Ucraina" oamenii și-au uitat de mult, spuse Bilińska zîmbind.

Pe drumuri laterale ocoliră Pampeluna și ajunseră într-un orășel numit Alsassua, unde se opriră să mănînce ceva, pînă la Burgos fiind încă departe.

Orășelul — propriu-zis satul — porni să se miște, alarmat de sosirea unui automobil francez. Fără să se jeneze, copiii și tineretul înconjurară vehiculul, vîrstnicii, foarte bănuitori, se uitau de la distanță. Șoferul insistase să plece imediat, Marysia însă spunea că moare de foame. O casă cu etaj, care făcea impresia că-i făcută toată din lut ca un cuib de rîndunică, purta o inscripție cu litere mari: „Hotel la Perla". Intrară, să „guste ceva". Între timp acest „ceva", ca de obicei în Spania, se transformă într-o lungă listă de bucate. Marysia povesti lui Janusz și șoferului — tare intimidat — că în trecut existau „în toată Europa" astfel de meniuri. Ce-i drept, fură serviți repede, dar pînă să li se pună oaspeților în față o mîncare de creieri, scoici cu umplutură verde și carne de porc foarte grasă, trecu o oră și începu să se întunece. Cînd ajunseră la cafea, șoferul ieși afară și se întoarse îndată cu o mutră foarte plouată: cele patru cauciucuri fuseseră înțepate toate și automobilul se lăsase pe pămînt într-un mod pe cît de ridicol, pe atît de trist. Janusz verifică cele raportate de șofer și în adevăr călătoria asta nu putea fi continuată.

Marysia se înfurie nespus de mult, ca și cum nu din cauza „foamei ei îngrozitoare" s-ar fi în-

tîmplat toată încurcătura. Șoferul declară că pentru repararea și lipirea cauciucurilor are nevoie de cel puțin trei ore la lumina zilei, așa că fură siliți să înnopteze în Alsassua. Cu frica-n sîn, șoferul se tolăni în mașină, ca s-o păzească, fiindcă, nu fără motiv fusese ea astfel ciuntită. Hotelul „Perla“ avea o singură cameră liberă, ce-i drept mare, la etaj, dar — lucru amuzant — podelele erau înclinate spre ferestre și umblînd aveai impresia că aluneci în piață. Orășelul se cufundase în întunericul de toamnă. Paturile așezate sub cei doi pereți opuși ai camerei, erau destul de departe unul de altul. Marysia porunci să i se aducă un paravan de modă veche, cu care, inconjurîndu-și patul, forma astfel un soi de dormitor. Serviciul era asigurat de o cameristă bătrînă și un băiat tînăr, extrem de sperios. Foarte curînd se duseră la culcare; dincolo de ferestre era întuneric, iar undeva departe răsunau chitare și mandoline. Ele nu cîntau însă sentimentalele arii meridionale, ci marșuri spaniole iuți, antrenante, vesele, de genul „matchicha“. Și acest lucru îi reaminti lui Janusz de Odesa.

Era de-abia ora zece cînd stinseră luminile. Bilińska s-a mai mișcat în patul ei cîteva clipe. Era și el tot atît de înclinat ca și pardoseala camerei, iar plapoma îi aluneca de pe picioare. Janusz se uită spre fereastră. Cînd văzul i se obișnui cu întunericul, geamul deveni de un albastru-închis; apărură și stelele, mari.

— Cît de mult timp a mai trecut de cînd n-am mai dormit în aceeași odaie.

Marysia se mișcă.

— Nu țin minte să fi dormit cîndva în aceeași odaie.

— Cum nu? făcu Janusz. Dar cînd am fost bolnavi de scarlatină?

— Da, așa e; cînd am avut scarlatină.

— Cîți ani aveam noi atunci? Eu, opt...

— În cazul ăsta, eu, paisprezece, zise Bilińska.

Janusz tuși semnificativ. Diferența de vîrstă dintre ei devenea cu fiecare an tot mai mică.

— Cum cîntă chitarele acelea, spuse Marysia, încercînd să îndrepte conversația spre alte tărîmuri. De ce s-or fi bucurînd ei atîta?

— De victoria lui Franco, zise Janusz ironic.

— O, într-adevăr.

— Nu? Dar, oricum, muzica asta de departe e plăcută.

— Nu pentru toți.

— După scarlatină am zăcut în aceeași cameră fiindcă domnișoarei Tekla îi era mai ușor să ne îngrijească astfel. Și muzica tatii se auzea tot așa, de departe, ca aceea a chitarelor, acum. Oare ce cînta el atunci?

— Nu mai țin minte.

— O, cît de bine mi s-au întipărit în memorie timpurile acelea. Tata venea în fiecare seară să ne spună noapte bună, se apleca deasupra patului tău și te săruta pe frunte, iar mie îmi făcea un semn cu o mînă fluturîndă și-mi spunea: *bonne nuit.*

— Nu-mi amintesc.

— Eu însă îmi amintesc și nu voi uita niciodată regretul ce se aduna în inima mea, de fiecare dată cînd tata te săruta pe frunte.

— Cred că mă urai.

— Nu, nu era ură față de tine, ci un regret, în inimă, regretul că am o astfel de viață, iar nu alta. Exact ca acum.

— Iar acum, ai oare astfel de regrete față de viață?

— Da! fiindcă s-a purtat stupid cu mine.
— Viața s-a purtat așa cu tine, sau tu ți-ai făcut singur o astfel de viață?
Janusz rîse.
— Ești înțeleaptă, zise el.
— Întotdeauna ai fost ironic cu mine. M-ai considerat drept o idioată, șopti Bilińska supărată.
— Cred că nu. Cîndva, poate în anii timpurii, își reaminti Janusz tot privind fereastra albastră, poate chiar te-am iubit. Dar din sentimentul acesta al meu au făcut un talmeș-balmeș.
— Au făcut? Cine?
— În primul rînd tata. Tata, cu iubirea lui fanatică pentru tine a stricat totul. Avînd cincisprezece sau paisprezece ani, în timpul mariajului tău, te-am urît.
— Iar acum nu mă mai urăști?
— Nu. Acum îmi ești chiar dragă. Ne leagă atîtea amintiri. Numai că întotdeauna mă pune pe gînduri faptul că sîntem atît de diferiți. Îmi pare ciudat că un frate și o soră pot semăna atît de puțin unul cu altul.
— Eu semăn cu tata, tu cu mama, zise Bilińska încet și oarecum îngîndurată.
— Tu ți-o amintești bine pe mama? întrebă Janusz.
— Ca prin ceață, zise Marysia, după o clipă de gîndire, înlăuntrul căreia refăcu în memorie trăsăturile decedatei. Eram o fetiță destul de mărișoară cînd te-ai născut, dar, înconjurată de guvernante, de profesoare... Rar aveam prilejul s-o văd. Mîncam în camera copiilor, adăugă cu o oarecare amărăciune. Mama era însă frumoasă, înaltă, zveltă și avea trăsăturile tale. Sprîncenele le avea cu vîrfurile puțin oblic arcuite în sus,

iar nasul — drept și scurt. Gura o avea, se pare, altfel. Mi-o amintesc de asemenea în sicriu...
— Era brună ca și mine, constată Janusz.
— Da! De ce întrebi acum despre mama?
— Mai bine acum decît niciodată. N-am vorbit niciodată despre ea.
Marysia rîse amar.
— N-am stat de vorbă niciodată despre nimic, observă ea. Mă consideri se vede prea proastă ca să te pot înțelege.
— Prea proastă?
— Mi se pare că Zosia n-a fost deloc mai deșteaptă ca mine și totuși cu ea erai în stare să discuți.
— Din păcate, suspină Janusz, deopotrivă de puțin.
Marysia se mișcă în pat, ca și cum s-ar fi sprijinit în cot. Cîteva clipe se mai auzi corul îndepărtat al mandolinelor și chitarelor.
— De ce, la urma urmei, te-ai însurat cu Zosia? întrebă calm Marysia. Spune-mi adevărul.
— Știi bine că nu știu, răspunse Janusz dintr-odată, fără să facă vreo pauză, formularea asta neavînd nevoie de nici o pregătire prealabilă.
Tăcură cîteva clipe. În sfîrșit, marșurile voioase amuțiră și răsunară acordurile pe care le fac chitarele înaintea cîntecelor.
— Ah, de n-ar mai cînta, își exprimă Bilińska dorința ei intimă.
— Știi ceva? Șoferul mi-a spus că Pampeluna este împresurată de basci.
— N-avem ce face, mîine vom fi la Burgos. Pe acesta nu ni-l vor lua.
— Tu ești totuși, curajoasă, oftă Janusz.

— Şi să nu uiţi prin cîte am trecut acum douăzeci de ani... Venind aici, i-am ocolit într-un fel, continuă Bilińska, după o clipă, pe cînd Janusz se pregătea, hotărît, de somn, privind ferestrele albastre şi ascultînd zdrăngănitul unei chitare, ce se tot apropia. Şi, deodată, începu să vorbească încet şi calm; apoi, se învioră.

— Noi doi n-am discutat cu adevărat niciodată. Ne aflăm mai de grabă în relaţii de salon. Nu mi-ai spus niciodată, nici măcar o singură dată în tot timpul tinereţii noastre... şi nici mai tîrziu... nu mi-ai vorbit niciodată despre lucrurile pe care o soră le spune fratelui ei. Cum îi spunea Elźunia lui Edgar! Nu mi-ai spus niciodată ce gîndeşti despre gospodăria mea, nici atît. Şi doar tu ai cumpărat Komorów pentru mine. Poate pentru ca să poţi dispune, cu conştiinţa curată, de cealaltă parte a banilor obişnuiţi; dar mi-ai cumpărat Komorów... dimpreună cu Zosia. Am cumpărat-o aşa cum Polaniecki a cumpărat-o pe Marynia... şi iarăşi nu mi-ai spus nimic. E ştiut doar că sînt un ciob neroditor, nefolositor, neproductiv, ultima verigă a familiei noastre, a clasei noastre... Mi-am reamintit de Janek Wiewiórski şi de întreaga „poezie a proletariatului"... Vezi doar că mă irosesc, putrezesc, beau, că stau cu lunile la Komorów inactiv şi stupid... şi nimic, nimic nu mi-ai spus, nicicînd. N-am avut niciodată mamă, iar tu ai fost sora mea mai mare, cu mult mai mare — o ştii bine, deşi te prefaci că nu ţii minte, ştii tu bine cu cît mai mare. Ai fi putut să-mi ţii loc de mamă. Ştiai că mamă n-aveam, tata nu mă putea suferi, iar tu erai total indiferentă la toate astea, mă lăsai să trec prin faţa ochilor tăi ca orice trecător pe stradă. Soţia mi-ai dispreţuit-o... fiindcă n-a fost *quelqu'un*.[1] Şi deodată, acum, într-o localitate spaniolă, în noaptea asta neagră, cutezi să mă întrebi: de ce m-am însurat cu Zosia? N-ai nici cel mai mic drept moral să mă întrebi de Zosia... Şi, după o clipă: Eu nu te-am întrebat niciodată de Kazimierz, termină el cu glas tare, plin de fervoare.

Dinspre paravan se auzi un sunet, ca şi cum cineva ar fi zgîriat cu unghia peretele. Oare în chipul acesta îşi exprima Marysia neliniştea?

— Dormi? întrebă el.

— Nu, răspunse ea scurt şi clar, cu o voce foarte trează. Iar după o clipă adăugă: Noţiunile despre familie sînt diferite în lume. Eu socot că nici o persoană *bien élevée*[2] n-are dreptul să intre în galoşi în sufletul fiinţei mele. Îmi dau silinţa să fiu întotdeauna delicată. Niciodată nu-i pun nimănui întrebări inutile. Şi realmente nu ştiu de unde mi-a năzărit de ţi-am pus întrebarea aceea cu totul inutilă.

Janusz rîse amar.

— Eşti întotdeauna aceeaşi „prinţesă Bilińska", *bien élevée*. Uneori am bănuiala că inima, în general, ţi s-a schimbat într-un carnet monden. În el ai înscrise zilele de primire şi datele de naştere sau, mai degrabă, onomasticile. Fireşte, şi datele decupării cupoanelor. Aşa ceva nu se uită. Şi totuşi ceva-ceva se mişcă în tine: dovada cea mai bună că m-ai întrebat de Zosia. Ai vrut să afli dacă am iubit-o. Uite, află: am iubit-o, am iubit-o, am iubit-o. Da, am iubit-o pe

---

[1] Cineva (fr.).
[2] Bine crescută (fr.).

Zosia, deși lucrul ăsta vi se pare tuturor neverosimil.

— N-ai de ce să te înfierbînți, zise calmă Marysia, care se vede că-și redobîndise întregul echilibru.

În clipa aceea chitara zdrăngăni chiar sub fereastră și deodată se porni o lamentație bruscă, cîntată cu vocea plină de un tînăr dăruit cu un bariton nespus de plăcut. Glasul se intensifică și se urcă sus, coborînd apoi amețitor prin grele spirale. Cîntărețul se afla atît de aproape, încît făcea impresia că este în aceeași cameră. Apoi se opri tot atît de brusc cum începuse. Se auziră pașii care se îndepărtau, iar chitara răsuna cu mult mai departe, în întuneric.

— Ciudată noapte, zise Janusz.

Cîteva clipe tăcură.

— Eu nu sînt înfierbîntat de loc, începu el din nou, numai că pe mine mă neliniștește foarte mult calmul tău. Îl aplici de altfel întotdeauna, în toată viața, ori de cîte ori este vorba de persoana mea. Consideri că sînt „vulgar."

— Janusz, visezi sau ce faci ? zise Marysia cu o voce destul de nesigură.

— Visez. Întotdeauna m-ai urît. Poate, pentru că am fost bărbat.

— Așa un bărbat !

— Iată, iar înțepi...

— Să nu mai vorbim de asta.

— Dar tu, ai stat vreodată să te gîndești la viața mea ? Știi tu oare despre mine măcar a suta parte din cîte știu eu despre tine ? Ți-ai dat tu oare silința, cîndva, să-mi înlesnești situația ? Cîndva, oare, te-ai interesat de toate momentele grele prin care am trecut eu... *depuis, toujours, depuis cette nuit terrible...* [1] mi-ai întins tu, oare, cîndva, o mînă frățească ? O, să nu-ți închipui că am așteptat-o. *Je savais que c'etait impossible...* [2] Te știam, te știam cu mult mai bine decît tu pe mine. Iar tu n-ai avut nici o idee despre viața mea, începînd cu căsătoria mea. Biliński... nu știi nimic despre Biliński...

Janusz interveni, ca și cum ar fi zîmbit în întuneric.

— Nimeni nu știe nimic despre Biliński.

— Nimeni nu știe nimic despre Biliński... și despre mine, continuă Marysia. Ce este și mai rău, e că nimeni nu știe nimic despre Bilińska.

— Tu ai dorit să fie așa.

— Da, mi-am ascuns viața. Dar tu oare te-ai întrebat măcar o dată cum a fost viața asta ? Prin cîte chinuri a trebuit să trec ?

— Fiindcă ți-ai creat false obligații.

— Cum așa ?

— Trebuia să te căsătorești de la început cu Spychała.

— Oh, ce ușoare sînt hotărîrile tale. Cît timp a trăit prințesa Anna, n-am putut. Iar apoi... O, cu ce capcană m-a înconjurat bătrîna asta. Știa bine că am motive să mă tem de o gospodărire a contesei Caserty.

— Nu înțeleg toate scrupulele astea.

— Tocmai. Ar fi trebuit măcar o dată în viață să-mi spui că nu înțelegi toate aceste scrupule.

— Ți-o spun acum.

— E cam prea tîrziu, zise Marysia sarcastic.

— Oare mi-ai fi dat ascultare ?

— Nu. Evident că nu. Dar aș fi știut cel puțin că cineva se gîndește la mine, că cineva ia

---

[1] ...dintotdeauna, din noaptea aceea îngrozitoare (fr.).
[2] Știam că este un lucru imposibil (fr.).

în seamă... că judecă, cum trebuie să procedez. Că, în afară de mine, mai este cineva care se gîndește la viața mea. Tu nu te-ai gîndit niciodată la viața mea. Eu la asta mă refer, iată ce vreau să-ți reproșez. Nimic mai mult.

— Exact același lucru, ca și eu ție. Nu te-ai gîndit niciodată la viața mea.

— Ți-am cumpărat Komorów, adică, m-am gîndit la chipul cum vei trăi. Am știut că nu vei izbuti fără seră.

— Ce înțeles au aceste cuvinte?

— Înțelesul care-l vrei. Dar nu mă poți răsplăti cu aceeași monedă. Eu am avut viața mea grea și rușinoasă. Evitam privirea lui Alo. Totuși am știut să mă gîndesc și la situația ta...

— Într-un cuvînt, tu ești mai bună, conchise Janusz, pierzîndu-și răbdarea și ieșind din pat. Merse în pijama pînă la fereastră, împiedicîndu-se de mobile pe podelele înclinate.

— Fii atent să nu zbori pe fereastră afară, spuse Marysia, podele astea sînt îngrozitoare.

— Chiar dacă zbor afară, nu se va face gaură în cer exclamă Janusz.

— Din păcate nici o moarte de om nu poate face gaură în cer.

— Din păcate.

Fereastra era îngrădită cu un fel de balustradă de fier. Janusz se rezemă de ea și se uită la mica piață a orășelului. Era neagră de tot. Cînd se aplecă așa în beznă și tăcere, ajunse pînă la el un ecou îndepărtat, nedefinit, ca un fel de bubuitură prelungită.

— Noi aici sporovăim, rosti el, iar acolo tunurile bubuie. Auzi?

Tăcură cîteva clipe.

— O bubuitură îndepărtată, făcu Janusz, auzi?

— Tunuri? întrebă Marysia mirată.

— Cred că-s tunuri. Nimic altceva nu poate fi.

— Dar de unde?

— Probabil de lîngă Pampeluna.

— Se bat?

— Da.

— Și pentru ce?

— Întreabă-i pe ei. Sau, pe contele Caserty, care, după cît se pare, este aghiotantul generalului Franco.

— Intendent, îl corectă Marysia.

— Nu-i mare deosebire.

Janusz se reîntoarse în pat și se așeză cu grijă pe așternutul de pe scîndurile care scîrțîiră.

— Îți amintești cînd ne-am dus la hramul din Berszada? Erau noroaie groaznice și tata a poruncit să înhame șase cai, patru pe de lături și doi înaintași. Călătoream cu un bric deschis și noroiul ne stropea fața. Atunci ți-am spus că semeni cu un ou de curcă, iar tu ai izbucnit în plîns.

— Oh, n-am plîns pentru că ai spus gluma aia proastă.

— Știu, știu pentru ce ai plîns. Erai îndrăgostită de Dmyterek, care conducea trăsura. Era un băiat chipeș, tînăr și frumos în livreaua lui de cazac cu brîu roșu.

— De unde știai?

— Bănuiam. Era ușor să-ți închipui. De fapt, mi-am închipuit în clipa în care ai izbucnit în plîns. Te-am compătimit nespus de mult.

— Într-adevăr?

— Singura dată cînd te-am compătimit. Cu adevărat! Apoi, doar mă făceai să-mi pierd răbdarea. Niciodată n-am avut pretenții să-mi spui că sînt un frate bun.

— Da, e adevărat.

Din nou se auziră pași și o palmă nerăbdătoare izbi chitara, cutia chitarei, care răsună ca o împușcătură.

Janusz oftă.

— N-o să avem o noapte liniștită, zise el. Chitare și tunuri.

Marysia își întinse brațele.

— Sîntem doar în Spania — și pronunță cuvintele astea rar, printre dinți, după obiceiul ei.

VII

La Burgos, deasupra citadelei este un loc pe deal unde cresc ierburi înalte, exact ca la hotarul dintre Podolia și ținutul Kievului. De aici nu se pot vedea acoperișurile citadelei, în schimb catedrala este vizibilă ca în palmă, așa că se poate spune: „dealul este deasupra catedralei." Janusz descoperi locul acesta la cîteva zile după sosirea lor și petrecea aici, citind, toate diminețile, în hotelul „De Londres" fiind o plictiseală groaznică. Aici erau încartiruiți ofițerii lui Franco, iar sala de mese era plină de uniforme, ce-i examinau bănuitori. Cumnata prințesei locuia și ea tot aici. Bilińska își petrecea toate după-amiezile stînd de vorbă cu ea, fiindcă dimineață nu ieșea din cameră. Janusz, ca de obicei. se scula devreme, lua o carte și mergea pe deal, Burgos-ul nefiind un oraș prea mare, iar dealul nu prea departe. Prin strada Lain Calvo ajungea la catedrală, ocolea edificiul ce semăna cu un buchet de flori uscate și, pe cărări, de-a lungul zidului citadelei, urca pînă la dealul ars și plin de ciulini.

Janusz cumpărase la Paris o carte voluminoasă de filozofie, nespus de la modă pe vremea aceea: *De la tristesse humaine* de Auclair, editată la Plon. Cam greu de purtat, totuși o căra în fiecare zi pe dealul acela și o citea cu zel, neavînd nimic mai bun de făcut. Conținutul cărții scriitorului francez nu corespundea deloc titlului sumbru. Era o filozofie ușoară ce susținea că omul se întristează și își face sînge rîu în mod inutil. Auclair cita totodată biografiile oamenilor celebri, dînd mii de amănunte: ce mîncau, ce beau, cum (și cu cine!) dormeau, dîndu-și silința să arate cît erau de fericiți. Totul, povestit într-un stil minunat, plin de comparații frumoase și de fraze construite ireproșabil, era atît de rupt de viața adevărată, încît citirea cărții îl făcea pe Janusz să cadă într-un fel de euforie. Desigur, lucrarea francezului, datorită acestor calități, se bucura de faimă și succes. Contrastul dintre cele spuse despre „tristețea oamenilor" și lumea înconjurătoare era prea mare, pentru ca Janusz să poată lua în serios frumoasele perioade, mai ales aici, la Burgos, unde hotelul era înconjurat numai de militari, de ofițeri de stat major plini de importanța lor, ca și de întregul anturaj galonat al generalului Franco, care, în afară de faptul că trezea în Janusz aversiune, îl și plictisea îngrozitor. Nu prea înțelegea ce se petrece cu el, cum de a ajuns aici. Prefera înălțimea aceea, pentru ca în singurătate și fugind de realitate, să guste paginile frumos scrise despre oamenii „mari."

„Mai degrabă aș fi preferat însă basmele din *1001 de nopți*" își mărturisi Janusz, așezîndu-se pe dealul pîrjolit de soare și deschizînd foile slab broșurate ale voluminoasei cărți.

Ridicînd ochii de pe filele lucrării ăsteia dulcege, avea în fața lui podișul rotund, înalt și

brun al Castiliei vechi ce se ridica deasupra orașului, iar prin crestele lui descoperea turnurile catedralei. Între acești doi coloși, tot orașul, ca și citadela, se pierdeau în vale.

Din locul unde ședea, turnurile catedralei făceau impresia unor crini de cîmp, răsăriți din pămînt. La mijlocul imensului haos se înălța cupola, înconjurată de turnulețe mici, care, pe drept cuvînt. făceau impresia unei flori. Într-adevăr, deși cu totul surprinzător, era totuși parcă mult mai real decît tot ce afla el din cartea franțuzească la modă. Surprinzătorul edificiu gotic din secolul al șaisprezecelea se încadra în peisaj, în pămîntul ăsta pietros și acoperit doar ici-colo cu iarbă, întocmai ca și acea mare tufă de mărăcini lîngă care Janusz poposise.

„Cîtă răbdare! Timp îndelungat, secole de-a rîndul să construiești, într-unul și același stil! De ce oare noi nu sîntem în stare, în prezent, să procedăm tot așa?"

Chiar în prima zi cînd suise dealul de deasupra citadelei, mai mult contemplînd peisajul din fața lui decît parcurgînd cartea, zărise un om tînăr urcînd pe aceeași cărare. Înalt, zvelt și foarte brun, purta o bască largă după moda ținutului. Văzînd că locul cel bun, de sub tufa ciulinului, este ocupat, se cam intimidă, șovăi. Se opri și vreme de o clipă se uită la Janusz. Observă însă — se vede — că citește o carte franțuzească, se hotărî. Trecu pe alături de Janusz și urcă o înălțime destul de departe de el, astfel încît cocoașa naturală a dealului îl ascunse de ochii străinului. Privirea ce îndreptase spre Janusz, cînd trecuse pe lîngă el, îl trădase: îl consideră drept un intrus. În clipa aceea chiar, Janusz nimerise un pasaj ceva mai interesant.

Auclair relata unele informații pe care nu le cunoscuse pînă atunci din „fericita" viață a lui Leonardo da Vinci. Aprofundînd deci cartea, nu acorda nici o atenție celor ce se petreceau în jurul lui. Auzea doar că tînărul tușește, din cînd în cînd și-și trage mucii-n teacă, precum un elev zelos ce-și face temele: zgomotul îl cam incomoda. Își ridică deci, din nou, ochii din carte.

Orizontul îndepărtat — de deasupra turnulețelor și turnurilor catedralei sculptate în jasp dantelat — i se păru atractiv din cauza culorii lui de bronz. Chiar puțin cam misterios, deși era, în același timp foarte asemănător cu cel natal. Și în privința asta Spania îi reaminti de Podolia, ca și de călătoriile lui la Marysia Bilińska. Ultima convorbire din Alsassua nu i-o apropiase pe Marysia — cea de azi — care, continua să-i fie tot atît de străină, deși o înconjura încă atmosfera celor mai îndepărtate suveniruri. Conversația cu soră-sa îi reaminti copilăria, după cum stepa asta din fața ochilor îi trezise cele mai vechi asociații. Nu degeaba îi venise în minte hramul și iarmarocul de la Berszada.

Se uită la ceas; trebuia să meargă la masă. Fără nici o tragere de inimă se întorcea la societatea lăsată în hotelul „De Londres", unde îl plictiseau conversațiile domnilor trufași, din care, de altfel, înțelegea prea puțin, cele mai multe fiind făcute în spaniolă. În limba asta de-abia începuse să se orienteze, citind deja gazetele.

Sculîndu-se în picioare, putu vedea pe tînărul ce ședea la o parte, puțin mai la vale și număra ceva cu mari sforțări pe degete, repetînd apoi cu jumătate de glas și scriind cu creionul într-un mare caiet cu scoarțe de mușama. Aruncă basca

din cap — avea părul tuns scurt — și tot scriind așa cu creionul, dădea impresia unui școlar ce-și face temele de aritmetică, de calcularea dobînzilor.

Janusz zîmbi și, făcînd cîțiva pași, se aplecă deasupra băiatului.

— *Que faites-vous ici ?* [1], riscă el o întrebare în limba franceză.

Tînărul îi răspunse într-o franțuzească perfectă.

— O, Doamne... mi-ați luat-o înainte. Eu vin aici în fiecare zi să lucrez și ocup întotdeauna locul acela pe care astăzi mi l-ați luat.

— Mîine vă voi ceda locul, iar eu voi ședea în altă parte, zise Janusz.

— Veți veni și mîine din nou, domnule ? întrebă băiatul.

— Cred că da. Dacă va fi timpul frumos.

— O, desigur, în tot octombrie.

— Atunci voi veni. Ce alta am de făcut ?

— Sînteți străin ? întrebă tînărul.

— Da.

— E frumos, nu-i așa ? arătă el cu un gest larg florile catedralei.

— Acelea sînt și mai frumoase, arătă Janusz cîmpia viorie ce se înălța spre dealuri.

— Castilia veche, rosti băiatul cu un accent ciudat.

Janusz se uită la el mirat.

— Nu sînteți spaniol ?

— Basc, răspunse scurt băiatul și se posomorî.

— Sînteți basc ? se miră Myszyński.

— Ați auzit despre un astfel de popor ? zise băiatul, cu ironie.

— Dar dumneavoastră ați auzit despre Polonia ?

[1] Ce faceți aici ? (fr.).

— Sînteți polonez ? articulă băiatul rar, nevenindu-i să creadă.

— Bascii au făcut averi mari în America de Sud, continuă Janusz, așa doar ca să spună ceva.

— Dar în țară... acasă, nu se poate spune că am avut o soartă prea bună... mormăi băiatul și își trase bereta cu un gest de parcă ar fi vrut să-și ascundă capul.

— Da, am auzit, grăi Janusz cu gravitate și se așeză lîngă tînărul basc. Cîteva clipe tăcură.

— Ce faceți aici ? întrebă Janusz luîndu-i din mîini cartea legată ca la școală în carton cenușiu ca marmora.

Cu o mișcare bruscă, băiatul smulse cartea din mîinile lui Janusz care se simți jenat de comportarea nestăpînită a băiatului și, ridicîndu-se de pe pămînt, îi spuse :

— Scuzați-mă, este tîrziu, trebuie să plec în oraș. La revedere !

Băiatul răspunse „la revedere“, cu tonul unui copil capricios care nu s-a purtat bine și-și regretă fapta. Totodată se uită rugător la Janusz. Janusz se prefăcu n-aude, n-a vede și coborî la vale. Pînă la hotel uită de întîlnirea asta și se certă cu Bilińska pe tema eroilor de la Alcazar, despre care Marysia vorbea cu un mare entuziasm.

A doua zi, cînd ajunse pe deal tot cu cartea lui, tînărul basc ședea deja lîngă tufa de mărăcini. Zărindu-l pe Janusz se înroși ca sfecla și începu să scrie în caiet și mai zelos, uitîndu-se din cînd în cînd în carte. Cînd Janusz trecu pe lîngă el, ridică ochii și-i zise timid :

— *Bonjour !*

Janusz răspunse printr-un zîmbet.

Se așeză ceva mai jos și, ca și cum ar fi împlinit un ritual, mai înainte de a deschide optimista lucrare ce demonstra că tristețea n-are nici un sens — își aruncă ochii la priveliștea din față, de cealaltă parte a rîului Arlanzon, unde se vedea grădina luminată parcă în chip deosebit, iar deasupra ei plăpînzii plopi verzi ce suiau ca niște pelerini pe dealul acoperit de o miriște uniformă.

Deodată băiatul își făcu loc alături de el și, așezîndu-se, îi întinse mîna.

— Mă numesc José Amundzarain și sînt poet. În ultimii ani am locuit la Paris.

— Oh, ce bine, se bucură Janusz de schimbarea de front, că nu mai sînteți supărat pe mine. Am fost într-adevăr prea impulsiv. Nu știam că e o taină.

— Nici o taină, zise tînărul, dîndu-i cartea, pur și simplu *Antigona*.

— Și ce faci cu ea ? se miră Janusz.

— O tălmăcesc în limba bască ; am și tradus mai mult de jumătate. Aș vrea ca frații mei — șovăi el în fața cuvîntului ăsta patetic — să citească *Antigona* cîndva în propria lor limbă.

— Încă n-a mai fost tradusă ?

— Nu. Literatura bască este atît de săracă. Sîntem săraci de tot.

— Nu toți.

— Ba da ! Cei ce se îmbogățesc își uită limba și devin spanioli sau francezi.

— Ah, așa !

— Noi sîntem un popor sărac, oftă José. Încă acum...

— Ce-i acum ? întrebă Janusz fără să se gîndească ; știa doar la ce se referă tînărul. Bascii luptau.

José se uită la Janusz cu o expresie de dispreț. În ochii lui se ascundea sentimentul de superioritate al unui popor vechi, milenar, față de un parvenit.

— Cînd *Antigona* s-a născut în capul lui Sofocle și chiar cînd a fost creat mitul Antigonei, noi existam, eram un popor vechi, aveam literatura noastră mare, desigur, din care nu s-a mai păstrat nimic.

Acum Janusz luă — în toată libertatea — cărticica cenușie din mîinile tînărului. Era textul *Antigonei* în grecește. Janusz nu cunoștea limba greacă, totuși asculta pătrunzătoarea declamație a tînărului ca și cum ar fi înțeles. Știa, de altfel, aproape pe dinafară primele strofe pronunțate de Creon :

...pe voi din mulțime, locuitorii
din Samos alegîndu-vă, ați stat întotdeauna
și i-ați păstrat lui Laios credința...

José trecu apoi la traducere. Limba bască, dură, răsuna puternic, iar strofele erau parcă sculptate într-un copac cu lemnul tare, din sud.

Tot timpul Janusz se uita la tînăr. Îi atrăsese atenția părul lui tuns scurt, avînd alt aspect decît acela al altor tineri întîlniți pe străzile Burgosului. Chiar tinerii din Alsassua nu se pieptănau astfel. Părul lui scurt era acoperit de marginea beretei, trasă apăsat. Janusz înțelese că José era în armată, fusese tuns și de aceea arăta atît de prost. De ce era însă civil ?

Amundzarain citi destul de mult. În sfîrșit își dădu seama că Janusz ascultă numai din politețe ; se opri brusc, la jumătatea strofei și, zîmbind jenat, spuse celui care-l asculta :

— Iertați-mă, v-am plictisit. Uitasem că nu înțelegeți nimic.

— Sună însă nespus de frumos, vru să-l consoleze Janusz. Ce limbă ciudată...

— Veche, zîmbi José, lustruită ca pietricelele de pe fundul unui rîu.

— Aveţi mulţi poeţi?

— Tot mai puţini, răspunse José, încreţindu-şi sprîncenele.

— De ce?

— În ultimul timp au pierit şase.

— Cum „au pierit"?

— Au fost împuşcaţi...

— Cine?

— Diferiţi. O dată cei dintr-o tabără, altă dată cei din tabăra opusă. Pe unul l-au ucis ai noştri.

— Aşa vă ucideţi?

— De ce vă miraţi? Nu ştiţi că în Spania este acum război civil?

— Sînteţi împotriva lui Franco?

— Dar cum v-aţi închipuit? Noi nu sîntem împotriva nimănui, sîntem numai „pentru." Sîntem pentru independenţa bascilor. Iar de aceasta se tem toţi spaniolii. Atît monarhiştii, cît şi republicanii; atît fasciştii, cît şi socialiştii. Pentru toţi sîntem ca nişte ghimpi în ochi.

Janusz ştia, fireşte, că în ţară este război. Auzise doar tunurile de lîngă Pampeluna şi văzuse în fiecare zi la mesele din restaurantul hotelului „De Londres" oameni în uniformă. Dar încă nu auzise cuvinte exprimate atît de concret — ucis, împuşcat, asasinat; preotul Aristimuno împuşcat, preotul Panregni ucis, poetul Lemona asasinat, nuvelistul Onandio omorît, romancierul Aterri împuşcat. Janusz se înspăimîntă de lista asta monotonă. Cîţi ar trebui să fie împuşcaţi la noi — proporţional, poeţi şi prozatori — dacă aici au fost ucişi şase din cincisprezece? Traducătorul strălucit, preotul Markiegi, împuşcat! Dar la noi, dacă ar fi împuşcat Boy, ce s-ar întîmpla? Aici, acest poet tînăr îi înşiră pe toţi aceşti martiri aproape cu indiferenţă, cu o faţă senină, pe care nu se văd însă urme de ură.

„Unde-i cultura umană?" gîndi Janusz şi puse apoi această întrebare şi tînărului basc, care zîmbi. De n-ar fi fost atît de tînăr, zîmbetul lui ar fi fost cinic.

— Locuiţi aici? întrebă Janusz.

— Locuiesc la sora mea, răspunse el, oarecum silit. Sora mea locuieşte în Burgos. Am venit la ea pentru cîteva săptămîni.

José se tulbură. Janusz vru să-l liniştească.

— Să nu vă temeţi. Nu sînt spion.

— Şi de ce aţi venit aici? întrebă, cu seriozitate, traducătorul *Antigonei*.

— Am venit... şi eu cu sora. Sora mea e în vizită la rude.

Neavînd nevoie de observaţiile tînărului basc pentru a şti că nu era timpul potrivit pentru călătorii turistice sau familiare în Spania, Janusz preferă să revină la *Antigona*.

...O, tu, aşternut de piatră, la care în adînc
Trebuie să cobor; o, lăcaş al duratei veşnice
Unde îi voi putea găsi pe toţi ai mei!...

— Oare nu vă incomodez? zise Janusz.

— Propriu-zis, nu. Chiar mă interesează conversaţia cu dumneavoastră; aş vrea să vă spun multe. Dar, de fapt, n-am timp. Trebuie să termin cît mai repede traducerea. Am venit la soră-mea doar pentru două săptămîni...

— În două săptămîni vreţi să traduceţi *Antigona*?

— Am avut tot materialul pregătit de mai înainte. În clipa de față nu mai am devoie de dicționare. Vedeți — am doar caietul și cartea.

— Dar de ce vă grăbiți așa ? întrebă Janusz gîndindu-se la altceva.

José se înroși din nou ca sfecla.

— Trebuie să mă întorc îndată... acolo...

Janusz nu-și puse întrebarea ce poate însemna acel „acolo." Simți deodată că și el trebuie să se întoarcă acolo, acasă, deși nu se putea aștepta la nici o întîlnire. Nimeni nu-l aștepta. Jadwiga ? Zîmbi dureros.

— Uite, domnule, spuse el adresîndu-se tînărului basc, fiecare dintre noi are un rost al lui și o soartă a lui. Merită oare să te grăbești spre propria ta soartă ?

Bascul se uită la el mirat și oftă :

— Am impresia, spunînd aceste cuvinte, că nu mă înțelegeți deloc.

— Probabil, grăi Janusz dînd din umeri, ne aflăm la doi poli opuși. Cum am putea să ne înțelegem ?

— De ce cum ? Sîntem doar oameni. Putem fi oare de acord cu o astfel de soluționare a treburilor omenești ? E îngrozitor. Groaza asta ar trebui să ne zguduie conștiințele. Iată cel mai important lucru. Nu simțiți asta ?

— Cel mai rău lucru este singurătatea, adăugă Janusz, aparent fără nici o legătură.

Bascul însă îl contrazise violent.

— Cel mai rău lucru este o societate falsă, o ierarhie stabilită așa cum nu trebuie. Și în loc să traducem *Antigona,* trebuie să ne ocupăm de asasinarea oamenilor. Acesta e cel mai rău lucru. Credeți oare că Antigona a putut să-l ucidă pe Creon ?

— Electra a ucis-o pe Clitemnestra.

— Nu, ea n-a ucis-o singură. L-a trimis pe fratele ei. Oreste și-a ucis mama și din clipa aceea n-a mai avut liniște, fiind urmărit de Erinii. [1]

Janusz, neînțelegînd durerea profundă desprinsă din cuvintele tînărului, se uită la el ca și cum ar fi vrut să afle ce anume se ascunde sub cuvintele lui. Dar José își întoarse privirea, șoptind :

— Să nu gîndiți nimic rău despre mine.

Simțind cum i se strînge inima, Janusz zise :

— Mai degrabă dumneavoastră puteți să gîndiți ceva rău de mine. Dar trebuie să plec, adăugă el, și nu vreau să vă împiedic de la o muncă atît de febrilă.

Amundzarain, privind la Janusz, zise rar :

— Știți ceva ? De cînd v-am întîlnit lucrez mai bine. Aș vrea să vă arăt zilnic rezultatul muncii mele.

— Ce părere aveți, veți termina ?

— Înainte ? Cred că nu, oftă José, oricum am prea puțin timp.

— În cazul acesta, plec.

Și Janusz se duse la hotel.

VIII

Janusz Myszyński către Edgar Szyller :

„Burgos, octombrie 1936

Dragă Edgar,

Aici nu-mi găsesc în nici un chip liniștea (și în general, nicăieri) și am impresia că numai

[1] Erinii sau Furii, divinități ale răzbunării în mitologia greco-romană.

societatea ta m-ar ajuta în starea de spirit în care mă aflu. Dar, firește că asta-i o iluzie. Cînd eram la Komorów sau la Varșovia puteam să vin fără greutate la tine, să stau de vorbă și să resimt ceea ce azi numesc societatea ta. Am neglijat s-o fac și nici măcar nu voiam să mă uit în direcția ta. Odaia ta microscopică de pe Warecka a fost întotdeauna, pentru mine, o mare durere, de parcă aș fi văzut o pasăre uriașă într-o minusculă colivie. Pur și simplu, nu-mi puteam imagina ca într-un spațiu atît de mărunt să se nască marile tale idei muzicale. Evident, e ceva ridicol, dar știi doar că de la moartea Zosiei mă aflu ca în vis; nu trebuie să dai prea mare importanță vorbelor, ori celor scrise de mine. Nu de mult, pe cînd ședeam aici, pe deal, deasupra catedralei, într-un loc unde cresc mărăcini uriași, asemenea acelora care creșteau în Mańkówka lîngă morile de vînt, mi-a venit în minte că aș putea sta de vorbă cu tine. Știam bine că de aici pînă la tine este nespus de departe — și că în general de la mine pînă la tine este foarte departe —, că altfel decît prin cuvinte nu pot ajunge pînă la tine. Dar ce pot însemna cuvintele mele? Desigur, nu vei înțelege nimic din scrisoarea mea cînd va ajunge la tine. Iar eu, atunci cînd vei citi-o sau cînd voi putea sta de vorbă cu tine despre ea, de asemenea nu voi fi în stare să-ți explic mai nimic, fiindcă eu însumi nu voi putea înțelege mai nimic din actuala mea stare de spirit. Imaginează-ți însă un copilaș ce se tîrîie la picioarele unui zid înălțat pînă la cer, fără ferestre ori portițe și vei avea imaginea stării mele de acum. O completă neputință de a răspunde — cît de cît — întrebărilor celor mai simple ce mă asediază aici,

într-un chip cu mult mai violent decît m-au împresurat ele vreodată... și știi doar că întotdeauna am fost împresurat, întotdeauna am fost înconjurat de dușmani, adică de umbrele veșniciei și ale nimicniciei cu care nu știam ce să mă fac. Ah, dragă Edgar, am impresia că cel mai puțin grăitor dintre chinuri (tu, desigur, nu vei înțelege lucrul ăsta) este neputința exprimării, vorbirii, îndepărtării a tot ceea ce împovărează inima, capul, mîna... cu ajutorul unor expresii articulate, prin părți de cuvînt: substantive, adjective, verbe... Tu consideri toate astea drept prostii, fiindcă ai la dispoziția ta notele negre («caviarul înnebunit», cum a scris undeva Tuwim) [1], care nu sînt nimic altceva decît porunci adresate executanților tăi. Tu ești în stare să le poruncești — și poate tocmai lucrul ăsta este taina fericirii umane? Eu niciodată n-am simțit imboldul de a porunci. Aveam teamă chiar de oamenii de serviciu; în copilărie și tinerețe n-am avut niciodată elevi. Jadwiga îmi reproșează întotdeauna nepriceperea de a da porunci. Tu ce părere ai?

Uite, vezi, sînt precum copilul acela ce se tîrîie la picioarele uriașului zid. Ieri mi-a apărut în vis imaginea asta și de azi dimineață nu mă mai pot despărți de ea, așa că ți-o transmit, poate vei înțelege și tu deznădejdea și spaima mea față de... față de ce? Față de ideea de răspundere! Ce fel de răspundere? Răspundere față de propria mea persoană!

Citesc aici o lucrare franțuzească extrem de stupidă, intitulată *De la tristesse humaine*. M-am năpustit asupră-i fiindcă mi-am închipuit că

[1] *Iulian Tuwim* (1894-1953), poet de seamă polonez în perioada dintre cele două războaie mondiale.

abordează problemele ce mă interesează în clipa asta — și care m-au preocupat întotdeauna poate cel mai mult, adică ireversibila tristețe a fiecărui lucru, a fiecărei vieți, tristețe ce izvorăște din faptul că totul e pur și simplu trecător, cum trecătoare-s chiar lucrurile cele mai îmbucurătoare. Și tocmai autorul ăsta francez (un oarecare Henri Auclair) cu ajutorul celor mai banale exemple din lume — ca Rafael sau Leonardo da Vinci — demonstrează că esența vieții omenești și, mai ales a vieții unui artist, este fericirea. El consideră tristețea drept un lucru secundar, ce poate fi învins... Cum vezi, o totală idioțenie. Niciodată mai mult ca aici n-am simțit însemnătatea tristeții, ca pură și simplă esență a vieții, ca cel mai esențial element component al ei. Odinioară am crezut că în combaterea acestei stări de spirit ne poate ajuta arta, am înjghebat chiar o întreagă mică teorie a mea. De altfel — cum vezi limpede — nu numai eu, ci mulți oameni în lume, cred în „salvarea prin artă". Pînă și tu, poate, ești unul din ei. Îmi amintesc cum ai citit la Odesa din *Faust*, cum mi-ai expus teoriile lui cele mai importante. Dar acum nu mai este vorba de *Faust*. Uite, vezi, aici este catedrala de care ți-am vorbit. Imaginează-ți o clădire nemaivăzută, puternică, uriașă, care a fost construită în decursul a patru sute de ani, întotdeauna însă în același stil, gotic. Poți ușor să-ți dai seama ce a devenit acest gotic atunci cînd biserica a fost terminată — cîndva, prin secolul al șaisprezecelea, deja după epoca Izabelei și a lui Ferdinand. Grămada asta de schelete ce întind nenumărate mîini spre cerul albastru — totul însă pe fondul cîmpiei brune a Castiliei vechi (unde casele nu se

văd fiind mult prea mici în raport cu uriașa catedrală) — este ceva pe cît de imens, pe atît de, în același timp, imoral. Nu poate fi nici salvare, nici consolare. Oamenii se gîndesc mereu la chinurile tuturor acelora care în decursul a patru sute de ani au înălțat clădirea sus, printr-o muncă atît de groaznică, de dîrză. Pentru ce? Este, cred, cel mai trist spectacol din lume să privești de aici, de pe locul unde am citit cartea «consolatoare», sculpturile durate din solul ăsta brun și care par a fi făcute din fildeș! În umbra acestei catedrale nu există bucurie.

Nici idee n-ai cît de prost mă simt aici, de parcă aș fi căzut într-o groapă mare plină de șerpi. Înțelegi doar perfect de bine că toată simpatia mea este de partea luptătorilor pentru libertate, pentru o gîndire liberă, pentru ceea ce oamenii numesc fericire. Și ei nu știu că împotriva lor pîndește din umbră toată tristețea groaznică, necuprinsă și invincibilă a nimicniciei. Chiar, nici nu vreau să le vorbesc despre acest lucru, dar oricum este groaznic să vezi cum ei luptă și pier pentru nimic. Numai că acest *nimic* poate fi pozitiv ori negativ. Am credința profundă că Franco luptă pentru un *nimic* negativ, iar ei luptă pentru un *nimic* pozitiv. Înțelegi oare diferența asta?

Îți spun, așadar, că aș vrea să-ți explic toate astea șezînd pe microscopica sofa din odaia ta, de lîngă pianul la care cînt motivul flautului din *Șeherezada*. Poate, aș fi în stare s-o fac mai ușor decît în scrisoarea asta, după care ar trebui — de fapt — să urci sus pe deal, deasupra catedralei și să-ți tragi un glonte în gură. Pot foarte ușor să fur un pistol; în holul hotelului „De Londres" sînt cîte vrei, atîrnînd, absolut o-

bișnuit, în cuier. Să nu te temi însă, nu voi face așa ceva. Niciodată n-am avut astfel de înclinări și. nu înțeleg de loc de ce.

Într-un cuvînt, nu mi-a fost niciodată atît de mult dor de Varșovia sau de Komorów, de micul Alo, de domnișoara Biesiadowska. Nu mi-am dat seama cît sînt de sentimental și de atașat de familie. Spre consolare, am aici, ce-i drept, pe soră-mea, dar nu-ți voi vorbi nimic, fiindcă știu că nu-ți place să asculți lucruri rele despre ea. Ce-ar fi fost de-ai fi ascultat conversația noastră într-un mic hotel dintr-o măruntă localitate ce poartă numele tango-ului de odinioară : «Alsassua» !

Despre toate astea am povestit unui cunoscut. Închipuiește-ți că am și aici, deja, cunoscuți. Pe cînd citeam amintita carte franceză, pe deal, deasupra catedralei, a apărut un tînăr, ce lucra de zor însemnînd unele cuvinte într-un caiet, într-un caiet obișnuit de școală. M-am convins că nu era vorba de cuvinte obișnuite, fiindcă traducea *Antigona* în limba compatrioților săi, bascii. Este un tînăr poet basc, se numește José A. Mi-a povestit multe și am putut afla, urmărindu-l, că este în același timp un mare luptător și poet al lor. Ei sînt cu toții luptători și poeți, cam așa cum este la noi Broniewski [1]. Mi-a spus că a venit la sora lui și într-o zi chiar m-a condus la ea. Am constatat că-i o femeie nespus de simpatică, ce nu prea voia să spună cu ce se ocupă soțul ei în clipa aceea. Cred sau că e mort, sau că trage — neîndoielnic — cu pușca în falangiști. Femeia aceasta simpatică se numește Elisia ; ce mai nume ! Îți închipui poate că am noroc de nume neobișnuite ! Totuși Zosia este, nu-i așa ? un nume de femeie dintre cele mai obișnuite.

Noul meu cunoscut s-a dovedit a fi cel mai mare „conspirator“, avînd de îndeplinit o misiune aici ; bascii pregătesc în cel mai firesc mod o expediție împotriva Burgos-ului, iar José al meu mi-a spus chiar că cel mai bun lucru ar fi dacă am pleca în timpul cel mai scurt. Marysia însă, deocamdată, nici nu vrea să audă de așa ceva. Tu crezi oare că i s-a încredințat vreo misiune importantă ? Eu mai degrabă socot că-i vorba de niște socoteli bănești, sau poate Spychała pur și simplu a expediat-o în Spania, ca să scape de ea din Varșovia. Am impresia că între ei și-a vîrît dracul coada.

Ah, Doamne, cît de încîntători sînt noii mei cunoscuți. Îmi închipuisem că nu mai există așa ceva pe lume. E drept, nu m-am gîndit nici că ar mai putea fi pe lume astfel de întîmplări sîngeroase, execuții în masă, închisori, lagăre de concentrare (tu știi, oare, ce sînt astea ? eu am aflat abia acum), o întreagă neomenie, pur și simplu, ce-mi închipuisem că se sfîrșise odată cu statornicirea revoluției ruse. Uneori mă cuprinde groaza și neliniștea pentru tot neamul omenesc : dacă omul are în sine asemenea instincte, atît de vii încă, e vai de noi !

Și-acum uite, tocmai de ei e vorba, de José și Elisia ! Așa au fost desigur și înaintașii noștri din anul 63. [1] Sînt întocmai așa, ca și cum i-ar fi descris Orzeszkowa, ca și cum i-ar fi pictat Grottger. [2] Și, în plus, ca toate femeile de aici, e îmbrăcată totdeauna în negru. Zveltă,

---

[1] *Władisław Broniewski* (1897-1962), poet polonez, a scris lirică patriotică.

[1] Răscoala poloneză antițaristă din 1863.
[2] *Grottger*, pictor de seamă polonez.

în negru e atît de poloneză ! Nu știu cum se face, dar și *Antigona* și Elisia îmi reamintesc de toate cauzele și legendele poloneze, care din fericire trebuiesc considerate ca un trecut istoric ireversibil.

De-ai putea vedea avîntul cu care traduce el *Antigona*. Peste o săptămînă trebuie să se întoarcă pe frontul lui basc, aici doar se furișează, șade prin unghere și ia desigur contact cu ceva ajutoare sau cu adepți ai cauzei. Trebuie să se întoarcă la bascii lui, care pregătesc o expediție în direcția noastră, spre Burgos — și, între timp, orice clipă liberă o consacră traducerii tragediei antice. Răsună foarte ciudat în limba asta dură, limbă mai veche chiar decît a originalului.

A fost nespus de mirat cînd i-am declamat *Antigona* în limba polonă, căci nu știa că există o astfel de limbă, iar cînd a aflat de existența ei, a găsit că seamănă cu limba eschimoșilor și că nu-i cu putință să exprimi în ea sentimente de felul celor cu care se mîndrește marea tragedie a lui Sofocle...

Cînd mă uit la astfel de ființe, cînd le văd frumusețea lor exterioară și interioară, cînd le văd înflăcărarea necuprinsă și puritatea fără de sfîrșit — sentimentul unic ce mă copleșește este tristețea. Poate că nu-i tocmai singurul, fiindcă simt, în același timp, și puțină invidie în inimă. De ce spun puțină, cînd e foarte multă. Grozav îi invidiez pentru puritatea și pentru unitatea asta a lor, care ne lipsește atîta. Vezi, dragul meu, așa sînt eu — pe de o parte tristețe la picioarele zidului orb, să-i zicem tristețe oarbă, iar pe de alta invidie față de toți cei ce au o altă viață, care sînt în stare să-și făurească altă viață, să dobîndească prin luptă altă viață.

Uite, mă refer mai mult la acest ultim cuvînt. Aș vrea și eu să lupt. Îmi amintesc cum am vorbit cîndva cu Zosia despre lucrul ăsta. Ea era gata să lupte pentru o altă viață, aceea pe care o avea nu-i era deloc de-ajuns (crezi oare că mă iubea ?) — dar nu putea și nu numai din pricina mea. Își complicase cu totul existența, sentimentele ei față de mine probabil că o intimidau și o paralizau, iar toată cauza era căsătoria asta în care nu se simțea bine. Îți amintești cum intra în panică și cît se temea de Marysia ?

Lupta — iată cuvîntul ce poate fi învățat aici și care îți poate stăpîni întreaga făptură. Dar, știu eu bine că abia voi trece Pirineii și dincolo mă va cuprinde îndată obișnuita mea *taedium vitae.*[1] Nu-mi amintesc o altă stare a cugetului meu, cred că nu se va naște, niciodată, nimic altceva, vreo credință în mine, vreo putință de a crea viață prin mine.

Am văzut mulți oameni neputincioși, dar nicicînd n-am văzut un om atît de conștient de neputința lui.

Și poate că tocmai aici este eroarea ! Cineva care își dă seama de neputința lui poate că nu-i neputincios ? Constatarea asta poate duce la noi descoperiri. În primul rînd îmi lipsesc noile descoperiri, noile posibilități. Zosia, tocmai ea, era gata să lupte pentru o nouă viață, dar știa că eu n-am s-o urmez.

Spune-mi, dar cu totul sincer — dacă ai meditat vreodată asupra acestui lucru — crezi tu oare că eu i-am irosit Zosiei viața ? Căci pe a mea, știu bine asta, n-am irosit-o. N-ar fi putut să fie alta. A fost dintotdeauna determinată și

[1] Silă de viață (lat.).

nu s-ar fi putut desfășura altfel, oricîte eforturi aș fi făcut. Și cum n-am făcut eforturile acestea niciodată... sînt, prin urmare, acolo unde sînt.

Sînt adică la Burgos, în cartierul generalului Franco, în societatea sorei mele, a cumnatului și a cumnatei ei și comentăm zilnic comunicatele de război, așteptăm să fie ocupat Madridul la începutul lui noiembrie și sîntem plini de admirație pentru apărarea Alcazarului. Îi văd aici pe fasciștii italieni și pe emisarii lui Hitler, ne bucurăm împreună cu toții cînd sînt bătuți roșii cei îngrozitori, dar nu știu ce n-aș da ca micuțul meu de pe dealul de deasupra catedralei să reușească nu numai în acțiunile lui de luptă, să aibă succes nu numai la traducerea *Antigonei* în limba bască, dar de asemenea și în general, în viață. Și tuturor celorlalți le doresc să-și frîngă picioarele, chiar și sorei mele de sînge, pe care tu ai iubit-o cîndva, la Odesa!

Te îmbrățișez din inimă și de multe ori,

Janusz Myszyński"

Scrisoarea aceasta n-a ajuns niciodată în mîinile destinatarului.

IX

Într-o bună zi, urcînd pe dealul de deasupra catedralei, Janusz nu-l mai întîlni pe Amundzarain. De data asta avea în mînă altă carte; ca să varieze citea acum *Education sentimentale*, al cărei exemplar cu paginile netăiate îl găsise în odaia contelui Caserty. Rămase pe deal vreo două ore, dar tînărul traducător al *Antigonei* nu apăru. A doua zi dealul a fost de asemenea pustiu. Janusz nu putea să citească liniștit și se uita fără întrerupere spre tufa cea mare de mărăcini — care începuseră să devină ruginii — și lîngă care José obișnuia să se așeze.

A treia zi Janusz fu cuprins de panică: prietenul lui lipsea din nou. Ziua era splendidă, caldă, plină de miresme ce păreau primăvăratice întru totul. Cîmpia de culoarea bronzului făcea impresia că aspiră aerul ce mirosea a grîu. Catedrala se ridica la picioarele lui Janusz, ca și cum ar fi fost de spumă de mare aurie, uimitor de ușoară.

Era într-o după-amiază liniștită, fără vînt. Janusz tot aștepta de cîtva timp, cînd auzul lui pescui sunetul unor pași ce se apropiau.

„Oho, vine", îi trecu prin minte lui Myszyński și, pentru ca tînărul basc să nu-și închipuie că-l așteaptă alarmat, deschise volumul gros de Flaubert la întîmplare.

Între timp pașii se opriră la oarecare distanță. Janusz se prefăcu destul de mult timp că citește, apoi se uită în direcția cealaltă. Văzu că — neajungînd pînă la el — nu José, se oprise pe pantă, ci sora lui. Îmbrăcată toată în negru, cu mantila aruncată pe cap, îi făcea impresia că-i o statuie. În clipa aceea se gîndi din nou la Grottger. Dar zări același gest, Elisia ridică degetul și-l așeză pe buze, dînd semnalul grăitor al tăcerii. Janusz se cutremură. Apoi își întoarse privirea, prefăcîndu-se că citește.

Îl neliniștea tăcerea ce domnea în partea unde stătea femeia. Elisia continua să stea imobilă, acoperindu-și cu degetul buzele. Mantila îi cădea pe ochi. Se întoarse și porni încet să coboare. Janusz simți că trebuie s-o urmeze. Așteptă cu greu cîteva clipe, apoi închise cu zgomot car-

tea și porni și el. Cu pași destul de repezi Elisia ocoli zidul citadelei, ai cărei pereți netezi îi apăreau lui Janusz în fiecare noapte în vis.

Trecînd de citadelă, femeia în rochie neagră se îndreptă spre intrarea catedralei. După cîteva clipe Janusz intră după ea. Îl înghiți întunericul edificiului, totuși nu atît de complet ca în celelalte lăcașuri gotice. Pădurea de coloane succesive era înspăimîntător de zveltă, înaltă și deasă. Se transforma, în toate cupolele ei, într-o încrucișare de necrezut, plină de ciucuri și stalactite suspendate. Janusz observă că femeia îmbrăcată în negru traversează toată uriașa clădire. I se păru mărunțică. Merse mereu în urma ei. Ea intră într-o capelă laterală și se așeză pe bancă. Era capela Sf. Eulalii. Figura ei aurită în stil baroc părea neagră pe fondul ferestrei gotice. Cînd Janusz intră în capelă, Elisia se mută în fundul băncii.

Janusz se așeză lîngă ea. Aici nimenea din persoanele ce se aflau în biserică nu-i putea vedea.

— Ce-i cu José ? întrebă Janusz.

— Nu-i.

— Unde-i ?

— Nu-i. L-au luat.

— Cine ? Jandarmii ?

— Ai noștri.

— De ce ?

— Nu știu. Vreo bănuială.

— Ce fel de bănuială ?

— Nu știu.

— Aveți vești de la el ?

— L-au ucis.

Janusz amuți. Elisia își cuprinse fața în palme.

„Il est tué". Cuvintele astea răsunară în catedrala întreagă, deși Elisia le spusese într-o șoaptă înăbușită.

Cîteva clipe tăcură.

— Unde ? întrebă Janusz.

— Lîngă mînăstirea Miraflor, în trecătoare.

— Unde-i corpul ?

— Călugării l-au îngropat în cimitirul mînăstirii, apoi m-au anunțat.

— E sigur că a fost el ?

— Da. Mi-au adus lucrurile lui.

— Ce lucruri ? întrebă Janusz înfiorat de o presimțire.

Elisia răspunse încet. Simțea că se sufocă :

— *Antigona.*

— *Antigona ?* Traducerea ?

— Traducerea *Antigonei* .... și originalul.

— N-ați putut să vă îngropați fratele ?

— Dacă l-au ucis călugării ?

— Și de ce ?

— Nu știu. Dumneavoastră, oare — am vrut să vă întreb și de aceea am venit — n-ați vorbit nimănui oare despre José ?

— Nimănui, nimic.

— Și n-ați scris nimic ?

— Ce-aș fi putut scrie ? Cui ? Nu.

— Căci ai noștri îi ucid numai pe trădători, iar José n-a fost un trădător.

— Micuțul José, șopti Janusz.

— Eu trebuie să plec, zise Elisia și se ridică de pe bancă. Așteptați aici mai mult timp și după aceea să ieșiți din biserică. Nu trebuie nimeni aici să ne vadă împreună.

Se strecură așa de repede din capelă, că timp de o clipă lui Janusz i se păru că s-a topit în

umbra întunecată a catedralei. Razele soarelui pătrundeau în interiorul gotic sub forma unei pulberi aurii, difuze. Janusz înconjură biserica făcînd pe turistul plictisit de atîta umblet. Ţinea strîns sub braţ tomul gros, *Education sentimentale*, ca pe un *Baedeker* roşu.

„Ghid prin împărăţia sentimentelor", îşi zise el în gînd.

Se opri în faţa „scărilor de aur". Era o scară ciudată, ce semăna cu o jucărie ce suia şi se continua — printr-un desen imaginar — la o uşă zidită, undeva sus, uşă care nu da însă nicăieri. Rămase cîteva clipe pe gînduri, în faţa acestei construcţii ciudate, ce nu era nimănui necesară ; poate doar ochiului, pentru frumoasa ei formă !

„Ghidul prin împărăţia sentimentelor, constată el, conduce spre... nicăieri."

Luă în mînă volumul lui Flaubert şi-i cîntări în palmă greutatea. „Atîtea cuvinte, îşi zise el în gînd, şi doar lucrul n-are nici o însemnătate. Micul José a fost ucis, înainte să termine traducerea *Antigonei*, aşa cum au fost ucişi preotul Aristimuno, nuvelistul Onandio, traducătorul Markiegi. Nici un fel de educaţie a sentimentelor nu poate să le mai ajute, educaţia asta eşuînd complet." Îşi aduce doar bine aminte de revoluţia rusă, de victimele de atunci. Da ! Ţinea minte şi cum Volodia vorbea acolo la etaj faţă de Nievolin şi faţă de Walerek, că acestea sînt ultimele victime, că după ele nu va mai fi vărsare de sînge.

...Şi îngerii stau învinşi în cer,
Printre lacrimi mai zîmbesc unii la alţii
Căci după ei nu vor mai fi lacrimi, deloc, deloc...

Şi iară din nou şuvoaie de sînge. „L-au ucis călugării" — i-a spus sora, îndoliata Elisia, îmbrăcată în negru : *„Il est tué"*. Aşa precum uneori — în piese înscenate de mîntuială — se aud din toate părţile scenei şoapte dramatice repetînd aceleaşi cuvinte — tot astfel, din toate colţurile catedralei suprapuse, din fiecare ungher, din fiecare stalactit, din fiecare floare de piatră a capitelului zvelt începură să fie repetate, ireversibil, cuvintele : *„Il est tué"*...

Răsunau ca un verdict : nu numai asupra lui Amundzarain, dar şi asupra lui Janusz. Ştia că spunînd Elisiei că n-a scris la nimeni despre întîlnirea cu José, minţise. Îşi reaminti ca prin vis conţinutul scrisorii adresate lui Edgar, scrisă în orele tîrzii ale serii, în odaia goală de la hotel. În faţă, de cealaltă parte a străzii, vedea fereastra deschisă a dactilografei care muncea ziua şi noaptea. Ea se uita spre fereastra lui. Bănui că se îndrăgostea de fiecare din oaspeţii ce locuiau în camera asta. Era doar pe jumătate conştient şi asta din cauza tristeţii, a dorului, a spaimei în faţa vieţii, sentimente de care se ocupase, mai ales, în scrisoarea lui. Poate că scrisese ceva şi despre tînărul basc, desigur, pentru că el traducea *Antigona !* Oricum însă, nu asta fusese principala preocupare a lui José.

„Aşadar astfel este trădat un om, îşi spuse Janusz în gînd, stînd în faţa «Scării de aur». Aşa este dat cineva pe mîna morţii : fără voie, în cadrul unor sentimente frumoase, prin cuvinte de admiraţie şi de înduioşare faţă de el. Chestiunea este simplă şi obişnuită. Stai într-o parte, dar acolo este şi partea cealaltă. Şi una din părţi împuşcă. Asta-i tot."

Își reveni repede. Înghețase între zidurile reci ale imensei catedrale și-și dădu seama că aici era singur. Senzația frigului fizic ucise în el toate celelalte reflecții.

„Totul s-a sfîrșit, repetă el. Nu mai pot ajuta cu nimic."

Ieși.

„Da, dar Iuda a avut un țel. A avut un motiv. Pentru treizeci de arginți — iar aici nimic — absolut gratis. Așa, din senin."

„Frumos te lauzi, domnule Janusz", își spuse el, apropiindu-se de hotel.

În camera Marysiei era ceai. Un băiat negru cu șorț alb (ca în atîtea hoteluri, gîndi Janusz) aduse cești și ceainice și turnă tuturor pe rînd. Mai întîi gîsculiței, apoi Marysiei, apoi lui Janusz.

— Închipuiește-ți, Janusz, zise contesa Caserty, armatele noastre au ocupat deja jumătate din Madrid.

Marysia zîmbi.

— Tu întotdeauna exagerezi, Roza, rosti ea ridicînd ceașca la gură, nimeni n-a vorbit de jumătate din Madrid, ci doar că se apropie de oraș. Sînt la periferia lui.

Janusz nu spuse nimic.

— Am primit *un télégramme*, grăi din nou Bilińska. Întrucît nu adăugase de la cine era telegrama, însemna că telegrafiase Spychała.

— Și ce spune ? întrebă Janusz.

— Ne putem întoarce acasă, zîmbi Marysia. Zîmbetul ei era foarte semnificativ. Janusz se prefăcu — aplecîndu-se asupra coșulețului de pîine — că nu-l vede.

— Cînd ne întoarcem ? întrebă el pe soră-sa.

— Dacă vrei, chiar mîine, răspunse Bilińska.

— Ah, nu, Marie, interveni contesa Caserty și își împreună mîinile ca la rugăciune ; eu mă simt atît de bine cu voi.

Bilińska dădu din umeri.

— Uită-te la Janusz cum arată, făcu ea, el este aici ca peștele pe uscat, nu poate trăi fără aerul polonez.

— Nu-ți rîde de asta, se indignă Janusz. Într-adevăr am nevoie de aer polonez ca să pot trăi. Aici se respiră foarte greu.

Contesa Caserty îl apucă de mînă :

— Mai așteaptă, mai așteaptă, pînă învingem. Atunci va începe adevărata viață.

Bilińska se uită la Janusz cu subînțeles. Pînă și ea înțelesese cîtă falsitate ascund cuvintele cumnatei.

— De altfel nici în Polonia viața nu este o idilă, rosti ea.

Janusz zîmbi trist.

— Desigur. Dacă aici mă simt ca peștele scos din apă, acolo... acolo...

— Cum te simți la noi ? întrebă Marysia cu o ironie rece, ca și cum ar fi adresat întrebarea nu fratelui, ci vreunui om foarte îndepărtat.

— Ca peștișorul de aur în acvariu, răspunse Janusz.

Contesa Caserty rîse sonor.

— Oh, ce comparație. Tu — și peștișor de aur.

— Tot atît de strîmt în acvariu ca și aici, spuse Janusz, numai că aici oamenii sînt uciși pentru o nimica toată.

— Gîndești că la noi nu sînt în stare să ucidă ? întrebă Marysia, de data aceasta pe un ton foarte serios.

Picolo veni şi anunţă că pe domnul conte Myszyński doreşte să-l vadă un om ce aşteaptă pe coridor.

Janusz ieşi. Pe coridor luminile nu ardeau încă şi era cam întuneric. De pe o canapea mică de lîngă uşa camerei sale re ridică un om tînăr. Janusz simţi cum îi bate mai tare inima. Era sigur că-i José Amundzarain. Cu mîna tremurîndă deschise uşa camerei şi-l pofti pe străin să intre.

Lumina electrică aprinsă se revărsă asupra feţei acestuia. Era un om foarte tînăr, semăna puţin cu celălalt, dar avea cu totul altă expresie. Buzele puternice erau crispate.

Janusz se uită la el mirat şi decepţionat.

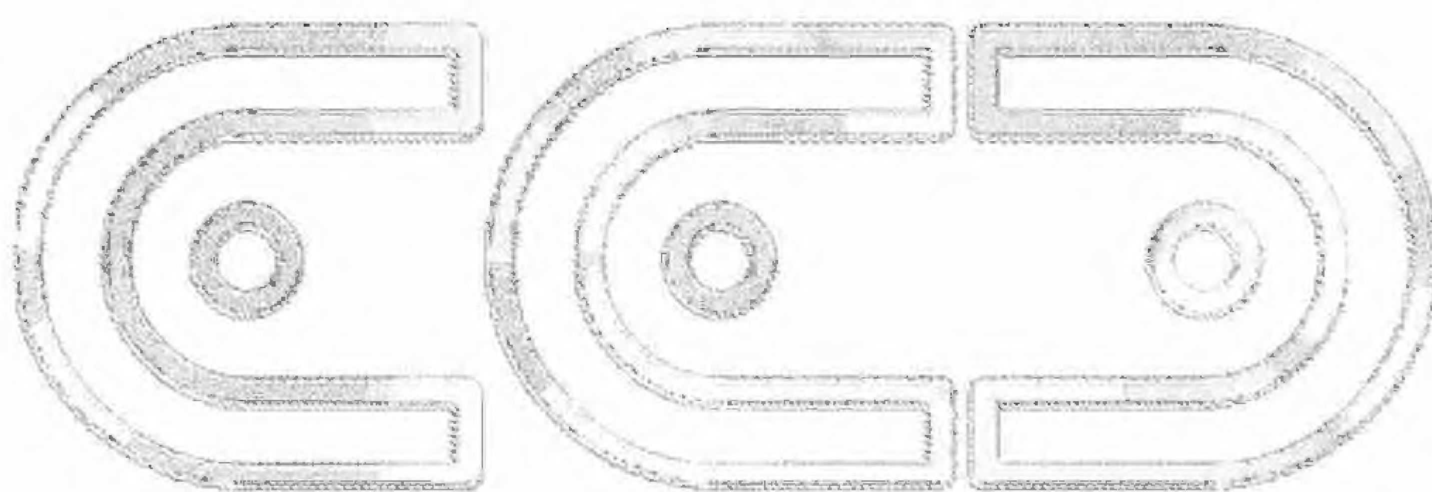
— Cu ce vă pot servi ? întrebă el.

Tînărul făcu un pas spre Janusz şi zise rar prin buzele lui crispate :

— *Je viens de la part*... —, şi se opri o clipă, uitîndu-se atent la Janusz — *de la part de*... Jerzy, termină el cu o vizibilă dificultate.

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

de

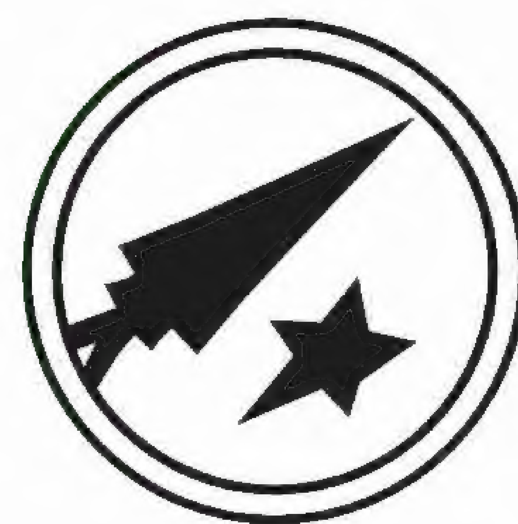

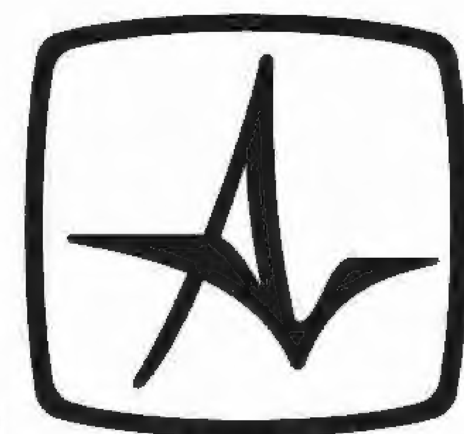
Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

